

A Berzeviczy-féle 1904. évi népiskolai törvényjavaslat¹

A

1904 júl. 7

A függetlenségi sajtó a Berzeviczy-féle népiskolai törvényjavaslatról és az ellene folyó „nemzetiségi agitáció”-ról²

Kifejtettük már többször, hogy Berzeviczy népoktatási törvényjavaslatát³ – bár jóakarátúnak előszerjünk – nem tartjuk eléggé célravezetőnek. Megmondottuk, hogy a kímélet ideje lejárt. Halomszámra látjuk a bizonyítékokat, hogy a nemzetiségek az elnézést, a jóakaratot a legféltelenebb izgatással hálálják meg. Nem elégednek meg azzal a hellyel, amelyet most betöltenek, hanem szét akarnak ömleni a magyar vidékre, s még olyan részeket is inficiálnak, ahol emlékezet óta mindig magyar szó járta.

Hiábavaló a jóindulat, a szép szó! Vadul rohannak azok után az ábrándok után, amelyeket [az] izgatók felhevült aggyal – a legalacsonyabb haszonlesésből – eléjük festenek.

¹ A Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterről, az abszolutizmus koráról írt munka neves történészéről, a századforduló ismert kultúrpolitikusáról és Tisza István bizalmas hívéről elnevezett törvényjavaslat (szövegét I. I irat) az időszak asszimiláló célzatú kultúrpolitikájának kétségkívül egyik legjelentősebb, országos érdeklődést és ellenvetést kiváltó tervezete.

Az eredeti szövegében közölt törvényjavaslat (teljes címén: „A népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII., és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. XXVIII. tc. módosítása tárgyában”) tartalmi elemzését szükségtelennek érezzük. Ehelyett inkább három, a javaslattal összefüggő fontos körülményre kívánjuk felhívni a figyelmet. Ezek a javaslat jellegével, fogadtatásával és a javaslat következményeként előállott magyar és nemzetiségi mozgalmakkal kapcsolatosak.

Az elsővel aránylag röviden végezhetünk. A Berzeviczy-féle 1904. évi népiskolai törvényjavaslat, melyet a kultuskormányzat széles körű és nagyarányú társadalmi előkészítés (országos sajtókampány, népoktatási ankét stb.) után hozott teljes szövegében nyilvánosságra, lényegében nemcsak és nem annyira a törvényjavaslat címében jelzett Eötvös-féle 1868. évi népiskolai törvény (1868. XXXVIII. tc.) módosítása és továbbfejlesztése, mint a treforti népiskolai törvény (1879. XVIII. tc. – *A magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásáról*) és az ennek gyakorlati megvalósítását szorgalmazó szabályrendeletek erélyes végrehajtója kívánt lenni. Következésképp ezek összefüggésében kell vizsgálni a törvényjavaslat összekötő szerepét a Trefort-féle népiskolai törvények és végrehajtási utasításai, illetve a későbbi ez irányú utasítások (S és Sz irat), valamint az 1907. évi Apponyi-féle népiskolai törvények (1907. XXVII. tc., I. ott) között, melynek a Berzeviczy-féle 1904. évi törvényjavaslat kétségtelen ösztönzője, közvetlen előkészítője volt.

Szóljunk ezután röviden a javaslat fogadtatásáról. Nem érdektelen hírt adnunk arról, hogy a törvényjavaslat társadalmi fogadtatása korántsem volt egyértelmű. A bontakozó ellenzéki koalíció pártjai közül a függetlenségi balszárnyon (későbbi Kossuth-párt) jórészt még nem váltott ki ellenvetést. Ugyanakkor a párt félhivatalosa, az *Egyetértés* – ha fenntartásokkal is – közli Mocsárynak, a népiskolai ankétról szóló, valójában a Berzeviczy-féle törvényjavaslat célkitűzéseit elmarasztaló cikksorozatát (I. 26/D irat). Hasonlóképp találkozunk szociáldemokrata, demokrata, radikális (*Népszava*, *Huszádik Század* és köre), sőt néppárti bírálókkal is. Az ország nemzetiségi közvéleménye – a kormánytámogató, illetve kormánypárti szászoktól a legélesebb ellenzéki alapjára helyezkedő román és szerb politikai tényezők tervezeteiig és sajtómegnyilatkozásaiig (E, Gy, H, K, M, N, T és U irat) – egészében és részleteiben egyaránt visszautasítja a törvényjavaslatot.

Végül nem érdektelen megemlítenünk azt sem, hogy a törvényjavaslat bejelentése, szövegének a képviselőházi *Irományokban* való közzététele s a képviselőházi előcsatározások (a törvényjavaslat részletes tárgyalására – mint ismeretes – a Tisza-kormány 1905 elején bekövetkezett bukása miatt nem került sor), több jelentős nemzetiségi ellenakciót váltottak ki. Ezek, mint a Gurban Konstantin és társai „sajtóizgatási” ügye (Ny, P és Ū irat) s a törvényjavaslat szellemében kiadott további kultuszminiszteri rendeletek elleni nemzetiségi egyházi konzisztórium tiltakozások (U és Y irat) további hiteles tanúbizonyságai annak az egyetemes elutasításnak, mely az újabb nemzetiségellenes „iskolai törvény”-kísérlettel szemben az ország számos magyar ellenzéki tényezőjével egyetértésben az egész egykorú nemzetiségi közvéleményt eltöltötte.

² A közlemény címe és lelőhelye: *A nemzetiségek és az iskola, Egyetértés*, 1904. 197. s. z.

³ L. 37/J irat.

Beláttuk már rég, ha ezen a földön élni akarunk, a nemzetiségi izgatásnak ezt a lobogását el kell fűjni. A közvélemény át van hatva ennek tudatától, kéri, követeli régóta. Hasztalanul. A kormánynál csak közönyt és érzéketlenséget tapasztalt.

Hatványozott mértékben van ez meg a Tisza-kormánynál. Tisza kormányzása alatt egyszerre föléledtek a régi eltűntnek hitt nemzetiségi mozgalmak. A parlamentbe becsúszott képviselők beszélnek, izgatnak, csoportba verődnek és hadjáratot szerveznek. A legközelebbi támadási célpont a népoktatási törvény. Holott ez a törvény a magyar nyelv elvitázhatatlan jogának csak a minimumát öleli fel, s állítja úgy föl, hogy abból engedni többé nem lehet. És ez még csak javaslat, nem is törvény. De, ha törvénnyé is válik, tudjuk, hogy a törvény betűjét mérföldek választják el a gyakorlattól. Hiszen most is van nemzetiségi törvényünk, lehetne is valamit tenni, könnyelmű kormányok kezében mégis holt anyag.

Tehát ez ellen a – mondhatnók ártatlan – népoktatási törvényjavaslat ellen indították meg a nemzetiségi képviselők a hadjáratot. Már vidéken is szervezik a mozgalmat és bujtogatják az egyszerű népet. De még ezzel sem elégszenek meg! Izgatásaikkal fölzaklatják a külföldet is, és úgy mutatnak be bennünket, mintha a nemzetiségek leigázására készülnék. Az orosz lapok valósággal alarmírozva vannak, és türelmetlenséget vetnek szemünkre. Van ebben a komikumnak egy csöpp árnyalata is. Oroszország prédikál türelmességet, holott Bobrikov finn kormányzó sírhantja még jóformán meg sem száradt.

És éppen nekünk, akiknek a nemzetiségekkel szemben tanúsított páratlan birkatürelmünk világszerte közmondásos. Mit mivel Poroszország a lengyeleivel? Mit Oroszország a finnekkel? ... Nálunk pedig az izgatás máglyáját gyújtják föl, mert a népoktatási törvényjavaslatban végre megszólal – habár félénken is – önfenntartási ösztönünk.

Gróf Tisza István miniszterelnök úr igazán helyesen cselekednék, ha idejét nem kizárólag a német nyelvnek minél szélesebb körökben való terjesztésére fordítaná, szenteljen egy fél órát annak a mozgalomnak tanulmányozására, amelyet a nemzetiségi képviselők most megindítottak.

B

1904 júl. 28

Székel György brassói főispán előterjesztése Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Berzeviczy-törvényjavaslattal kapcsolatban nyilvánított erdélyi szász iskolai kívánságokról

VKM eln. 1906 : 281 (380 fasc., 2225/4021–1904)¹

Brassó vármegye főispánjától

56/1904. sz.

Res.

Nagyméltóságú m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

A magas kormány iránti és saját állásomnak tartozó felelősségből kifolyólag bátor vagyok alábbi tiszteletteljes előterjesztésemet megtenni:

A népiskolai közoktatás módosításáról közzétett törvényjavaslat megjelenése óta a német ajkú lutheránus vallásúak részéről feltűnő elégedetlenséget tapasztaltam. Okát kutatva ezen elégedetlenségnek, meggyőződtem arról, hogy ennek oka nem annyira a magyar nyelv intenzívebb tanításának követelésében rejlik, mint abban, hogy bár a német ajkú ágostai hitvallásúak iskolái eddig is teljesen megfeleltek a törvény követelményeinek, és jövőre is államsegély kérése nélkül képeseknek érzik magukat a hozandó törvény követelményeinek minden tekintetben megfelelni, mégis

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

ugyanazon elbánás alá fognak esni, mint azon iskolafenntartó felekezetek, melyek iskolájukat csak tetemes államsegély megnyerésével tudják a kor színvonalán fenntartani.

Áll ez különösen a fegyelmi eljárásra vonatkozólag, melyre nézve azon kijelentést tették, hogy nem tartják sem jogos, sem méltányosnak, miszerint azon iskolafenntartó felekezet önkormányzati joga fegyelmi tekintetben éppúgy korlátozva legyen államsegély igénybevétele nélkül, mint azé, mely államsegélyre van utalva.

A német ajkú lutheránusok készséggel készek magukat a kormány felülvizsgálati jogának alávetni a törvényjavaslatban felsorolt fegyelmi esetekben, de ragaszkodnak ahhoz, hogy a fegyelmi eljárást, büntetést, első fokban önkormányzati jogukból kifolyólag, ők magok vigyék keresztül, illetve szabják ki.

Két okból bátor vagyok Nagyméltóságodnak ezen körülményt magas figyelmébe ajánlani:

Először is a német ajkú lutheránusok, ha a külső magatartásukban nagynémet ábrándokkal eltelteknek is tűnnek fel, magyar nemzeti szempontból ez veszélyes jelleggel nem bír, tekintettel számuk csekélységére és törekvéseik kivihetlenségére. Míg másfelől, ha elégedetlenségök csak némi jogos alappal is bír, nagymértékben fogja táplálni a többi nemzetiségi felekezeteknek elégtelenségét is.

Másodsor, az erdélyi részekben a szász elemet a román elem feltűnő gyorsasággal nyomja el úgy szaporasága, mint életrevalósága és igénytelensége következtében. Ha az állam ezen küzdelemben nem gyámolítja a reánk nézve értékesebb és éppen nem veszélyes nemzetiséget, akkor rövid idő alatt a perifériák és azon nagy községi vagyon, mely jelenleg a szászok kezében van, a románok kezébe fog kerülni, amely sokkal gyakorlatibb és veszélyesebb irányban fogja aspirációit érvényesíteni.

Ha már magasabb kormányzati szempontból a létező törvényjavaslaton, s annak különösen fegyelmi eljárásra vonatkozó részén változtatni nem lehetne, részemről azt tartanám helyes[nek] és méltányosnak, hogy azon felekezeti iskolák, melyek államsegélyre szorulnak, egyszerűen államosítva legyenek, miután ezáltal teljesen biztosítva lenne a román nemzetiségeknél a magyar nemzeti irányú nevelés.

Brassó, 1904. július hó 28-án

Mély tisztelettel:
Székely György
főispán

C

1904 júl. 30

Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde „a népiskolai törvényjavaslatnak a magyar nyelvre vonatkozó rendelkezései” tárgyában az 1904. évi közoktatásügyi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVIII. 83–84. l.

...Amit a népoktatás terén törvényhozási úton alkotni és elérni akarunk, azt bár még nem végleges alakban, magában foglalja az az előadói tervezet, amelyet az ennek ügyében megtartott ankét naplójával együtt szerencsém volt a t. ház tagjai között szétosztani. Megjegyzem, t. ház, hogy a két ankét tárgyalásainak figyelembevételével szerkesztendő végleges és formális törvényjavaslatot már az ősz folyamán óhajtanám alkotmányos tárgyalás végett a t. képviselőháznak előterjeszteni, és hogy a jövő évi költségvetésben – amennyiben a pénzügyi helyzetnek valamely rosszabbodása meg nem akadályoz – mindenesetre gondoskodni kívánok arról, hogy az ezen javaslatban kontemplált felemelt tanítói illetmények, mihelyt a törvény életbe lép és az egyes iskolákra vonatkozó tárgyalások megtartattak, azonnal érvényesíthetők, illetőleg folyósíthatók legyenek.

A törvényjavaslat ugyanis egyfelől a kormány részéről a nem állami tanítók fizetésrendezésére vonatkozólag tett ígéret beváltását fogja tartalmazni, másfelől hatályos intézkedéseket a tankötelezettség végrehajtása, az intenzívebb tanfelügyelet, a tanítók feletti fegyelmi jog, az ismétlődő oktatás gazdasági irányú fejlesztése, a magyar nyelv tanításának eredményessé tétele, a tanítóképzés színvonalának emelése és a tanítóképesítésnek állami bizottságokra való ruházása tárgyában.

Ez a reform tehát megvalósítása azon elveknek, amelyeket nyolc év előtt az országos tanügyi kongresszus alkalmával, mint a népiskolai reform legközelebbi céljait volt szerencsém megjelölni.

Abban a reményben, hogy ezt a törvényjavaslatot nemsokára érdemlegesen tárgyalhatjuk itt, a házban, most tartózkodni akarok akár annak tüzetesebb ismertetésétől, akár az ellene felhozott vádak részletes cáfolásától, és arra volnék bátor kérni a t. házat is, méltóztatnék beleegyezni, hogy a törvényjavaslat ügyét majd a maga idején forma szerint tárgyaljuk. *(Helyeslés.)*

T. ház! Csak egy dologra kívánok szorítkozni, szemben azokkal a – mondhatom – ádáz támadásokkal, amelyeknek ezen javaslat miatt a túlzó irányú nemzetiségi sajtó részéről kiteve voltam és vagyok; szükségesnek tartom e javaslatnak a magyar nyelvre vonatkozó rendelkezéseit néhány szóval kellő világitásba helyezni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ami a nemzetiségek ellenkezését illeti a javaslat eszméjével szemben, én nagyon szívesen disztingválóok félrevezetettek és félrevezetők között, és a személyemet érintő támadásokat meg lehetős közönyösen fogadom azért, mert mélyen meg vagyok győződve arról, hogy azok a követelmények, amelyeket a javaslat tervezete a magyar nyelv sikeres tanítása tekintetében felállít, és amelyek csak a hatályosabb szankció szempontjából térnek el az 1879-iki törvények posztulátumaitól, hogy azok a követelmények a minimumát alkotják annak, amit az államnyelv joga, állami és nemzeti egységünk, létező fennálló törvényeink szempontjából követelnünk kell. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)* És éppen azért meg vagyok győződve arról, hogy bárki foglalná is el ezt a helyet, ezen követelmények tekintetében messzebb menő engedményeket, mint amilyeneket én a javaslatba felvehetőknél tartok, a közvélemény jogosult nyomásával szemben, állami és nemzeti létérdekünk nyomásával szemben tenni nem lehet. *(Zajos közbeszólások balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Az amit elérni akarok, és amit az én meggyőződésem szerint – és méltóztatnék a javaslat felett majd ítélni, ha a t. képviselő urak látták – a javaslatnak megfelelő törvény megalkotása által elérni tudunk is, hogy ti. minden magyar honpolgár, aki az elemi iskolát elhagyja, tudjon magyar polgártársaival magyar nyelven érintkezni: *(Élénk helyeslés.)* ez nézetem szerint lehetséges is, szükséges is. Hogy lehetséges, azt a bilingvis népelemek egész sorozata bizonyítja a külföldön, Belgiumban, Svájcban, de van erre példa elég itt a mi hazánkban is, hiszen a nyelvhatárokon levő községekben akárhány helyen tapasztaljuk, hogy maga a nép majdnem egyenlően jól beszéli a magyar nyelvet és egy nemzetiségi nyelvet. *(Igaz! Úgy van! Egy hang balfelől: Budapest egész környékén!)* Hogy pedig szükséges, és pedig elsősorban a nemzetiségek szempontjából szükséges ez, az úgy hiszem, teljesen világos és kétségtelen. *(Igaz! Úgy van a jobboldalon.)* Érzik és tudják ezt nagyon jól azok, akik a reform eszméjének hadat üzentek; és éppen mert tudják ezt, azért izgatnak ellene oly eszeveszett módon; tudják, hogy ha a mi nemzetiségi polgártársunk a maga anyanyelvén kívül megtanulja a magyar nyelvet is anélkül, hogy amelletts megszünnék román, *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Oláh!)* szerb, német vagy tót lenni, az a maga magyar polgártársával szemben nem fogja többé idegennek érezni magát, az érvényesülni fog minden irányban és minden téren, és boldogulni fog tudni éppen úgy, mint magyar polgártársa. De hát éppen ez az, amit nem akarnak azok a konkolyhintők *(Igaz! Úgy van!)*, akik igen jól tudják, hogy fajrokonai csak akkor és csak addig fognak az ő befolyásuk alatt állani *(Felkiáltások balfelől: Ez a fő!)*, amíg magukat mint nemzetiségek elszigetelik. *(Úgy van! jobbfelől.)* Mert ezen elszigeteltség, ezen látszólagos elnyomottság és az érvényesülhetőség hiánya által keltett elkeseredés hangulatában ver csak gyökeret az a szeparatizmus, amely a nemzetiségi alapostoloknak és izgatóknak a maguk vezérszerepét biztosítja, amelybe vajmi könnyen beleférkőzhetnek az állam megrontására irányuló törekvések. *(Igaz! Úgy van!)*...

Cs

1904 júl. 30

*Veres József beszéde a népiskolai törvényjavaslat tárgyában az 1904. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában**Képv. Napló, 1901–1906, XXVIII. 84–86. l.*

Veres József: T. képviselőház! Abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy midőn a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter úr után kell felszólalnom, kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy vele egyetértek abban, miszerint a magyar közművelődés ügyét nem lehet és nem szabad pártszempontból felfogni. (*Úgy van! balfelől.*) Pártok szolgálhatják a maguk külön érdekeit, de mindenkor szolgálniuk kell a hazának közös érdekét. A közművelődés nem egy pártnak, hanem az egész nemzetnek érdeke (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), és éppen azért tartózkodni fogok attól, hogy pártszempontból szóljak a miniszter úr előterjesztéséhez; igyekezni fogok azt inkább, mint ő tette, magasabb magyar nemzeti szempontból felfogni (*Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Ez a helyes!*), és ebből a szempontból leszek bátor egy-két megjegyzést tenni ezen tárca tárgyalása alkalmával; azokra pedig, amiket a t. miniszter úr beszédében felsorolt, esetleg megjegyzéseim között itt-ott teszek észrevételt. A miniszter úr, azt hiszem, amiatt nem tért ki egy-két tárgyra, amelyeket beszéde elején megemlített, mert a hangulat, a körülmények nem kedvezők a részletes tárgyalásra, és éppen emiatt egy-két dolgot vagy alig érintett, vagy egészen elhagyott.

Nevezetesen régi hibája felfogásom szerint a magyar közoktatásügynek, hogy az állami iskolák és középiskolák elhelyezése nem felel meg sem a közérdeknek, sem a célszerűségnek, különösen pedig a magyar faj érdekeinek. Állami iskolákat régen úgy szólván kizárólag a nemzetiségi vidékeken helyezték el a kormány abból a szempontból, hogy az ott gyéren még meglévő magyar elemet megtartsa, és azzal a számítással, hogy azon állami népiskolákkal ottan magyarosítson. Én teljesen lehetetlennek tartom azt, hogy népiskolák segítségével egészen más nyelvű nép nagy tömegét más nyelvre lehessen tanítani. Hasonló tévedés van a középiskolák elhelyezésében is. Azoknak nagy része, úgy a felekezeti, mint különösen az állami iskolák, olyan vidékeken vannak, ahol a speciális magyar faj alig juthat hozzájuk. Ezen elhelyezéseknek következése lett azután az, hogy a célt, a magyarosítást nem értük el vele, ellenben az irigységet, a féltékenységet a nemzetiségek között felkeltettük. Az ellenséget felébresztettük, de megnyugtani már nem bírtuk. Alkalmat adtunk a nemzetiségeknek, hogy a maguk fiait magasabb kiképzésben részesítsék, és ezáltal képesítettük őket arra, hogy az összes kulturális előnyök élvezetébe jussanak, a hivatalokba nagy számmal betódulhassanak, ellenben az Alföldnek magyar fajtát megfosztottuk annak a lehetőségétől, hogy gyermekeit legalábbis olyan számban tudja képesíteni a tudományos pályára, mint a nemzetiségiek. Így keletkezik az a visszás helyzet, amelynek a világon talán párja nincs, hogy az országnak uralkodó faja, a magyar háttérbe van szorítva a nemzetiségekkel szemben, ahelyett, hogy mi a mi magunk fiait, akiknek hivatása volna irányt adni a nemzetiségeknek, nagyobb számban küldenők a nemzetiségi vidékekre, megfordítva, a nemzetiségi vidékekről jönnek nagyobb számban a magyar vidékeken hivatalnokok befolyásos állásokra, úgyhogy a magyar községek vannak elárasztva más anyanyelvű hivatalnokokkal, ellenben a nemzetiségi vidékek nélkülözik a magyar fajnak odaküldött gyermekeit.

Elismerem, hogy az utóbbi időben ezen a téren változtatott a kormány politikája irányán. Most már az Alföldet is nagyobb figyelemre méltatja, és ott is segíti a községeket községi iskolákkal és állami iskolákkal, hogy az iskoláztatás követelményeinek nagyobb számban eleget tehessen; mert hiszen az a sajtóságos, hogy Magyarországon talán mindegyikünk jobban ismeri a francia, német meg amerikai viszonyokat, mint a speciális magyar viszonyokat, és ha pl. egy budapesti hivatalnoknak beszélünk az alföldi iskoláztatás nehézségeiről, a tanyarendszerről, akkor az azt hiszi, hogy képtelenség, hogy tanyai iskolákat is támogasson az állam, mert azt hiszi, hogy oda csak öt-hat gyermek járhat,

holott egy-egy alföldi tanyai iskolába 100–150, sőt 200 gyermek is jár. Az én községem, Orosháza községe is abban a furcsa helyzetben volt, hogy midőn a községi adó magas volta miatt kérte a kormányt, hogy a községi tanyai iskolát államosítsa, éppúgy mint épített a községben állami iskolát, azt a választ kapta, hogy az képtelenség, hogy az állam még tanyai iskolát is átvegyen. Annak a községnek teljesen mindegy, hogy azt a terhet a benne levő vagy a tanyai iskola miatt viseli, ha az már egyszer elviselhetetlenné válik. Így azután az alföldi népiskolákban körülbelül a gyermekeknek 60 százalékat tudták csak taníttatni; ez így fog maradni mindaddig, amíg ennek a speciális magyar fajnak az oktatására, a nép nevelésére is nagyobb gondot nem fordít a kormány.

Tökéletesen hozzájárulok a t. miniszter úrnak azon nyilatkozatához, amellyel az őszre bejelentett javaslatát megindokolta, és pártom² nevében bátran biztosíthatom arról, hogy amíg ebben az irányban halad, míg a magyar államnak, a magyar nemzetnek magyar jellegét védi az iskolákban, és amíg megköveteli minden felekezettől és minden nemzetiségtől azt, hogy a magyar honfoglaló, honmegtartó, a nemzeti műveltséget és az egész haza érdekét védő magyar faj törvények által is biztosított tekintélyét tisztelje, mi mindig mellette leszünk és akkor is, ha ezzel ellenkező törekvésűek akár őt, akár a törvényhozást támadni fogják. Ez nem megtámadása a mi felfogásunk szerint a nemzetiségek nyelvének, a nemzetiségek érdekeinek; azokat bizonyára mindegyikünk tiszteletben tartja; de éppoly joggal követelheti a magyar faj minden nemzetiségtől és minden felekezettől, hogy azok is tiszteletben tartsák a magyarságnak, a magyar fajnak általános érdekeit. Tökéletesen egyetértek a miniszter úrral abban a felfogásban, mely szerint azt mutatta ki, hogy egyedül a bujtogatók érdeke az, hogy az ő népük a magyar nyelvet ne tudja, ne értse, a magyar közművelődés áldásaiban részt ne vehessen. Egészen abban a meggyőződésben vagyok, hogy maga a nép egyik sem ellensége a másik népnek, csakis a bujtogatók teszik ellenségekké, és pedig nem a nép, hanem a saját egyéni érdekük szempontjából. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)* Azoknak a nemzetiségeknek anyanyelvét, törvényes jogait egyikünk sem akarja bántani. Tiszteletben tartjuk, és szívesen látjuk, ha a maguk anyanyelvén irodalmukat művelik, de épp a nép érdekében követeljük, hogy legyen módjuk és alkalmuk a magyar nyelvet is megtanulni, a magyar nemzet közszükségeit, érdekét megvédeni, és ezáltal is a közös célra irányuló munkában velünk nemes versenyre kelni.

A magyar nyelv tanítására nézve igen szomorú tapasztalata van már a magyar nemzetnek. Hiszen, gondolom, már az 1844. évi országgyűlés kimondotta³ azt, hogy hivatalnok nem lehet az, aki a magyar nyelvet teljesen nem bírja, és mégis évről évre ott van a közoktatásügyi miniszter kimutatásaiban, hogy ennyi meg ennyi ezer tanító nem bírja a magyar nyelvet. A tapasztalatból tudjuk, hogy igen sok nemzetiségi egyház lelkésze sem bírja a magyar nyelvet és a magyar állam jóvoltából és kegyelméből mégis a legmagasabb állásokra feljuthat olyan, aki magyarul nem képes még olyan helyen sem beszélni, ahol hivatalosan kell neki megjelenni. Ebben a tekintetben a magyar nemzet túlságosan elnéző és kíméletes volt mindig, és épp azért kevésbé bízom most is a bejelentett törvényjavaslatnak hatásában, mert félek attól, hogy rendelkezései nagymértékben megint jelszavak maradnak, úgy, amint már nagyon sok törvéynél eddig, holott nem jelszavakra, hanem törvényjavaslatokra, nem indítványokra volna szükség, hanem arra, hogy a meglevő törvényeket komolyan hajtsák végre *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Hisz az bámulatatos vakság és türelem, mikor pl. a tanítóképesítővizsgáknál a tanfelügyelő is jelen van, és mégis százával kerülnek ki képesítővizsgával olyanok, akik

² Függetlenségi párti képviselő.

³ L. 1844. II. tc. „A magyar nyelv és nemzetiségről.” – Jelmező, hogy a függetlenségi baloldal vitaindítója hat évtized múltán „törvényes alapként” hivatkozik erre az elfogult nyelvtörvényre, melyet az 1861. évi túrócszentmártoni szlovák nemzeti program, illetve az egykorú országgyűléshez intézett felterjesztés már „a nemzeti szabadsággal s jogegyenlőséggel össze nem egyeztethető” törvénycikkek közé sorol (vö. *Iratok I* 33. l.), s amelyet mint határozataival ellentétet – a többi asszimiláló nyelv stb. törvénnyel együtt érvénytelenít az 1868. évi nemzetiségi törvény (l. 1868. XLIV. tc. 28. §., *Iratok I* 167. l.) Deák Ferenc 1868. nov. 24-én, a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyaláskor mondott beszédében (L. *Képv. Napló*, 1865–68, XI. 6–8. l.) pedig a következőképp mondta ki az 1844. évi nyelvtörvény érvénytelenítését: „... minden törvény pedig, mely a most hozandó törvénnyel [é. a későbbi 1868. XLIV. tc-ke] ellenkezik, eltöröltetik: még az 1844-diki törvényre sem hivatkozhatunk.” (Vö. *Iratok I* 132. l.)

a magyar nyelvet nem bírják, holott már a népiskolákból nem lenne szabad kikerülnie olyannak, aki magyarul nem tud.

Teljes szigorral kell hogy vegye a kormány kötelességét és alkalmazza a törvényt, akár tetszik a nemzetiségeknek, akár nem. Hiszen, ha felzúdulnának, akkor sem a nép zúdul fel, hanem az az egynehány ember, aki a maga érdekét félti attól, hogy a magyar nemzet természetét és törekvéseit igazán megismerje. Ennek a következménye az, hogy Magyarország, a magyar állam pénzén nem tudjuk elérni azt az eredményt, hogy a magyar faj legyen az iskolázásban a legelső. Mert hiszen a tankötelesek-nél legelől áll a német, hol a tanköteles 90 százaléka, azután a tót, ahol 87 százalék és csak azután a magyar, ahol 85 százalék jár iskolába. Ennek egyik oka az, hogy a törvénynek azt az intézkedését sem hajtották végre kellő időben, amely elrendeli, hogy az elemi iskolának hat osztályát minden gyermek köteles elvégezni...

Oly lanyhán veszik az iskolába járatást, annyira elnéző az előjáróság és a tanfelügyelőség is, hogy bámulatos mértékben apad osztályról osztályra felfelé az iskolába járók száma. Három-négy osztályt még meglehetősen elvégeznek a gyermekek, de akkor kimaradnak azon cím alatt, hogy a gazdaságnál szükségesek stb., és így természetes, hogy ha az alsó osztályokban még az anyanyelvüket használják, a felső osztályokban – ahol nagyobb mértékben lehetne a magyar nyelvet alkalmazni – nem vesznek részt, kikerülnek anélkül, hogy a magyar nyelvet tudnák. Az első osztályba jár a tanulók 31 százaléka, a hatodik osztályba már csak 4 százaléka. E tekintetben tehát a törvénynek szigorú végrehajtására volna szükség, amelynél fogva a gyermek érdekét kellene megvédeni tulajdon apjuk és anyjuk ellen, akik rövidlátásból és önzésből mindig hajlandók azt mondani, hogy ennél vagy annál a munkánál van szükségem a gyermekre, és nem akarok pénzt adni arra, hogy napszámost fogadjak annak elvégzésére, és így azután a maga mostani kis hasznáért a gyermek egész jövőjét képes kockára tenni. Itt kell az államnak a maga jóakarásával segítségül jönnie, hogy a gyermek a maga tanköteles korát igazán tanulásra használhassa fel, és csak később fordítsa erejét a szülei gazdálkodására...

D

1904 aug. 1

Eötvös Károly felszólalása a népiskolai törvényjavaslat tárgyában az 1904. évi közoktatásügyi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–06, XXVIII. 106–7., 117–8. 1.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) A magyar nemzeti közművelődés ügye sokkal fontosabb, semmint azt néhány nap alatt, kivált alkalmatlan nyári időben teljesen megvilágíthatnók itt a törvényhozás termében. Maga a t. kultuszminister úr is tegnapelőtti beszédében a legfontosabb kérdések közül csak néhányat érintett, több kérdést egyáltalában nem érintett, és ezért, hogy úgy mondjam, programbeszéde voltaképpen nem állt egyébből, mint abból, hogy miután a közművelődésnek sok fejezete és sok szakasza van, ő fejezetek és szakaszok címeit elmondta előttünk, elmondta, hogy egyik-másik fejezetben és szakaszban mi van, de hogy miként akarja azokat fenntartani, a reformokat intézni, az állapotokat javítani, arra nézve bizony igen keveset értettem meg az ő előadásából és abból is, amit megértettem, valami sok köszönetet magamra nézve kivonni nem tudtam.

Mégsem terjeszkedem ki azonban minden kérdésre, csak néhányat fogok én is érinteni.

Legelőször az állami elemi iskolák kérdésére van egy megjegyzésem, és ki kell jelentenem, hogy nem értek egyet mindenben Csernoch János t. képviselőtársammal, és engem olyan nagy aggodalom, oly nagy tartózkodás éppen nem fog el az állami iskolák iránt. Megjegyzem azonban, hogy igenis népnevelési intézetet állítani jótétemény, emberi nemes dolog, és pedig közéleti jótétemény, amely az egész köznek, államnak, társadalomnak javára válik. Az én nézetem szerint tehát állami elemi iskolát vagy egyáltalán elemi tanintézetet állítani igenis joga van a községeknek, egyházaknak is, joga

van minden egyes embernek is, *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* joga van éppoly iskolát állítani, mint az államnak, de joga van az államnak is egyaránt. Kérdés az, hogy ezt a jogot miként gyakorolja?

A mi tényleges viszonyaink közepette az államnak e jogát gyakorolni talán célszerű, sőt szükséges oly vidékeken, ahol sem egyesek, sem községek, sem egyházak magyar népiskolákról nem gondoskodnak. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon és a szélsőbaloldalon.)* De csakis ott. Mert az az erkölcsi erő, buzgóság és anyagi erő, amellyel mi rendelkezünk, meg nem engedheti azt, hogy mi összevissza minden rendszer nélkül még oly vidéken is, ahol a magyar műveltséget, az elemi műveltséget nem kell féltetni, állami iskolákat állíthassunk, fájdalom, egészen valószínűleg pártcélokból, kortesérdekekből. Ezt igenis nem helyeslem. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* De ami erőnk van, anyagi, erkölcsi és politikai erőnk, azt valamennyit koncentrálnunk kell arra, hogy oly vidékeken, ahol a kisgyermek az ország nyelvét nem tanulhatja meg és nem tanulhatja meg főleg azért, mert egyházilag és nemzetiségileg szervezett testületek, hatóságok, községek és egyházak egyenesen meggátolják abban, hogy megtanulhassa, ott igenis az államnak joga és kötelessége is az állami iskolát felállítani és azzal az idegen ajkú serdülő népességet abban megerősíteni, hogy a saját országának, saját államának nyelvét megtanulja. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Nem arról van itt a szó, hogy itt az idegen nyelvű honfitársaink nyelvét akarjuk eltörölni. Nem akarunk mi sem muszka, sem porosz példára irtóhadjáratot intézni az idegen nyelvű állampolgárok ellen, nem akarjuk ezt sem a közoktatás, sem általában a művelődés, sem a birtokpolitika terén. Becsületes magyar embernek sohasem jutott eszébe az ilyen politika, nem jutott eszébe századok óta még akkor sem, mikor igen röviden, egyszerű erővel és hatalommal megtehetette volna, még kevésbé juthat eszébe tisztességes magyar államférfiúnak most, mai viszonyaink közt. De attól visszariadni, hogy az államnak minden erejével és hatalmával a serdülő ifjúság az állam nyelvének megtanulására képesíttessék, attól visszariadni gyávaság és hazaárulás. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Tisztán kell látni e kérdésben, és annak az általános indokolási módnak, a német definíciónak és annak a technikus terminológiának, amely mögé bujtatjuk törekvéseink sikertelenségét, eljárásunk félős voltát, sőt gyávaságát, mert valami hatalom, valami tetemes erő mindenütt utunkat állja, annak meg kell szűnnie. Beszéljünk tisztán, világosan! Nem a nemzetiségek irtása, nem a nemzetiségeknek saját kultúrájuk művelésében való meggátolása, nem annak megakadályozása a mi célunk, hogy ők egy nemes, szent versenyben legyenek velünk faji kultúrájuk művelésénél: nem az a cél, hanem az a célunk, amelyről lemondani nem lehet irtóztató árulás nélkül, hogy ennek az országnak minden polgára gyermekkorától fogva értse és beszélje saját országának, államának a nyelvét is. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ilyen értelemben fogom én fel az állami iskolák emelésének kérdését.

Beszéde további részében a felszólaló részletes művelődéspolitikai áttekintés keretében foglalkozik a magyar nemzeti jellegű művészetek, így a magyar zene kérdésével, melynek állandó tudományos bizottság által való beható vizsgálatát, gyűjtését, feldolgozását ajánlja. Ezzel kapcsolatban kifejti „...nemcsak magyar zene van Magyarország földjén, hanem vannak itt idegen ajkú honfitársaink, akik legalább egyházilag nemzetté szervezett nemzetiséget alkotnak. Ilyen a horvát, a szerb, a román, a tót, a rusnyák... Ezeknek is van zenéjük, amely lehetetlen, hogy itt-ott a szomszéd magyarság zenéjére befolyást ne gyakorolt volna, viszont az is lehetetlen, hogy a magyar zene, a maga fenséges erejénél fogva ne gyakorolt volna amarra befolyást. Ezen fajok zenéjét is gyűjtse össze ez az állandó bizottság évről évre és állapítsa meg, hogy mit hódított abban a magyar, és mit hódított az a magyarban?”

Végül ugyanitt egy további bizottság kiküldését javasolja az orosz–magyar és egyéb, Oroszország területén található (kalmük, kirgiz stb.) zenei rokon motívumok, illetve a „turáni fajú” népzene kutatás céljára. „Kutasson át ezen bizottság a Don és Volga völgyét, a Kubán mellékét, Kisázsia, gyűjtse össze annak zenéjét, hogy megállapíthassuk, vajon a magyar zene mennyiben eredeti, mennyiben leghatalmasabb lezármazottja annak a közös ősforrásnak, amelyből a többi napkeleti zene is származott, de amelyből származott kétségkívül a magyar zene is.” – A beszéd befejező részében visszatér a Berzeviczy vallás- és közoktatásügyi miniszter által előterjesztett törvényjavaslat általános bírálatára.

Általánosságban kifejezést kell adnom annak, hogy a miniszter úr működése iránt mi itt mindnyájan nagy várakozással vagyunk, mert határozottan reméljük azt, hogy az ő közoktatásügyi kormányzata alatt sok igen nagy és fontos közoktatásügyi kérdés végre-valahára megoldást fog nyerni.

Hisz látjuk, tapasztaljuk azt, hogy a népiskolai törvények módosításának vagy talán inkább egységesítésének ügye rohamosan halad előre, és amint a miniszter úr beszédjéből meghallottuk, nemso-kára ide a képviselőház elé kerül tárgyalásra, és remélnünk lehet azt is, hogy amint érintette is programjában, a polgári iskola és az egységes középiskola kérdései is, amelyek a tanárvilágot oly rég tartják bizonytalanságban és a közönséget várakozásban, vagy mondjuk, talán bizonyos izgatottságban is, a legközelebbi időben szintén ide fognak kerülni megoldás végett. Azonban itt megvan a magam aggodalma. Mert remélem ugyan a megoldást, de úgy látom, úgy sejtem, hogy nem lesz ez a megoldás gyökeres megoldás. Közoktatásügyi politikánknak régi hibájától most sem tudunk egyáltalában megszabadulni.

Nem tudunk szigorúan megállani azon az állásponton, hogy törvényhozó, kormányzati intézkedéseinkben mindig csak a magyar nemzeti államérdekeket tekintsük, azokat tartjuk szem előtt, s ha ezek mellett a nemzeti érdekek, állami érdekek mellett más érdekek, akár felekezeti, akár nemzetiségi, akár vidéki érdekek megférnek, ám jó, akkor helye van méltányosságnak, helye bizonyos mértékben az opportunizmusnak is. De ha ezek az érdekek, vagyis inkább igények a nemzeti állam érdekeibe vágnak bele, akkor tisztán csak levegőnek tekintendők. Tisztában kell lennünk azzal, hogy e speciális érdekeknek vagy igényeknek forrása, meg a természete is olyan, hogy akár egy lépéssel, akár egy mérfölddel taszítsuk hátrább az útból, egyforma nagy lármát csapnak s egyforma kiabálást visznek véghez miatta. *(Úgy van! balfelől.)* A kérdés nem az, hogy hány lépésre kell hátrább tenni, hanem az, hogy el kell távolítani az útból, ha azok a magyar nemzeti állam érdekeivel összeütközésbe jönnek, Hát mire való az egész népiskolai törvény módosítása a magyar nyelv sikeres tanítása érdekében, ha nincs meg a lehető legtökéletesebb biztosítékunk arra, hogy lesznek olyan egyének, olyan munkások a legalsóbb fokon is, akik ennek a törvénynek érvényt adjanak? Mire való, kérdem én, a törvénytervezetben a felekezeti tanítóképzőknek további fenntartása? Úgy tartják, hogy legradikálisabb volna csupán állami népoktatási intézeteket engedélyezni, de szerény véleményem szerint, ezt szükségesnek, sőt sokszor célravezetőnek sem tartom.

Tartom magam Disraelinek ahhoz a nézetéhez, ahhoz a mondásához, hogy az emberek igen sokat adnak az intézményekre, sokat adnak a rendszerre, de kevésbé veszik tekintetbe magát az egyént. Valamely ügynek a sikerét nem kell az intézményekben, az intézetekben keresni, hanem az arra való egyénekben. Én a magyar közoktatás ügyének, a magyar nemzeti állam céljainak és érdekeinek megfelelő fejlesztését csak úgy látom sikeresnek, ha nem annyira az iskolákat, az intézeteket, a különböző rendszereket, tanterveket, tanmeneteket és nem tudom, miket vesszük tekintetbe, hanem tekintetbe vesszük azt, hogy kik tanítanak azokban az iskolákban, kik hajtják végre, kik szereznek érvényt annak a rendszernek, annak a tantervnek. Akkor tartanám sikeresnek az államnyelv tanítását, hogy ha nem lehetne Magyarországon sem tanár, sem tanító, sem a közoktatásügynek semmiféle funkcionáriusa, aki nem magyar állami tanítóképző intézetben nyerte volna kiképzését, mégpedig természetesen a magyar állam áldozatából ingyen...

E

1904 aug. 1

Gál Sándor beszéde a népiskolai törvényjavaslat és az erdélyi szász iskolák kérdésében az 1904. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában

Képv. Napló, 1901–1906. XXVIII. 121–127. 1.

...A jelenlegi vitának eddigi felszólalási rendén felszínre kerül az 1848. XX. tc. rendelkezése és annak a mi állami életünkben való következetes keresztülvitele. Ez a kérdés az én szempontomból nem olyan, amely a jelen viszonyok közt tüzetesebb és nagyobb alapra fektetett pertraktáció tárgyát képezheti, mert egyetlen igazságot ismerek ebben a kérdésben, és ez az, hogy eltévesztett dolog a fe-

lekezetek életében a felekezeti javadalmazás kérdésében absztrakt igazságot keresni. Az absztrakt igazságok egy nemzet életében olyankor, amikor bizonyos kérdések a nemzeti életnek minden rétegére kihatnak, esetleg annak egzisztenciáját támadják meg, csak relatív igazságokká törpülnek, ha tehát szüksége beáll annak, hogy a különböző felekezeteknek felekezeti, illetve vallási és oktatási szükséglete az állami pénztárból nyerjen akár fedezetet, akár teljes mértékű kielégítést, ez az igazság csak akkor lesz igazság, hogyha a kormányzati és törvényhozó testület diszkrecionális joga oly felekezetek érdekében használtatik fel, amely felekezetek a nemzeti közös munkára vállalkoznak. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

...Alapjában elhibázott dolog volna, amelyhez szavazatommal soha hozzájárulni nem tudnék *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*, hogy oly felekezetek, amelyek nemzetiségi alapon szervezkednek és a nemzeti élet megromlására törekednek, csak egy fillérrel is támogattassanak. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Ennek a kérdésnek a rejtegetését, elhallgatását én indokoltan nem tartom, sőt ellenkezőleg azt a politikát követelem és kívánom, hogy ebben a kérdésben nyíltan és őszintén kimondja minden alkotmányjogi faktor azt, amit az ő hazafias szíve és lelke diktál neki. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha tetszik bizonyos nemzetiségi alapon álló felekezeteknek azzal hízelegni maguknak, hogy ők vallásilag külön nemzeti egyházat képeznek, és ha tetszik arra a liberális, arra a széles körű autonómiára hivatkozni, amely feljogosítja őket arra, hogy iskoláikban nemzetellenes tanokat hirdessenek és tanítsanak, és ha a szabadság legszélesebb korlátaira mernek hivatkozni azok a nemzetiségi alapon álló felekezetek, amelyek a nemzeti élet törekvéseivel, az államegységgel, a nemzeti egység fogalmával lépten-nyomon a legbotrányosabb ellentétbe hozzák egyházaikat, nemhogy anyagilag nem támogathatók az államhatalom és kormányzat részéről, de minden ilyen törekvésük minden eszköz felhasználásával, és ebbe beleértem a hatalmi eszközöket is, megakadályozandó. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

B. Kaas Ivor: A szászok, a szerbek és az oláhok!

Gabányi Miklós: Nem szabad mukkaniok sem!

Gál Sándor: Én nem akarok szigorúbb kifejezéssel élni, de akármennyire válogatom is a kifejezéseket, mégis azt kell mondanom, hogy egy botrányos felszólalással találkoztam azon értekezleten, amely az előterjesztés alatt levő közoktatási törvényjavaslat megbeszélése végett tartatott. Itt az erdélyi egyház egyik papja, ahol és amidőn az irányt taglalja, amely dominálja az újonnan előterjesztendő közoktatási javaslatot, amidőn azon iránnyal foglalkozik, amely hivatva lesz a javaslatnak törvényerőre emelkedése után a magyar nemzeti nyelvnek utat törni a felekezeteknek minden iskolájában, erre vonatkozólag a következő nyilatkozatot teszi (olvassa): „Határozottan ellenzem azonban a törvényjavaslat azon szakaszait, amelyekben megköveteltetik, hogy a magyar tannyelvű népiskolákban a hit- és erkölcsstan is nem az illető felekezet nyelvén, hanem magyar tannyelven taníttassék. Ez már nem iskolaügy, hanem egyházi ügy. A görögkeleti ortodox egyházak nemzeti egyházak és maguk országunk alaptörvényei is egyházamat görögkeleti román egyháznak ismerik el, melynek nemcsak liturgikus, hanem éltető eleme is a román nyelv.”

T. ház! Ha a nemzeti egység és az állam nemzeti jellegének a megtámadásánál hasonló botrányos irányzattal találkozunk, akkor legfeljebb eszembe jut az, hogy mindazok a jogok és mindazok a szabadságok, amelyeket a magyar nemzet az 1867-iki kiegyezésnél oly bőségesen szétszórt, a nemzettel szemben éppen olyan egyének, éppen olyan közjogi állást betöltő egyének részéről vannak visszaélés-képp felhasználva, amelyekkel szemben a nemzet a legnagyobb bőkezűséggel járt el.

Ez bizonyos tekintetben etikai kérdés, és ha valaki erkölcsileg le van kötelezve, s azt az erkölcsi köteleket ilyen módon sérti meg, az a lehető legnagyobb brutalitás, amely a politikai életben tapasztalható. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De a törvényhozó testületnek foglalkoznia kell ezzel a kérdéssel már abból a szempontból is, mert az a bizonyos főpap úr azt mondja, hogy az ő egyházuk nemzeti egyház és annak elengedhetetlen követelménye, hogy ők nyelvüket az állami élet minden megnyilatkozásában fenntartsák, éppen azért ők az oktatásügyben ezt a nyelvi jogosultságot semmi néven nevezendő magyar törekvésnek feláldozni nem hajlandók.

Elsősorban is konstatálnom kell, hogy már abban sincs igaza, hogy itt Magyarországon a felekezetek vagy faji alapon szervezkedett egyházak nemzeti egyházat képeznének vagy képezhetnének. De nincs in specie igaza a nagyszebeni görög nem egyesült metropolitának, mert amint tudjuk, az ő egyházi életük csak 1864-ben volt rendezve, miután addig a görög nem egyesültek egy egységes felekezettel képeztek egész Magyarország területére vonatkozólag, és pedig, ha jól tudom, a karlovici metropolita fennhatósága alatt. Az 1864-ben megtartott kongresszus alkalmával az egységes egyházi élet kétfelé lett választva; az erdélyi püspökség a karlovici metropolita fennhatósága alól kivételt, metropolitási színvonalra emeltetett, és miután az 1868-ban be is cikkelyezett, abban a törvényben a két egyháznak, vagyis a szerb nyelvű egyháznak a román nyelvű egyháztól való megkülönböztetése képpen, de minden politikai és államjogi vonatkozás nélkül használtatik a görög nem egyesült szerb egyház és a görög nem egyesült román egyház kifejezés.¹ Tehát hogyha valaki ezen egyházi fejlődés historikumának ismerete mellett, amit Metianu metropolita úrról fel kell tételeznem, ilyen kifejezésekkel él, az nem egyéb, mint egyenes hadüzenet a magyar nemzeti összetartozandóságnak, az állam és a nemzet politikai egységének. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Nem mulaszthatom el a kérdéssel kapcsolatban megemlékezni a kultuszminiszter úrnak egy bizonyos nyilatkozatáról, amely nagyon könnyen hasonló félreértésekre szolgáltat alkalmat. A miniszter úr ugyanis a legközelebbi felszólalása alkalmával a következő kifejezést használta: „Az erdélyi ágostai evangélikus szász konszisztórium is hasonló beadványokkal járult a kormány elé.” Hiszem, hogy a „szász konszisztórium” kifejezést nem politikai értelemben használta, mint hogy nem is használhatja, mert annak jogosultsága egyáltalában nincs; de miután ezek a nemzetiségi alapon szervezkedett egyházak rendkívül fogékonyak arra, hogy ilyen közelebből nem disztinválts és meg nem határozott kifejezésbe belekapaszkodjanak, és a maguk részére ebből a szempontból külön jogokat követeljenek, én a miniszter úr felszólalásának ezen kifejezésével, tudniillik a „szász konszisztórium” kifejezéssel szemben tiltakozom, és azt csak olyan értelemben fogadhatnám el bizonyos fenntartásokkal, hogy ennek politikai és államjogi jelentősége és vonatkozása egyáltalában nincsen. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ugyanebbe a hibába esett ma Eötvös Károly igen t. képviselőtársam is, aki azt mondja, hogy egyházilag nemzetté vannak szervezkedve a szászok, oláhok és szerbek; mert, ha bármily alapon itt Magyarország területén belül nemzeti szervezkedést a magyar mellett és a magyaron kívül megünnünk vagy elnézünk, vagy pedig mi itt a törvényhozásban ilyen kifejezéseket használunk, akkor ők hajlandók ezt mindjárt adoptálni és hasonló szeparatistikus jogok forrásává tenni. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ezen rövid jelzése után ennek a kérdésnek áttérek a kultuszminiszteri büdzsének arra a részére, amely a mi nemzeti életünket és annak megnyilatkozását a legnagyobb mértékben befolyásolja; értem alatta a népiskolákat. Elismerem, hogy az 1868. XXXVIII. tc.,² amely nagy nemzeti átalakulás időpontjában jött létre, olyan módon konstituálta közoktatásügyi rendszerünknek alapelveit és alapgondolatait, amely sem a nemzeti, sem az állami egység követelményeinek minden tekintetben nem felel meg. Amikor a nemzet – amint önök, t. uraim, mondják – uralkodójával kibékült, egy keserves és hosszú, évszázadokra terjedő elnyomattatásból fellélegzett, és midőn fajunk karaktere itt is nyilvánult, ti. hogy a felhevülésből és hálából, amely minden kis jótéteményt honorálni szokott, minden elismerés előtt a kalapját megemeli, ugyanezzel a magyar gavallérsággal kívánt eljárni a felekezeti alapon álló egyházakkal szemben is, amely az ő államjogi ténykedését az állami alakulásnak minden stádiumában jellemzi. Ez a gavallérság, ez a bőkezűség volt az, amely jogot adott a különböző felekezeteknek arra, hogy iskolákat szabadon felállíthassanak, azok tanítói karát maguk válasszthassák, a tanítandó tantárgyakat ők maguk jelölhessék ki, és a tanítás és oktatás nyelvét saját hatáskörükben megállapíthassák.

¹ Vö. 39/D irattal. (Miniszterelnökségi feljegyzés a magyarországi gör. kel. szerb és román egyházak szétválasztásának történetéről.)

² 1868. XXXVIII. tc. (Eötvös-féle népiskolai törvény.)

Bartha Miklós: Nagy hiba volt!

Madarász József: Bűn!

Gál Sándor: S a magyar nemzet elment, ha szabad ezt a kifejezést használnom, még botránosabb engedékenységgig is akkor, amikor ezen iskoláknak tantárgyai közé még csak a magyar nyelv oktatását sem kívánta konstitutív alapon beilleszteni.

Bartha Miklós: Könnyelműen csinálták!

Gál Sándor: Természetes, hogy a magyar nemzet akkor, amikor ilyen konstitutív alkotásoknak idejét élte, legkevésbé gondolhatott arra, hogy létezzék Magyarország határán belül olyan felekezet, amely ezt a széles körű autonómiát arra fogja felhasználni, hogy a nemzeti törekvések teljesülésének lépten-nyomon útját állja és azok teljesülése elé lehetőleg akadályokat gördítsen.

Habár ennek a konstitúciónak ezen hiányai kétségtelenül fennforognak, de ebben a törvényalkotásban, ebben a konstitutív munkálkodásban mégis volt egy garancia, amelyet a nemzet a végrehajtó hatalom részére kívánt fenntartani, és így kívánta az ő minden irányú befolyását a felekezeti oktatásra nézve, de nevezetesen a nemzetiségi alapon álló felekezeti oktatásra nézve biztosítani; ez a garancia pedig volt a törvénynek az a kikötése, hogy a felügyeleti jog mindezen iskolák felett a közoktatásügyi minisztert illeti meg. Mármost, hogy ez a felügyeleti jog tisztán csak pedagógiai szempontból volna gyakorolható, vagy hogy ennek alkatelemét tisztán csak annak megvizsgálása képezhetné, hogy közegészségügyi szempontból az az iskolahelyiség megfelel-e a követelményeknek, ezt én nem hiszem, de kizártnak tekintem, mert ha csupán csak ilyen intenciók vezették volna a törvényhozást az 1868-iki törvény megalkotásánál, akkor az állam felügyeleti jogának ilyen nagymérvű korlátozása esetén szükségét látta volna a törvényhozás annak is, hogy a felügyeleti jog terjedelmét szigorúbban körülírja. Ilyen körülírás azonban az 1868-iki népoktatási törvényben nincs, tehát a törvényt magyarázat minden elfogadható módja szerint állíthatom azt, hogy a felügyeleti jog olyan módon illeti meg a magyar kormányt, amint azt nemzeti és államjogi szempontok szükségessé és indokoltá teszik. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

No mármost milyen jelenségekkel találkozunk ezen a téren? Nem vagyok hajlandó egyelőre – habár nem zárkózom el ennek a föltevésétől sem – arra a következtetésre jutni, hogy ez a felügyeleti jog, amely a végrehajtó hatalmat kétségtelenül megilleti, a pártpolitikai uralom áldozata lett, mert az a bizonyos párt, amely hivatva volt a nemzet életét vezetni, amelynek alkotó és szervező jogai kétségtelenek a magyar nemzet életében, az a párt soha ezt a felügyeleti jogot olyan módon nem gyakorolta, amint az nemzeti életünk és érdekeink megvédésére szükséges lett volna (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*); ha pedig nem gyakorolta, teljesen jogszerű az a következtetés, hogy azért nem gyakorolta, hogy ezeket a cimborákat is a maga és politikai számításai részére megszerezhesse. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

A törvény ezen kikötésével szemben a felekezeti oktatásnak minő kinövéseivel találkozunk? Az erdélyi részekben az oláh iskolák felirata: „Skola romana.”

Trubinyi János: Másképp nincs?

Gál Sándor: Nincs!

Disztingváljuk a kérdést. Az 1868-iki törvény iskolafenntartói jogot ad felekezeteknek, községeknek, társulatoknak, egyeseknek és az államnak. De hogy nemzetiségnek, vagy amint méltóztatnak mondani, vallási tekintetben nemzetileg szervezett egyházaknak iskolafenntartó jogot adna, ez még abban a túl engedékeny konstitutív intézményben sem foglaltatik és nem is foglaltathatik, mert abban a pillanatban, amelyben az állami életnek arra a lejtőjére ráléptünk, ez állami egységünket illuzórikussá teszi. (*Úgy van! balfelől.*)

Kubik Béla: 67 óta uralkodnak, t. párt!

Bartha Miklós: Mindig azt hiszik, hogy tökéletesek.

Gál Sándor: Nem is értelmelte ezt másképpen a közoktatásügyi kormány, amidőn erre nézve a feljelentés megtörtént, mint úgy, hogy az iskoláknak ilyen jelzése közjog- és törvényellenes. De ahelyett, hogy a magyar állam hatalmi súlyát latba vetette volna és a felírást egyszerűen leszedette volna

onnan, mit csinált a kormány? Elment és parlamentírozni kezdett az egyházi főhatóságokkal, kérve kérte őket, hogy ezeket a botrányos és közjogellenes felírásokat távolítsák el.

Sebes Dénes: Ez a magyar állam tekintélye!

Gál Sándor: Mármost mit lehetett várni pl. egy Metianu Jánostól, akinek nemzeti és politikai felfogásai olyanok, aminőket az előbb reprodukáltam?

Kubik Béla: Botrányosak!

Gál Sándor: Mit lehetett várni egy oly testülettől, amelynek minden egyes tagja a magyar nemzet elleni gyűlöletből tájtéjkzik? (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Semmi esetre sem azt, hogy mikor a közoktatásügyi kormány ezt a nagy gyengeségét elárulja azzal, hogy hozzáfordul, kérve, hogy szedesse le azokat a felírásokat, ők ennek a barátságos megkeresésnek eleget tegyenek akkor, amikor ehhez magyar nemzeti érdekek is fűződnek.

Természetes dolog, hogy az eltávolítás nem is történt meg, mert tudomásom szerint határozotlan és kategorice visszautasította az illető egyház felettes hatósága. És ekkor éjnek idején, a sötétség leple alatt kiment a főszigabíró és bemeszeltette a feliratot.

Bartha Miklós: Kolozs megyében most is úgy van!

Gál Sándor: Jóságos Isten! Miféle megszegényítése ez a mi egész állami életünknek, miféle botrányos összetörése mindannak, amit a hatalmi élet kifejezése alatt értünk, micsoda meghunyászkodás azok előtt a felekezetek előtt, amelyek különben is mirólunk mindig mint hulláról beszélnek! Miféle meghunyászkodás azok előtt, akiket kívülről állami életünk ellenségei biztatnak! Pirul minden magyar ember arca, ha ezek felett a kérdések felett egyáltalán gondolkozik. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Gyalázat!*)

Ezen botrányok sorozata se egy, se két, se tíz esetben kimerítve nincs, mert hiszen azok száma, terjedelme, köre megszámlálhatatlan, de azért, hogy a t. ház némi fogalmat alkothasson az ottani Viszonyokról és a kormányzat gyöngeségéről és nemzeti irányzatáról, elmondok egy másik esetet. Felekezet által fenntartott iskola majálist rendez. A gyerek kimegy, kezében kis zászlócskát fogva, amely nemzetiszínű volt. A tanító kiválasztotta őt az egész közül és megszegényítésül kiállítva, hazakergette, azon indokolással, mert az egyházi konszisztórium magyar nemzeti zászlóknak a kivitelét nem engedi meg. (*Zaj a baloldalon.*) Erről a jelenlegi tisztelt miniszter úr körülbelül még tudomással is bírhat, mert, ha jól emlékszem, az ő államtitkári működésének idejébe esik ez.

Bartha Miklós: Hol történt?

Gál Sándor: Szászrégenben történt! (*Egy hang: A székelység közepén!*) Mikor az apa a gyermeknek ilyen módon való megszegényítéséért kérdőre vonta az illető tanítónőt, és azzal érvelt, hogy Magyarországon jogosult szín a magyar nemzetiszín, akkor ez azzal válaszolt: Uram, ön téved, ismeretei hiányosak, mert ez a hely, ahol mi vagyunk, nem Magyarország. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Ha a felügyeleti hatáskörnek szigorúbb alakban való gyakorlásához még más indítók is szükségesek, akkor elvesztegetett idő mindaz, amit itt a parlament a kultuszbüdzsé felett ellenőrzés gyakorlására igénybe vesz.

Kubik Béla: És az a tanítónő még ma is tanítónő?

Gál Sándor: Talán már meghalt, de mint tanítónő halt meg!

Gabányi Miklós: Vagy mint igazgatónő!

Trubinyi János: Ez valószínűbb!

Gál Sándor: T. képviselőház! Ezek a konstitutív intézmények, ezen felszeg intézmények magyaríthatók talán bizonyos rabulisztikával – bár én a magam részéről az ilyen magyaríratot el nem fogadom –, de esetleg pártérdekből magyaríthatók oly módon, hogy így beavatkozni, belenyúlni az egyház autonómiájába nem lehet. De ott van, igen t. képviselőház, az iparostanonc-iskolára vonatkozó rendelkezése a törvénynek, amely az iparostanonc-iskolák felállítására és fenntartására a városokat és a községeket kötelezi. A törvénynek erre vonatkozó 10. §-a egész határozotlan és kategorice kimondja, hogy az iparostanonc-iskoláknak tannyelve a magyar. Ugyanezen paragrafus második rendelkezése pedig azt tartalmazza, hogy az illető községi hatóság indokolt előterjesztésére a kultuszminiszter megengedheti azt, hogy más tannyelvet használjanak. Szászrégenben, ahol az iparostanonc

ifjúság kizárólag székely ifjakkól áll, a község által fenntartott iparostanonc-iskolának oktatási nyelve kizárólag a német. (*Mozgás a szélsőbaloldalon és felkiáltások: Hallatlan!*) És t. ház, hivatkoznak a kultuszminisztérium engedélyokiratára.

Sebes Dénes: Mindent pártpolitikai szempontból fognak fel!

Gál Sándor: De t. képviselőház, ha már a nemzeti életnek a közoktatásügy terén szereplő nagy érdekeit taglaljuk, menjünk el a felsőbb tanintézetekig, beszéljünk a középiskolai oktatásról. (*Halljuk! Halljuk!*)

Szükségtelen azt hangsúlyoznom, hogy az iskolafenntartási jog az 1883. évi törvény³ szerint a középiskolákra nézve is ugyanazon tényezőket illeti meg, amelyeket a népiskolai törvény szerint megillet iskolafenntartási jog. Eszem ágában sincs, hogy én egyik vagy másik felekezetnek ezt a jogát elvitassam. De egy másik precedens esetre hivatkozom. (*Halljuk! Halljuk!*) Szászrégenben van egy, a lutheránus egyház által állítólag fenntartott, négyosztályú gimnázium. Ennek a négyosztályú gimnáziumnak a fenntartásához a város közönségét mintilyent, melynek túlnyomó része tisztán magyar, megzsarolják 15–20–25 százalékos póttadóval akkor, amidőn a törvény a községeket középiskolák fenntartására egyáltalában nem kötelezi, s amidőn minden felekezet külön jogait az adózás tekintetében a törvény olyképpen védi, hogy minden felekezet csak 5 százaléknyi póttadót fizethet állami adója után iskolafenntartási célokra. Az a lutheránus iskola 9000 korona segélyt húz a községtől, amely ezt póttadó alakjában veti ki és hajtja be. Ha kulturális vagy nemzeti érdekek ezt szükségessé és indokolttá teszik, úgy talán szemet lehet hunyni a kérdés felett, de amidőn az azon iskola által képviselt irányzat kizárólag germán; amidőn annak nyelve kizárólag német; amidőn annak tanítói kara az 1883-iki törvény rendelkezései ellenére legnagyobb részben még ma sem tud magyarul (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*): akkor egy községet kitenni annak, hogy törvénytelenül 15–20 százalékos póttadót fizessen idegen kultúra fenntartására (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*): ez egyenes visszaélése a kormányzatnak. (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Botrány! Gyalázat!*)

Én ezt nem imputálom kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, mert e téren a főszerepet a miniszterelnök úr mint belügyminiszter viszi, mert azon költségvetéseket ő hagyja jóvá, és habár kétszer vagy háromszor fellebbezés tárgyát is képezte ez a kérdés, ez irányban sohasem intézkedett. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szégyen! Gyalázat!*)

Micsoda érdekeket szolgál az az iskola? Egy nagy nemzetiségi vidék központja az, amely vidék lakossága legtöbbször szász és oláh. Ha az az oláh gyermek a szászrégeni középiskolába jár, halvány sejtelve, fogalma sem lesz arról, hogy Magyarországon van, mert az utolsó iskolaszolgáltól kezdve az igazgatóig valamennyi ottani alkalmazott német; csak német műveltséget portál, és csak németül beszél. Hogy ez még dicsőségesebben nyerjen kifejezést, megtörtént ezelőtt fél évvel, hogy az adóhivatal egy iskolalátogatási bizonyítványt kapott attól az iskolától, amely németül volt kiállítva, de mivel az adóhivatal német nyelvű okiratok alapján fizetéseket nem eszközölhet, utasította az illető szülőt, hogy vigye vissza azt a bizonyítványt és cseréltesse ki, mert magyar bizonyítványra van szükség, és erre az igazgató azt merete visszaizenni, hogy ő magyar nyelvű bizonyítványt ki nem állít. (*Nagy mozgás a szélsőbaloldalon.*) Ajánlom ezt a körülményt az igen t. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr szíves figyelmébe, és az ezen kérdésben való intézkedését a magam részéről is feszülten várom.

B. Kaas Ivor: Sehol a világon nem történhetik meg az ilyesmi, csak Magyarországon!

Kubik Béla: Botrány! Gyalázat!

Lengyel Zoltán: A miniszter uraknak semmiről sincs tudomásuk; a hivatalos információk hazudnak végig az egész vonalon! Gyalázat! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.*)

Gál Sándor: A középiskolai törvények szerint is nemcsak joga, de kötelessége a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, illetve a közoktatásügyi kormányzatnak a felekezeti iskolákban

³ 1883. XXX. tc. A középiskolákról és azok tanárainak képzéséről. – Szövegét közli: 1881–84. évi Képv. Ir. XV. 323–5. l. – *Iratok I* 681–3. l.

tanított és tanítandó könyveket felülvizsgálni a tekintetben, hogy azok magyar vagy nemzeti szempontból kifogás alá nem eshetnek-e? Én feltételezem, hogy a Szászrégen városa által 9000 koronával dotált iskolában használt könyvek is keresztülmentek ezen felülvizsgálaton. Annak illusztrálására, hogy a felülvizsgálatnál milyen lelkiismeretesen jártak el, bemutatom Magyarország ott tanított történelmének egy példányát, amely először is, dacára annak, hogy középiskolai célokra van szánva, 55 oldalból áll (*Derültség a szélsőbaloldalon.*), de ez még nem volna olyan súlyos dolog és nem volna baj, mert hiszen elképzelhető egy olyan rövidre fogott tankönyv, amely a nemzeti nevelés céljaira elég alkalmas lehet.

De ajánlom a miniszter úr figyelmébe, a ház asztalára le fogom tenni, mert ez a könyv Rákóczi revolúciójáról, Rákóczi forradalmáról szól. Rákóczi – úgymond – olyan szédelő, személyes becsüválytól elvakított, turbulens, nyughatatlan ember volt, aki a császári akarat és a kormányzat rovására olyan jogokat akart kicsikarni, amelyek azelőtt sohasem léteztek.

Bartha Miklós: Hiszen ezek gazemberek!

Gabányi Miklós: Német kutyák! (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Gál Sándor: És végül azt mondja a könyv, hogy Rákóczi nyughatatlan, kalandor életét azután befejezte Törökországban. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Az 1848–49-iki eseményeket is taglalja a könyv. Országgyűlésünket mindenütt Landtagnak nevezi, tartománygyűlésnek mondja, és végérvégül berekeszti az előadást, amelyet a gyerekek, a tanulónak kezébe ad, hogy abból nemzetének és államának történelmét megismerje, berekeszti azzal, hogy: végérvégül az lett az eredmény, hogy 1867-ben azután a magyarok alkotmányt kaptak. Ezt a könyvet a ház asztalára leteszem.

B. Kaas Ivor: Hát a többi szász iskolákban nem ugyanezt tanítják?

Lengyel Zoltán: Mit tud arról a miniszter!

Gál Sándor: Bemutatom a földrajznak egy ott tanított tankönyvét, amely Magyarországot egyáltalában nem ismeri, hanem azt mondja: „Geographie von Oesterreich–Ungarn.” És az egész tankönyvön keresztül Magyarországnak, elkülönítve Ausztriától, e könyv szerint geográfiája nincsen, állami élete nincs, mert a könyv úgy vezeti be, hogy az osztrák–magyar monarchia két félrészből áll: Magyarországból és Ausztriából. Ily szellemben vezeti át Magyarország geográfiai ismeretén az illető tanár vagy tanító azokat a gyermekeket, akik hivatva lesznek a jövő nemzedéket alkotni.

Veres József: Kapnak is azok sokkal nagyobb segítyt, mint a magyarországi evangélikusok!

Gabányi Miklós: Német kutyák! Miért nem mennek Ausztriába ugatni?

Madarász József: Mert itt jobban tartják őket!

Gál Sándor: Azokat a veszedelmeket, amelyek a mi nemzeti életünket fenyegetik, tudomásom szerint Werner Gyula t. képviselőtársam ezelőtt két esztendővel itt a parlament nyílt ülésén fel- említette, szemelvényeket is olvasott fel a könyvekből, de annak dacára mind a mai napig még semmi intézkedés nem történt.

Madarász József: Nem is tesznek! Nem mernek magyarok lenni!

Trubinyi János: Nebáncsvirág az előttük!

Gál Sándor: Hogy mily nagy veszedelem környezi nemzeti és állami életünket a nemzetiségi oktatás szempontjából, ennek az illusztrálására talán elegendő az, hogy az 1883. évi középiskolai törvénynek arra a rendelkezésére támaszkodva, amely megtiltja minden belföldi felekezeti középiskolának, hogy külföldi uralkodóktól, testületektől és olyan egyénektől bármely segítyt elfogadjon, akik maguk részére valami befolyást biztosítanak a tanrendre vagy a tanítás módjára nézve, a törvénynek ezt a tiltó rendelkezését nap-nap után a legbotrányosabban játssza ki az ún. Gusztáv Adolf-egylet, amely magát különben konfesszionális egyletnek vallja, és olykor szemszúrásból a protestáns egyházaknak más községeit is 40–50 koronával segítyezni szokta az ellenében, hogy a protestáns hívőktől évi 1 koronát szed.

Ez a „Gustav Adolf-Verein” azt mondja, hogy az ő működése tisztán konfesszionális jellegű, kulturális jellegű, politikával egyáltalán nem foglalkozik, a törvény tiltó rendelkezése alatt tehát nem érhető az a tilalom is, hogy a Gustav Adolf-Vereinnek mint külföldi testületnek, nem volna szabad itt iskolákat és felekezeteket támogatnia. Hogy mennyiben való ez a mentegetőzés, arra

nézve felolvasom a Gustav Adolf-Verein Königsbergben tartott nagygyűlése alkalmából Schaarschmidt elnök részéről tett kijelentést, és ennek alapján a ház minden tagjának belátására bízom annak elbírálását, hogy a Gustav Adolf-Verein csakugyan kulturális intézmény-e, vagy pedig éppen arra alakult egyesület-e, hogy a germán irányzatot úgy Magyarországon, mint más államokban segítse, és ezzel a germán irányzatnak oly működését lehetővé tegye, amely minden magyar és nemzeti irányzattal szemben dacolni tud.

Schaarschmidt igazgató azt mondja: A Gusztáv Adolf-egylet lényeges nemzeti faktor, mert ahol a németiség veszélyben van, ott közbelép. Hartung közgyűlési jegyző úr pedig azt mondja: Nem a protestantizmus magában, de a német protestantizmus, a német kereszténység, amely Isten ígését, és az egyház rendjét megnémetesítette, amelyben a német szellem, a német szív a nyelvben lel kifejezést. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Ennek konklúzióját később fogom levonni.

Az erdélyi szász egyházak részéről a Gustav Adolf-Verein németországi gyűlésén ott volt egy alkalommal Herfurth brassói dékán *(Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.)*, aki dicsekvő felszólalását a következőkben fejezte be.

(Az elnöki széket Perczel Dezső foglalja el.)

Elmondta ugyanis, hogy az erdélyi szász lutheránus egyház jól tagozott testet képez 250 községből, 250 iskolával, 700 tanítóval, új közép- és felsőiskolákkal, és végül így szól: Testvérek az északi Ostmarkon, ne feledkezzetek meg a legdélibb Ostmarkról!

Hogy a Gustav Adolf-Verein ily körülmények közt azon testületek közé tartozik-e, amelyeknek a törvény rendelkezései útját állják, hogy iskolákat és egyházakat ne segítse, ennek eldöntését a kultuszminiszter úr belátására bízom, de hozzáteszem, hogy maguk is markukba nevetnek, amikor jelentésükben azt mondják: a magyar viszonyokra nézve örvendünk, hogy a kormány azon rendelete, hogy a hazai egyházak külföldi segítése csak miniszteri ellenőrzés útján történhetik, a Gusztáv Adolf-egyletre nem terjesztett ki. Ez nyílt bevallása annak, hogy a kormányzatnak egy köteleességmulasztása az egyletnek elég alkalmat ad arra, hogy itt oly irányú iskolákat segítessen és támogasson, amely a nemzeti törekvésekkel, az állami egységgel homlokegyenest ellentétben áll.

Lengyel Zoltán: Ez a Tisza-kormányának nemzeti politikája.

Gál Sándor: Ezekkel a kérdésekkel végezve, csak nagyon röviden óhajtok kiterjeszkedni arra, hogy már megérintettem a költségvetésünknek azt a végtelen csekély kis sommáját, amely a nevetőségesség kikerülése nélkül ekkora állami életben rendes körülmények között elő sem állhat; ismételten és ismételten felemlítem a felekezeti és községi tanítók fizetésrendezési ügyét. Hogy semmiféle félreértésnek felszólalásom alapját ne képezhesse, itt is hangsúlyozom, hogy igenis követelem, hogy nyíltan kimondassék az, hogy az állam csakis olyan felekezeti iskolákat kíván segíteni, melyek őt állami és nemzeti törekvéseiben támogatják. *(Helyeslés balfelől.)* Ennek előrebocsátásával sürgettem újabban és ismételten a mi állami életünk igazán helotáinak fizetésrendezését. Erre vonatkozólag a kultuszminiszter úr kijelentése bizonyos jóakaratot mutat, amennyiben ígéri, hogy ha nem is az államiakkal egyenlő, de azt nagyon megközelítő mérvben kívánja rendezni és ennek a kérdésnek rendezése törvényjavaslatában tényleg benne is foglaltatik.

De méltánytalanságot látok abban, hogy itt állami tanítók 300–400 korona fizetésöbbl-előnyt élveznek akkor, amikor a felekezeti tanítók éppen azon funkciókat végzik az állami élet szempontjából, amilyeneket maguk az állami tanítók végeznek. Ha tehát mindjárt nem is pénzügyi kérdés volna, de ennek a tanítónak önértékét sérti, bántja, hogy ő, mikor egész életét, szellemi és fizikai erejét az állami és nemzeti élet előmozdítására, a nevelés kérdésére fordítja, akkor csak azért, mert felekezeti vagy községi tanító, ne dotáltassék olyan módon, mint amilyen az állami tanító dotáltatik. Miután pedig mindezen nagy elveknek kellő méltánylását az a 39 millió K, mely a közoktatásügyi költségvetésben benne foglaltatik, nemcsak nem öleli fel, nemcsak nem fedezi, hanem a mi közoktatásügyünket szánnalmassá, nevetőségessé teszi, én ebből a szempontból a költségvetést nem fogadom el. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

F

1904 aug. 2

Melzer Vilmos és Gál Sándor felszólalásai a népiskolai törvényjavaslat és az erdélyi szász iskolák kérdésében az 1904. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVIII. 135–138. l.

Melzer Vilmos: T. ház! A magam részéről is abban a véleményben vagyok, hogy a nyári időszakba belenyúló mostani parlamenti tárgyalás már nem alkalmas arra, hogy mélyebbre ható és alaposabb fejtegetésekbe bocsátkozzunk azon nagy fontosságú kérdések tekintetében, amelyek hazánk közéletét jelenleg foglalkoztatják, és ezért nekem most egyáltalán nincs szándékomban belemenni azon vallásügyi és közoktatásügyi kérdések tüzetes taglalásába, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése felett most folyó vita felszínre hozott. Gondolom, erre még lesz bővebb alkalom későbbi időpontban, amikor jogom és talán kötelességem is lesz e kérdésekben állást foglalni. Ebben a pillanatban egy egészen rövid felszólalásra egyes-egyedül az a kötelesség kényszerít, hogy – minden politikai fejtegetés kikerülésével – néhány tisztán tárgyilagos észrevételt tegyek Gál Sándor t. képviselő úr ama fejtegetéseinek egy részére, amelyeket tegnapi beszédében előadott, és főleg azokra, amelyeket a szászrégeni evangélikus lutheránus algimnáziumra nézve mondott.

Mindenekelőtt azonban meg kívánom nyugtatni a t. képviselő urat abban a tekintetben, hogy az erdélyrészi evangélikus lutheránus országos egyház azon körülményből, hogy a t. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr július 30-iki beszédében főkonzisztóriumáról, mint az erdélyi ágostai evangélikus szász konzisztóriumról beszélt, semmiféle „külön jogokat kovácsolni” nem kíván. Ez az egyház, amely számos magyar anyanyelvű hívőt is foglal magában, és ennél fogva istentiszteletében igen jól ismeri a magyar szót is, nem kívánt és nem kíván semmi másféle jogállást, mint azt, amelyet részére a fennálló állami jogrend biztosít. Ezeket a jogokat akarja élvezni és fenntartani, külön jogokat nem.

A t. képviselő úr, a szászrégeni lutheránus gimnáziummal foglalkozva, egy történelmi és egy földrajzi tankönyvet hozott szóba, amelyekből, úgy gondolom, nem egészen hű és alkalmasint kiszínezett magyar fordításban szemelvényeket is olvasott fel, amely könyvekről e házban körülbelül két évvel ezelőtt Werner Gyula t. képviselő úr is megemlékezett. Én ezeket a tankönyveket nem ismerem, róluk bírálatot mondani nem is vagyok hivatva; most is, mint a korábbi alkalommal, nem mondhatok egyebet, mint azt, hogy középiskoláink összes tankönyvei között egy sincs, amelynek használata a fennálló szabályok értelmében miniszterileg engedélyezve nem volna, és ez az engedélyezés kiterjed a szóban forgó tankönyvekre is.

A t. képviselő úr szóba hozta azt az évi segélyt is, amelyet a szászrégeni ev. lutheránus algimnázium Szászrégen városától élvez, és melyet úgy tüntet fel, mintha az a város lakosságára törvénytelen terhet róna. Anélkül, hogy a képviselő úr ebbeli előadásának minden részletére ki akarnék térni, egyszerűen és szárazon megállapítom azt, hogy ez a segély egy olyan állandó jellegű dotáció, amilyennel sok város ez országban ellátja a falai közt fennálló akár felekezeti, akár más jellegű hasonló tanintézeteket. Ez a szászrégeni segély, mint állandó dotáció – amely, úgy tudom, utóbb a törvényes formák megtartása közt némileg fel is emeltetett –, még 1864-ben szavaztatott meg, és az akkor illetékes felsőbb hatóságok, valamint utóbb 1872-ben a magy. kir. belügyminiszter részéről is jóváhagyást nyert. A dotációnak ezen állandó jellegét évtizedeken keresztül nem vonta kétségbe senki, és az utóbbi időben is, éppen a képviselő úrnak kifogásaival szemben, ismételten elismerte és megerősítette ennek a segélynek az állandóságát Szászrégen város képviselőtestülete is utoljára 1903. március 7-én egyhangúlag hozott határozatával. Úgy hiszem, feltehető ennél fogva, hogy ezt az évtizedek óta fennálló, egészen világos és félreérthetetlen jogállapotot a kormány is kellő védelemben fogja részesíteni.

Ami pedig azt az állítólagos hazafiatlan szellemet illeti, melyben ez a gimnázium vezetetik, melynek tanulói egyharmad részben magyar, egyharmad részben román anyanyelvűek – legyen szabad e váddal szemben egy egészen elfogulatlan és illetékes férfiúra hivatkoznom: Kuncz Elek állami tankerületi főigazgató úrra, akinek felügyelete alá az a tanintézet évek hosszú sorozata óta tartozik, s aki pl, 1902, december havában megtartott vizsgálat alkalmával a tapasztaltak felől hivatalos ítéletét a következő szavakban foglalta össze (olvassa):

„A különféle anyanyelvű tanulók jó egyetértésben élnek egymással, ami örvendetes és reményt enged arra, hogy később is az életben embertársaikat nem az anyanyelv, hanem az érdem és belső érték szerint fogják méltányolni és tisztelni. A tanári testület pedig mindenesetre jó kötelezettséget teljesít, ha a nevelésüket ilyen értelemben befolyásolja, és jó hazafiakat nevel, akik annak idején az államnak tevékeny és hasznos polgáraivá válnak. A magyar nyelvben a tanítás praktikus és az eredmény megfelelő. Örömmel konstatom ismételtén, hogy az oktatásnak és nevelésnek viszonyai ez alkalommal is megfelelőknek, mondhatók, és a tanári testület által kötelességei teljesítésében tanúsított buzgalomnak teljes elismeréssel adózom.”

Mindenesetre illetékes, ítéletre képes és arra hivatott férfúnak szavait idéztem.

Gabányi Miklós: Magyarul mondta ő ezt? (*Mozgás.*)

Melzer Vilmos: A képviselő úr végül szóba hozta a protestáns Gusztáv Adolf-egyletnek segélyezéseit, melyeket az országban egyes szegény protestáns egyházközségeknek nyújt. A lényegben a képviselő úr ismétli azt a valóban méltatlan támadást, amely ugyanazon egylet ellen ebben a házban ezelőtt három évvel más oldalról intéztetett, és azzal a teljesen alaptalan váddal lép fel, hogy az az egylet segélyezéseivel majdnem kizárólag az erdélyrészi evangélikus lutheránus egyház német községeit keresi fel oly célból, hogy ott német propagandát terjesszen, és erősítsen olyan irányzatokat, amelyek erre az államra veszélyesek. Mindezt pedig a protestantizmus leple alatt cselekszi, és amint a képviselő úr magát kifejezi, „csak szemszúrásból olykor a protestáns egyházaknak más községeit is 40–50 koronával szokta segélyezni”.

Nagyon sajnálom, t. ház, hogy az idő rövidege miatt nem szerezhettem be a nevezett egylet magyarországi segélyezéseiről az utolsó adatokat. Így tehát, nehogy pusztán tiltakozásra kelljen szorítkoznom, kénytelen vagyok most ismételtén azokra az adatokra utalni, amelyeket a korábbi támadás alkalmából e házban felsorolni bátor voltam, és amelyek a nevezett egylet 1900. évi jelentéséből vannak merítve. E jelentés szerint a mondott évben az erdélyrészi lutheránus egyház területén segélyt nyert 50 község, a segélyeknek összege 29 604 márka, a Királyhágón inneni magyarhonú lutheránus egyház négy kerületében segélyt nyert 81 község, a segélyeknek összege 30 528 márka. Kiderül továbbá azon jelentésnek abból a részéből, amely az 1900. év előtti időkről a nyújtott összes segélyeket tünteti fel, hogy a Királyhágón inneni lutheránus községek sorában tizenhat olyan vegyes ajkú község van, amely magyar ajkú híveket is számlál és segélyben részesül – ott van például a túlnyomólag magyar Debrecen 10 934, Székesfehérvár 18 275, Pécs 13 965 márka összes segéllyel, hogy továbbá a segélyezett községek sorában 16 tisztán magyar ajkú község van, például Dunaszerdahely 15 811, Veszprém 13 656, Hernádvécse 10 640, Rozsnyó 15 671 márka eddig nyert összes segéllyel, hogy végül ezen utóbb említett, tisztán magyar nyelvű egyházközségek a mondott időpontig összesen 96 579 márka segélyben részesültek.

Így néz ki, t. ház, annak a Gusztáv Adolf-egyletnek magyarországi működése, amelyet a képviselő úr az említett súlyos váddal illetni jónak talált, és ily elismeréssel és méltánylással találkozik a képviselő úrnál amaz egylet működése, amely valósággal a nemzetiségi ellentétek kiegyenlítésében és áthidalásában találja egyik magasztos hivatását, és sok szegény protestáns egyháznak a támasza, amely a maga szegénységében és itt-ott elszigeteltségében az egyesület segítő keze nélkül talán össze-roskadt volna.

A t. képviselő úrnak ennél többet és főleg a hozzáfűzött politikai fejtegetéseire válaszolni ez alkalommal nem akarok. (*Helyeslés a középén.*)

Gál Sándor: Személyes kérdésben kérek szót, t. ház!

Elnök: Gál Sándor személyes kérdésben kíván nyilatkozni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Gál Sándor: Nagy köszönettel tartozom Melzer képviselő úrnak egy szempontból, hogy azt az irányzatot, amely nemzeti szempontból minden körülmények között elítélendő és elítélhető, legalább a sorok között a saját maga szempontjából sem helyesli. Ez mindenesetre részéről érdem, a vádak általánosítását pedig egyáltalában én magával a szász felekezettel szemben nem használtam.

Tegnapi felszólalásom révén egyes konkrét esetekre mutattam rá. Ráműtöttem arra, hogy ama bizonyos iskolában olyan tankönyv van használatban, amely a magyar nemzeti történelmet meghamisítja, oly geográfiát tanítanak, amelyből Magyarország mint államegyéniség egyáltalában hiányzik, és hogy ennek a szavamnak elhíhetőségéhez semmi kétség ne férjen, a tankönyvet a ház asztalára tettem le azért, hogy mindenkinek kellő alkalmat nyújtsak arra, hogy nyilatkozatom valódiságáról magának meggyőződést szerezzen. Ha a t. képviselő úr azt mondja, hogy ez a tankönyv miniszterileg van jóváhagyva...

Madarász József: Elég rossz!

Gál Sándor: ...ebben a kérdésben nem én kell hogy felszólaljak, hanem a tisztelt kultuszminiszter úr, mert ez a lehető legsúlyosabb vád magával a közoktatási kormányzattal szemben. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ami a szászrégeni iskolának szellemét és az iskola fenntartásának eszközeit illeti, erre vonatkozólag én szintén konkrét esetekre hivatkozom, amelyeknek hivatalos ante aktái vannak. Nevezetesen hivatkozom arra, habár a törvény egész határozottan tiltó rendelkezést tartalmaz arra nézve, hogy egyik felekezet a maga kulturális céljaira a másik felekezetet is kihasználhassa, és a törvényben meghatározott adótételnél nagyobb adótételt szedhessen még olyan esetekben is, melyekben az adózás megengedett céllal bír, ezzel szemben a szászrégeni ún. lutheránus egyház által fenntartott algimnázium dotációja vagy segélyezése céljaira 1893 óta 15-től 25 százalékgig terjedő pótdót szednek be a község minden néven nevezendő lakosságától. Ezt én egész határozottan törvénytelen állapotnak és álláspontnak deklaráltam, és ebbeli felszólalásaimat és megjegyzéseimet ez alkalommal is fenntartom. Mert ha a törvényben egy bizonyos adónem beszédese taxatívve engedélyezve nincsen, annak az adónak behajtása törvénytelen, miután az adózási törvény mindig megszorítólag és nem kitérítőlag értelmezendő.

Hogy mily jelleggel kívánja azt a képviselő úr felruházni, az nem az én dolgom, de bármiféle jelleget is akarjon annak adni, ez az adóztatás a kormányzat szempontjából is megengedhetetlen, mert nem magyar kulturális célt szolgál az, és mert törvénytelen alapon álló adó. Ha Magyarországon van egyáltalában olyan adózási nem, amelynek indokát a törvény kifejezett rendelkezéséből kimagyarázni nem lehet, ez az adózási rendszer legfőleg magyar kulturális érdek szempontjából tűrhető meg ideig-óráig, de idegen és államellenes célok érdekében fel nem használható. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Az érintett esetben pedig sem a cél, sem az érdek nem magyar. Ezt bizonyítja maga az a tankönyv, amelyet a ház asztalára letettem. A t. képviselő úr akkor, amikor a szászrégeni gimnázium szellemét, intézését és vezetését akarja olyan színben feltüntetni, hogy az a nemzeti érdekek és a nemzeti kultúra szempontjából kifogás alá nem eshetik, akkor nem terjeszkedik ki egy másik, általam felhozott konkrét esetre, és pedig arra, hogy annak a gimnáziumnak igazgatója egy fél esztendővel ezelőtt határozottan és kategorice kijelentette, hogy ő magyar nyelven bizonyítványt nem állít ki. Ezeket kívántam csak magára az iskolára megjegyezni.

Bakó József: El kell csapni azt az igazgatót!

Gál Sándor: Ami magát a Kunz tankerületi főigazgató úr jelentését illeti, az a jelentés ezeket a vádak egyáltalában nem erőltetheti meg, mert ő jelentését olyan körülményekre irányítja és bazirosza, amelyek a közoktatásügy szempontjából, és pedig pedagógiai szempontokból, az ő elbírálása alá esnek. Természetes dolog, hogyha annak a tankerületi főigazgatónak más, nemzeti szempontból aggályos tényekről tudomása nincs, akkor ő jelentésében ezekre kiterjeszkedni nem is tud.

A t. ház engedelmeivel legyen szabad most már a Gustav Adolf-Verein működésére és annak irányzatára vonatkozólag azon adatok alapján, amelyek rendelkezésem alatt állanak, egy pár megjegyzést tennem. *(Halljuk! Halljuk!)* Erre vonatkozólag a ház engedélyét kérem. *(Halljuk! Halljuk!)* Én a tegnapi napon a legilletékesebb tényezőjére hivatkozva a Gusztáv Adolf-egyletnek, amennyiben

Schaarschmidt egyleti igazgató nyilatkozatát olvastam fel, amely az évkönyvekben foglaltatik, és amely nyilatkozat azt mondja, hogy azon egyesület működésének célja a német nemzeti irányzatnak kiterjesztése, annak egész Európában való általánosítása és a német nemzeti érdekeknek a német állam határain kívül támogatása és protezsálása. Bocsánatot kérek, t. képviselő úr, hogy ha én ilyen konkrét és határozott nyilatkozatot idézek, ezzel szemben a képviselő úr a Gustav Adolf-Vereint azzal nem védheti, hogy kinek és mennyit adott ekkor és ekkor, mert én arra a tényre bázírozom nyilatkozatomnak legkardinálisabb sarkpontját, hogy ez az egyesület német kultúrát és német érdekeket protezsál itt a mi állami életünk keretén belül. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Én érveimnek súlypontját arra alapítom, hogy ez a Gustav Adolf-Verein itt Magyarországon a szász iskolákat dotációkkal látja el.

Gresskowitz Vilmos: Nem helyes! A szász iskolákat soha el nem látta.

Gál Sándor: Bocsánatot kérek, az tökéletesen mindegy, hogy az az egyesület az egyházakat segízei, és ezek a segízei iskolai célokra használják fel.

Hogy pedig a képviselő úr közbeszólására szintén megtegyem megjegyzésemet, felolvasom itt, amit tegnap is felolvastam, Herfurth brassói dékánnak nyilatkozatát a Gusztáv Adolf-Verein nagygyűlésén, amelyben azt mondja, hogy ők fenntartanak nemzetiségi egyedeknek megvédésére és oltalmazására Erdélyben 250 népiskolát 700 tanítóval, van új közép-, felsőiskolájuk és ezek segízezését kérik az egylettől. Ekkor fakadt ki ömlengő szívvel és lélekkel: Testvérek az északi Ostmarkon, ne feledkezzetek meg a legdélibb Ostmarkról!

Ha a képviselő úr ebből azt következteti, hogy ez a segízezés, amelyet a Gustav Adolf-Verein nyújt ezeknek a testületeknek és egyházaknak, nem iskolai célokra szolgál, akkor ezt a logikát megtarthatja magának, mert én az ily logikának fonlát nem követem (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*), hanem ezeknek a tényeknek a konstátálásával rámutatok az 1883. évi középiskolai törvényre, amely külföldön alakult és ott székelő egyesületeknek megtiltja, hogy belföldön létező iskolákat fenntartassanak vagy segízezhessenek. Ha a Gustáv Adolf-Verein ténye a törvény rendelkezésével nincs ellentétben, ha a Gustáv Adolf-Vereinnek ezen működése a törvény ezen tiltó rendelkezését nem sérti, akkor én a tényeknek logikai következtetés alapján való elbírálásában végtelen nagy sötétségben bolyonganék, pedig én igyekszem ezekben a dolgokban egészen világosan és tisztán látni.

Ezek azok, amiket én Melzer t. képviselő úr felszólalására teljes objektivitással megjegyezni kívántam azért, hogy ezeknek a nagy nemzeti érdekeknek védelme körül felhívjam a kormány figyelmét olyan tényekre, amelyek állítólag teljesen humanisztikus irányúak, de a mi nemzeti érdekeink legelvakultabb ellenségei kezétől jövéen, ránk is és nemzeti életünk fejlődésére is a legnagyobb veszélyt rejtik magukban. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

G

1904 aug. 2

Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza a népiskolai törvényjavaslat tárgyában elhangzott felszólalásokra az 1904. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVIII. 144–145., 146 és 147. l.

...Sorra haladva a t. képviselő urak felszólalásain, mindenekelőtt köszönetet kell mondanom Veres József t. képviselő úrnak azért, hogy ő úgy maga, mint pártja nevében kilátásba helyezte, hogyha én a népiskolák reformjára vonatkozó, és főképp a magyar nyelv tanítása sikerét előmozdító törvényjavaslatot elő fogom terjeszteni, annak törvényerőre való emelésében engem az ő pártja támogatni fog.¹ A t. képviselő úr ugyan azt a megjegyzést tette, hogy nézete szerint nem annyira új

¹ L. 37/Cs irat.

törvényre, mint inkább a létező törvények szigorú és erélyesebb végrehajtására van szükség. Azt hiszem, hogy ebben téved a t. képviselő úr. Hogy a végrehajtás nem eredményesebb, ennek oka az, hogy létező törvényeink többnyire nélkülözik a kellő szankciót. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Erről kell, t. ház, gondoskodnunk. Mert annak az axiómának, amelyet Gál Sándor t. képviselőtársam felállított, mely szerint az állami felügyeleti jog az iskolák terén odáig terjed, ameddig a nemzeti érdek azt megkívánja, annak az axiómának alkalmazása, végrehajtása, t. képviselőház, azt hiszem, egy kissé veszélyes volna, mert ilyenformán azt, hogy mi a nemzeti érdek, minden egyes adminisztratív esetben a változó kormányok és miniszterek állapítanák meg. Itt igen fontos és az országra nézve is lényeges jogokról van szó, azt hiszem, hogy különösen a hitfelekezeteknek jogait egészen, azt mondhatnám, az adminisztratív önkénynek szolgáltatni ki, a miniszter arbitrárius megítélésének, hogy mit tart ő nemzeti érdeknek, kiszolgáltatni: ez könnyen a felekezeti jognak olyan eltiprására vezetne, amilyenre még az abszolutizmus sem vállalkozott.

Az állami népiskolák felállítására nézve Eötvös Károly t. képviselő úr mindenekelőtt kérdést intézett hozzám, vajon az állami népiskolák dolgában van-e haladás, szaporítjuk-e azokat, s megtartjuk-e a millennium alkalmával tett ígéretet? Én megnyugtathatom a t. képviselő urat, hogy körülbelül 200-ra megy évről évre azon új állami népiskolák száma, amelyeket felállítunk. Az ez idei felállításnál éppúgy, mint a jövő évi felállításnál is fő tekintettel vagyok a helyválasztásnál arra, hogy olyan helyekre állítsam az új állami népiskolákat, ahol a magyarságot veszélyeztetve látom. (*Helyeslés a jobb- és a baloldalon.*), ahol a magyarságot kell az állami népiskoláknak védeni. (*Helyeslés.*)

De nem oszthatom Eötvös Károly képviselőtársam azon felfogását, amely különben beleütközik azon padokról felhangzott egyes beszédekbe is – pl. Veres József képviselő úr beszédébe, aki egészen ellentétes felfogásnak adott kifejezést –, amely szerint minden esetben hibáztatja, ha magyar helyen, magyar vidékeken állami népiskolák állítatnak fel. Nézetem szerint nem lehet ilyen absztrakt elvek szerint mereven eljárni, hogy ti. csak nemzetiségi vidékeken vagy csak magyar vidékeken állítandók fel állami népiskolák. Minden egyes esetben az eset és hely viszonyai és körülményei szerint ítéendő az meg, vajon oda állami népiskolát állítani kell-e. Ha pl. egy magyar helyen azt látom, hogy a magyarság nagy része népiskolával nincs kellőképpen ellátva, s magát a maga erejéből azzal ellátni nem képes, szerintem ottan is kell állami népiskolát felállítani. (*Helyeslés.*) S ha ez megtörtént a múltban, bizonyára nem történt pártszempontokból, mint ahogy azt Eötvös Károly t. képviselő úr kiemelte. Ismerek tiszta magyar városokat, ahol a népiskolák államosítottak, s amely városok igen szépen választanak most is függetlenségi képviselőket...

...Gál Sándor t. képviselőtársam felemlítette azt, hogy egyes görögkeleti felekezeti iskolák – gondolom, különösen az erdélyi részeken – „skola romana” felírást viselnek. Hát, t. képviselőház, ; én nem habozom kijelenteni, hogy ez a felírás határozottan törvénybe ütközik (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon.*); a törvény nemzeti jellegű román vagy szerb iskolát nem ismer, csak felekezeti iskolát; ez az elnevezés alkalmazható az illető iskolára, de az olyan elnevezés, mint aminőt t. képviselőtársam említett, hogy valamely iskolára ez írassék: „skola romana”, ez nem törvényes. (*Általános helyeslés.*) Ez nézetem szerint az egyedüli helyes felfogás a törvényesség szempontjából, és legyen meggyőződve arról t. képviselőtársam, hogy én minden egyes esetben, amely tudomásomra jut, ennek a törvényes felfogásnak és álláspontnak érvényt fogok szerezni. (*Általános helyeslés.*) ...

...Leginkább a középiskolák kérdésével függ össze a tankönyv ügye (*Halljuk! Halljuk!*), amelyet Gál Sándor, Lendl Adolf és Rakovszky István t. képviselőtársaim hoztak fel. A szász iskoláknak azon tankönyveire vonatkozólag, amelyeket Gál Sándor t. képviselő úr itt nemcsak felemlített, de be is mutatott, megvallom – tudva, hogy ezek itt a t. képviselőházban már egyszer megbeszélés tárgyát képezték –, csak t. képviselőtársam felszólalása következtében értesültem arról, hogy ezekre vonatkozó intézkedés még be nem fejeztetett, még folyamatban van. Én készséggel meg fogom vizsgálatni ezen most a t. ház asztalán fekvő tankönyveket, ha a t. képviselő úr azokat rendelkezésemre fogja bocsátani, és megfelelőleg fogok eljárni. (*Helyeslés balfelől.*) Most még csak azt jegyzem meg, hogy amennyire futólag e tankönyvekbe beletekinthettem, az a történelmi tankönyv Rákóczira vonatkozólag azt a becsmérlő kifejezést, amelyet t. képviselőtársam felhozott, nem tartalmazza.

Gál Sándor: Kiolvasható belőle!

Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: De lehetséges, hogy egyéb hibák vannak benne, s ezért gondosan meg fogom vizsgáltatni, és a vizsgálat eredményéhez képest fogok eljárni. *(Helyeslés balfelől.)...*

Gy

1904 aug. 10

Barabás Béla beszéde a nemzetiségi kérdés megoldásáról és a Berzeviczy-törvényjavaslattal kapcsolatban az 1904. évi közoktatásügyi költségvetés vitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVIII. 368–369. 1.

...A magyar nemzeti népnevelésről beszéltem először. Nem leszek terjengős és hosszadalmas. Csak rövid pár szóval fejezem ki azt, hogy az én elvem szerint a magyar népnevelésnek az volna a feladata, hogy elérje azt a célt, hogy mindenki szabadon bírja, használja, művelje nemzetiségi anyanyelvét, de minden magyar állampolgár tudjon magyarul is. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ez nemcsak kötelesség, hanem azt hiszem, ezzel minden tisztességes ember csak jót akar mindenkinek, ha azt kívánja, hogy aki ebben a hazában lakik, és aki magát magyar állampolgárnak nevezi, magyar nyelven is beszéljen. Erre nemcsak azért van szükség, hogy ők az állami, községi és egyéb magánérdekeikhez közelebb jussanak, és azokat könnyebben megoldhassák, de azért is, hogy az állampolgárok egymással érintkezni tudjanak, egymást megértve, egymás bajait, keserőségeit és szenvedéseit ismerve, egy közös cél felé: az egységes magyar nemzet megalapítására törekedjenek.

Meg kell egymást értenünk a nemzetiségekkel, és itt egy sajtószerű körülményre mutatok rá. Vegyük pl. a román. A román nem követeli a tóttól, a szerbtől, a szásztól, hogy tanuljon meg románul, csak a magyartól. A szász nem követeli a többi nemzetiségtől, hogy tanuljanak meg az ő nyelvén, hanem csak a magyartól, és minden nemzetiség így van. Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy egyes-egyedül a magyar irányában viseltetnek bizonyos ellenszenvvel, és egymás irányában pedig bizonyos titkos aspirációknak akarnak ezzel kifejezést adni. Mert énnekem akárki mondja, a nemzetiségi nyelvnek egyedüli bírása, ha kizárólag csak egy nyelvet, az ő anyanyelvét beszéli az a nemzetiség, akkor ez akár nyíltan, akár titokban, de kifelé gravitálásának csíráját hordja magában, míg a legszébb bizonyíték arra, hogy hűséges magyar állampolgár az illető és hogy tisztelt alkotmányos intézményünket, és szeretettel viseltetik minden más nemzetiségű és anyanyelvű állampolgár irányában az, hogyha nemzetiségi anyanyelvén kívül megtanul magyarul is. Ehhez az én szerény véleményem szerint nem erőszak szükséges, ehhez szeretet, jóindulat, és barátság kell. Szeretettel kell átkarolni a nemzetiségek tagjait, és szeretettel, de eréllyel kell megértetni velük azt, hogy mi egy hazának vagyunk gyermekei, és a magyar nyelv kell hogy uralkodjék ebben a hazában, amely nyelven mindnyájan megérthetjük egymást. Ebben elsősorban nagy feladata van magának a kormánynak, a hatóságoknak, a községeknek, akik tiszteljék minden egyes állampolgár jogát, egyformán szolgáltatassák ki az igazságot, bármelyik nemzetiséghez tartozzék is az illető, hogy lássa az a magyar, román, tót, hogy egyforma elbánás alá kerül mindenki, mert egyenlő jogú és egyenlő kötelességű polgára e hazának mindenki. A magyar társadalomnak is e tekintetben nagy kötelességei vannak. Itt egy jelentéktelennek látszó, de mélyen járó dologra mutatok rá. *(Halljuk! Halljuk!)* A magyaroknak is, másoknak is szokása a nemzetiségeknek szemére vetni: te oláh, te tót, te rác! Az ilyen kicsinylő mondások nem alkalmasak arra, hogy a nemzetiségeknek szeretetét irányunkban előmozdítsa és fokozza, tehát a társadalomnak is ki kell venni részét a munkából, hogy a szeretet szavával szólva hozzájuk, bennük bizalmat ébresszünk, hogy bennünk ne idegeneket lássanak, hanem testvéreket, velük egyenlő jogú állampolgárokat. A nemzeti nevelés[re] és a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag rá kell hogy mutassak egy körülményre, amelyet e házban már említettem. Méltó-

tassék csak megnézni a mai állapotokat! A magyar intelligenciának mily sok tagja tétlenkedik, nincsen semmi teendője, nézi a napot és költi a pénzt. A kevés állás és a kevés teendő mellett odáig mentek, hogy már a magyar állam szempontjából is köteles volna a kormánynak gondoskodni arról, hogy minden egyes, legkisebb igényű és bármely nemzetiségű községbe odaállíttassék a magyar államnak, a magyar hazafiságnak és a magyar törvényeknek, valamint a magyar kormánynak egy-egy őrszeme. Minden egyes kisközségben felállítanék vagy rendszeresítenék – nem tudom hamarjában, milyen nevet adjak neki – valamely közeget, például körjegyzőt vagy egy más magyar embert, aki szeretettel figyelné meg a község bajait, és kormányteendőket is végezne, minők az anyakönyvvezetés, az iskolák feletti felügyelet, a katonasorozásokra vonatkozó tennivalók, szolgáltatná emellett az igazságot a kicsiny ügyekben, egyszerűen: jóakarátú atyja, tanácsadója lenne annak a községnek, és hogy meg is élhessen, fokonként helyezném jobb helyekre az illetőt, és ezzel a magyar intelligenciának hatalmas fegyvert adnánk kezébe arra vonatkozólag, hogy hódítani tudjon és erejét meg tudja mutatni abban a tekintetben, hogy ebből a magyar területről tud magyar országot is csinálni.

Rákosi Viktor: Ez a birtokosok feladata volna!

Barabás Béla: Itt van a most előkerülő népoktatási törvény. Csodálkozom ezen a dolgon. Beszéltem tanfelügyelőkkel, főispánokkal, akik a helyzetet úgy tüntetik fel, hogy ha a törvényjavaslat életbe lép, sokkal rosszabb lesz az állapot, mint előbb, mert először is fél munkát végezzük, de nemcsak felet, hanem azt is elrontjuk, ami azelőtt jó volt. Nem akarok bővebben belemenni ebbe, csak arra akarok utalni, hogy a kormány mennyi időt enged a nemzetiségeknek, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzanak, a szenvedélyeket felszítsák, izgassák az embereket, és ismét olyan különös jelenségeket szolgáltatassanak adatokul arra, hogy a nemzetiségek megint másfelé törekednek és más irányt kezdenek vallani. A nemzetiségi kérdés alapjának az emberi jogok tiszteletben tartása mellett az állami jogok erélyes érvényesítése és uralma kell hogy legyen.

Ha megnézzük a nemzetiségi bankokat, amelyeknek egyedüli célja az volna, hogy anyagi tekintetekben segítsék az arra szoruló egyéneket, azt látjuk, hogy nagy politikai feladatokat is végeznek. Persze mindig titokban. Nincs kellő felügyelet. A bankok, a részvénytársaságok alapszabályai a törvényszékhez kerülnek, ahol tisztán a kereskedelmi törvény alapján bírálják meg őket. De nem veszi észre senki az alapszabályoknak egyik legveszedelmesebb pontját, azt, hogy részvényeket átruházni csak az igazgatóság hozzájárulásával lehet. Román banktól magyar ember nem kap részvényt soha, nem kaphat, mert nem ruházzák át. Ily körülmények közt azután az igazgatóság megtartja a korlátlan befolyást az egész pénzügyre, és az igazgatóságban levő tagnak megvan a hatalma arra, hogy nemcsak anyagilag, de erkölcsileg is befolyásolhassák és félrevezethessék a népet.

Ott vannak a névfelírások. Az ember csak nézi, hogy egy-egy cégen milyen nyakatekert felírás van. Ahogy valakinek a nevét kiejtik, úgy kellene azt írni. Most az anyakönyvi törvényt módosítottuk, erre vonatkozólag is kellene intézkedést tenni, és nem kellene megengedni, hogy valaki másképp írja a nevét, mint ahogy az anyakönyvbe be van iktatva, és amint azt tisztességesen, magyarul kiejtik. Nem akarok példákat mondani, de hiszen t. képviselőtársaim láttak elég ilyen nyakatekert felírást, amelyek szerint másképp hangzik a név, mint ahogy az illetőt hívják.

Itt van továbbá a helységnevekről alkotott törvény végrehajtásának ügye. Ezt a nemzetiségek úgy fogják fel, hogy a törvény ellen fellebbezhetnek a császárhoz. *(Igaz! a szélsőbaloldalon.)* A magyar vármegyékben, a magyar községekben végre van hajtva a törvény, de a nemzetiségi vármegyékben nem mernek hozzányúlani. Így akarunk az általunk alkotott törvényeknek tiszteletet szerezni, amikor magunk sem merjük végrehajtani, amikor nenyúljhozám dolog ez, amikor azzal fenyeget egyik-másik izgató, hogy a császárhoz menekül és apellál, hogy az segítsen rajtuk. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)...*

H

1904 aug. 27

*Az erdélyi ev. országos konzisztórium emlékirata a Berzeviczy-törvényjavaslattal kapcsolatban*VKM eln. 1906 : 531¹

Emlékirat

a népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII., a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. XVIII., a községi és felekezeti tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről szóló 1893. XXVI. tc. módosítása tárgyában hozandó törvényjavaslat előadói tervezetére vonatkozólag.

Az Öngyméltósága, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter Úr által átküldött előadói tervezet kiindulási pontját képezi a magyar nyelvtanítás ki nem elégtő eredménye a népiskolákban, mely eredmény mérlegelése azonban azon az alapon történik, mely itt, a tervezet 14. §-ában állapítatik meg, ti. „hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek az elemi népiskola mindennapi hatéves tanfolyama alatt a magyar beszédet annyira elsajátítsa, hogy az ő életviszonyainak megfelelően gondolatait magyarul tisztán és szabatosan ki tudja fejezni, továbbá tudjon magyarul folyékonyan olvasni, helyesen írni és számolni”. Kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy téved, ki e cél elérését egyáltalán lehetségesnek tartja. Aki megfontolja ama szerény eszközöket, melyekkel a népiskola egyáltalában dolgozik, aki kápráztató divatos jelszavaknak nem tulajdonít nagyobb értéket, mint a szellemi- és lelki élet le nem győzhető reális tényezőinek, az csak mély sajnálattal veheti, hogy e törvényjavaslat nélkülözi a hathatós eredmény fő feltételét: az iskola életének ismeretét s különösen a népiskola céljai és feladatainak helyes felfogását. Midőn az 1879. 18. tc. a képviselőházban előterjesztetett, mely törvénycikken alapszik sok tekintetben a jelen törvényjavaslat, akkor az indokolásban határozottan kimondatott: „kényszeríteni az állam más nyelvű polgárait, hogy anyanyelvükön kívül az állam nyelvét is elsajátítsák, céltalan törekvés volna” – ma pedig eme „céltalan törekvés” törvénybe fog foglaltatni.

De eltekintve attól, hogy a kitűzött cél elérése lehetetlen, már az új törvényjavaslat kiindulási pontja el van tévesztve. Bármely iskolai törvény kiindulási pontja csak az lehet, hogy a népművelődés színvonala igen alacsony, s ezért a cél az, hogy emeltessék. Itt pedig a kérdés csak az, hogy minő eredménye van a magyar nyelvoktatásnak, az eredmény pedig már eleve ki nem elégtőnek mondatik, s azután lehetetlen eszközök ajánlatnak, hogy az eredmény fokoztassék.

Elismerjük, hogy a magyar nyelvoktatás a más nyelvű népiskolákban az 1879. XVIII. tc. alapján kevés kivétellel nem volt kielégítő. Ennek két oka volt. Legelőbbször is fényesen bizonyult, hogy ezen országos Consistoriumnak igaza volt, midőn 1879. március 1-én 413. 1879. sz. a. kelt felterjesztésében az 1879. 18. tc. akkori törvényjavaslatára vonatkozólag annak gyakorlati kivihetőségét kétségbe vonta. Nem az iskolafenntartó tényezők „indolenciája”, sem azoknak „ellenszegülése” gátolta meg a kivitelt, hanem annak lehetetlensége.

Mert a fennforgó viszonyok között a falusi gyermekek kétnyelvűsége el nem érhető, jóllehet a törvényjavaslat indokolása az ellenkezőt iparkodik bebizonyítani, hivatkozván a Poroszországban, Schleswig, Szászország, Belgium, Svédország és Norvégiában, továbbá Angolországban és a Svájcban uralkodó és ide vonatkozó viszonyokra. De annak bebizonyítása, hogy valamely idegen nyelv tökéletes elsajátítása a pusztai iskolai oktatás útján lehetséges, a felhozott külföldi példákkal sem sikerült. Mert ahol a felhozott országokban az idegen nyelv iskolai oktatása oly hatályosnak látszik lenni, hogy a gyermekek a népiskola bevégezése után az illető nyelvet teljesen bírják, ott ama eredmény sehol sem tulajdonítható egymagának az iskolai oktatásnak, hanem egyszersmind és elsősorban annak a körülménynek, hogy a gyermeknek alkalma nyílt az idegen nyelvet maga körül a mindennapi életben hallani és gyakorolni. Ahol ez az alkalom hiányzik, ott ama eredmény egyedül az iskolai oktatás útján sohasem érhető el. Hogy a pusztai iskolai nyelvoktatásnak a párhuzamos praktikus nyelvgyakorlat nélkül mily kevés hatása van, mutatja az erdélyi szász paraszt példája, aki a minden-

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

napi életben nem a felnémet (irodalmi) nyelvet használja, hanem a szász dialektust, s dacára annak, hogy az egész nyolcéves iskolai oktatás kizárólagosan felnémet nyelven történik, az utóbbit mégsem bírja tökéletesen, bármily szoros is a rokonság irodalmi nyelv és tájnyelv között. Ebből megítélhető, hogy minő kilátása lehet a tökéletesen eltérő magyar nyelv oktatásának az oly szász községekben, melyeknek semmi összeköttetése nincs a magyar elemmel, vagyis a szász községek túlnyomó nagy többségében. Ellenkezőleg, valamely idegen nyelv elsajátítása a pusztai gyakorlati használat útján igenis lehetséges, sőt hazánk terjedelmes vidékein mindennapi tünemény. Hazánk északi és északnyugati megyéiben, pl. Trencsén, Nyitra, Liptó, Pozsony s más megyékben majdnem mindenki magyar vagy német anyanyelve mellett tótul is tud, mivel ott a szolgáló osztály, munkások, napszámosok és a kisiparosok majdnem kizárólag tótok. Magyarország erdélyi részeiben pedig ugyanilyen jelentősége van a román (oláh) nyelvnek, s különösen a szász földművesek körében lehet mondani, nincs az a megnőtt ember, aki oláhul ne tudna, mely nyelvet már gyermekkorában elsajátított, mégpedig minden iskolai oktatás nélkül, s anélkül, hogy bár a legkisebb külső kényszer alkalmaztatott volna, azon egyszerű okból, mivel alig létezik szász község, mely nem bírna oláh lakossággal, mégpedig gyakran nagy számban, míg az oly szász községek száma feltűnően csekély, melyekben vagy melyek környékén magyarok laknak. A kizárólagos német oktatásnak Posenben vagy Pomerániában csak ott van kielégítő és tartós eredménye, hol a lengyel gyermek németül beszélő környezetében a német nyelv használatához szokhatik – ahol ezen alkalom hiányzik, ott a német oktatás legfényesebb eredménye is néhány év múlva elfelejtődik. Hanem az előttünk fekvő előadói tervezet elmulasztotta a nevezett porosz tartományokban a német oktatással tett tapasztalatokból a legfontosabb tanulságot levonni, azt ti., hogy az e téren gyakorolt kényszer nem hozta meg a várt sikert, s legkevésbé sem volt képes a német nyelv iránti szeretetet a lengyel lakosságban felkelteni.

A magyar nyelvoktatás csekély sikerének másik oka abban rejlik, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium arra kényszerített, hogy iskoláinkban az oktatás a magyar és német nyelvben párhuzamosan és közösen történjék, ellenkezésben az 1868. XXXVIII, tc.-kel, amely az egyedül helyes és természetes álláspontra helyezkedve, a tanítási módszer megállapítását az iskolafenntartó „hatóságokra, tehát az esetek túlnyomó többségében a felekezetekre bízta. Nem szenvedhet kétséget, hogy a minisztérium említett intézkedése az oktatást mindkét nyelven súlyosan megkárosította, mert hiszen kézzel fogható, hogy a két nyelvben való haladás, amely nyelvek közül az egyik a tanítvány anyanyelve, merőben eltérő szempontok alá esik. Azért nagy meglepéssel fogadtuk, midőn ezen természetellenes összekapcsolás végre-valahára az 1903. október 1-én 66.491. sz. a. kelt miniszteri rendelettel véget ért, és a magyar nyelv oktatása újból önállóvá tétetett. Ott, ahol ez már korábban megtörtént, valóban örvendetes eredményt értünk el. Különösen rámutathat ezen országos Consistorium ama két kitűnő magyar nyelvtantra, melyek iskoláink számára írtak: az egyik szerzője dr. Jakobi Gyula, a másiké, melyről maga a közoktatásügyi miniszter úr is dicsérettel emlékezett meg, dr. Schullerus Adolf. Azt remélhettük, hogy csendes továbbfejlődés mellett bevárhatnók az új módszer, vagyis az említett miniszteri rendelet sikerét, s mi, hivatkozva néhány körünkben működő tapasztalt iskolafelügyelő ítéletére, meg vagyunk győződve arról, hogy rövid idő alatt mindazt, ami egyáltalában elérhető, el is értük volna.

Valóban, a magyar nyelvoktatás biztosítása céljából semminemű új törvényre nincs szükség; csak egyre van szükségünk: arra, hogy a magyar nyelvtanításban megkezdett haladás meg ne gátoltassék.

A legnagyobb akadály pedig az előttünk fekvő törvényjavaslat volna, ha törvényvé válnék. Mert e javaslat a magyar nyelvoktatásba oly eszméket és oly érzelmi mozzanatokat visz bele, amelyek ott is, ahol ezen oktatás iránt előszeretettel létezik, ezt a hajlamot megsemmisíthetik. Mindaddig, míg a magyar nyelvtanítás a népiskolában abból a szempontból kezeltetik, hogy mindenik állampolgárnak alkalma nyíljon arra, hogy az államnyelvet elsajátíthassa, mely nyelvvel a közigazgatás és bíróság összes nyilvánulásaiban találkozik, s hogy ily módon arra váljék képessé, hogy a nyilvános életben részt vehessen, mindaddig mindenki előnyösnek fogja találni, hogy erőt és

időt az államnyelv elsajátítására fordítson. De ama javaslat egészen más alapon áll. Ha tartalmát egybevetjük ama fogadtatással, melyben az ankéton, valamint a sajtóban részesült, akkor e javaslatot csakis egyik tagnak tekinthetjük azon intézkedések hosszú láncolatában, melyeknek célja az akar lenni, hogy a magyar állam magyar nemzeti állammá alkottassék, mely államból minden életnyilvánulás, amely nem magyar, már eleve államellenesnek tekintendő. Miért hallgassuk el, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr egyik kijelentése az ankéton igen fájdalmasan érintett, midőn ti. azt mondta; hogy „a nemzetiségeknek mint olyanoknak semmi joguk nincs az iskolára”. Őexcellenciája e percben megfeledezett az 1868. 44. tc.-ről, mely 26. §-ában kimondja, hogy nemcsak mindenik községnek és egyháznak, hanem „bármely nemzetiségű honpolgárnak” is jogában áll iskolát felállítani, és ugyanazon törvény 17. §-a minden állampolgár számára biztosítja azt a jogot, hogy anyanyelvén kiképeztessék, az 1868. XXXVIII, tc. 58. §-a pedig megerősíti e jogot.

Nem szükséges itt bővebben kifejtteni, hogy a fent említett felfogások okvetlenül veszélyeztetik a magyar nyelvoktatást.

Fent azt állítottuk ezen törvényjavaslatról, hogy a magyar nyelv sikeres tanításának legnagyobb akadályát fogja képezni. Ez áll különösen pedagógiai tartalmánál fogva. Legyen szabad itt csak röviden utalni a törvényjavaslat némely intézkedésére:

mindazon iskolákban, melyekben a tanítványok legalább 20%-a magyar nemzetiségű, oktatási nyelvül a magyar is használandó;

a magyar nyelvtanítás tantervét a közoktatásügyi miniszter állapítja meg;

a tankötelezettség időtartama 6 évre állapíttatik meg;

végül a tanítóképesítésre vonatkozó intézkedések.

Az előadói javaslat 13. §-a így hangzik: „Az állami elemi népiskolákban minden kötelezett tantárgy magyar tannyelven tanítandó; a hit- és erkölcstan tanításánál azonban a magyar tannyelv mellett az illető egyházi főhatóság kívánatára a szertartási nyelv használata is meg van engedve. A nem állami elemi népiskolák tanítási nyelvét az iskolafenntartók állapítják meg, ha azonban valamelyik nem magyar tannyelvű elemi népiskolában a növendékeknek legalább 20%-a magyar anyanyelvű, a magyar nyelv is mint tannyelv használandó.”

Ezen rendelkezés kétféle irányban képez jogsértést. Egyfelől azért, mivel általa az 1868. 44. tc. 17. §-a hatályon kívül helyeztetik, mely a kormányt arra kötelezte, hogy az állami tanintézetekben a lehetőségig arról gondoskodjék, hogy a nem magyar ajkú honpolgárok anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik. Igaz ugyan, hogy a törvény ama rendelkezése sohasem hajtattott végre, legalább nem tudunk esetet rá, hogy a nevezett törvény alkotása, vagyis 36 év óta, valaha állami iskola más, mint magyar tannyelvvél alapítottatott volna. De legalább bizonyos megnyugtatót találtunk abban, hogy ama törvény fennállott. Az előadói tervezet eltörli ezt a jogot is. Másodszor az előadói javaslat ugyanazon cikkelyben meghagyá ugyan az iskolafenntartóknak azt a jogot, hogy az általuk fenntartott iskoláikban a tannyelvet állapíthassák meg, de e jogot abban az esetben ismét elkobozza, ha a tanítványok 20%-a magyar ajkú. Quo jure? Minő alapon? De továbbá: miképpen állapítandó meg ama 20%? A gyermekek-e, avagy törekvő szülők bemondása alapján, akik netalán felsőbb helyről kapott intés szerint vagy a jutalomszomjas tanító gyöngéd pressziója alatt fogják megállapítani a nemzetiséget? Hol követeltetik ama 20%: az egész iskolában vagy mindenik osztályban, avagy csak egy osztályban? S mi történik akkor, ha a 20% az idei tanévben konstatáltatik, a következő évben pedig nem? Hiszen nyilvánvaló, hogy a tanítás egész folyamának másnak kell lennie az egynyelvű és másnak a kétnyelvű iskolában. Ugyan nem fognak-e ezen iskolák ide és oda vetődni, s függővé tételni oly külső véletlenségektől, melyek benső életével semmi összeköttetésben nem állanak? Ahány kérdés, annyi zürzavaros rejtély. És miért hiányzik a megfelelő intézkedés az állami iskolákra nézve, melyeknek tanítványai közt gyakran sokkal több, mint 20% a nem magyar ajkú gyermek?

Pedagógiai szempontból azonban mindenekelőtt tarthatatlan a 15. § intézkedése: „A magyar nyelv tanítására vonatkozó tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. Ezt a

tantervet úgy a községi, mint a hitfelekezeti elemi népiskolák kötelesek követni és érvényre emelni.”

Már egyszer megtörtént, hogy a közoktatásügyi miniszter úr a magyar nyelv tantervét állapította meg, s ennek következménye az volt, hogy ezen oktatás eredménye egy emberöltőre megnehezített. A népiskola az utóbbi időben mindenütt – Magyarországon is – kétségtelenül előrehaladt és nagyobb sikert képes felmutatni, mint régebben. Aki belátással bír, az e kedvező eredményt annak fogja tulajdonítani, hogy az egész oktatás rendszeresen összefoglaltatott, hogy az egyes tárgyak módszere összhangba hozatott, s hogy egyik tantárgy tervszerűen segítette és előmozdította a másikat. Mindez teljesen ki van zárva, ha az egyik tárgy tanterve az egyik, a másik tárgyé pedig valamely más hatóság által állapíttatik meg. Mellékesen megjegyezzük, hogy a tanterv megállapításának joga a hitfelekezeteket illeti, s ha tőlük elvonatik, akkor újból jogsértést szenvednek.

Ezen egy tárgyat, a magyar nyelvet kiszemelni az összes tananyagból, és tantervének megállapítását a miniszter kezébe adni: ez egyfelől bizalmatlanságot jelent a hitfelekezetekkel szemben, másfelől bizonyos csorbát, mely éppen ezen a tantárgyon ejtetik. Az előadói tervezet az utóbbit természetesen nem célozta. De aki ismeri az iskolát, és ismeri az emberi szívet, elképzelheti, hogy mily mérvben károsítatik e tantárgy, midőn tanító és tanítvány azt látják, hogy a magyar nyelv ott áll izolálva a többi tantárgyaktól, árgus szemekkel őrizve, s körülveve oly intézkedésekkel, melyeknek figyelmen kívül hagyása a tanítót családostul együtt a nyomorba taszítja. A magyar nyelv pedig az egyedüli tantárgy, mely fölött eme Damoklész-kard függ.

A törvényjavaslat intézkedései, de még inkább az indokolás fejtegetései kétségtelenné teszik, hogy a javaslat általánosan kötelezővé akarja tenni a hatéves tankötelezettséget, melyhez a hároméves ismétlőiskola csatlakozik. A jelenleg érvényben levő iskolatörvény szerint a hatéves iskolakötelezettség csak minimumot képez, melyen túlmenni is lehet. Így ev. ág. egyházunk megtartotta iskolái számára a 8–9 éves tankötelezettséget, s sikeresen védelmezte a vallás- és közoktatásügyi minisztérium előtt néhány iskolafelügyelővel szemben. A javaslat szerint, mely sehol sem említi, hogy e minimumot túl is lehet haladni, iskoláink arra kényszerítenének, hogy hatéves népiskolákká süllyedjenek. Eltekintve attól, hogy ez újból az egyházi autonómia sértését jelentené, kétségtelen, hogy gyermekeink művelődési színvonala lejjebb szállíttatnék, mert hiszen világos, hogy 6 év alatt nem lehet annyit tanulni, mint 8–9 év alatt. Márpedig azt kell kérdeznünk, minő állami érdek követelheti azt, hogy az állampolgárok alacsonyabb művelődési fokon tartassanak meg, mint aminő felé ők maguk törekednek.

Mit szóljunk a tanítóképesítési vizsgátról! Nem akarjuk kutatni, hogy vajon a pedagógia szempontjából helyeslendő-e, hogy a képesítővizsga két vizsgára osztatik meg, melyek közül az utóbbi 1–2 évvel a tanfolyam befejezése után teendő le, de tény az, hogy már a népiskolatörvény követelte a szakvizsgálat letételét 1–2 évvel a tanfolyam befejezése után, de ez az intézkedés oly rosszul vált be, hogy az iskolák, mégpedig elsősorban maguk az állami intézetek mellőzve a törvény intézkedését, a vizsgálat letételét közvetlenül az abszolutorium után megengedték. De a vizsga a magyar nyelvből mindenesetre súlyosan megnehezítettik, ha valamely nem magyar tanintézet tanítványa belép valamely német nyelvű iskolába, német környékkel, s azután két év múlva vizsgát kell tennie a magyar nyelvből.

Általában véve konstatálhatjuk, hogy a törvényjavaslat és a jelenleg érvényben levő intézkedések között a következő lényegesebb különbségek forognak fenn:

A képesítési oklevél jelenleg 4, a törvényjavaslat szerint 5–6 év múlva szereztetik meg, ami annyit jelent, hogy a tanítói pályára való képesítés megnehezítettik és megdrágítottatik, ennek következménye pedig szükségképpen az lesz, hogy ama körök átlagos szegénysége mellett, melyekből a néptanítók nagyobb részt származnak, e pályára még kevesebben fognak jelentkezni, mint eddig;

a tanítóképesítő szakvizsgálat jelenleg az iskolafelügyelő közreműködése mellett tétetik le, jövőben pedig merőben államosítottatik;

ugyanezen vizsgálat nyelve jelenleg intézeteinknél a német, a törvényjavaslat szerint ezentúl a vizsga csak két tantárgyból, hit- és erkölcsstan, valamint nevelés- és tanítástanból tehető le német nyelven (70. §);

általában véve a miniszteri beavatkozás hallatlan mérvben kiterjesztetik, így például nemcsak a szakvizsgálat, hanem az alapvizsgálat rendjét is a miniszter állapítja meg (66. §), ő adja meg az engedélyt arra, hogy a szakvizsgálat letevése két évre elhalasztható (72. §), ő adja meg magántanulóknak az engedélyt az alap- és szakvizsgálat letevésére (68. §), mindezek oly megnehezítő intézkedések, melyek az egyházi autonómiát súlyosan sértik, s melyek egyszersmind az iskolafenntartók befolyását saját iskoláikra kerülő úton csökkentik, mert hiszen világos, hogy bármely vizsgálati rend mérvadó befolyást gyakorol az egész tanításra.

Már ismételtelen volt alkalmunk rámutatni, hogy az előadói tervezet egyházunk autonómiáját semmibe sem veszi. Eltekintve a számos egyes esetektől, melyekről már megemlékeztünk, különösen két pontot kell kiemelnünk, melyeknél sértőbb támadás még sohasem intézettek törvényileg biztosított egyházi autonómiánk ellen. Az egyik vonatkozik a tanítóképesítő vizsgálat már említett államosítására, mely szerint ezen vizsga ezentúl nem a felekezeti tanítóképző intézetnél (szeminárium) szervezett hitfelekezeti, hanem külön állami vizsgáló bizottság előtt lesz leteendő. Ezen intézkedés nemcsak azért nagy mérvben sérelmes, mivel az autonómia keretében mindég gyakorolt egyik jogot rövid úton elkoboz, sőt a vizsgálatot a hit- és erkölcsstanból, tehát a vallás kérdéseiből az állami bizottság elé utasítja, hanem azért is, mivel országos egyházunk jelöltjei által az állami fórum előtt leteendő vizsga ezentúl nem anyanyelvükön, nem is azon nyelven, melyben tudományos kiképzésüket nyerték, de nem is azon a nyelven, amelyben jövőben tanítói hivatásukat fogják teljesíteni, hanem magyar nyelven teendő le. Jól tudjuk, hogy az előadói tervezet a nem magyar hitfelekezeteknek annyit enged, hogy a vizsgálat a hat vizsgálati tantárgy közül kettőből az illető felekezeti intézet nyelvén tehető le. De ezen engedmény mellett is igen messzemenőnek tartjuk az intézet tanítási nyelvének visszaszorítását, és ily mérvben abból a szempontból sem látjuk azt indokoltnak, hogy a jelölt a vizsgálatnál a magyar nyelv használatában való jártasságát kellő módon kimutassa. Ha csupán ez utóbbi követelmény érvényesítenék, egyúttal el kellene kerülni eme határozmánynak olyan szövegezését, amely a jelöltet azon kísértésnek tehetné ki, hogy az intézet tanítási nyelvének használatát a vizsgálatnál teljesen mellőzze oly célból, hogy a vizsgáló bizottság jóakarátát biztosítsa a maga számára. Nem tartjuk helytállóknak azon fejtegetéseket sem, amelyekben a tervezet szerzője arra törekszik, hogy a tanítóképesítési vizsgálat államosítását megokolja és igazolja. Ha szerző más államok példájára utal, úgy ezen utalás még abban az esetben is gyarló volna, ha az illető külföldi államokban szintén az autonómia iskolaügyekben évszázadok óta a hitfelekezetek féltékenyen őrzött joga lett volna, mely jog számtalan békekötés, állami szerződés, diploma, koronázási eskü és csak közelebbről oly törvények által szentesítve és biztosítva lón, melyek állami alaptörvények természetével bírnak. Ha mindez éppúgy megvolna a példaképpen felhozott külföldi államokban, mint nálunk, úgy mégis a teljes analógia helyreállítására még mindég hiányoznék egy pont, ez pedig a célok azonossága. Ha egyebütt Európában a tanítóképesítő vizsgálat állami fórum elé utasított, úgy ez abból az őszinte szándékból történt, hogy a népoktatás színvonala emeltessék és védelmeztessék, különösen a haladásellenes egyoldalú egyházi irány veszélye ellenében. Ha az előadói tervezet ellenben az autonómia súlyos megsértésével ugyanazt teszi nálunk, hol éppen egyes hitfelekezetek évszázadok óta a liberális eszme és a szellemi haladás előharcosai voltak, amint jelenleg is azok, úgy ez nyilván nem a népoktatás szellemi színvonalának emelése érdekében történik, hanem abból a bevallott célból, hogy a magyar nyelv ismerete kül- és belterjesen fejlesztessék és terjesszessék, vagyis rövidebben és őszintébben szólva, a magyarosítás kedvéért. Lehetetlen másként megfejtetni azt a túlzó követelést, hogy a nem magyar ajkú néptanító arra kötelezendő, hogy két nyelvet, mégpedig két egymástól merőben eltérő nyelvet oly mérvben bírjon, hogy mindkettőben tanítóképesítő vizsgálatát letehesse és mindkettőben oktathasson, holott esze ágában sincs, hogy valaha életében magyarul oktasson, valamint felsőbb felekezeti hatóságának szintén esze ágában sincs, hogy tőle a tanítást merőben magyar nyelven követelje. Ha az előadói javaslat valóban csak azt akarta volna elérni, hogy az ország mindenik néptanítója magyarul tudjon, úgy ezt egyszerűbb és kíméletesebb módon érthette volna el olyformán, hogy a néptanítót megfelelően szigorú vizsgálatnak a magyar nyelvből alávetette volna.

De a felekezeti autonómia ellen mért legsúlyosabb csapást képezik az előadói javaslat azon intézkedései, melyek az állam számára igénybe veszik azt a jogot, hogy a felekezeti tanítók felett közvetlenül rendelkezhessék a felsőbb egyházi hatóságok mellőzésével, a tanítókat fegyelmi vizsgálat alá vonhassa és állami fegyelmi bíróság elé állíthassa, ami annyit jelent, hogy a fegyelmi bíráskodás az egyházi hatóságtól elkoboztatik. Senki sem fogja az államtól megtagadni azt a jogot, hogy az iskolák számára kötelező szabályokat bocsásson ki akár a tanítók minősítésére, akár a tancélra nézve. De e szabályok betartásáért az államnak ésszerűen nem az egyes alárendelt és függő állásban levő tanító, hanem a felekezeti felsőbb hatóság kezeskedik. Ezt vonja az állam felelősségre, ha valahol baj van, sőt az állam ultima ratioként élhet avval a jogával is, hogy az illető iskolát bezárja. Az államnak közvetlen rendelkezési joga van ugyan a tanító mint állampolgár, de nem a tanító mint tanító felett, mert utóbbi tekintetben alá van rendelve saját felekezetének, amely a tanítót kinevezi, fizeti, saját és hozzátartozói végellátásáról gondoskodik és felette a fegyelmi jogot gyakorolja.

A törvényjavaslatnak a fegyelmi vétségekre vonatkozó intézkedéseit nem akarjuk ezúttal részletesebben vizsgálni, elég lesz e tekintetben megjegyezni, hogy ezen intézkedések szűkkeblűség, kegyetlenség és az önkényszerű interpretációnak tág tért nyitó ruganyosság tekintetében a reakció legrosszabb korszakára emlékeztetnek, amely a Metternich és Bach nevekkel van összekapcsolva. Igazán elnémul minden kritika az oly intézkedések előtt, minő például az, hogy a tanító, habár tanítói kötelezettségei teljesítésében semmi mulasztás nem terheli, ha osztálya a magyar nyelv számára kitűzött magas tancélt el nem éri, fegyelmi vétségbe esett, melyért azonnal fegyelmi vizsgálat alá vonandó, és egyidejűleg állásá[tól] és minden néven nevezendő illetményeitől felfüggesztendő! Jellemző, hogy csakis a magyar nyelv tantárgya részesül ily elbánásban, ha például a hit- és erkölcsstan tanítási eredménye még oly nyomorult, úgy azért a tanítónak törvényjavaslatunk szerint egy hajszála sem görbül meg! Mit szóljunk továbbá az „államellenes irány” vétségéről! Mindeme határozmányok alkalmasak arra, hogy a kezelésökre hivatott közegek túlbuzgóságának és nemzeti vagy felekezeti türelmetlenségének bő alkalmat adjon a fegyelmi hatalmuk alá helyezett tanítók üldözésére.

De nem akarjuk kritikánkat tovább folytatni. Még csak néhány megjegyzést kívánunk tenni az előadói javaslat azon állítására, hogy az egyházak autonómiája ezen törvényjavaslat által nem érintetik.

Egyházunk autonómiája mindenekelőtt az 1868. 43. tc., az úgynevezett Uniótörvény által van biztosítva, mely törvény benső természete szerint szerződést képez Magyarország és Erdély között. E törvény 14. §-a így hangzik:

„Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban úgynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati és önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak sértetlenül fenntartatnak, hanem egyszersmind a görög és örmény katolikus és a keleti görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.” Ezen törvényes biztosítás, amint már említettük, az 1867. 2. tc.-ben foglalt királyi hitlevél és Őfelsége a király által letett koronázási eskü oltalma alatt áll. Azon „erdélyi törvények” közé, melyeknek sértetlen fenntartása biztosított, tartozik az 1790/91. 55. tc. is, mely elvileg biztosította az egyházak számára az iskolaalapítás és természetesen az iskolák benső rendezésének jogát. Az 1790/91-i törvényhozás egyáltalában kodifikálta az akkori állami egyházjogot, megrendíthetetlen alapul véve a Lipót-féle 1691-i diplomát, mely kimondta azt az elvet, hogy fenntartandó a régi állapot, vagyis, a 3. cikkely szerint, hogy az Approbata és Compilata Constitutio sértetlenül fenntartandó. E törvények pedig a legmesszebb menő öntörvényhozási és önkormányzati jogot biztosítják a recipiált országos egyházak, tehát a mi ev. egyházunk számára is. Ezen autonómia magában foglalta mindig a teljes iskolaautonómiát is, melynek alapján nemcsak az iskolák alapítása, de egyszersmind azoknak rendezése, továbbá a tantárgyak, valamint a tanítói minősítés megállapítása mindenkor az egyház benső ügyét képezte.

Távol vagyunk attól, hogy az államtól megtagadnók azt a jogot, hogy az autonómia gyakorlását ellenőrizze, nehogy az autonómia oltalma alatt oly törekvések tápláltassanak, melyek az állam-

ra nézve veszélyesek lehetnek. De amit az előttünk fekvő törvényjavaslat tervez, nem egyéb, mint az államközegek folytonos szakadatlan beavatkozása és közvetlen rendelkezése a felekezeti iskolákban: majd az iskolafelügyelő intézkedik, majd a miniszter, majd a közigazgatási bizottság, tarka zűrzavarban. A felekezeti iskolafenntartók pedig folytonosan félretoltnak. Egyebek közt felhozzuk a már említett esetet, hogy a miniszter, ha a magyar nyelvtanítás eredményével nincs megelégedve, az illető tanítót nemcsak véglegesen elmozdíthatja, de annak helyébe új tanítót nevez ki, kit a felekezeti község, mely teljesen ártatlan, kényszerítetik nemcsak elfogadni, de fizetni is! Valóban, jogállamban hallatlan sértése az autonómiának!

Az egyházi autonómia ily erőszakos megtörése, eltekintve a jogsértéstől, nézetünk szerint valószínű bűn az állammal szemben. Aki ismeri Magyarország történetét, sok esetre emlékezhetik, hogy az autonómiájuk által megerősödött felekezetek mentették meg a hazát. De épp a mai korban és épp hazánkban nem tartozik a lehetetlenségek közé, hogy valamely napon ne kellene harcolnunk oly kormány ellen, amelynek célja, a 150 és 200 év előtt történtek módjára, az evangélikus hit kiirtása. Ha akkor az egyházak legbensőbb életterületükben meg volnának törve, úgy meg volna törve a haza szabadsága is, melyet egykor e felekezetek mentettek meg.

Az előttünk fekvő törvényjavaslat iskolatörvény színe alatt nem egyéb kivételes rendőri törvényről – élet pedig a nem magyar felekezetek ellen irányozza, melyeket az államellenesség gyanújába ejt, míg tanítóikat rendőri felügyelet alá helyezi.

Ha e törvényjavaslat törvénnyé válik, úgy ennek következménye iskoláinkra nézve az lenne, hogy a népművelődés ellenállhatatlanul süllyedne. Öntudatos férfiak mindinkább távol maradnának oly veszélyes és bizonytalan hivatástól, mint a néptanító hivatása, a meglevő tanítók pedig emberfeletti munkával iparkodnának azt elérni, aminek elérése lehetetlen, a magyar nyelvtanításra sok idő fordítatnék, de sok is elfelejtődne abból, amit az iskolában tanultak. A parasztgyermek az iskolaidő végén ott állana, szegényebb és műveletlenebb, mint most: magyarul nem tud, egyebet nem tanult, és majd később az élet hovatovább nehezebbé váló küzdelmeiben – hacsak nem keres menedéket Amerikában – könnyen fogja magát arra elszánni, hogy ama nyugtalan elemekhez csatlakozzék, kik nélkülözve a magasabb műveltség támaszát, a pártszenvédély által feldúlt hazánkban készek alapjait lerombolni, de nem felépíteni.

Öntudatában vagyunk annak, hogy mindég híven szolgáltuk királyunkat és hazánkat. Annál is inkább tartjuk kötelességünknek felszólalni a törvényjavaslat kíméletlen ridegsége, céljainak lehetlensége, pedagógiai tévedései és a benne foglalt jogsérelmek ellen, valamint végül arra utalni, hogy az ily törvényhozási alkotások semmi garanciát nem nyújtanak sem a népek boldogítása, sem a kultúra emelése, de még csak aziránt sem, hogy soká fognak érvényben maradni, és mindezeknek alapján ünnepelesen óvást kell tennünk az előadói tervezet ellen.

Nagyszében, 1904. évi augusztus hó 27-én.

Magyarország erdélyi részeiben levő
 ág. hitv. evang. országos egyház
 országos konzisztórium.

A püspök helyett:
 az országos egyház gondnoka
 Dr. Wolff Károly s. k.
 Fritsch Károly s. k.
 titkár

I

1904 aug. 31 és szept. 1

Gurban Konstantin cikke az aradi Tribunában a Berzeviczy-törvényjavaslatról¹

VKM 1906:480
(Gévelt másolat)

A Magyarországon élő nemzetiségek aggódnak a Berzeviczy-javaslat miatt. Azaz attól félnek, hogy ha ebből törvény lesz, és hogy ha az gyakorlatba fog helyeztetni, ki fognak vetközni nemzetiségükből és a magyar elembe fognak beolvadni.

Mint román, ami vagyok, én is elmélkedtem eme javaslat felett, és azt tanulmányozva, egyes következményekre jutottam, amelyeket a hírlap útján bocsátok a román közönség méltatására, hogy azok úgy iskoláink helyzetének, mint a magyar kormány törekvésének a tisztázásához hozzájáruljanak.

Osszuk fel tehát az anyagot a következő négy részre:

1. A javaslatnak a célja és annak indokai.
2. Annak jogosultsága.
3. A cél elérésére szükséges eszközről és a javaslat végrehajtása.
4. Következtetések.

I. A javaslat indokait magyar honfitársaink természetében és azoknak abbéli forró vágyukban kell keresni, hogy mint etnikai nemzet tarthassák fenn magukat.

Nem csodálkozom, hogyha ők kézzel-lábbal dolgoznak fajuk megszilárdításán, és ha lehetséges, más fajok meghódításán és azoknak a magyar elembe való beolvasztásán, hogy ekként megerősödjének. Ők ugyanis tudják azt, hogy kevesen vannak, rosszakkal-jókkal együtt alig vannak 8–9 millió; *azonban azt is tudják ők, hogy eme szám csak képzelt (fiktív), ők maguk állapították azt meg úgy, ahogy akarták és ahogy teheték.*

Azt is tudják ők, hogy a Magyarországon élő többi nemzetiségek nem szimpatizálnak velük, nem pedig azért, mert leleplezték az ő magyarosítási törekvésüket, a magyarosítás pedig – természetesen – a nemzetiségek rovására történik, tehát a nemzetiségek ellenállása nem egyéb, mint egy védekezés, mégpedig törvényes védekezés; eme törvényes védekezésből fejlődött ki a magyar elem és a Magyarországon élő nemzetiségek között egy civakodás, amely ahelyett, hogy megszűnnék, mind nagyobb bőszyúltséggel folytatódik, azt hive az uralkodó elem, hogy a nemzetiségek bele fognak unni a küzdelembe és meg fogják magukat adni, míg másrészt a nemzetiségek azt remélik, hogy a hatalmon levő magyar elem meg fog győződni arról, hogy hiába fáradozik – ami nem megy, nem megy –, aztán vége!... így tehát ahelyett, hogy még feszültebb állapotokat teremtené, fel fog ébredni, és a haza érdekében a barátság pontjait fogja keresni a nemzetiségekkel, és az ellenségeskedést abba fogja hagyni.

Így képződött hazánkban két ellenséges tábor; egy támadó és egy védekező. Az elsőnek az a célja, hogy etnikailag egyesítse a haza népességét, mégpedig – *hazafiság jelszava alatt*; a második tábor célja pedig az önvédelem.

Hogy ne menjünk messzire a történelmi múltban, az uralkodó elem csakis a dualizmus érájától kezdve próbálta meg sokféleképpen etnikai beolvasztási tervének az érvényesítését, így pl. mikor *a megyék új beosztására vonatkozó törvényt hozta, midőn a helységek névtárát csinálta, ahányszor csakis magyar tannyelvű állami iskolákat és kisdedővodákat létesített, midőn behozta az állami anyakönyveket, amelyekben ama személyek nevei, akik születnek vagy meghalnak, csakis tősgyökeres magyar nevek legyenek.*

¹ A gévelt fordítás-másolat bevezető szövege így hangzik: „Másolat. Az aradi *Tribuna* román hírlap 1904. aug. 31-én és szept. hó 1-én megjelent számaiban foglalt és Gurban Konstantin borosjenői gör. kel. román esperes által írt *A Berzeviczy javaslatához* című vezércikk fordítása.” – Az irat 1956 őszén – az *OL* VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

nek, így a telekkönyvekben és a hírlapokban sem lehet látni román neveket, csakis akkor, ha azok viselői valamely bünténnyel vagy szégyenletes tettel állanak összeköttetésben, máskülönben – mindig csak Pál, István, Simon, Szilárd stb. Ahány telepítés történt, az mind a magyarosítás érdekében történt; a vasutaknál a nemzetiségűek közül nem alkalmaznak hivatalnokokat, de még baktéreket sem, akiket pedig alkalmaznak, azoknak meg kell változtatniuk a nevüket; a vasúti pénztárnál ne kérj román nyelven vasúti jegyet, mert addig forgat, amíg magyar szót vesz ki belőled; a honvédségnél mennyit kell elszenvedned, amiért románul beszélsz és amiért nem tudsz magyarul, és nincs a nemzetiségek kebeléből az az intelligens ember, aki ne ismerné eme sikanírozásokat és még sok más mindent, amikor nap-nap után látunk és tűrünk, és nincs kinek panaszkodnunk, hanem az ég felé, atyáink Istenéhez fohászkodunk, hogy távolítsa el tőlünk ama csapásokat, amelyek annyi szemtelenséggel és annyi kíméletlenséggel szabatnak reánk!

De vajon mindezek után megfogytak-e a nemzetiségek? Megszökött-e valaki közülünk? Lehet „a kárhozat fia”? – Övéké legyen!

A harc folytatódik, a vesződés nem szűnt meg. A támadó tábor még mindig azt hiszi, hogy a védekező tábor le fogja tenni a fegyvert, nem lévén hadikészlete (muníció), mert szegény, és különösen azért, mert távol fogja magát látni az állami kedvezményektől és az állami hivataloktól; annak a háta mögött sok küzdő van, akik azt kiáltják a vezetőknek: intézzetek rohamot, most van annak az ideje, ne hagyjátok, hogy elmúljon az magyarosítsatok! magyarosítsatok! – A védőtábor a helyén áll, nem mozog, úgy áll, mint a vizek hullámainál csapdosott szikla; és azt mondja: „A víz lefolyik, a kövek megmaradnak”; állhatatoskodik a szegénységben, tűr és azt mondja: „hogy a türelmet nem adják pénzért”; büszkén tekint a kevés számban levő, *de kiváló vezető férfaira, akik egy-két szóval neveltségessé teszik a magyarosítási törekvést és megvetéssel mosolyognak az ellenség agyrémes szemtelenségén, amely ahelyett, hogy babért aratna, döglött lovak patkói után jár.*

Ilyen körülmények között fogalmazott meg a Berzeviczy-javaslat.

A javaslat célja a nemzetiségek megmagyarosítása és ezek etnikai egyesítése, az uralkodó magyar elem felfuvalkodottságának a kielégítése, amely azt kiáltja: intézzetek rohamot, magyarosítsatok, amíg nincs késő!

Vajon utolsó kísérlet lesz-e ezen javaslat ama fajtából, vagy tovább fognak-e haladni a támadásban – *ez azoknak az esztől és bölcsességétől függ, akik a harcot provokálják, akiknek az esztét világot látsa meg az Isten, minket pedig – szabadítson meg a gonosztól.*

II. Honfitársaink feljogosítottak érzik magukat, hogy a nemzetiségeket megmagyarosítsák, mert:

1. Ők az állam fenntartó elemei,

2. Mert a haza csak úgy lesz megóva a szétdarabolástól, ha a nemzetiségek be fognak olvadni a magyar elembe.

En elismerem, hogy az idők folyama alatt a történelmi múltban a magyar elem uralta a nemzetiségeket. *A nemzetiségekkel úgy bántak, mint valami leigázott népekkel. Különösen nekünk, románoknak e tárgyat illetőleg sok jelzésünk van a rováson. Én elismerem, hogy ma is a magyar elem uralja a magyarországi nemzetiségeket. Amiként ma van az, így volt az a múltban is, és amiként volt a múltban, így van az ma is. Akkor is meg akartak bennünket magyarosítani, de nem lehetett, mint ahogy nem lehet ma sem. Akkor más kifogások voltak, pl. hogy a sötétségről a világosságra hozzanak bennünket (lucus a non lucendo), hogy a vallási szakadás tévedéséből kivezessenek, hogy az állam által nyújtott hasznoknak és előjogoknak részeseivé tegyenek; most pedig, hogy jó hazafiakat csináljanak belőlünk, hogy ne gravitáljunk más államok felé, hogy szeressük a magyarokat, mint ama elemet, mely hévvel szorít bennünket keblére.*

Micsoda nagy dolog az, hogy a magyarországi nemzetiségek beolvadjanak a nemes magyar néptörzsbe? Mert hiszen másképpen is itt, Magyarországon mindnyájan, ahányan vagyunk, magyar kegyeret eszünk, magyar levegőt szívunk! – *Tehát miért ne legyünk mindnyájan egyek – egy nemzet, egy gondolat, egy érzet, egy nyelv legyen nálunk mindnyájunknál. Akkor lesz Magyarország – Magyarország, addig pedig nem!*

Ez a jogosultság – magyar urak szerint – hogy beolvasztassanak a nemzetiségek az egyetlen magyar elembe!

Egy számadás korcsmáros nélkül.

Megkérdezték-e bennünket valaha és valahol, hogy meg akarunk-e mi magyarosodni? – És ha megkérdeznének, ők nagyon jól tudják, hogy mi mindannyian, *a püspöktől kezdve a bocskorig tiltakoznánk az ilyen törekvés ellen. És mi jogosítottaknak érezzük magunkat, hogy hitünkhöz és nemzetiségünkhöz makacson ragaszkodjunk.* A természet törvénye, amely nem változtatható meg emberi törvényekkel, nemcsak hogy ment bennünket a világ előtt azért, mert védekezünk a beolvasztással szemben, hanem egyenesen megparancsolja nekünk, *hogy ne hagyjuk el azt, ami nekünk a legdrágább – nyelvünket és nemzetünket –, és hogy ne tegyük magunkat nevetségessé a civilizált népek előtt. Maguk a mi honfitársaink üznének belőlünk gúnyt, és semmibe se vennének, ha hajlandók lennének ilyesvalamire.*

Mi mint öntudatos honpolgárok, mint amik vagyunk – úgy a jelenben, mint a múltban is hozzájárultunk vagyonunkkal és vérünkkel a hazához, tehát érezzük, hogy mi is államfenntartó elem vagyunk. Vagy-mi!?

II. (Második cikk a 157. számból)

Honfitársaink rohamukat még ama körülményekkel is indokolják, hogy a nép mint olyan, bármely nemzetiséghez tartozzék is, nem áll ellene a magyarosításnak, csak a „*sem mire való izgatók*” uszítják „*az eszme*” ellen, akik titokban dolgoznak, mint a „*vakondok*”, hogy meghiúsítsák az ő törekvésükből származó jóindulatot és jótetteket.

Hogy vannak közöttünk olyan férfiak, akik küzdenek a nép jogaiért és javaiért, az igaz. *De eme férfiak a nemzetiségek vezérférfiai, akiket a nép éppen azért tart nagy tiszteletben és akiktől éppen azért nem tud megválni, mert azokat üldözik, megvetik és „izgató”, „vakondok” jelzővel, és tudom is én, hogy még miféle gúnynevekkel bélyegzik meg őket; a nép annyira felvilágosodott, hogy belátja, hogy ezen küzdelmeikért és szenvedéseikért megérdemlik, hogy az egész nép részéről tiszteltessenek és felkaroltassanak. Ama erőlködés, hogy befeketíttessenek, ez csak emeli őket a nép előtt; ama törekvés, hogy diszkreditáltassanak, csak még inkább megerősíti őket vezérférfiúi pozíciójukban. Elmúltak amaz idők, midőn ilyen fogásokkal lehetett hatni a népre. Nem vagyunk mi annyira buták, hogy ne tudjuk megkülönböztetni az igazságot az üres szavaktól. Hát aztán honfitársainknál ki volt egy Kossuth? kik ma Bánffy, Apponyi, Komjáthy stb. stb. Hiszen minden népnek megvannak a maguk vezérférfiai, akik értelmességük, merészségük, önmegtágadásuk és hozott áldozataik miatt mint első harcosok tiszteltetnek, mert honfitársainknál sem Están bácsi és az őhöz hasonlókat határozzák meg a politikai dolgok menetét, hanem a legfelvilágosodottabb férfiak, akiknek van fájdalomuk nemzetük és nemzetiségük iránt. Ilyen férfiak – hála Istennek – vannak a magyarországi nemzetiségeknek is, van nekünk románoknak is, akik hárommillió vagyunk egymás mellett, és nincs az a földi hatalom, amely el tudna bennünket tőlük választani, mert vannak vezérférfiak, akiket az Isten adott nekünk, hogy világosítsanak fel bennünket azokra nézve, amiket tennünk kell, hogy elkerüljük mindama kelepécét, amely felállítatnék nyelvünk és nemzetiségünk művelésének az útjában.*

A mi vezérférfiaink sohasem tanácsolták azt a népnek, hogy váljanak el az anyahazától, azt sem hogy más országok felé gravitáljanak, a mi közéletünk harcaiból ilyen példákat sem lehet felmutatni

Mivel indokoltatik még a mi javaslatunk jogosultsága? Azzal, hogy a nemzetiségek az életben való érintkezéseikben segítve legyenek, és hogy nyújtassék nekik lehetőség arra nézve, hogy egymás közt beszélhessenek.

Eme kérdést már rég megfejtették maguk a nemzetiségek minden javaslat közvetítése nélkül; *természtörvénynek kell annak lennie, hogy Erdélyben a székely a szásszal nagyon jól megértik egymást románul; Bánátban és az aradi részeken a sváb a magyarral román nyelven érintkezik. Magyarország ezer éven át mint erős és nagy állam állott fenn. Én azt hiszem, hogy az érintkezés eme csatornája még a jövő millenniumban is fenn fog állani, mert maga a természet hagyta azt meg az embereknek. A természet törvénye felette áll az emberi paragrafusoknak, és téves ama számítás, hogy változás idéztessék elő a természet törvényében – fogásokkal, csempészettel, ámitásokkal; ez előbb vagy utóbb megbosszulja magát.*

Tehát vagy nem vagyunk kapacitálhatók, és akkor a mi hibáinkért hagyjanak nekünk békét; ha pedig a javaslatnak nincsenek meggyőző indokai – és akkor annak a hibájáért –, *dobjátok ezt a pokol mélységes fenekére.*

III. Lássuk most, hogy minő eszközei vannak a javaslatnak, hogy célját elérje, és miként hiszi azt végrehajtani.

A nemzetiségeknek az iskola által való megmagyarosítása az egy olyan nagy dolog; hogy maga a javaslat sem bízta azt egyenesen az államhatalomra, hanem azt maguknak a nemzetiségeknek a terhére utalja, az államhatalom csak biztatja, uszítja anyagi eszközökkel, és erőszakkal támogatja a magyarosítás végrehajtását. A vadász a préda elébe megy, és hogy bizonyosabb legyen az eredményben, visz magával agarakat és kopókat is, hogy ezek bekerítsék, fussanak, fáradozzanak a préda után, míg maga a vadász egy állandó helyen áll, ahová fogják hozni a prédát – hogy azt lelője. Mit mond a javaslat? Emeljétek a felekezeti tanítók fizetéseit; emeljétek a ti pénzetekből, és ha nem vagytok erre képesek – adok én is nektek segítséget (!); ti körülbelül 5–700 Ft-ot költötök egy iskolára, adok én is nektek száz forintot. Más szavakkal: Én tudom, hogy ti szegények vagytok, és nehezen hajtjátok be a kultuszadót, mert az államhatalom kivette azt a község büdzséjéből, és megtiltotta az előjáróknak, hogy azt behajtsák, de mindazonáltal megparancsolom nektek, hogy emeljétek azt, hogy tanítóitok jobban legyenek fizetve; e tanítók meg fogják érteni talán, hogy én emeltem az ő fizetésüket, tehát egyidejűleg meg fognak érteni, hogy mit akarok én, és iparkodni fognak engemet szolgálni – annyival is inkább, mivel ezentúl én fogok felettük ítélni; nektek hitfelekezeteknek pedig adok elég szórakozást arra nézve, hogy civakodjatok a néppel a kultuszadó behajtása miatt; a tanítók szívesebben fognak felém (a javaslat felé) vonzódni, mint az egyház felé; tehát én arra buzdítom őket, hogy az iskolás fiúkat tanítsák meg magyarul beszélni, mert ha idővel a bírósághoz fognak menni, hát tudjanak beszélni a bíróval, mert ez talán nem oly buta, hogy egy nyelvnél többet tudjon; mert ha el fognak menni a boltba, hát tudjanak magyarul beszélni a boltostól, hogy ne ez legyen arra kényszerítve, hogy megtanulja a nemzetiségek nyelveit, elég ha elveszi azoktól a pénzt; és ha családot fognak alkotni, magyarul beszéljenek a gyermekekkel, s hogy idővel szégyelljék azt, hogy ők románok, szerbek, németek, tótok.

A nevetséges javaslat nemcsak hogy méltó a szánalomra, de sőt kriminális is az.

Mit gondolnak a javaslat szerzői, hogy mi nemzetiségek és különösen – mi románok, annyira megvert nép volnánk az Istentől, hogy mi magunk vágjuk ki az ágat a lábunk alól – és még hozzá a mi saját fejszénkkel? – Tanítóink annyira műveletlenek, hogy ne értsék meg, hogy minő kötelezettségeik vannak egyházuk és iskolájuk iránt, hogy ne legyenek képesek ellensúlyozni a javaslat törekvését, vagy hogy ne legyen annyi ismeretük a pedagógiából, hogy az, amit a javaslat megkíván – az egy teljes abszurdum, és úgy reájuk, mint a nemzetiségekre nézve is gyalázat! – Istenem, de erősen megvertél bennünket, de őket is!

A javaslat továbbá azt mondja: „Én nem akarom a felekezeti iskolák államosítását (savanyú a szőlő), mert nincs pénzem. Bizonyára, ha csak mi románok bezárnók iskoláinkat, az államnak négyezer létező iskolának a gondozását kellene magára vennie. Igen ám, de a mi államunk modern, és négyezer mellett még négyezret kellene létesítenie – összesen tehát nyolcezer állami iskolát – de lehet, hogy még többet is, mert egy modern állam nem tűrhet meg ostoba állapotokat, mint pl., hogy egy iskolában 80 növendéknél több legyen, hogy elmaradjon egy fiú vagy egy leány az iskolából. – Eme nyolcezer iskola, azoknak felépítése, fenntartása, berendelése, a tanítók fizetése – számítsátok, mennyibe kerül? Mily összegre rúgna az állam büdzséje, ha egy hazai vallásfelekezet sem tartana fenn iskolákat? Eme szempontból elhiszük, hogy a javaslat nem sóvárog az államosításra.

A nép is megvetéssel tekintene arra az iskolára, amelynek tanítója nem járna templomba, amelynek növendékei nem minisztrálnának a templomban, halottnál, Jordánnál (házszentelés vízkereszt ünnepén), egyházi körmeneteknél, akik nem tartanak meg az ünnepeket stb. És aztán hol fog találni a javaslat annyi román tanítót a románoknál, annyi szász, szerb, tót tanítót – az ő nemzetiségükénél?–. (Mert jól jegyezzük meg, hogy a javaslat tudja azt, hogy pl. vagy magyar vagy zsidó tanító a nemzetiségek egyik iskolájában sem lenne képes eredményt felmutatni, sőt mi több, az ilyenekkel a nép-

nevelés és a tanító is nevetségessé válna, aki 2–3 előadási óra után felterjesztené kérvényét át-helyezését illetőleg.)

Belgiumra való hivatkozás, hogy ott három nyelven tanítanak – annak dacára, hogy jól-esnék nekünk, ha léteznének ilyen tünetek, bocsásson meg nekem bárki is – én ezt nem hiszem. És ha a hasonlat kedvéért el is hinném, Magyarországon ez nem lehetséges. Csak egy próbát tegyen a javaslat, hozza el a legjáratasabb és a legelbizakodottabb pedagógusát, és meg fog győződni, hogy ez nem lehetséges.

Igen ám, de a javaslatot mindazonáltal végre kell hajtani, mert ha nem, a törvényt nem teljesítő tanítók el lesznek mozdítva. „Hiszi a piszi.” Egy sem lesz elmozdítva, vagy mindnyájan el lesznek mozdítva. Ad impossibilia nemo obligatur.

Tragikus és kriminális dolog volna, ha egy megvalósíthatatlan eszméért az államhatalom kivenné annyi család szájából a kenyeret. És a világ összes zsarnokságai közül egyik sem múlná felül a javaslatban tervezett zsarnokságot, hogy öntudatos egész nemzetek arra kényszeríttessenek, hogy a nemzetiségük-ből való kivetkőztetés céljához a saját vagyonukkal járuljanak hozzá. Nagyobb zsarnokságról nincs tudomásunk a népek történetében.

IV. Ha mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy a javaslat nem valósítható meg, nincs megindokolva meggyőző bizonyítékokkal, nem jogosult és nem hajtható végre – de sőt lehetséges, hogy veszedelmes következményeket hozhat minden esetre – hevesebb ellenségeskedést a haza fiai között –, ebből az következik, hogy helytelenítjük annak törekvését, és *azt tanácsoljuk szerzőinek, hogy egyszerűen tegyék a láda fenekére, hogy az ne lássa a napvilágot. Ez lenne részükről a legbölcsebb eljárás.*

Bármely új törvénynek, midőn az tervezetik, magán kell viselnie az igazság kritériumát, *eme javaslat sérti az ország polgárai többségének az igazságérzetét, tehát annyival odiosusabb és veszedelmesebb – nem is annyira a nemzetiségeknek, mint inkább a hazának.*

Eme javaslat inkább megfelel egy álomnak, egy ábrándos képzelődésnek, inkább megfelel egyes heves, érzelmős fiatal embernek, de nem felel meg komoly férfiak ítéletének, annyival kevésbé – az államférfiak okosságának, akik bölcs behatolással és higgadtsággal kell hogy mérlegeljék még az egyes szavakat is, nehogy ne mérlegeljék a törvényjavaslatokat, amelyeket a haza boldogságára akarnak alkalmazni. Nálunk Magyarországon történetesen a honpolgárok különböző öntudatos s a közéletre ébredt nemzetiségekhez tartoznak.

Egy ábrándkép kedvéért nem szabad szemet hunyni eme reális állapot előtt. Hosszú időn át, száz és száz éveken át kellene egymás közt harcolnunk, és még akkor is bizonytalan a javaslat céljának az elérése. A természet folyását nem lehet megakadályozni.

Nálunk Magyarországon a természet folyása az, hogy minden nemzetiség a saját természetük által megszabott irányban fejlődik. A nyelv, az ősi szokások, a vallás, a családi kultusz, a véroktelek, *a létező intézmények – sem nem holmi játékszerek, sem nem múlandó árnyékok;* ezek mélyen vannak bevésvé minden egyes honpolgár szívében. Kegyelettel műveli azokat, és életével védi meg azokat, hogy utódainak egyenes örökségképp hagyassa. A ruténnel való példa *ne bátorítsa fel magyar honfitársainkat* (nem merem azt mondani, hogy testvérek, mert attól félek, hogy azt visszatutasítanak) *a támadásra. Egy nép, mely ma elnyomott, lehet hogy holnap felébred álmából, amelyben úgy tűnik fel, hogy alszik.*

Nálunk Magyarországon az államférfiaknak meg kellene könnyíteniök azt, hogy a nemzeti-ségek ne érezzék magukat idegeneknek a saját hazájukban, a minisztertől kezdve a községi írknig – vajon mi vagyunk mi ezek előtt? Holmi jövevények, figyelmen kívül hagyottak, egy egyszeri utcai találkozásnál elárulják magukat, hogy nekünk nem barátaink. Az idők változékonyak, lehet, hogy valamikor szükségünk lesz egyikünknek a másikára; vajon hogy lesz lehetséges köztünk egy közeledés, egy őszinte barátság, midőn ma annyira eltávoztunk egyikünk a másikatól! És ki viseli a hibát?

Ha a magyar kormány őszintén akarná a népoktatás előrehaladását, úgy ama eszközöket is támogatnia kellene, amelyek szükségesek erre nézve. A kultuszadót, a felekezeti iskolák tanítói

fizetésének a behajtását magára kellene vennie; ő azonban éppen az ellenkezőjét csinálja. Mily előnyös volna a népnevelésre nézve, és milyen jól állana a kormánynak, ha elrendelné, hogy közegei legalább annyi szolgálatot tennének kulturális ügyünknek.

Mi szegény, nagy igények nélküli hitfelekezet vagyunk, és amiként tudva van, szolgálatot teszünk az államnak, mert ha nem mi tartanánk fenn iskoláinkat, az állam kényszerítve volna tíz milliókra rúgó összeggel megterhelni az ország büdzsáját, lojális és békés honpolgárok vagyunk, és a kormány még annyit sem tesz meg nekünk, hogy szakközegeivel, amelyek minden községben vannak, behajtsa a kultuszadót. A zsidók bezártak majdnem minden iskolát, a magyarok (a hitfelekezetek) követik őket; az ő gyermekeik az egész ország által fenntartott iskolákban tanulnak. Nekünk az állam egy iskolát sem állított fel román, szerb, tót, német tannyelvvél; kényszerítve vagyunk, hogy amellet, hogy hozzájárulunk az állami iskolákhoz, még felekezeti iskolákat is tartunk fenn és a kormány annyira nagylelkű, hogy megtiltja a községi közegeknek, hogy behajtsák a tanítói fizetéseket! Szép jelzés a rováson!

Az én végkövetkeztetésem ez: Ha a kormány nem vonja vissza a javaslatát, abból törvény lesz, és mi alávetjük magunkat; végrehajtani azt nem hajthatjuk végre, mert az felülmúlja a mi erőnket.

Iskoláinkat, úgy, ahogy tudjuk, szegénységünkől továbbra is fenntartjuk, és fenyegeessen bennünket bármily veszedelem, az elpusztulástól nem félünk, mert velünk van az Isten, és bízunk az elnyomottak jövőjében.

Mondtam: Budapest, 1904. november hó 29-ik. Diamant s. k.
A fordítás hitelül: Bpest, 1904. november 30. Huszár Antal s. k.

A másolat hitelül:
Gozsál Kálmán
elnöki iroda s. tiszt.

J

1904 okt. 18

Berzeviczy-féle törvényjavaslat „a népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. XXVIII. tc. módosítása tárgyában” indokolással¹

1901–06. évi Képv. Irományok, XXXV, 380–419, 430–432, 433–434, 437,
438–439, 444–448. l.

I. FEJEZET

TANKÖTELEZETTSÉG

1. §

Minden szülő (gyám vagy gazda) köteles gyermekét (gyámoltját, cselédjét) hatodik évének betöltésétől tizenkettedik éve betöltéséig, tehát hat éven át a nyilvános elemi népiskola mindennapi, tizenkettedik évének betöltésétől tizenötödik éve betöltéséig, három éven át pedig az elemi népiskola ismétlő tanfolyamába rendszeren járattatni.

¹ A törvényjavaslat teljes, az indokolás kivonatos közlése.

2. §

Ez alól a kötelesség alól csak azon esetben mentheti fel a községi előljáróság a tanköteles gyermeket, ha az vagy a háznál részesül a törvénynek megfelelő magánoktatásban, vagy pedig valamely más, nyilvános iskolába jár; vagy ha a község belterületén kívül és az iskolától legalább 3 kilométer távolságban lakik, ahonnan az iskolába való járás a gyermek egészségét vagy biztonságát veszélyezteti.

3. §

Azt a tanköteles gyermeket, aki az elemi népiskola mindennapi tanfolyamának elvégzése után sem sajátította el az elemi népoktatás feladatául kitűzött legszükségesebb tudnivalókat, szülője (gyámja vagy gazdája) a hat éven túl még egy évig köteles az elemi népiskola mindennapi tanfolyamába járatni. Ennek szükségét az iskolai igazgató (osztálytanító) véleményes javaslatára az iskolai helyi hatóság (iskolaszék, gondnokság) állapítja meg. A közigazgatási bizottság a kir. tanfelügyelő jelentése alapján az egyévi továbbiskolázást elrendelheti.

4. §

Az a szülő vagy gyám, aki tanköteles korban levő gyermekét otthon, magánúton taníttatja, köteles ezt a községi előljáróságnál minden tanév kezdetén bejelenteni, és a növendékkel valamelyik nyilvános elemi népiskolában évenként vizsgálatot tétetni. A kir. tanfelügyelő két, legfeljebb három évről összevont vizsgálat letevésére engedélyt adhat.

5. §

A testileg vagy szellemileg gyenge tanköteles gyermeket a hatósági orvos bizonyítványa alapján a községi előljáróság (Budapesten a kerületi előljáró) az iskolai helyi hatóság (iskolaszék, gondnokság) meghallgatásával rövidebb vagy hosszabb időre felmentheti az iskolába járás kötelezettsége alól.

Ragályos, undort keltő vagy elmebetegségben szenvedők, továbbá a tanulásra nem képes tompa elméjű gyermekek a nyilvános népiskolákba nem járhatnak.

Ha a fogyatékos érzékű és értelmű 6–15 éves korban levő gyermekek oktatására helyben szakiskola van, az ilyen gyermekeket kötelesek azok szülei (gyámjai) szakiskolába járatni.

6. §

Az iskolamulasztások eseteiben követendő eljárást a vallás- és közoktatási miniszter rendelettel szabályozza, amely szabályzat minden iskolára nézve jellegkülönbség nélkül kötelező.

7. §

Zugiskolát létesíteni, fenntartani, zugiskolában tanítani vagy a tanköteleseket zugiskolába járatni tilos.

Zugiskolának tekintendő mindazon tan- és nevelő-intézet, amelyben több tanköteles gyermek a népiskolai tantárgyakra együttesen tanítatik anélkül, hogy az ilyen iskola fenntartója külön

egyházi (hit-) vagy polgári község, avagy jóváhagyott alapszabályok mellett iskolai célokra alakult társulat (egylet) volna, vagy hogy a fenntartó magánegyénnek ily intézet fenntartására az 1868. XXXVIII. tc. 16-20. §-ai értelmében jogosultsága lenne.

Zugiskolának tekintendő továbbá az oly vallásiskola is, amely nem az illető hitközség felügyelete alatt áll; amely nem bír e célra berendezett és a közegészségügyi követelményeknek is megfelelő külön helyiséggel; amelynek tanítója nem magyar állampolgár, és amelyben a vallás oktatásán kívül, amelyre a nyilvános elemi népiskola tanítási idején kívül naponként legfeljebb összesen csak 2 óra fordítható, világi tantárgyak is taníttatnak. A külön vallásiskolába 8 éven alul levő gyermekek egyáltalán nem járhatnak.

A zugiskolát az illetékes járási főszolgabíró (rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal felruházott városokban polgármester, Budapesten kerületi előljáró) megelőző vizsgálat alapján bezáratni és növendékeit a törvénynek megfelelő iskolába való járásra utasítani köteles.

8. §

Az oly szülőt, gyámot vagy gazdát, ki a gondjaira bízott tanköteles gyermeket az elemi népiskola mindennapi vagy ismétlő tanfolyamába nem járattja, a községi előljáróság írásban megintja, s ha ez nem jár eredménnyel, ellene első ízben 1 korona, második ízben 2 korona bírságot alkalmaz.

9. §

Az a szülő, gyám vagy gazda, ki a gondjaira bízott tanköteles gyermeket az elemi népiskola mindennapi vagy ismétlő tanfolyamába a 8. §-ban említett bírság kétszeri alkalmazása után sem járattja, úgyszintén az, aki tankötelest zugiskolába járatt, kihágást követ el, és 60 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Kihágást követ el és 20-tól 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, aki zugiskolát létesít, fenntart vagy zugiskolában tanít.

10. §

A 9. és 91. §-okban megállapított kihágások esetén az eljárás a közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozik (1901. XX. tc., 13–16. §).

A 9. § első és második bekezdésében megállapított kihágási esetekben a feljelentés kis- és nagyközségekben a községi bíró előtt is megtehető, s ez esetben az 1901. XX. tc. 14. §-ának rendelkezéseit kell alkalmazni.

A hatóságnak joga van a 9. § első bekezdése esetében a pénzbüntetést behajthatatlanság esetén akként átváltoztatni, hogy elzárás helyett a büntetés közmunka teljesítése alól és által is leróható legyen. Ez esetben egy napig terjedő elzárás helyett egy napi közmunka teljesítendő.

Ha az elítélt az első felszólítás után 24 óra alatt a közmunka teljesítését meg nem kezdi, az elzárás alkalmazandó. Amennyiben az elítélt a kiszabott egész közmunkát egyfolytában le nem szolgálja, az ítéletben kiszabott elzárás aránylagos alkalmazásának van helye.

II. FEJEZET

AZ ELEMI NÉPISKOLA KÉT TAGOZATA

11. §

Az elemi népiskola két, egymáshoz szervesen kapcsolódó tagozatból áll: a hat éven át tartó mindennapi és a három éven át tartó ismétlő tanfolyamból.

12. §

Az elemi népiskola hatéves, mindennapi tanfolyamában az évi szorgalomidő bármilyen jellegű népiskolánál, kis- és nagyközségekben legalább 8, városokban legalább 9 hónapig tart.

A több elemi iskolával bíró községekben az iskolai szorgalomidő valamennyi iskolában ugyanegy időben kezdendő meg. Ilyen községekben a szorgalomidő kezdetét a községi elöljáróság az iskolai helyi hatóságokkal egyetértőleg állapítja meg. Az e tekintetben felmerülő vitás kérdésekben a közgazgatási bizottság dönt.

Földműveléssel foglalkozó községekben az iskolai helyi hatóság a községi elöljárósággal egyetértőleg a tanítást úgy rendezheti, hogy a 10 évnél idősebb gyermekek tanítása a legszorgosabb munkaidőben vagy a reggeli órákra, vagy a hétnek két napjára vonassék össze.

13. §

Az elemi népiskolákban jellegkülönbség nélkül (1868. XXXVIII. tc. 9. és 10. §) a következő tantárgyak tanítandók:

1. Hit-és erkölcsstan.
2. Magyar nyelv.
3. Mennyiségtan (számtan, mértan).
4. Beszéd- és értelemgyakorlatok.
5. Magyarország földrajza és az egyetemes földrajz elemei.
6. Magyarország története, kapcsolatosan a világtörténet legfontosabb eseményei.
7. Polgári jogok és kötelességek.
8. Természetráajz.
9. Természettan.
10. Éneklés.
11. Rajzolás.
12. Kézimunka: (kézügyesség).
13. Gazdaságtan, kertészet és háztartástan.
14. Testgyakorlás, tekintettel a katonai gyakorlatokra.
15. A nem magyar tannyelvű népiskolában az illető hazai nyelv.

14. §

Az állami elemi népiskolákban minden köteles tantárgy magyar nyelven, az iskola helyiségeiben, nyilvánosan tanítandó; a hit- és erkölcsstan tanításánál azonban a magyar tanítási nyelv mellett az illető egyházi főhatóság kívánatára tannyelvül a gyermek anyanyelve is használható.

A nem állami elemi népiskolák mindennapi tanfolyamának tanítási nyelvét az iskolafenntartók állapítják meg, ha azonban valamelyik nem magyar tannyelvű elemi népiskolában a beiratkozott növendékek összes létszámának 20%-a magyar anyanyelvű, vagy ha az összes növendékek között legalább 20 magyar anyanyelvű van, a magyar nyelv is mint tannyelv használható.

Amennyiben az iskolafenntartó az általa megállapított tannyelvet megváltoztatni kívánná, ehhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása szükséges.

Az összes elemi népiskolák ismétlő tanfolyamában a tanítás nyelve kizárólag magyar.

Az olyan elemi népiskolák mindennapi tanfolyamában, amelyekben magyar a tanítás nyelve, és amelyekbe magyarul nem beszélő növendékek is járnak, ezeknek anyanyelvi oktatása felől az iskolafenntartók a lehetőséghez képest gondoskodnak.

15. §

A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879. évi XVIII. tc. 4. §-ának rendelkezése² mindazon elemi népiskolákban, amelyekben a tanítás nyelve nem magyar, olyan mértékben valósítandó meg, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek az elemi népiskola mindennapi hatéves tanfolyama alatt a magyar nyelvet annyira elsajátítsa, hogy az ő életviszonyainak megfelelően gondolatait magyarul helyesen ki tudja fejezni, továbbá tudjon magyarul folyékonyan olvasni, írni és számolni.

16. §

A magyar nyelv tanítására vonatkozó tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. Ezt a tantervet és a benne megállapított heti óraszámot az összes elemi népiskolák jellegkülönbség nélkül végrehajtani kötelesek.

17. §

Az állam vagy község által fenntartott elemi népiskolák tantervét a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

A hitfelekezetek által fenntartott elemi népiskoláknál az ezen törvény 13. §-ában felsorolt kötelezett tantárgyakban úgy a mindennapi, mint az ismétlő tanfolyam alatt elérendő végcél és a tanítandó ismeretek mértékét, a tanrendszert, tantervet és tankönyveket az illető felekezeti főhatóság oly módon állapítja meg, hogy a hitfelekezeti elemi népiskolákban elérendő tanítási cél sem lehet kisebb, mint az, amelyet a közoktatási miniszter az állam, község, társulat és magánegyének által fenntartott elemi népiskolákra nézve kötelezőleg megállapít. A felekezeti főhatóság az általa megállapított tantervet a vallás- és közoktatásügyi miniszternek előzetesen bemutatni köteles.

18. §

A nem hitfelekezeti jellegű összes elemi népiskolákban csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter által engedélyezett tankönyvek és taneszközök használhatók.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a felekezeti főhatóságoktól a hitfelekezeti népiskolákban használt tankönyveket és taneszközöket beköveteli, és azokat megbíráltatja abból a szempontból,

² „A magyar nyelv az összes bárminemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezennel felvételik”. – 1878–81. évi *Képv. Ir.* VIII. 270. l. – *Iratok I* 620. l.

hogyan foglalnak-e magukban állam- vagy törvényellenes tételeket vagy olyanokat, amelyek a gyermekben a magyar haza vagy a nemzet más tagjai iránt gyűlölködést szítanak.

Ha valamely népiskolában használt tan- vagy vezérkönyv vagy taneszköz – ideértve az iskolai vagy ifjúsági könyvtárban levő műveket is – ilyen tanokat foglal magában, a vallás- és közoktatásügyi miniszter annak használatát eltiltja.

Az eltiltott tankönyv vagy taneszköz használata vagy használtatása fegyelmi és büntető megtorlás alá esik. (49. § b/pont, 1879. XL. t.-cikk 38. §-a.)

19. §

Az elemi népiskola egy-egy tantermébe csak annyi növendék vehető fel, amennyit a tanterem az 1868. XXXVIII. tc. 27. és 28. §-aiban megszabott méret szerint befogadhat. Egy tanító azonban 80 mindennapi (6–12 éves) növendéknél többet rendszerint nem taníthat.

Ahol a növendékek létszáma a 80-at, illetőleg a tanterem törvényes méreteit (egy-egy tanulóra legalább 1 m² alapterület) túlhaladja, és az iskolafenntartó anyagi helyzete miatt ezek számára új osztályokat felállítani nem képes, a vallás- és közoktatásügyi miniszter csak oly esetben adhat ideiglenesen engedélyt a nagyobb népességű osztály tanítására, ha helyben más jellegű iskola nincs, amely a törvényes létszámon felül levő növendékeket az 1868. XXXVIII. tc. 27. §-a alapján befogadhatja.

Minden szülő (gyám) csak azon iskola fenntartási költségeihez köteles felvételi és tandíjjal hozzájárulni, amely iskolába gyermeke tényleg jár.

20. §

Az elemi népiskola mindennapi, hatéves tanfolyamát kellő sikerrel végzett mindazok a tanuló kötelesek, akik másnemű (felső nép-, polgári, középiskolai) oktatásban nem részesülnek, kötelesek három éven át, 12 éves koruk betöltésétől 15 éves koruk betöltéséig az elemi népiskola ismétlődő tanfolyamába járni.

21. §

Az ismétlődő tanfolyamban a közismereti tárgyak tanítása mellett a gazdálkodással foglalkozó községekben főleg a gazdálkodásnak ott helyben szokásos ágaira, leányoknál főleg a háztartásra; iparral vagy kereskedéssel foglalkozó községekben pedig az ipar, illetőleg kereskedelem érdekeire kell tekintettel lenni. Ehhez képest az ismétlődő tanfolyam gazdasági vagy ipari (kereskedői), s amennyiben a helyi viszonyok indokolják, mindkét irányú tanfolyamból áll.

Az ipari (kereskedői) irányú ismétlődő tanfolyamra nézve az 1884. XVII. tc.-nek a tanonciskolákra vonatkozó rendelkezései (80–87. §) irányadók.

22. §

Az ismétlődő tanfolyam a meglévő elemi népiskola mindennapi tanfolyama fölé, azzal szerves kapcsolatban létesítendő, és abban a helyi viszonyoknak megfelelő gazdasági, kertészeti, háztartási, valamint közismereti tárgyak tanítandók.

Mindenütt, ahol az állam vagy a község tartja fenn az elemi népiskola mindennapi tanfolyamát, ugyancsak az állam, illetőleg a község gondoskodik az ismétlődő tanfolyam felállításáról és fenntartásáról.

ról, a meglévő tanhelyiségeknek és azok felszerelésének igénybevételével. Az állami és községi tanítók az ismétlő tanfolyamban a tanítást külön díjazás nélkül kötelesek ellátni.

A hitfelekezet mint iskolafenntartó tartozik az e törvény rendelkezéseinek megfelelő ismétlő tanfolyam felállításáról és fenntartásáról gondoskodni mindenütt, ahol a tanító fizetéskiegészítés vagy korpótlék címén államsegélyt élvez. Az ily tanító az ismétlő oktatást szintén díjtalanul tartozik ellátni.

Ahol a hitfelekezet csak az elemi népiskola mindennapi tanfolyamáról gondoskodik, de a község ismétlő tanfolyamot létesít, és az ismétlő tanfolyamot a község látja el, ott is tartozik a hitfelekezet meglévő iskolahelyiségét és annak felszerelését e célra díjtalanul átengedni.

A tanító azonban az elemi népiskola mindennapi és ismétlő tanfolyamában együtt legfeljebb heti 36 tanítási órára kötelezhető.

23. §

Nagyobb községekben, ahol a gazdasági irányú ismétlő tanfolyamra utalt tankötelesek száma legalább 100, és ahol a község anyagi ereje azt lehetővé teszi, az ismétlő tanfolyamon a gazdasági oktatást külön, ezen célból rendszeresített állásra alkalmazott képesített szaktanító látja el. Egyebekben ily helyeken is az előbbi § rendelkezései irányadók.

24. §

Az ismétlő tanfolyamban az évi szorgalomidő legalább 8 hónapig tart. A téli időszakban (november hó 1-től március hó végéig) a tanításra hetenkint összesen 7 óra, a szorgalomidő többi szakában hetenként 4 óra fordítandó. Ezenkívül úgy a gazdasági, mint az ipari (kereskedői) tanfolyamban a fiúgyermek a téli időszakban hetenkint egy órában a tornaszatban és a legegységesebb katonai gyakorlatokban oktattnak.

Az 1868. XXXVIII. tc. 57. §-a alapján az ismétlő tanfolyam tanulóinak hit- és erkölcsi oktatásáról vasárnaponként egy órában az illető hitfelekezetek tartoznak gondoskodni.

25. §

Az ismétlő tanfolyam tantervét a vallás- és közoktatásügyi miniszter a földművelési, illetőleg kereskedelmi és a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg állapítja meg.

A hitfelekezetek által fenntartott ismétlő tanfolyamok tan- és órarendje, az ezekben használt tankönyvek és taneszközök tekintetében a jelen törvény 17. és 18. §-aiban foglaltak irányadók.

26. §

Mind az elméleti, mind a gyakorlati tanórák lehetőleg nappal tartandók.

A fiúk a leánytanulóktól a gyakorlati oktatásnál mindig elkülönítendők. Ahol az ismétlő tanfolyamban a leány növendékek száma legalább 50, ott az elkülönítés a közismereti tárgyak tanításánál is kötelező.

27. §

Az ismétlő tanfolyamokon a tanítás teljesen ingyenes, a növendékek tehát sem felvételi, sem tandíjat, sem pedig tanítói nyugdíjilletéket nem fizetnek.

28. §

A gazdasági irányú ismétlő tanfolyamban a gazdasági tárgyak tanításával a helyi iskolai hatóság olyan okleveles elemi népiskolai tanítót biz meg, illetőleg alkalmaz, aki a földművelési miniszter által évenként a néptanítók részére rendezendő gazdasági tanfolyam valamelyikén részt vett, és annak sikeres elvégzéséről bizonyítványt nyert. Ilyennek hiányában a kir. tanfelügyelő hozzájárulásával ideiglenesen olyan néptanító is megbízható, aki az illető községekben dívó gazdasági ágakban gyakorlati jártassággal bír.

Az ilyen megbízott tanító azonban köteles két év alatt a gazdasági tanfolyamot elvégezni.

29. §

Külön rendszeresített gazdasági szaktanítói állásra csak olyan okleveles néptanító alkalmazható, aki valamely állami földművesiskolában kétéves mezőgazdasági tanfolyamot sikeresen elvégzett, s gazdasági néptanítói képesítést nyert. A gazdasági szaktanító hetenként összesen 36 elméleti és gyakorlati óra adására köteles.

Ezen tanfolyamok szervezetét és tanítási rendjét a földművelési miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg állapítja meg.

30. §

A külön rendszeresített nem állami gazdasági szaktanítói állás javadalmazása legalább 1200 kor., hat ízben esedékessé váló 100 kor. évötödös korpótlék, természetben való lakás (legalább két szoba, konyha, kamara, a legszükségesebb mellékhelyiségek), esetleg megfelelő lakpénz és egy negyedholdnyi kert használata vagy ennek egyenértéke.

31. §

A gazdasági gyakorlati tanítás céljaira rendszerint az iskolai kert vagy ennek hiányában a községi faiskola felhasználható területe szolgál. Ha mindez hiányzik, vagy pedig, ha a külön szaktanítóval bíró gazdasági ismétlő tanfolyam céljaira a terület nem elegendő, más alkalmas területről és a gazdaság gyakorlati tanításához szükséges munkaeszközökről, illetőleg a gazdasági felszerelésről a község köteles gondoskodni.

32. §

A gazdasági ismétlő tanfolyam berendezése és fenntartása céljából a községek, a közigazgatási bizottság véleménye alapján, ezen célra a törvényhozás által megállapított összegből állami segélyben részesíthetők.

III. FEJEZET

A KÖZSÉGI ÉS FELEKEZETI TANÍTÓK JAVADALMAZÁSA
ÉS AZ ÁLLAM ÁLTAL GYAKORLANDÓ FEGYELMI JOG

33. §

A községek és a hitfelekezetek által fenntartott elemi népiskoláknál alkalmazott rendes tanítók évi fizetése legalább 800 koronában állapítható meg.

A tanítóképesítő alapvizsgálatot tett tanítójelöltnek évi ösztöndíja 600 koronánál kevesebb nem lehet.

Minden tanítót a fizetésen kívül még természetben tisztos lakás (legalább két szoba, konyha, kamara és a legszükségesebb mellékhelyiségek) és legalább egy negyedholdnyi kert vagy ennek egyenértéke; a tanítójelöltet egy szobából álló lakás vagy ezek hiányában megfelelő lakpénz illeti meg.

Az 1868. XXXVIII. tc. 139. és 140. §-ainak azon rendelkezése, mely szerint a megürült tanítói állomások legfeljebb fél év alatt betöltendők, és ezen idő alatt az iskolában segédtanító (tanítójelölt) alkalmazandó, továbbá, hogy a tanító halála esetén özvegye és árvái a halálozás napjától számított fél évig az egész fizetést és lakást élvezik, végre ugyanazon tc. 138. §-ának első pontjában foglalt azon rendelkezés, amely szerint a tanítók élethosszig választatnak, a hitfelekezeti iskolafenntartókra, illetve a hitfelekezeti elemi népiskolákban működő tanítókra is kiterjesztetik. Az ez ellen vétő iskolafenntartókkal szemben az 1868. XXXVIII. tc. 15. §-ában megszabott eljárás nyer alkalmazást.

34. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvényhozás által évről évre engedélyezett összeg keretén belül a következő §-okban meghatározott feltételek és következmények mellett a tanítói fizetéseknek a törvényszerű minimumon felül 1 000 koronáig való kiegészítésére is segélyt nyújthat, ha az illetékes iskolai főhatóság ezt kívánja és a közigazgatási bizottság véleményezi.

35. §

A nem állami elemi népiskoláknál alkalmazott rendes tanítók 100 K ötödéves korpótlékban részesítendők, amely hat ízben összesen 600 koronáig emelkedhetik.

Ezen korpótlék a 800 koronánál nagyobb fizetésbe be nem számítható.

A korpótlék alapjául veendő szolgálati idő 1893. évi október hó 1-től veszi kezdetét.

Egyes iskolafenntartóknak a korpótlékre vonatkozólag már fennálló vagy ezután alkotandó szabályzatai jelen rendelkezés által nem érintetnek, ha azok a tanítókra nézve legalábbis az ezen §-ban megállapított mérvű kedvezményt biztosítják.

36. §

A tanító fizetése, mint eddig szokásban volt, állhat készpénzen kívül természetben kiszolgáltattott járandóságokból vagy földbirtok jövedelméből is, a jelen törvény 38-ik és 39-ik §-aiban foglalt megszorítással.

37. §

A tanító készpénzfizetését köteles az iskolafenntartó havonként vagy évnegyedenként, de mindig előlegezen kiszolgáltatni.

38. §

A tanítói fizetés egy részének terményekben való kiszolgáltatása csak oly feltételek alatt engedtetik meg, ha ezen terményeket az iskolafenntartó a tanító közbejötte nélkül szedeti be, és előre megállapított időközökben és előre megállapított mennyiségben szolgáltatja ki a tanítónak, mégpedig úgy, hogy az évi utolsó részletet legkésőbb az év november hava végén átadja.

Ha az iskolafenntartó a tanító terménybeli fizetését nem e megszabott módon szolgáltatná ki, vagy az a termés átlagos minőségének meg nem felelne, akkor a termény helyett annak értékét készpénzben lesz köteles fizetni.

39. §

A tanítói javadalmazás kiegészítő részét alkotó iskolai ingatlan haszonélvezetének pénzbeli egyenértékét – nem értve ide a természetben nyújtott lakás és házikert haszonélvezetét – minden egyes tanítói állomás után külön-külön kell megállapítani.

E megállapítás alapjául – az összes adók levonásával – az ugyanazon községben hasonló minőségű ingatlan után elérhető haszonbér szolgál, melyhez hozzá kell adni a községi (hitközségi) lakosok által az ingatlan megművelése körül netalán teljesített szolgálmányok pénzbeli értékét.

Ugyancsak községenként az utolsó három év (1902–1904) átlagárai alapján meg kell állapítani a tanító által élvezett terményjárandóságok (ételneműek, fa, jószágtartás stb.) pénzbeli egyenértékét is.

40. §

Ezentúl az elemi népiskolákhoz csak rendes tanítói állások rendszeresíthetők. A rendes tanítói állásra, a jelen törvény 49. §-ában és az 1868. XXXVIII. tc. 139. §-ában említett eseteket kivéve, tanítójelölt (segédtanító) nem alkalmazható, illetőleg az egyes osztályoknak önálló vezetése tanítójelöltekre nem bízható.

41. §

Az iskolafenntartók által a tanítói fizetésre vonatkozólag vezetendő nyilvántartás alapján hivatalosan kitüntetett hátralékok az egyes adósoktól közigazgatási úton hajtandók be.

A végrehajtás módozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter a bel- és pénzügyminiszterekkel egyetértőleg, rendeleti úton állapítja meg.

42. §

Ha a hitfelekezeti iskolai tanító az 1868. évi XXXVIII. tc. 141. §-ának harmadik bekezdése értelmében a kántori teendőket is végzi, a tanítói fizetés megállapításakor a tanítói és kántori járandóságok együttesen tanítói fizetésnek veendőek.

43. §

Úgy a községi, mint a felekezeti elemi népiskolák iskolai hatóságai kötelesek intézkedni, hogy a jelen törvény hatályba léptétől számítandó kilenc hó alatt az iskolákban alkalmazott rendes tanítók fizetését legalábbis 800 koronáig az iskolafenntartók biztosítsák. Ugyancsak az iskolafenntartók kötelesek biztosítani szükség esetén a tanítójelölteknek az évi, legalább 600 korona ösztöndíjat. Amennyiben az iskolafenntartók erre hivatalosan megállapított szegénységük miatt nem volnának képesek, illetőleg ha a községi iskolákra nézve az 1868. XXXVIII. tc. 35. §-a alapján kivethető iskolai pótdó és egyéb iskolai célokra szolgáló alap jövedelme már ki volna merítve, további három hónap alatt a hiány pótlására szolgáló állami segélyért a közigazgatási bizottság útján a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez indokolt előterjesztéssel tartoznak fordulni.

44. §

Ha a hitfelekezeti iskolafenntartók ezen határidő alatt akár az egyik, akár a másik módon kellően nem biztosítanak tanítóik legkisebb fizetését, de iskolájukat mindamellert fenntartani kívánják, az ezen törvényben megállapított legkisebb tanítói fizetés az iskolafenntartó hitfelekezet terhére biztosítottak tekintetik. Behajthatatlanság esetében az illető iskolafenntartóval szemben az 1868. XXXVIII. tc. 15. §-ának, illetőleg az 1876. XXVIII. tc. 6. §-a 4. pontjának rendelkezései a három ízben való megintés mellőzésével nyernek alkalmazást.

45. §

A tanítói fizetéseknek eddig megállapított és az iskolafenntartók által saját anyagi forrásaikból kiszolgáltatót mennyisége továbbra is csonkíthatatlanul kiszolgáltatótandó, illetőleg államsegély igénybevétele céljából le nem szállítható.

46. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvényhozás által ezen célra engedélyezett összegből az arra utalt polgári és hitközségek népiskolai tanítóinak fizetését, az illetékes iskolai főhatóság értesítése mellett, a törvényhatósági közigazgatási bizottság útján az ezen törvényben megállapított legkisebb fizetésig a következő módozatok szerint egészíti ki:

a) A közigazgatási bizottság a polgári és a hitközségnek, valamint az iskolának szabályszerű költségvetése – továbbá a hitközség anyagi helyzetét igazoló, a járási főszolgabíró (polgármester) által láttamozott helyhatósági bizonyítvány alapján megállapítja a népiskolai hatóságok által bejelentett tanítói fizetés mennyiségét.

b) Minden olyan tanítói állás, amelynek fizetéskiegészítésére államsegély engedélyezett vagy államsegély kérelmezett, rendszerint szabályszerű pályázat útján töltendő be. A pályázók kötelesek törvényes képesítettségüket, magyar állampolgárságukat és azt, hogy a magyar nyelvet oktató képességgel bírják, okmányokkal igazolni.

c) Az illető iskolaszék köteles még azt is igazolni, hogy azon tanító, akinek fizetéséhez államsegélyt kér, legalább 30 mindennapi (6–12 éves) tankötelest fog oktatni.

d) A közigazgatási bizottság vizsgálja meg, hogy a segélyezendő tanítónak a *b)* pontban körülírt minősítvénye megfelel-e a törvényekben kikötött kívánalmaknak.

Ha az állam valamely községben állami elemi népiskolát tart fenn, a helyben levő községi és hitfelekezeti elemi népiskola fizetésének kiegészítésére és korpótlékaira csak azon esetben engedélyez-

hető új államsegély, ha az állami elemi népiskola a községben levő 6–12 éves tanköteleseknek törvényszerű oktatását helyszűke miatt részben nem képes ellátni, és így a más jellegű népiskolára tényleg szükség van.

47. §

Ha az állam valamely községi vagy felekezeti iskola tanítójának fizetéskiegészítéséhez 120 koronát túlhaladó államsegéllyel járul, a tanító alkalmazása a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásától függ. Az államsegélyben részesülő községi elemi népiskoláknál az 1876. XXVIII. tc. 13. §-ának 1. pontjában körülírt tanítóválasztási eljárás a jelen rendelkezésnek megfelelően módosítatik.

Ha valamely községi vagy felekezeti népiskolánál az újonnan rendszeresített tanítói állás javadalmazásához az állam legalább 800 korona fizetéskiegészítési államsegéllyel járul, ezen tanítói állásra a tanítót a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

48. §

Az államsegéllyel kiegészített, fizetéssel ellátott községi elemi iskolai tanítók választása körül felmerült vitás ügyek végérvényes elintézése a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe tartozik.

49. §

Bármilyen jellegű elemi népiskolánál alkalmazott tanító ellen, tekintet nélkül arra, vajon van-e fizetésének kiegészítésére államsegély engedélyezve vagy sem, a közigazgatási bizottság jogosítva van a fegyelmi eljárást, az 1876. XXVIII. tc. 7. §-ában megszabott módon foganatosítani a következő esetekben:

a) Ha a tanító a magyar nyelv tanítását elhanyagolja, vagy azt nem a jelen törvény 15. és 16. §-ában kitűzött célnak megfelelő sikerrel tanítja.

b) Ha az iskolában a kormány által eltiltott tankönyveket vagy ilyen taneszközöket használ.

c) Ha államellenes irányt követ. Államellenes iránynak tekintendő különösen minden cselekmény, amely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása vagy területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása ellen irányul, történt legyen az akár tanhelyiségben, akár azon kívül, vagy más állam területén élőszóval, írásban, nyomtatvány, képes ábrázolat, tankönyvek vagy egyéb taneszközök által.

d) Ha az 1903. IV. tc. 18. §-ának tilalma ellenére kivándorlási ügyekkel foglalkozik.

A magyar nyelven való tanítás sikerét a kir. tanfelügyelő vagy helyettese az illető iskolaszék képviselőjének, továbbá a járási főszolgabírónak (polgármesternek), esetleg még a közigazgatási bizottság kiküldöttjének jelenlétében megvizsgálja, és annak eredményéről jegyzőkönyvet vesz fel. A vizsgálat az esetben is megtartandó, ha az iskolaszék képviselője azon meghívás után sem jelenik meg.

A tanító ellen a fegyelmi eljárás ezen jegyzőkönyv alapján indítandó meg.

Ha a fegyelmi vizsgálat során azt állapítják meg, hogy a magyar nyelv tanításában tapasztalt eredménytelenségnek nem a tanító szándékos mulasztása, hanem képességének fogyatékos volta az oka, ezen esetben az illető tanító, amennyiben az orsz. tanítói nyugdíjintézetnek tagja, nyugdíjazandó, illetőleg végkielégítéssel látandó el. Ha nem volna tagja az orsz. tanítói nyugdíjintézetnek, az iskolafenntartó köteles a tanító mellé a jelen törvény rendelkezésének megfelelő készültséggel bíró tanítójelöltet alkalmazni.

A közigazgatási bizottság a tanítót a fegyelmi vizsgálat elrendelésével egyidejűleg állásától és illetményeitől felfüggesztheti, és ha az illető tanító fizetéskiegészítés vagy korpótlék címén államsegélyt élvez, ennek kiszolgáltatását felfüggeszti. A fegyelmi vizsgálatnak felekezeti tanító ellen történt elrendelése felől az illető egyházmegyei főhatóság értesítendő. A fegyelmi vizsgálat eredményéhez képest az államsegély a tanítótól egészben vagy részben megvonható. Az államsegély megvonása a fegyelmi ítéletben kimondandó. Hitfelekezeti tanító ellen hozott fegyelmi ítélet az illető egyházmegyei főhatósággal is közlendő.

Ha büntetendő cselekmény (büntett, vétség vagy kihágás) esete forog fenn, a közigazgatási bizottság az ügyet az illetékes büntető hatósághoz átteszi. Ez azonban a fegyelmi eljárás folytatását nem akadályozza.

A c) pont esetében a jelen § szabályai megfelelően alkalmazandók a nyugdíjazott tanítókkal szemben is. Az állástól való elmozdítás helyett a nyugdíj elvonása mondandó ki.

50. §

Ha a tanító a 49. §-ban felsorolt okokból állásától elmozdított, az így üresedésbe jött állásra a tanítót, a nem állami iskolához is, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, az iskolafenntartó további meghallgatása nélkül a közoktatási tárca terhére nevezi ki, a hitfelekezet által fenntartott népiskolákat illetőleg azonban oly korlátozással, hogy a kinevezendő tanító azon vallásfelekezethez tartozzék, amelynek jellegét az iskola viseli.

Ha azonban az iskolafenntartó ezen tanítói állásra a jelen törvény 46. § b) pontjában megkívánt kifogástalan képesítéssel bíró tanítót képes és kész alkalmazni, és ezt a közigazgatási bizottság előtt igazolja, ennek véleménye alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter az állami tanítót ezen iskolától elhelyezi.

51. §

Az olyan nem állami iskolát, amelynek tanítója már két ízben mozdított el állásától a 49. §-ban említett okokból, a vallás- és közoktatásügyi miniszter megszünteti, és helyébe állami iskolát állíthat.

52. §

A hitfelekezeti iskolai hatóság azon felekezeti tanító ellen, akinek fizetéskiegészítés vagy korpótlék címén bármilyen összegű államsegély van engedélyezve, a vallás- és közoktatási miniszter felhívására a fegyelmi eljárást megindítani köteles a 49. § alá nem vonható minden oly esetben, amelyben az 1876. XXVIII. törvénycikk 7. §-a értelmében fegyelmi eljárásnak van helye. A vallás- és közoktatási miniszter kívánságára a tanító állásától mindenesetre felfüggesztendő.

A hitfelekezeti hatóság a fegyelmi eljárást saját szabályai szerint fogatosítja.

Ha a hitfelekezet főhatósága a fegyelmi eljárást a rendelet vételétől számított 15 nap alatt meg nem indítaná, vagy azt kellő igazolás nélkül 3 hó alatt be nem fejezné, vagy pedig az ítélet meghozatalától számított 15 nap alatt a miniszterhez fel nem terjesztené, az esetben a fegyelmi ügyet az 1876. XXVIII. törvénycikk szabályai szerint a közigazgatási bizottság látja el.

Minden hitfelekezeti hatóság köteles fegyelmi szabályait a vallás- és közoktatási miniszternek tudomás végett előzetesen bemutatni.

A vallás- és közoktatási miniszter a fegyelmi eljárás megindítás iránt a hitfelekezeti hatósághoz intézett felhívással egyidejűleg vagy az eljárás folyamán bármikor az államsegély kiszolgáltatását felfüggesztheti, és azt a tanítótól egészben vagy részben megvonhatja.

53. §

Ha a jelen törvény 35. §-ában megállapított ötödéves korpótlékokat a községi és felekezeti iskolafenntartók saját erejükből szolgáltatni nem képesek, illetőleg a községi iskolákra nézve az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 35. §-a alapján kivethető iskolai póttadó és egyéb iskolai célokra fordítható alap jövedelme ki van merítve, a legkisebb tanítói fizetés kiegészítését szabályozó eljárás alkalmazásával az iskolafenntartók a korpótlékok fedezése céljából is állami segélyben fognak részesülni, mely esetben, ha csupán korpótlék címén nyer a tanító államsegélyt, a jelen törvény 52. §-a, ha pedig korpótlék és fizetéskiegészítés címén vétetik államsegély igénybe, a 46. és 52. § rendelkezései nyernek alkalmazást.

54. §

Ha az egyházi főhatóság valamely hitfelekezeti iskolai tanítót, aki akár fizetéskiegészítés, akár korpótlék címén államsegélyt élvez, fegyelmi úton hivatalvesztésre ítél: határozatát a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez 15 nap alatt felterjeszteni köteles.

A miniszter a határozat vételétől számított egy hónapon belül a közigazgatási bizottság kiküldött tagja közreműködésével új eljárást s ennek alapján újabb határozat hozatalát rendelheti el.

Ha a miniszter az említett időn belül nem nyilatkozik, a határozat végrehajtható.

55. §

A jelen törvény alapján a községi és hitfelekezeti népiskolai tanítók részére akár fizetéskiegészítés, akár pedig korpótlék címén engedélyezett államsegély a királyi adóhivatalnál az illető tanító nevére utalványozandó, amely azt a tanítónak évnegyedes előleges részletekben a királyi tanfelügyelő által láttamozott nyugtáira szolgáltatja ki.

A királyi tanfelügyelő csak azon nyugtát láttamozhatja, amelyen az illetékes iskolaszék a tanítónak tényleges működését hitelesen igazolja.

56. §

Bármilyen jellegű elemi népiskolánál első ízben alkalmazott rendes tanító köteles magyar állampolgárságát a királyi tanfelügyelő előtt igazolni. Továbbá köteles illetékes iskolai hatósága előtt hivatalos esküt tenni, amely eskünek a következőket is kell tartalmaznia:

„Én N. N., az n...i elemi iskolához megválasztott (kinevezett) rendes tanító, esküszöm az élő Istenre, hogy Ő Felsége Apostoli királyom, a magyar haza és annak szentesített törvényei iránt tántoríthatatlan és rendületlen hűséggel viseltetem, a hazai legfelsőbb és felsőbb hatóságok rendeleteit és a hivatalommal járó kötelelességeket mindenkor lelkiismeretesen, híven és pontosan teljesítendem. Isten engem úgy segítjen!”

A tanító az országos tanítói nyugdíjintézetbe csak ezen eskü letételének igazolása után vehető fel. A tanfelügyelő a tanító fizetésének kiegészítésére engedélyezett államsegélyről szóló első nyugtát csak akkor láttamozhatja, amidőn a tanító az eskü letételét előtte okmánnyal igazolja.

57. §

Azon esetben, ha bármilyen jellegű népiskolánál alkalmazott tanítónő vagy bármilyen jellegű kisedővodánál alkalmazott kisedővónő más helyre férjhez megy, állásáról lemondottnak tekintendő.

IV. FEJEZET

TANÍTÓKÉPZÉS ÉS KÉPESÍTÉS

58. §

A tanító- és tanítónőképző intézetekbe csak olyan, legalább 14 éves ifjak, illetőleg leányok vehetők fel, akik a felső népiskolát vagy a polgári iskola, felsőbb leányiskola, középiskola alsó négy évfolyamát sikeresen elvégezték, és ezt szabályszerű iskolai bizonyítvánnyal igazolják. A felveendő jelölt igazolni tartozik azt, hogy magyarul beszél, továbbá hatósági orvosi bizonyítvánnyal érzékeinek épességét és tanítói állásnak megfelelő egészségi állapotát. Az, aki tizennyolcadik életévét betöltötte, fel nem vehető.

59. §

A tanító- és tanítónőképző intézetekben a tanfolyam négy évre terjed. Egy-egy osztályba 30-nál több tanuló rendszerint nem vehető fel. Ez a létszám csakis a vallás- és közoktatási miniszter engedélyével és csak azon esetben emelhető, ha az illető osztályterem területe (egy-egy tanulóra 1.20 m² terület számítva) ezt megengedi.

A férfi és nő növendékek elkülönítve tanítandók.

Tanító- és tanítónőképző intézeteknek közös szervezetben és közös igazgatás alatt való egyesítése vagy másnemű tanintézettel való összekapcsolásuk, továbbá csonka vagy összevont évfolyamokkal való fenntartásuk nincs megengedve.

60. §

Minden tanító- és tanítónőképző intézetnek rendelkeznie kell:

a) az évfolyamok számának megfelelő osztálytermekkel és az iskolai tanítás és igazgatás céljaira, valamint az intézeti könyv- és szertár befogadására alkalmas egyéb helyiségekkel;

b) a gazdasági gyakorlatok végzésére szolgáló kerttel és a háztartás tanításához szükséges eszközökkel;

c) felszerelt tornateremmel és tornacsarnokkal;

d) a tanítói gyakorlat szemléltetésére és elsajátítására berendezett, a képzőintézettel szerves kapcsolatban és azzal közös igazgatás alatt álló, és az elemi népiskola mindkét (mindennapi és ismétlő) tanfolyamát magában foglaló elemi népiskolai gyakorlóiskolával.

61. §

Az állami tanító- és tanítónőképző intézetek mellett velük szerves kapcsolatban köztartás és internátus állítandó, amelynek szervezetét, a tanári testület véleményének meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

Szegény, szorgalmas és jó magaviseletű tanulók a köztartás vagy bentlakás díjainak fizetése alól részben vagy egészen fölmenthetők, esetleg ezek helyett pénzbeli segélyben részesíthetők.

A felvételt a képzőintézetbe és a vele kapcsolatos köztartásra és bentlakásra, valamint az állami kedvezmények odaítélését, a vallás- és közoktatásügyi minisztertől reá ruházott hatáskörben (ami bármikor visszavonható) a kir. tanfelügyelő elnöklésével a tanári testület teljesíti, s a felvételtől részletes jelentést tesz jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

62. §

A tanuló felvétele után csak fegyelmi úton zárható ki a képzőintézetből.

A kizárás szólhat:

- a) csak arra a képzőintézetre, amelyre felvétellett;
- b) az összes hazai képzőintézetekre és
- c) az összes hazai tanintézetre.

Az utóbbi két esetben a fegyelmi határozat a felekezeti intézetek részéről is felterjesztendő a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, aki az általa megerősített határozatnak közzétételéről és fogantatásáról gondoskodik.

A fegyelmi szabályokat, valamint általában a fegyelmi és tanulmányi rendtartást a törvények keretén belül a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve a képzőintézet felekezeti főhatósága rendeltileg állapítja meg. A felekezeti főhatóság ezen szabályzatot a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni köteles.

63. §

A tanító- és tanítónőképző intézeteknek kötelezett tantárgyai:

1. Hit- és erkölcstan.
2. Neveléstan: a testi élet ismertetése, a lelki élet ismertetése, népiskolai oktatás- és módszertan, a nevelés története, a hazai népoktatás szervezete.
3. Tanítási gyakorlat.
4. Magyar nyelv és irodalom.
5. Magyarország története és egyetemes történet.
6. Magyar alkotmánytan.
7. Magyarország földrajza és egyetemes földrajz.
8. Mennyiségtan.
9. Természetráaj és kémia.
10. Fizika.
11. Gazdaságtan (háztartástan).
12. Ének és zene.
13. Rajz és szépírás.
14. Kézimunka.
15. Testgyakorlás, amely a tanítóképző intézetekben a céllövészetre is kiterjed és játék.
16. Oly intézetekben, amelyekben a tanítás nyelve a magyar, a fennebbi tárgyakhoz még a német, esetleg más hazai nyelv, oly intézetekben pedig, amelyekben a tanítás nyelve nem a magyar, a fent elősorolt tárgyakhoz még a tanítás nyelve járul.

A magyar tannyelvű tanítóképző intézetekben a szükséghez képest valamely hazai más nyelv is mint nem kötelezett tantárgy tanítható.

A kötelezett tantárgyak tanulása alól állandóan senki sem menthető fel. Múló egészségi okok miatt ideiglenes, de három hónapnál tovább nem tartó felmentést is csupán a 12–15. alatti tantárgyakból adhat a képzőintézet tanári testülete.

A növendékek heti tanóráinak száma 30, a rendkívüli tantárgyakkal együtt legfeljebb 32 lehet.

64. §

Az állami, községi, társulati és a magánegyének által felállított vagy fenntartott tanító- és tanítónőképző intézetekben az összes kötelezett tantárgyak magyar nyelven tanítandók.

A hitfelekezetek által fenntartott képzőintézetek tannyelvét az illető fenntartó főhatóság álla-

pítja meg; de ezekben is, ha a tanítás nyelve nem a magyar – a magyar nyelv és irodalom, Magyarország története, földrajza és alkotmánya, mint amelyek a tanítóképesítő szakvizsgálatnak tárgyai –, a rendes tantárgyak között a magyar tannyelvben legalább olyan heti óraszámmal tanítandók, mint az állami képzőintézetekben.

65. §

Az állami, községi, társulati és a magánegyének által felállított vagy fenntartott tanító- és tanítónőképző intézetek tantervét a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a felekezeti tanító- és tanítónőképző intézetét az illetékes egyházi főhatóság állapítja meg. A felekezeti képzőintézetekben a jelen törvény 65. §-ában felsorolt rendes tantárgyak legalábbis olyan terjedelemben tanítandók, mint amint a miniszter az állami tanító- és tanítónőképző intézetekre nézve megállapított.

Az illető egyházi főhatóság az általa megállapított tantervet és az engedélyezésével használt tanönyveket, továbbá a magyar irodalom, a történet és földrajz körébe tartozó segédkönyveket és tan szereket esetről esetre, illetőleg kívánatra bármikor bejelenti a vallás- és közoktatási miniszternek, aki a tan- és segédkönyveket, továbbá a taneszközöket megbíráltatja azon szempontból, nem foglalnak-e magukban állam-, alkotmány- vagy törvényellenes tanokat vagy tételeket. Ha ilyenek találtnak, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek joga és tiszte azok használatát eltiltani, szükség esetén azok elkobzása és az illetők megfenyítése végett a törvény rendes útján a további intézkedéseket megtenni.

66. §

Az állami tanító- és tanítónőképző intézetekben a növendékek hiterkölcsei oktatásáról az illető hitfelekezeti főhatóság által kijelölt és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által elfogadott hitoktató az államtól tiszteletdíjban részesül. A hitoktató köteles a hiterkölcstant a képzőintézet helyiségében tanítani és az intézeti tanítás általános rendjéhez és az intézeti rendtartáshoz alkalmazkodni.

A hitfelekezeti tanító- és tanítónőképző intézetekben a hit- és erkölcsstan tanítása bizonyos órákra szorítandó, mely idő alatt a más hitfelekezethez tartozó növendékek saját hitfelekezetük gondoskodása folytán és felügyelete alatt fognak hit- és erkölcsstani oktatásban részesíttetni.

67. §

Minden tanító- és tanítónőképző intézet az igazgató közvetlen vezetése alatt áll, aki:

- a) a képzőintézetekre vonatkozó törvényeket és rendeleteket végrehajtja;
- b) a képzőintézetnek a hatóságok, a szülők és gyámok s általában a közönség irányában képviselője;
- c) a tanári testület elnöke;
- d) a képzőintézet irodai ügyeinek vezetője;
- e) a képzőintézet tanulmányi és fegyelmi rendjének ellenőrzője és értük elsősorban felelős;
- f) a tanári testület tagjai között felosztja a tantárgyakat és kijelöli a helyettesítőket;
- g) az internátus vezetője és felelős gondozója.

68. §

A tanító- és tanítónőképző intézetekben, a tanári személyzet a hitoktatókon kívül, de beleértve az igazgatót, legalább hét tanárból, továbbá a gyakorlóiskolai tanítóból áll. A hét tanár közül ötnek (az igazgatót is beleértve) rendes tanárnak kell lennie, s kettő lehet segédtanár.

Állami tanító- és tanítónőképző intézetekben az igazgató 10, a rendes és segédtanárok 18, a gyakorlószkolai tanító az érvényben lévő népiskolai tanterv heti óraszámánál többre hetenként – kivéve a legfeljebb egy hónapig tartó helyettesítést – nem kötelezhetők. Ezen heti óraszám felül szabályrendelettel megállapítandó külön díjazás jár. Az igazgatók és tanárok vármegyei, városi, községi és egyházi képviselők (bizottsági tagok) lehetnek, de fizetéssel járó hivatalt vagy rendes alkalmazást el nem vállalhatnak. Olyan mellékfoglalkozás elvállalására, amely őket tanári hivatásuk betöltésében nem akadályozza, esetről esetre a vallás- és közoktatásügyi miniszter ad engedélyt.

69. §

Az állami tanító- és tanítónőképző intézeteknek összes szellemi, rendtartási és anyagi ügyeit, valamint a növendékek fegyelmi ügyeit első fokon az igazgató az illető tanári testülettel együttesen intézi.

70. §

Bármelyik tanítóképző intézetben igazgatóul és tanárokul csak olyan magyar állampolgárok alkalmazhatók, akiknek:

a) tanítóképző intézeti tanári képesítésük van: ezen képesítést a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza;

b) kiknek középiskolai tanári képesítésük és legalább egyévi tanítóképző intézeti segédtanári gyakorlatuk van;

c) akik középiskolai érettségi bizonyítvány megszerzése után legalább négy éven át iskolai bizonyítványokkal igazolt főiskolai tanulmányokat végeztek, és az ennek megfelelő vizsgálatot sikerrel letették;

d) végre tanítónőképző intézetekben olyanok, akiknek polgári iskolai tanári képesítésük és legalább kétévi nyilvános iskolai tanítói gyakorlatuk van.

Az állami tanító- és tanítónőképző intézetekben azonban csak az *a)* és *b)* alatt megjelölt képesítéssel bíró tanárok alkalmazhatók.

Az *a)–d)* pontban felsorolt képesítés hazai tanintézetek hatóságai által kiállított bizonyítványokkal igazolandó. A külföldön nyert ilyenemű okmányok csak nosztrifikálás után vehetők figyelembe.

71. §

Az állami tanító- és tanítónőképző intézetek igazgatói, tanárai és tanítói ellen fegyelmi eljárásnak van helye:

1. ha az illető megsérti vagy hanyagul teljesíti hivatalos kötelességét,
2. ha botrányt okozó, erkölcstelen magaviseletet tanúsít,
3. ha államellenes működést tanúsít.

Fegyelmi büntetések:

- a)* dorgálás;
- b)* pénzbüntetés, amely a fizetés 10%-áig terjedhet;
- c)* hivatalvesztés.

A két elsővel kapcsolatosan vagy önálló fegyelmi büntetésképpen valamely más tanintézethez saját költségén való áthelyezés is elrendelhető.

A hivatalvesztés a fizetésnek, nyugdíjnak és mindazon előnyöknek elvesztését vonja maga után, melyeket az illető szolgálata alapján igénybe vehetett volna. Azonban a vallás- és közoktatásügyi mi-

niszter az illető családjának nyomasztó helyzetére való tekintettel a hivatalvesztésnek a nyugdíjra vonatkozó következményeit enyhítheti; de e kedvezmény legföllebb egyharmad részéig terjedhet azon járandóságnak, mely az illetőt szolgálata után a nyugdíjtörvény értelmében megilletné.

Hivatalos teendők teljesítésére önhibájukon kívül végleg képtelenné vált tanárok ellátása iránt a nyugdíjtörvény intézkedik. A hivatali képtelenség megállapítása a fegyelmi esetekre megszabott eljárás szabályai szerint történik.

72. §

Az állami tanító- és tanítónőképző intézetekben a fegyelmi vizsgálatot e célra kirendelt bizottság teljesíti, melynek elnöke a kir. tanfelügyelő vagy helyettese, tagjai felerészben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tisztviselőiből, másik felerészben képzőintézeti tanárokból neveztetnek ki. Ezen előleges vizsgálat alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozza meg a fegyelmi határozatot.

A fegyelmi vizsgálat elrendelésével egyidejűleg vagy annak folyama alatt is a miniszter az illetőt hivatalától felfüggesztheti. Büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt jogerősen vád alá helyezés esetén a felfüggesztés mindig elrendelendő; más büntetendő cselekmény esetén a körülményekhez képest elrendelhető.

A fegyelmi eljárás részleteit a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleti úton szabályozza, valamint a miniszter által alkotandó szabályrendelet állapítja meg azon kisebb fegyelmi jogkört is, mely az igazgatót a tanárok és a gyakorlóiskolai tanítók irányában a tanintézetek rendjének és fegyelmi állapotának fenntartása tekintetében megilleti.

73. §

Fegyelmi eljárás útján állásától elmozdított igazgató, tanár vagy gyakorlóiskolai tanító az elmozdítástól számítandó hat évig semmiféle tanintézetben nem alkalmazható.

Azon igazgató, tanár vagy gyakorlóiskolai tanító, ki fegyelmi eljárás útján másodízben állásától elmozdításra ítéltetett, többé semmiféle tanintézetben nem alkalmazható.

74. §

A felekezeti tanító- (tanítónő)-képző intézetek tanáira vonatkozó fegyelmi szabályokat és a fegyelmi eljárást azok egyházi főhatóságai állapítják meg, amely szabályzatot a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni kötelesek.

75. §

Az elemi népiskolai tanítóképesítő vizsgálat bármilyen jellegű tanító- (tanítónő)-képző intézetben két külön szakaszban, mint egymást kiegészítő két külön vizsgálat tartandó.

A vizsgálat két szakasza áll:

a) a tanítóképesítő alapvizsgálatból, amely szoros viszonyban van a képzőintézetben végzett tanulmányokkal, és főleg az általános műveltség tárgyait öleli fel;

b) a tanítóképesítő szakvizsgálatból, amely a szoros értelemben vett tanítói szakműveltség, tanítói és nevelői készség kipuhatólására szolgál. Mindkét vizsgálat nyilvános.

76. §

A tanítóképesítő alapvizsgálatra bocsátatnak azok a jelöltek, akik valamely képzőintézet négy évfolyamát sikeresen elvégezték.

Ezen alapvizsgálat a negyedik évfolyam végén az osztályvizsgálat mellőzésével tartandó, és annak rendjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg, azt bármilyen jellegű tanító- és tanítónőképző intézet követni tartozik.

A tanítóképesítő alapvizsgálat díjmentes.

77. §

Tanítóképesítő alapvizsgálat a nem hitfelekezeti jellegű tanító- és tanítónőképző intézetben az illetékes kir. tanfelügyelőnek vagy a vallás- és közoktatásügyi minisztertől kirendelt helyettesének elnöklete alatt az illető intézet tanítói kara által évenként tartatik.

A felekezeti tanító- és tanítónőképző intézetekben tartandó tanítóképesítő alapvizsgálathoz a , vallás- és közoktatásügyi miniszter kormányképviselőt rendel ki, mely okból köteles az illető iskolai főhatóság az alapvizsgálat idejét legalább egy hónappal előre a miniszternek bejelenteni.

A kormányképviselőt semmiféle rendelkezési jog nem illeti meg; ellenben tartozik felügyelni, hogy a jelen törvény intézkedései és a miniszter által megállapított vizsgálati utasítások megtartásának. Evégből:

a) megvizsgálja a tanítóképesítő alapvizsgálaton készített írásbeli dolgozatokat;

b) jelen van a szóbeli vizsgálaton, s joga van minden tárgyból mindegyik tanulóhoz kérdéseket intézni;

c) meggyőződést szerez arról, vajon a tanítójelöltek a magyar nyelvet szóban és írásban oktatóképesítéssel bírnak-e;

d) részt vesz a vizsgáló testületnek mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgálat eredményét megállapító tanácskozásában;

e) eljárásáról és tapasztalatairól kimerítő jelentést tesz a miniszternek.

Ha a kormány képviselője a vizsgálat folyama alatt arra a meggyőződésre jutna, hogy a törvény és a vizsgálati utasítás meg nem tartott, erre vonatkozó észrevételét jegyzőkönyvbe véteti, és a miniszternek külön jelentést tesz. Ez esetben a vizsgálat alatt állott jelöltek bizonyítványa az ügy végleges eldöntéséig visszatartandó.

A miniszter az illetékes iskolai főhatóságot az ügy megvizsgálására felhívja. A főhatóság a vizsgálatot azonnal teljesíti, és ha ennek folyamán kiderül, hogy törvénytelenység vagy szabályellenesség csakugyan történt, az alapvizsgálati bizonyítványok kiadását megtiltani és ennek megtörténte felől a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez jelentést tenni köteles; ha azonban a vizsgálat során törvénytelenység vagy szabályellenesség nem volt megállapítható, eljárásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a vizsgálati iratok bemutatása mellett jelentést tesz, és a miniszter beleegyezésével az alapvizsgálati bizonyítványt kiadatja.

78. §

E törvény 58. §-ában kívánt felvételi feltételeknek megfelelő tanító- és tanítónőképző intézeti magántanulóknak különös méltánylást érdemlő esetekben az osztályvizsgálatokra szóló engedélyt az illető tanítóképző intézet hatósága (állami tanító- és tanítónőképző intézeteknél a kir. tanfelügyelő hozzájárulásával a tanári testület), a tanítóképesítő alap- és szakvizsgálatra, felekezeti intézeteknél az illető felekezeti főhatóság hozzájárulásával, a vallás- és közoktatásügyi miniszter adja meg.

79. §

A tanítóképesítő alapvizsgálatról nyert és a kormányképviselő által is aláírt bizonyítvány, amely az állam hivatalos nyelvén adandó ki, de kívánatra fordításban, az illető képzőintézet tannyelvén is melléklendő – az illető tanítójelöltet elemi népiskolai tanítói állás ideiglenes betöltésére jogosítja. Azonban az alapvizsgálatot tett tanítójelölt legfeljebb csak két évig működhetik mint ideiglenes tanító. Az iskolafenntartók ilyen tanítójelöltet még ideiglenesen sem alkalmazhatnak kétszer egymás után.

80. §

Bármilyen jellegű elemi népiskolai rendes tanítói (tanítónői) állásra ezentúl csak olyan egyén alkalmazható, illetve választható, aki a tanítóképesítő szakvizsgálatot állami vizsgáló bizottság előtt sikerrel letette, és annak alapján tanítói oklevelet nyert, és aki magyar állampolgárságát igazolja. Csak az így alkalmazott tanítók léphetnek be az orsz. tanítói nyugdíjintézet rendes tagjai sorába.

Az állami tanítóképesítő szakvizsgálat célja a szoros értelemben vett tanítói szakműveltséget, tanítói és nevelői készséget kipuhatolni. Ezen vizsgálat nyelve magyar, és tárgyai közé a nevelés- és tanítástanon, továbbá a tanítási gyakorlaton kívül bevéendő: a magyar nyelv és irodalom, hazai történet és földrajz, alkotmánytan. Az a jelölt, aki nem magyar tannyelvű képzőintézetben végezte a tanfolyamot, a nevelés- és tanítástanból, a tanítási gyakorlatokból, ide nem értve a magyar nyelv tanítási gyakorlatát, az illető intézet tannyelvén is leteheti a képesítő szakvizsgálatot.

A tanítói oklevélbe, amely az állam hivatalos nyelvén adandó ki, a tanítóképesítő alapvizsgálaton a hit-és erkölcsstanból nyert érdemjegy bejegyzendő.

A tanítóképesítő szakvizsgálat díjmentes.

81. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter minden, a jelen törvény rendelkezéseinek megfelelően szervezett tanító- vagy tanítónőképző intézet mellé állami tanítóképesítő szakvizsgáló bizottságot alakít, és e bizottságok szervezetét rendeleti úton állapítja meg.

Az állami tanító- és tanítónőképző intézeteknél az állami tanítóképesítő szakvizsgáló bizottság elnöke rendszerint az illető tankerület kir. tanfelügyelője vagy annak a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kirendelt helyettese; tagjait tanító- és tanítónőképző intézetek igazgatóiból, tanáraiból, tanfelügyelőkből, kiváló népiskolai tanítókból és más szakegyenéből ugyancsak a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.

Felekezeti tanító- és tanítónőképző intézeteknél e bizottság áll: egy a vallás- és közoktatásügyi miniszter által az illető felekezeti főhatóság meghallgatásával kinevezett elnökből és helyettes elnökből s a miniszter által ugyanily módon kinevezett tagokból (szakbiztosokból); továbbá az illető felekezeti főhatóság által a miniszternek bejelentett s ez által megerősített tagokból.

A felekezeti főhatóság által bejelentett tag megerősítését a miniszter csak abban az esetben tagadhatja meg, ha ellene oly alapos kifogások merültek fel, melyek működését állami szempontból aggályossá teszik, vagy ha a bejelentett tag nem bír legalábbis az ezen törvény 70. §-ában megszabott képesítéssel. A miniszter által felekezeti képzőintézethez kinevezett tagoknak lehetőség szerint az illető felekezethez tartozóknak kell lenniük.

A megerősített és kinevezett tagokból az elnök – esetleg helyettes elnök – esetről esetre úgy alakítja meg a vizsgáló bizottságot, hogy abban a miniszter által kinevezett tagok a felekezeti hatóság részéről kirendelt tagokkal egyenlő számban legyenek.

A vizsgálati jegyzőkönyvet és a képesítő oklevelet a bizottság összes tagjai aláírják. Ha az elnök a vizsgálati eljárás körül a törvény követelményeinek mellőzését vagy szabálytalanságot tapasztal;

vagy ha a jelölt a magyar nyelvet oktatóképeséssel nem bírja, köteles az oklevél kiszolgáltatását aláírásának megtagadása által felfüggeszteni s a minisztertől az illető jelöltnek új vizsgáló bizottság elé való utasítását kérni.

82. §

Tanítóképesítő szakvizsgálatra jelentkezhetnek mindazon jelöltek, akik a tanítóképesítő alapvizsgálatot valamely hazai tanítóképző intézetben sikerrel letették, és ezután mint tanítójelöltek valamely nyilvános iskolánál egy, legfeljebb két évig gyakorlatilag működtek, és ezt az illetékes iskolai hatóság hivatalos bizonyítványával igazolják; továbbá azok, akik a tanítóképesítési alapvizsgálat letévése után ugyanennyi ideig mint magántanítók vagy házi nevelők működtek, és növendékeikkel a jelen törvény 4. §-a alapján nyilvános elemi népiskolákban vizsgálatot tettek, és mindezt hiteles bizonyítvánnyal igazolják; végre azok, akik erre a jelen törvény 80. §-a értelmében a vallás- és közoktatásügyi minisztertől engedélyt nyertek.

Két éven túl különös méltánylást érdemlő esetekben a tanítóképesítő szakvizsgálat letetésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter adhat engedélyt.

Az a jelölt, aki tanítóképesítő szakvizsgálaton két ízben megbukott, arra többé nem bocsátható.

83. §

A 75–77. és 79–82. §-aiban foglalt rendelkezések a jelen törvény hatálybaléptét követő négy iskolai év elteltével lépnek életbe; azonban addig is tanítói oklevelet senki sem nyerhet, és tanítóul, még ideiglenes minőségben is senki sem alkalmazható, aki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolában kellő sikerrel taníthassa, és aki magyar állampolgárságát nem igazolja.

Ugyancsak a jelen törvény 75–77. és 79–82. §-aiban foglalt rendelkezések életbeléptéig mindazon tanító- és tanítónőképző intézetknél, melyekben a tannyelv nem a magyar, úgy az évi, mint a képesítő vizsgálatok, a kir. tanfelügyelőnek vagy a közoktatásügyi miniszter által kinevezett helyettesének jelenlétében és részvételével tartatnak meg, és a képesítő oklevelek általa is aláírva, csak azon esetben adhatók ki, ha a vizsgálattevő a magyar nyelvet oktatóképeséssel bírja.

A kir. tanfelügyelőnek ellenzése ellen azonban a jelölt a vizsgálat napjától számítva legfeljebb 30 nap alatt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felfolyamodhatik, aki az esetben a jelöltet egy általa kinevezendő háromtagú bizottság által újra megvizsgáltatja, s ha ez a folyamodót a magyar nyelvben a fennebbi mértékben képesnek találja, az oklevél neki azonnal kiadandó.

A bizottság határozata az oklevélre rávezetendő.

84. §

A vallás- és közoktatásügyi miniszter feljogosítottatik, hogy valamely hitfelekezet, község vagy társulat által fenntartott olyan tanító- (tanítónő-)képző intézetet, amelynek fennállása a népoktatás érdekében szükséges és hézagot pótló, a fenntartó hatóság kérelmére állami segélyben részesíthessen, illetőleg gondjai alá vehessen a következő lényegesebb feltételek mellett és módon:

a) az ilyen államsegéllyel fennálló tanítóképezdőben az állami tanító-, illetőleg tanítónőképző intézet tanterve alkalmazandó;

b) a képzőintézetnek ez idő szerint meglévő minden alapítványa és tökepenze, épületei és mindennemű ingó és ingatlan birtoka továbbra is az intézet tulajdona marad, és annak jövedelmei azontúl is ugyanazon intézet céljaira fordítandók;

c) államsegéllyel bármilyen arányban javadalmazott tanári állásra csak olyan tanár alkalmazandó, akinek a jelen törvény 70. §-ának a) és b) pontjaiban megjelölt képesítése van;

d) azon tanárokat, kik a fentebbi *b)* pont alatt említett jövedelmi forrásokból vagy az illető intézet hatósága által netán kijelölt egyéb jövedelmekből díjaztatnak, továbbra is az intézet hatósága választja; a tanárok fizetését is ugyanazon hatóság határozza meg, csupán a fizetés minimumát kell megállapítani a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel a segélyezés iránt kötött szerződésben.

Az állam által (vagyis az államsegélyből) fizetett tanárokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki;

e) ha az állam a képzőintézet törvény szabta évi szükségeinek fedezésére megkívántató évi összegnek felénél kevesebbel vagy legföllebb felével járul a segélyezett tanintézet fenntartásához, azon esetben a tanintézet felett való összes igazgatási és rendelkezési jog (a fennebbi *a)*, *b)*, *c)* és *d)* pontok meghatározása mellett) továbbra is az intézet hatóságát illeti, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter csupán a felügyeleti jogot gyakorolja a segélyezett intézet írásában;

ha pedig az állam évenként a szükséges összeg felénél többel járul az intézet fenntartásához, ez esetben az egész tanintézet a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése alá tartozik, de az illető intézet saját hatósága számára a fennebbi *b)* pont alatt írt vagyon tulajdonjoga és a vagyon jövedelmének rendeltetése céljára való fordítása, valamint a *d)* pont alatt említett tanárválasztási jog biztosítottatik.

Minden ilyen gyámolítás alkalmával a vallás- és közoktatási miniszter és a segélyezett fél között e célra külön szerződés kötendő, melyben a segélyezés módozatai, közelebbi feltételei, a mindkét félre biztosított jogok és vállalt kötelezettségek részletesen megállapítandók.

85. §

Az összes tanító- és tanítónőképző intézetek felett az állami fő felügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter a királyi tanfelügyelők útján gyakorolja.

A királyi tanfelügyelő ezen intézeteket meglátogatja, és ha hiányokat tapasztal, erről a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez jelentést tesz, aki ezeknek megszüntetésére az intézet fenntartóját felszólítja. Ha a tapasztalt hiányok oly nagymérvűek, hogy azok az intézet sikeres működését kockáztatják, és az intézet fenntartója a hiányokat két tanéven át ismételt felszólításra sem pótolná, a miniszter elrendelheti az intézet bezárását.

Azon esetben pedig, ha a kormány a tanító- vagy tanítónőképző intézetben erkölcsi bajoknak vagy államellenes iránynak jönne tudomására, és ezek ellenében az intézet illetékes felekezeti főhatósága útján gyökeres orvoslás nem szerezhető, a vallás- és közoktatásügyi miniszter saját rendes vagy e célból különösen kiküldendő közegei által vizsgálatot teljesített; és ha ezen vizsgálat alapján oly tények állapítottak meg, amelyek az állami és községi képzőintézetek igazgatójára és tanáira nézve hivatalvesztést vonnának maguk után, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek joga és kötelessége azon intézettől a veszélyes egyének eltávolítását követelni. Ha a vizsgálat nyomán kiderül, hogy vétség vagy büntett esete forog fenn, az ügy a szabályszerű bünvádi eljárás megindítása végett a kir. ügyészséghez átteendő. Ha valamely tanító-, tanítónőképző intézetben előfordul ilyen bajt az intézet fenntartója azonnal nem orvosolja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az intézet ideiglenes vagy végleges bezárását haladék nélkül elrendelheti.

Az egy időre bezáratni rendelt intézet vagyona az illető felekezeti főhatóság kezelése alatt marad, és a jövedelmek is tőkésítetnek mindaddig, míg a tapasztalt bajok gyökeres elhárítása után az intézet újra megnyitását a vallás- és közoktatási miniszter megengedi.

A véglegesen bezáratni rendelt intézet vagyonáról és alapítványairól, amennyiben az alapítók vagy jogutódaik azokról az intézet megszűnése esetére nem intézkedtek, ugyanazon felekezeti közoktatási céljaira az illető felekezeti főhatóság rendelkezik (1790/91. XXVI. tc. 10. §), fenntartván Ő Felsőségének legfőbb felügyeleti joga.

86. §

E törvény alapján a 83. §-ban megállapított idő eltelte után nyert állami tanítóképesítő oklevél a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. I. tc. tekintetéből a középiskolai érettségi bizonyítvánnyal egyenlő értékű.

V. FEJEZET

ÁLLAMI TANFELÜGYELET

87. §

Ezen törvény hatálybalépte után egy év múlva csak az nevezhető ki népiskolai kir. tanfelügyelővé, aki az 1876. XXVIII. tc. 3. §-ában megkívánt elméleti és gyakorlati képessétség birtokában a tanfelügyelői szakvizsgálatot sikerrel letette.

Ezen szakvizsgálat szervezetét a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleti úton állapítja meg.

88. §

A népiskolai hatóságokról szóló 1876. XXVIII. tc. 3. §-ából kifolyólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter feljogosíttatik, hogy mindazon területekben, ahol a népoktatás érdekében szükségesnek tartja, a kir. tanfelügyelők mellé a szükséghez képest megfelelő számú iskolafelügyelőket alkalmazhat, mégpedig a tankerületben levő népoktatási, esetleg középiskolai igazgatók, tanárok és tanítók vagy más szakértők közül, amennyiben ezek rendes hivataluk mellett az iskolafelügyelői tisztet is elvégezhetik.

A megbízatást a vallás- és közoktatásügyi miniszter bármikor megvonhatja.

Az iskolafelügyelők az iskolák végleges vizsgálata alkalmából szabályszerű napidíjat és úti költséget nyernek.

89. §

A kir. tanfelügyelők mellé rendelt iskolafelügyelők a számukra kijelölt községek összes népoktatási tanintézményeiben szintén az állami felügyeletet gyakorolják, és ezen megbízatásukban a kir. tanfelügyelők számára a népoktatási törvények végrehajtása tárgyában kiadott utasítások szerint járnak el.

Iskolalátogatásaikat a kir. tanfelügyelőktől nyert utasítás szerint teljesítik, és jelentéseiket a kir. tanfelügyelőhöz intézik.

90. §

A kir. tanfelügyelőnek joga van az állami és községi tanítók, tanítónők és kiseddóvónők ellen kisebb fokú hanyagság vagy kisebb fokú hivatalbeli engedetlenség esetében, az illetők meghallgatása után tíz koronáig terjedhető és az orsz. tanítói nyugdíjalap javára beszolgáltatandó rendbírságot alkalmazni. Valamely tanító ellen a rendbírság alkalmazásának legfeljebb 3-szor lehet helye. Az újból ismételt hanyagság vagy engedetlenség fegyelmi vétségnek minősítendő.

A tanító, tanítónő, kiseddóvónő a rendbírság kirovása ellen birtokon kívül feljebbvitellel élhet a közigazgatási bizottsághoz (Budapesten a városi tanácshoz), amely végérvényesen határoz.

VI. FEJEZET

VEGYES INTÉZKEDÉSEK

91. §

Aki anélkül, hogy arra törvényes joga volna, valamely nyilvános iskola tanhelyiségébe a tanítás ideje alatt a tanító vagy a tanhelyiséggel rendelkező beleegyezése nélkül bemegy, és a tanítást azáltal, hogy onnét az illető tanító felhívására azonnal el nem távozik, vagy szándékosan bármely más módon megzavarja; nemkülönben az is, aki az iskola bármely helyiségében a tanulók előtt erkölcsstelen vagy oly kifejezést használ, illetve oly magaviseletet tanúsít, mely a tanulók erkölcsi érzületét vagy az iskola tekintélyét sérti vagy kisebbíti, amennyiben súlyosabb beszámítás alá eső büntetendő cselekmény nem forog fenn – kihágást követ el és 50 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

A tanító erre vonatkozó panaszát az iskolai helyi hatóság (iskolaszék, gondnokság) útján terjesztheti elő.

92. §

Mindaz, ami a jelen törvényben az igazgatókra, tanárookra, tanítókra, tanítványokra nézve rendeltetik, úgy a férfiakra, mint a nőkre egyaránt vonatkozik.

93. §

A népiskolai közoktatás tárgyában kelt 1868. XXXVIII. tc. I. fejezete (1–7. §), továbbá a 11. § 3. pontja, a 34., 48., 49., 50. §, az 52. § 2. pontja, az 53., 54., 55., 58. és 84–102., a 104., a 107–115., 133., 142., 143., 144. §, a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. XVIII. tc. egész terjedelmében; a népiskolai hatóságokról szóló 1876. XXVIII. tc. 5. § 3. pontjának a jelen törvénnyel ellenkező rendelkezései, továbbá ugyanazon szakasz 8. pontja; a 13. § 1. pontjának a megtekintésre vonatkozó hetedik bekezdése; a községi és felekezeti tanítók fizetésének rendezéséről szóló 1893. XXVI. tc. egész terjedelmében hatályon kívül helyeztetnek.

Az 1875. XXXII. tc. 12. §-ának első bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: Az a tanító, aki büntetendő cselekményért hivatalvesztésre ítéltetett, vagy aki fegyelmi úton állásától elmozdított, ha pedig már nyugdíjazva van, akitől fegyelmi úton a nyugdíj elvonatott, nyugdíjhoz vagy végellátáshoz való jogát elveszti.

94. §

E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi, valamint a pénzügyminiszter bízatnak meg.

Budapest, 1904. évi október hó 18-án.

Benyújtja:
Berzeviczy Albert s.k.
vallás- és közoktatásügyi miniszter

Melléklet a 680. számú irományhoz

Indokolás

„a népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII. és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. XXVIII. tc. módosítása tárgyában” – benyújtott törvényjavaslathoz.

A népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII. tc. életbeléptetése óta lefolyt 36 év alatt népoktatásunk úgy külső, mint belső viszonyaiban nagy fejlődést mutat. Iskoláink száma 15 282-ről 17 299-re, a tanítók száma 17 792-ről 19 854-re, az iskolába járók aránya 50,4%-ról 82,21 %-ra, az iskolafenntartásra fordított 7 520 246 korona 43 680 534 koronára emelkedett.

Ha azonban népoktatásunknak a népművelődésre általában és különösen annak nemzeti irányára gyakorolt hatását vizsgáljuk, és azt találjuk, hogy az 1900. évi népszámlálás adatai szerint a magyar anyaországban a hat éven felül való népességnek még mindig 38, 6%-a nem tud írni, olvasni, amely átlagos arányszám különösen a Tisza bal parti részeken és a Királyhágón túl még sokkal kedvezőtlenebb; és ha azt találjuk, hogy ámbár a magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879. XVIII. tc. életbelépte óta immár 24 év telt el, mégis az 1900. évi népszámlálás azt a képtelen helyzetet állapította meg, hogy a magyar anyaország népességének jó 40 %-a nem beszél az állam nyelvét, és megállapította azon, még fonákabb dolgot, hogy a nem magyar anyanyelvű lakosságnak 83,2%-a nem ért, nem beszél magyarul; ezen tapasztalatok égetően szükségessé teszik, hogy népoktatásunknak intenzív fejlesztése felől az eddiginél sokkal hatékonyabban gondoskodjunk.

Nem lehet elzárkóznunk azon feladatok megoldása elől sem, hogy népoktatásunkat a gyakorlati életre minél kihatóbbá tegyük. Népességünk túlnyomó része földműveléssel foglalkozik; erre való tekintetből népoktatásunkat úgy kell berendezni, hogy az általános és nemzeti irányú népművelés mellett azon legszükségesebb ismereteket is nyújtsa, amelyeknek népünk életfoglalkozásában hasznát veszi.

A tanítóképzés és -képesítés szabályozása úgy a néptanítói műveltség színvonalának, mint az állam befolyásának emelése szempontjából egyik elsőrangú feladat.

A községi és felekezeti tanítók fizetésének rendezése éppen a népoktatás jól felfogott érdekében halaszthatatlan, annyival inkább, mivel az 1904. I. tc.-kel az állami tanítók javadalmazása ideiglenesen szabályoztatott.

Az állami népoktatási felügyeletnek is vannak olyan hiányai, amelyeknek pótlását a népoktatáshoz fűzött fontos állami érdekek szükségessé teszik.

Szóval a népoktatási törvényeknek, jelesen a népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII., a népiskolai hatóságokról szóló 1876. XXVIII., a magyar nyelvtanításáról szóló 1879. XVIII., továbbá a községi és felekezeti tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről szóló 1893. XXVI. tc. revíziójának szüksége és halaszthatatlan volta teljesen indokolt.

Ami különösen az 1868. évi XXXVIII. tc. revízióját illeti, itt különösen két fő szempontra kell figyelemmel lennünk.

Teljesen helyes és viszonyaink között érintetlenül fenntartandó a törvény 10. §-ában biztosított azon rendelkezés, amely szerint népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által meghatározott módon állíthatnak és fenntarthatnak a hazában létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam. A törvény ezen bölcs rendelkezése nemcsak a történetileg kialakult jogokat tartja tisztelben, de egyszersmind biztosítja a népoktatás terén is szükséges nemes versenyt.

Éppen ezért a népoktatási törvénynek mindazon rendelkezését, amely az iskolafenntartói jogviszonyt, továbbá az iskolák anyagi és egyéb külső viszonyait szabályozza, ezen javaslat érintetlenül hagyja.

Érintetlenül hagyja továbbá e javaslat a népoktatási törvénynek a felsőbb nép- és polgári iskolákra vonatkozó szakaszait is azon okból, mivel népoktatásunk ezen tagozatait később egy egészen külön törvénnyel kell szabályozni.

A most előterjesztett törvényjavaslatban tehát a népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII. tc.-nek a tankötelezettségre vonatkozó fejezete; továbbá az elemi népoktatásnak mindennapi és ismétlő tanfolyamára, végre a tanítóképzés és -képesítésre vonatkozó rendelkezése és a népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. tc. körébe tartozó állami felügyelet kibővítése nyerne újabb és viszonyaink által nemcsak indokolt, de égetően szükségesnek mutakozó újabb szabályozást; a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. XVIII. és a községi és felekezeti tanítók fizetésének rendezéséről szóló 1893. XXVI. tc. pedig minden részletében annyi változást szenved, hogy a törvénykezelés egyszerűsítése szempontjából jobbnak véltem a törvények megmaradó rendelkezéseit ide átvizetni s a 95. §-ban mindkét törvényt hatályon kívül helyezni.

Ezen javaslat a fő súlyt arra veti, hogy mindazt, amit a népoktatási törvény már 36 év előtt és a magyar nyelvtanítási törvény 25 év előtt kívánt és rendelt, de amit különböző okokból mindeddig megvalósítanunk nem lehetett, most egy kellő szankcióval ellátott törvény alapján teljes sikerrel végrehajthassuk.

Súlyt fektet továbbá a javaslat arra, hogy népoktatásunk egész szervezete a honvédelem szempontjából is eredményes módon felhasználtassék.

Évgyből a törvényjavaslat I. fejezete a tankötelezettségnek érvényre emelését hathatós módon biztosítja; a II. fejezet az elemi népoktatás mindennapi és ismétlő tanfolyamát, ebben a magyar nyelv sikeres tanítását és a gyakorlati életre szükséges népoktatást, valamint a védképesség emelésére szükséges rendelkezéseket szabályozza, szerves kapcsolatba hozván az elemi népiskola mindennapi tanfolyamát az ismétlő tanfolyammal, úgy, hogy az elemi népoktatás kilenc évre terjedő tankötelezettséggel biztosítsa az eléje tűzött nemzeti, honvédelmi, népművelődési és szociális feladatoknak minél sikeresebb megoldását.

A III. fejezet szabályozza a községi és felekezeti tanítók javadalmazását viszonyainkhoz mértent jelentékenynek mondható fizetésemeléssel, mert amidőn a népoktatással szemben minden tekintetben fokozott igényekkel állunk elő, nem lehet elzárkóznunk az elől sem, hogy a néptanítók anyagi helyzetének javítása felől szintén gondoskodjunk. Viszont, amidőn az állam a községeket és hitfelekezeteket népoktatási intézeteik fenntartásában a jelen törvényjavaslattal szabályozott módon az eddiginél jóval nagyobb mérvben támogatja, méltán elvárhatja az iskolafenntartó községektől és hitfelekezetektől, hogy a jelen törvényjavaslatban kitűzött fokozottabb népoktatási célok elérésében ők is buzgón közreműködjenek. Ugyancsak a III. fejezetben a tanítók fegyelmi ügyeinek ellátása az állam érdekeinek teljes megóvásául nyer szabályozást.

A törvényjavaslat IV. fejezete a tanítóképzést és -képesítést a hitfelekezetek érdekeinek és jogainak kímélésével oly célzattól szabályozza, hogy a tanítói szakműveltség színvonala emeltessék, a népoktatás nemzeti feladatainak megoldása biztosíttassék, hogy a tanítói kar a honvédelem fejlesztésének nagy munkájában az eddiginél intenzívebb módon közreműködhessek, s végül, hogy a tanítói pályára hivatással és tehetséggel nem bíró elem attól visszatartassék, s hogy különösen a tanítónői pályán észlelhető aggasztó túlszaporodás kellő mederbe tereltessek.

Az V. fejezet az állami felügyelet színvonalának emelése, az állami felügyeletnek kellő módon való kiterjesztése és az iskolalátogatásoknak minél intenzívebbé tétele felől gondoskodik.

Végre a VI. fejezet vegyes intézkedéseket tartalmaz.

Érintetlenül hagyja a jelen javaslat az 1868. XXXVIII. tc. 80. §-ának azon rendelkezését, amely szerint a közoktatásügyi miniszternek jogában és tisztében áll bárhol, ha szükségesnek látja, állami népiskolákat állítani. Ennél tovább mennünk, vagyis a hazafias községeket és hitfelekezeteket iskolalátogatási, történelmileg kifejlődött joguktól megfosztanunk vagy korlátoznunk nemcsak hogy nem szükséges, de nem is volna indokolt; nem szólva arról, hogy a népoktatás teljes államosítása pénzügyi tekintetektől elviselhetetlen teherrel járna.

A közoktatási kormányzatban évtizedek óta követett és teljesen helyesnek bizonyult azon irányzat, hogy ti. az állam csak oly helyeken lép fel mint iskolafenntartó, ahol a hitfelekezetek önjelöltől képtelenek a népoktatás sikeres ellátására és oly helyeken, ahol a helyi iskolafenntartók a népoktatás nemzeti érdekeit kellőképpen nem biztosítják, véleményem szerint a jövőben is fenntartandó. Minden

más helyen módot kell nyújtani a községeknek és hitfelekezeteknek, hogy a népoktatást a család és társadalom érdeklődésének fölkeltésével virágzóvá tegyék. Ez a helyesnek bizonyult irányzat a jelen törvényjavaslatnak is alapeszméje.

De különben is nem találunk egész Európában arra példát, hogy a népoktatás mintegy monopóliumszerűen kizárólag állami kezelésben volna.

Az állam ma már jelentékeny mérvben szerepel mint iskolafenntartó. Az 1904. év őszén megnyitott új állami iskolák számba vételével 4750 állami elemi tanító és tanítónő nyer alkalmazást, és az állami elemi népoktatás céljaira az 1904. évi állami költségvetésben kerek nyolcmillió korona van előirányozva. E szerint az állami népoktatás egy-egy tanítói állással átlagosan évi 1 700 koronába kerül (tanítói fizetés, lakpénz, hitoktatás, dologi szükségletek). Ha feltételezzük azt a jogilag alig megvalósítható esetet, hogy az összes létező népiskolák államiakká válnának, csak a most alkalmazott, kerek számban 28 000 néptanítót számítva, és eltekintve a még szükséges iskolaépületektől és a félmillió iskola nélküli tanköteles számára szükséges új iskoláktól, csupán az évi fenntartásra kerek 48 millió korona volna szükséges! Ezen évi fenntartási összegnek fedezésénél nem lehetne számítani azon 23 millió koronát kitevő összegre, amelyet az egyházak saját jövedelmi forrásaikból iskolai célokra fordítanak.

I. FEJEZET

TANKÖTELEZETTSÉG

1.§

Valamint az 1868. XXXVIII. tc.-nek, úgy a jelen törvényjavaslatnak is egyik sarkalatos rendelkezése az általános tankötelezettség kimondása. Minthogy pedig a népoktatás sikere elsősorban a tankötelezettségnek minél teljesebb mérvben való érvényre emelésétől függ, és mert éppen e tekintetben még sok a kívánnivaló, szükségessé vált népoktatási törvényünknek a tankötelezettségre vonatkozó egész első fejezetét ezen törvényjavaslatba főleg azon célból átvenni, hogy a tanulás kötelezettségét és szabadságát, főleg az iskolamulasztások megtorlását az eddiginél hatályosabban lehessen érvényre emelni. A javaslat 1. §-a csak annyiban tér el az 1868-iki törvény 1. §-ától, hogy a javaslatban ki van mondva, hogy a gyermek hat éven át az elemi népiskola mindennapi és három éven át annak ismétlő tanfolyamába köteles rendszeren járni.

2. §

A nyilvános mindennapi és ismétlőiskolába való járás kötelezettsége alól való felmentés eseteit jelöli meg; felmentés adható olyan esetekben is, amidőn az iskolakényszer a gyermek egészségét vagy biztonságát veszélyeztetné.

3.§

Az 1. §-ban kimondott tankötelezettségnek az a célja, hogy az elemi népiskola mindennapi tanfolyamában hat év alatt minden tanköteles elsajátítsa az elemi népoktatás feladatául kitűzött legszükségesebb tudnivalókat. A javaslat 3. §-a azon tanköteles gyermekekre nézve, akik a hatévi mindennapi iskolázás ideje alatt sem sajátítják el a fennebb kitűzött alapismereteket, még egyévi mindennapi iskolába való járást tesz kötelezővé.

Erkölcsei kötelesség ez egyfelől a szülőkre, hogy rendszeren iskoláztassák gyermekeiket, másfelől a tanítókra, hogy kellő eredménnyel oktassák növendékeiket. A továbbiskolázás szükségességének meg-

állapítására legilletékesebb az iskolai helyi hatóság (iskolaszék, gondnokság), amely ennek szükségét az iskolai igazgató (tanító) javaslatára állapítja meg, de bizonyos esetben a közigazgatási bizottság is elrendelheti.

Ehhez hasonló rendelkezést találunk a legtöbb külföldi állam népoktatási törvényében.

Így az osztrák birodalmi népoktatási törvény is az iskolából elbocsátást attól teszi függővé, hogy a tanuló a népiskola fő tárgyaiban, vallásban, olvasásban, írásban és számolásban megszerezte-e a szükséges ismereteket. Erről az egyetemes iskolarend intézkedése szerint az iskola vezetője tanúskodik, megfelelő elbocsátó bizonyítvány (Entlassungszeugnis) kiállításával. E bizonyítvány megtagadása ellenében a szülő a kerületi iskolahatósághoz folyamodhatik, vizsgálatot kérve. Akik ily bizonyítványt nem kaphatnak, a tanköteles koron túl is tartoznak iskolába járni.

Poroszországban a mindennapos iskolázás végét törvényszerűen nem a gyermek kora határozza meg, hanem az a körülmény, hogy megszerezte-e a szükséges ismereteket; ebben pedig a helyi és kerületi iskolafelügyelő ítélete dönt. Csupán Ost- és West-Preussen tartományokban szűnik meg a gyermek tankötelezettsége 14. éve betöltével; de itt is meghosszabbítható az a helyi felügyelő rendeletére. A népiskola bevégzéséről minden gyermek megfelelő bizonyítványt (Entlassungs- v. Abgangszeugnis) kap.

Szászországban a mindennapos iskolából csak a tancél elérése után, főképpen a vallás, német nyelv, olvasás, írás és számolásnak legalább elégséges ismerete alapján történhetik az elbocsátás; különben a gyermek még egyévi iskolai látogatásra köteles.

Bajorországban hétévi folytonos iskolalátogatás és az utolsó évi vizsgálat alapján történik a mindennapi iskolából az elbocsátás a kerületi iskolafelügyelő által; elégtelen eredmény esetében azonban egy évvel megtoldandó az iskolalátogatás.

4. és 5. §

Az ezen szakaszokban foglalt rendelkezés megfelel az 1868-iki népoktatási törvény 7-ik, illetőleg a 2. és 3. §-aiban foglalt rendelkezéseknek.

Az 5. § ezenfelül még a fogyatékos érzékű és értelmű gyermekek felől is gondoskodik, akik eddig sem voltak ugyan kivéve a tankötelezettség hatálya alól, de most az oktatásukra szolgáló szakiskolák számának örvendetes szaporodása és föllendülése folytán kifejezetten is a törvény rendelkezései alá vonandók. Ide volt még felveendő azon gyenge tehetségű gyermekek oktatásáról való gondoskodás is, akik a rendes népiskola tananyagával megküzdési képességük nem lévén, onnan néhány évi eredménytelenség után kizáratnak, és különben elzúllának. Ezzel egyrészt felhívatik a figyelem a róluk való fokozottabb gondoskodásra, másrészt a törvény is hiányos lenne, ha ezen gyermekekre, kik szintén jogosultak az oktatás áldásaiban részesülni, a gondoskodás nem terjedne ki. A gyenge tehetségűeknek egyéni oktatásáról az ún. kiegészítő osztályokban, melyek nagyobb városokban külön iskolákká fejlődnek, külföldön, különösen Németországban és Svájcban, régebben történik gondoskodás, s e rendszer egyre terjed.

Nálunk az e részben tett kísérletek teljesen megfelelnek a várakozásnak. A gyermekek egy része így visszaadható az elemi népiskoláknak; részben pedig – ezen iskolák megfelelőleg összevont tanterve mellett – a gyenge tehetségű gyermekek kézügyességi oktatással támogatva fogyatékozásait, keresetképes polgárokká nevelhetők.

Felvételük az iskolába (külön osztályba) figyelemmel minden esetleges méltánytalanság megelőzésére van szabályozva.

6.§

Ehhez hasonló rendelkezést tartalmaz az 1876. XXVIII. tc. 13. §-ának 2. pontja, azért itt külön indokolást nem igényel.

7. §

A zugiskolázás az ország némely részeiben nagy akadály a törvényes népoktatásnak, mert a zugtanítók, legtöbbször minden törvényes képesítés nélkül, üzleti érdekből üzik a tanítást, kárt okozva a gyermek szellemi és erkölcsi életén, egészségében. A zugiskolák sok esetben vallásiskola címen tartatnak fenn, amelyben azonban világi tantárgyakat is tanít oly zugtanító, aki még magyar állampolgársággal sem bír. A zugiskolázás kiirtására eddig népoktatási törvényeink elegendő módot nem nyújtottak, azért egyes törvényhatóságok szabályrendelettel védekeztek ez ellen, kihágásnak minősítvén a zugiskolázást, és azok fenntartói és tanítói ellen szigorú pénzbüntetést alkalmaztak. Ezen eljárás sok helyen sikeresnek bizonyult, ezért a javaslat 9. és 10. §-a a zugiskolázás ellen hasonló eljárást rendel, s bár a külön vallásoktatás céljából létesített iskolákat általában nem tiltja el, megakadályozza azt, hogy ilyenekben fejletlen gyermekek túlságos szellemi munkával terheltessenek.

8–10. §

A népoktatási törvény 4. §-ában az iskolamulasztókkal szemben megállapított bírság, minthogy az tapasztalat szerint a legtöbb esetben be nem hajtható, és mert a szóban forgó törvény a bírság kirovásának szankcióját meg nem állapította – a tankötelezettség érvényre emelése tekintetében célravezetőnek nem bizonyult. Ennek kell tulajdonítanunk, hogy p. o. az 1902. évben a tanköteleseknek még mindig csak 82.21 %-a járt iskolába, tehát több mint félmillió tanköteles (533 528) egyáltalán nem részesült törvényes oktatásban. A 2 466 224 iskolába járó gyermek összesen 9 436 773 iskolai félnapot mulasztott, amelyből 2 120 565 nap igazolatlan volt, s mindez után csak 98 161 K bírság-pénz folyt be.

A javaslat 8–10. §-a remélhetőleg gyökeresen segít a mostani tűrhetetlen állapoton, mert a szülővel, gyámmal vagy gazdával szemben, ha a megintés és a két ízben alkalmazott bírság eredményre nem vezet, kihágásnak minősíti a tanköteles gyermek által elkövetett igazolatlan iskolamulasztást, és ezen kihágást 60 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel rendeli büntetni, amely pénzbüntetés behajthatatlanság esetén elzárással büntetendő.

A 10. § szerint a pénzbüntetés közmunkára is átváltoztatható, amely rendelkezés a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. XII. tc. 115. §-ában foglalt rendelkezéssel megegyezik, és viszonyaink közé beillik. A közmunka az iskola körül, az iskolakertben, a faiskolában ledolgozható. Ha az illető a közmunka teljesítését 24 óra alatt meg nem kezdi, elzárás alkalmazandó. Azt, hogy ezekben a kihágásokról szóló 1879. XL. tc. alkalmazandó, nem volt szükség itt külön kimondani.

A rendes iskolába való járást a nyugat-európai államok kivétel nélkül szigorú törvényes rendszabályokkal biztosítják. Így p. o. Ausztriában, aki tanköteles gyermekét az iskolába való beíratástól elvonja vagy hamis adatot mond be róla, arra 10–20 forintig terjedő pénzbüntetés vagy megfelelően fél–négy napi fogság róható. Aki gyermekét az iskolaév elején, 14 nap alatt be nem íratja, megintendő; s ha ezután három nap alatt még nem gondoskodik felvételéről, 1 – 5 forintnyi pénzbüntetéssel vagy megfelelő fogsággal – legföllebb 24 órára – büntetendő. Hanyag iskolalátogatásnál, ha a szülők nyereszkedésből okozták, a pénzbüntetés 10 forintig, a fogság 2 napra terjedhet; ismétlés esetében amaz 20 forintig, ez 4 napra emelkedik. Az eljárás mindezen büntetések kiszabásában azon módon folyik, aminőt az általános büntetőkönyv előre nem látott kihágások vizsgálatára és büntetésére elrendel.

Poroszországban a szülők büntetésén kívül a gyermekek, ha ok nélkül mulasztanak, kényszer útján is vihetők iskolába, s végre rendőri segítséghez is folyamodhatik az iskola hatósága. A büntetés mértéke a különböző tartományokban különböző; a továbbképzés kötelezettségét megállapító újabb 1891. törvény a szülőkre vagy munkaadóra, ha a mulasztást okozzák, 20 márkáig terjedhető bírságot vagy megfelelően 3 napra terjedhető fogságot ró.

Szászországban a nem igazolt iskolamulasztás esetében a kapitányság (Amtshauptmannschaft) által a szülők vagy az illető nevelők pénzbírsággal – tíz tallérig – büntethetők, vagyontalanság esetében megfelelő fogsággal.

Bajorországban az igazolatlan iskolamulasztás büntetése minden egyes esetben 10–50 fillérnyi pénzbírság, melyet a helyi hatóság ró ki. Kétszeri büntetés után a további mulasztás bejelentendő a törvényszéknél, mely pénzbírságot 45 márkáig, esetleg 8 napra terjedő fogságot szabhat ki. A szigorúbb megtorlás elkerülésére azonban az ország egyes vidékein iskolai biztosok vannak alkalmazásban, akik a hiányzó gyermekeket otthon felkeresik, és iskolába vezetik.

Badenben az iskolamulasztást a helyi iskolaszék indítványára a község előljárósága bünteti, egy-egy napra 10–50 fillért róva ki; súlyosabb esetekben a pénzbírság 50 márkáig lehet, esetleg 8 napi fogság.

Hessenben az igazolatlan iskolamulasztás napja az első esetben 20 fillérrel, ismétlés esetében 40 fillérig büntethető az iskolai előljáróság indítványára a község előljárósága által; a kerületi hatóság a birodalmi törvény határozata szerint a pénzbírságot fogházra is változtathatja. Gazdák, ha cselédjüket a továbbképző iskolától elvonják, rendőrileg 2–20 márkáig pénzbírsággal büntetnek.

A nagyobb német államok ez intézkedéseiben, bár apróbb részletekben eltérnek is egymástól, a megegyező vonások eléggé jellemzik azt a felfogást, mely a tankötelezettség érvényesítésében Németországban általában irányadó. A mindennapos iskolázás többnyire 8 évi kötelezettséggel jár, s majdnem mindenütt még 2–3 évi továbbképző iskolázás következik, mai nap mindinkább szakszerű irányzattal. A népiskolából való elbocsátás rendszerint végvizsgálattal van egybekötve. Nem eléggé készült népiskolai tanulók mindenütt egy további évre tankötelesek. Igazolatlan mulasztásokat a tanulóknál fegyelmi úton, a vétkes szülőknél és gazdáknál rendőrileg kisebb-nagyobb pénzbírsággal – mely egy esetben, pl. Weimarban, 150 márkáig terjedhet –, vagy megfelelő fogsággal, több helyütt a községi gyámolítás megvonásával is fenytik.

II. FEJEZET

AZ ELEMI NÉPISKOLA KÉT TAGOZATA

11. §

Úgy az 1868. XXXVIII. tc., mint a jelen törvényjavaslat 1. §-ában megszabott és kilenc évre terjedő tankötelezettségnek megfelelően az elemi népiskola szintén kilenc évre terjedő szervezettel bír akként, hogy ennek a hat évre terjedő mindennapi és három évre terjedő ismétlő tanfolyama egymáshoz szervesen kapcsolódik. A hat évre terjedő mindennapi és három évre terjedő ismétlő tankötelezettség természetesen mint minimum tekintendő; és így nincs kizárva annak a lehetősége, hogy ha valamelyik iskolafenntartó, miként p. o. az erdélyrészi ág. hitv. evang. hitfelekezet, már most 8, sőt 9 évre terjedő mindennapi iskolázást tart fenn, ezen gyakorlatot továbbra is fenntarthassa, természetesen azzal a kikötéssel, hogy a 13–15 éves korra eső ismétlő tanfolyamban a jelen javaslat 14. §-a 4. pontjában, illetőleg a 20–32. §-ban az elemi népiskola ismétlő tanfolyamára megszabott feltételek a 8 vagy 9 évre kiterjesztett mindennapi tanfolyam keretében szintén megvalósíttassanak.

12. §

Ezen szakasz évi nyolc, illetőleg kilenc havi iskolai szorgalomidőt állapítván meg, hatályon kívül helyezi a népoktatási törvény 53. §-át, amely a 10 évesnél idősebb gyermekekre nézve a földműveléssel foglalkozó községekben megengedi, hogy szünidőn kívül még két hónapig, a legnagyobb munkaidőben csak vasárnapi iskolába járjanak, mert e szerint a 11 és 12 éves, vagyis az elemi népiskola V. és VI. osztályába utalt tankötelesek számára a szorgalomidő tulajdonképpen csak hat hónapig tart. Ennyi idő alatt a felső osztályokban, ahol a népiskolai kötelezett tantárgyaknak éppen a leglényege-

Az 1901/1902.

Az iskolák fokozata, minősége, tannyelve		Állami	Községi	Fele-	
		iskolák		R. kat.	
<i>Magyarország</i>					
a) Fokozat szerint	A népiskolák összes száma	1 830	1 760	5 513	
	%	10,58	10,17	31,87	
	Elemi iskola	1 704	1 669	5 452	
	%	93,10	94,83	98,89	
	Felső népiskola	7	8	8	
	%	0,38	0,45	0,15	
	Polgári iskola	119	83	53	
	%	6,52	4,72	0,96	
	Általános ismétlőiskola	638	1 041	4 477	
	Gazdasági ismétlőiskola	797	486	329	
Kizárólag magyar	1 830	1 289	3 847		
%	100 00	73,24	69,78		
b) Tannyelv szerint	Magyar és egyéb	Német és magyar	–	130	399
		Tót	–	18	763
		Oláh	–	143	1
		Ruthén	–	6	1
		Horvát	–	5	83
		Szerb	–	71	–
		Olasz	–	–	2
		Vend	–	–	13
		Cseh	–	6	–
		Két más nyelv és magyar...	–	2	22
	Összesen:	–	381	1 284	
	%	–	21,65	23,29	
	Tiszta	Német	–	3	69
		Tót	–	25	307
		Oláh	–	31	–
		Ruthén	–	–	–
		Horvát	–	–	2
		Szerb	–	20	–
		Bunyevác	–	–	3
		Olasz	–	10	–
Görög		–	–	–	
Két nyelv magyar nélkül		–	1	1	
Összesen:	–	90	382		
%	–	5,11	6,93		

tanévben							Egyesületi iskolák	Magán- iskolák	Összesen
kezeti iskolák									
G. kat.	G. kel.	Ág. ev.	Ev. ref.	Unit.	Izraelita	Együtt			
2 077	1 796	1 402	2 086	36	506	13 416	88	205	17 299
12,01	10,38	8,10	12,06	0,21	2,92	77,55	0,51	1,19	100,00
2 073	1 793	1 386	2 083	36	493	13 316	83	179	16 951
99,8	99,83	98,86	99,86	100,00	97,43	99,25	94,32	87,32	97,99
2	1	2	–	–	–	13	–	1	29
0,10	0,06	0,14	–	–	–	0,10	–	0,49	0,17
2	2	14	3	–	13	87	5	25	319
0,10	0,11	1,00	0,14	–	2,57	0,65	5,68	12,19	1,84
1 743	1 341	1 078	1 629	29	160	10 457	46	72	12 254
47	18	60	164	1	6	625	–	–	1 908
343	9	492	2 070	36	490	7 287	76	200	10 682
16,51	0,50	35,09	99,23	100,00	96,84	54,32	86,36	97,56	61,75
–	–	129	8	–	16	552	7	5	694
67	–	310	8	–	–	1 143	–	–	1 161
186	446	–	1	–	–	634	–	–	777
299	–	–	–	–	–	300	–	–	306
–	–	–	–	–	–	83	–	–	88
–	124	–	–	–	–	124	–	–	195
–	–	–	–	–	–	2	1	–	3
–	–	7	–	–	–	20	–	–	20
–	–	–	–	–	–	–	–	–	6
–	–	–	–	–	–	22	–	–	24
552	570	446	12	–	16	2 880	8	5	3 274
26,58	31,74	31,81	0,58	–	3,16	21,46	9,09	2,44	18,93
5	–	308	4	–	–	381	–	–	384
1 105	–	155	–	–	–	467	–	–	492
72	1 105	–	–	–	–	2 210	4	–	2 245
–	–	–	–	–	–	72	–	–	72
–	–	–	–	–	–	2	–	–	2
–	111	–	–	–	–	111	–	–	131
–	–	–	–	–	–	3	–	–	3
–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
–	1	–	–	–	–	1	–	–	1
–	–	1	–	–	–	2	–	–	3
1 182	1 217	364	4	–	–	3 249	4	–	3 343
56,91	67,76	43,1	0,19	–	–	24,22	4,55	–	19,32

sebbjei taníttatnak, lehetetlen a kívánt sikert elérni. Ez is egyik oka, hogy különösen a túl nagyszámú osztatlan (egy tanítóval bíró) népiskoláink nem oldják meg feladatukat. Az az előny, amit a szülők a 11–12 éves gyermekek munkáiból nyernek, egyáltalán nem áll arányban azon veszteséggel, amely a gyermekeket a hiányos népoktatás folytán éri. Ezért kell népoktatási törvényünkben ezen szakaszt törölni.

A szakasz 2. pontja az egy községben létező több jellegű iskolák tanítási rendjét szabályozza, főleg abból a célból, hogy a tankötelezettségnek közigazgatási ellenőrzése könnyíttessék, és hogy ugyanazon községben létező, több jellegű iskolák egymás között a szorgalomidőnek később való megkezdésével ne versenyezzenek. A 3-ik pont módot nyújt különösen a földműveléssel foglalkozó községekben a tanítási időnek alkalmas beosztására. Ezen szakasz a fő súlyt arra veti, hogy minden iskolában a nyolc hónapig tartó minimális szorgalomidő kitarassék, de ennek a helyi viszonyok által indokolt beosztása tekintetében az iskolai helyi hatóságot hatáskörrel ruházza fel.

13. §

A népoktatási 1868. XXXVIII. tc. 55. §-a a községi, a 11. § 3. pontja pedig a felekezeti elemi népiskola kötelezett tantárgyait sorolja fel. Minthogy azonban ez hiányos, szükségesnek látszott az idézett törvényszakaszok hatályon kívül való helyezésével az összes elemi népiskolák számára, jellegkülönbség nélkül, a kötelezett tantárgyakat itt megállapítani.

A testgyakorlás módszerének katonai szabályok alapjára való fektetése szükségesnek mutatkozik a végből, hogy a fiatalság már a zsenge ifjúkorban, mintegy játszva szokják hozzá azon legegységesebb katonai gyakorlatokhoz, melyeket eddig csak mint serdülő ifjú tanult megismerni, továbbá azért is, mivel a katonaságnál előírt testgyakorlatok hosszú idő alatt szerzett tapasztalatok szerint a test egyenletes kifejlesztésére leginkább alkalmasak.

14. §

Az állami elemi népiskolák most is kivétel nélkül magyar tannyelvűek. Ezen iskolákban a magyar tannyelv a javaslat szerint is érintetlenül marad. A magyar tannyelv természetesen valamennyi kötelezett tantárgyra és így, a hiterkölcstanra is kiterjed, ez utóbbinál azzal a könnyítéssel, hogy a magyar tanítási nyelv mellett az illető egyházi főhatóság kívánatára tannyelvül a gyermek anyanyelve is használható. Amiként már most is számos állami iskolában gondoskodva van arról, hogy az azokba járó és magyarul nem beszélő gyermekek számára az anyanyelvükön való írás-olvasás a III. osztálytól kezdve, vagyis amidőn a gyermek magyarul írni és olvasni megtanult, taníttassék, erről a javaslat zárópontjában a lehetőséghez képest szintén gondoskodik.

Mielőtt a javaslatnak a nem állami jellegű elemi népiskolák tannyelvére vonatkozó rendelkezését indokolnám, szükségesnek tartom a népiskolai tannyelvviszonyokat az alábbiakban feltüntetni:*

A javaslat 14. §-a szerint a nem állami, tehát községi, hitfelekezeti, társulati és magán elemi népiskolák tannyelvét az illető iskolafenntartók állapítják meg, ha azonban valamelyik nem magyar tannyelvű elemi népiskolában a beiratkozott növendékek összes létszámának legalább 20%-a magyar anyanyelvű, vagy ha az összes növendékek között legalább 20 magyar anyanyelvű van, a magyar nyelv is mint második tannyelv, használandó. Szükséges ezen utóbbi rendelkezés azért, mert most 3343 olyan népiskolánk van, amelyek kizárólag nemzetiségi tannyelvűek, amely iskolákban tehát az abban feljáró magyar tannyelvű tankötelesek anyanyelvükön nem nyernek megfelelő oktatást. Amidőn a javaslat ezen állapotot megszünteti, azáltal (ti. a magyar tannyelvnek párhuzamossá tétele által) egyszersemind a nem magyar anyanyelvű gyermeknek a magyar beszéd megtanulását és gyakorlását is könnyíti és biztossá teszi.

* A közölt táblázat lelőhelye: *Képv. Ir.* 1901–06. XXXV. 414. l. – A táblázatot l. a 414–5. lapon.

Az iskolafenntartók által a fennebbiek értelmében megállapított tannyelv megváltoztatásához a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása szükséges.

A javaslat kötelező pontja az ismétlőtanfolyam tanítási nyelvül az összes elemi népiskolákban, jellegkülönbség nélkül, kizárólag a magyart rendeli. Indokolt és szükséges ez az intézkedés azért, mert az elemi népiskola mindennapi tanfolyamában elsajátított magyar nyelvi készség megrögzítésére és az életre való biztosítására legalkalmasabb a fejlettebb 13–15 éves életkor; de különben is olyan kevés az ismétlőiskolai heti tanítási idő, hogy ezt éppen a nem magyar ajkú ifjúság jól felfogott érdekében egészen igénybe kell venni az iskolai magyar nyelvtanítás biztosítására.

A javaslatnak végső pontja még afelől is gondoskodik, hogy a magyar tannyelvű elemi népiskolákba járó és magyarul nem beszélő növendékek anyanyelvükön is a lehetőséghez képest oktatásban részesüljenek.

Az anyanyelven való oktatást minden iskolában, minden növendéknél azért lehetetlen megvalósítani, mert a 16 725 elemi népiskola közül 12 169 csak egy tanítóval bíró (osztatlan) népiskola. Az ezen iskolákban járó vegyes ajkú (sok helyen két, három, sőt négy nyelvet beszélő) gyermekek anyanyelvi oktatására lehetetlen kellő nyelvismerettel bíró tanítókat alkalmazni.

15. §

Ezen szakasz csakis azon elemi népiskolákra vonatkozik, amelyek kizárólag nem magyar tannyelvűek. Az ilyen iskolákban a magyar nyelvnek mint köteles tantárgynak tanítását már az 1879. évi XVIII. tc. 4. §-a rendeli, mégis a legújabbán beszerzett adatok szerint összesen 1340 olyan elemi népiskolánk van, amelyekben a magyar nyelv nem tanított sikerrel. Ezek között 24 községi, – 279 róm. kat. (32 német, 239 tót és 8 horvát); – 424 gör. kat. (329 oláh, 85 rutén, 10 tót); – 454 gör. kel. (402 oláh, 52 szerb), 158 ág. h. ev. (69 német és 89 tót anyanyelvvvel); végre egy német tannyelvű zsidó elemi iskola.

Kizárólag nemzetiségi tannyelvű népiskolánk száma 3343. Ezekben a magyar nyelv csakis mint tantárgy tanítatik, és mivel ezen iskolák, 90 kivételével, felekezeti, ezekben tehát a magyar nyelv tantervét maguk a hitfelekezetek állapítják meg; – a tapasztalat azt igazolja, hogy ezen kizárólag nemzetiségi tannyelvű népiskolák túlnyomó nagy részében a magyar nyelv tanítása csakis a magyar gépies írás és olvasásra terjed. Az ilyen, kizárólag nem magyar tannyelvű felekezeti népiskolákból magyarul beszélni tudó gyermek alig kerül ki.

Ezen tarthatatlan és már az 1879. évi XVIII. tc. intenciójával is ellenkező állapoton segít a javaslat, amidőn a szóban forgó iskoláktól megköveteli, amit különben már az 1879. XVIII. tc. végrehajtása tárgyában a vallás- és közoktatási miniszter 1879. évi 17 984. szám alatt, tehát ezelőtt 25 évvel kiadott tantervben a magyar nyelv tanítása céljául kitűzött, és amit az 1902. évi 30 332 számú vallás- és közoktatási miniszteri körrendelet is felújított, hogy ti. a nem magyar anyanyelvű gyermek az elemi népiskola mindennapi hatéves tanfolyama alatt a magyar beszédet annyira elsajátítsa, hogy az ő életviszonyainak megfelelően gondolatait magyarul tisztán és szabatosan ki tudja fejezni, továbbá tudjon magyarul folyékonyan olvasni, helyesen írni és számolni. A szakasz ezen rendelkezése kellő biztosítást nyer a javaslatnak megfelelő egyéb intézkedései által.

A jelen törvényjavaslat tehát semmivel sem követel többet, mint amennyit a 25 évvel ezelőtt alkotott törvény és ennek alapján kiadott miniszteri tanterv kíván. A 15. §-ban kitűzött cél szóról szóra egyezik a 25 évvel ezelőtt kitűzött tancéllal.

Külföldi, vegyes ajkú népek által lakott államokban különösen figyelemre méltó az a mód, amellyel az államnyelv a népoktatásban biztosítatik, s bennünket különösen érdekel még az a tény, hogy a többnyelvűség a népoktatásnál pedagógiai szempontból sem leküzdhetetlen akadály.

1. Poroszországnak négy keleti tartományában (Ostpreussen, Westpreussen, Posen és Schlesien) van vegyes ajkú, német és lengyel lakosság és az északi Schleswig-Holsteinban nagyobb számban a német mellett a dán népség. Mindkét vidéken mai nap csak a vallástanítás körében van a német mellett a tanulók anyanyelvének is némi hely engedve. Az irányadó szempontokat világosan egybefog-

lalja a schleswigi tartományi főhatóság utasítása (1888. dec. 18.). Eszerint a tannyelv az észak-schleswigi népiskolákban minden tárgyra nézve, a vallástan kivételével, a német nyelv; de a tanítók az iskola első évében, amennyire és ameddig szükséges, használhatják a dán nyelvet is a végre, hogy a gyermekeket, akik előtt éppenséggel ismeretlen a német szó, ebbe bevezethessék. Azokban az egyházközségekben, amelyekben dán az egyházi nyelv, a vallástanítás dánul folyhatik, föltéve, hogy eddig sem volt a német alkalmazásban. A vallástanításra hetenkint 6 óra számítható; azonban a kétórai szaporulat a közép- és felső fokon német nyelvű, vallástanításra fordítandó. Az ismétlőiskolákban is oly gyermekek számára, akik nyáron át nem járnak népiskolába, a heti kétórai vallás- és énektanítás német és dán nyelven történik. Az alsó fokú német nyelvi tanításban az első három hónap nyelvgyakorlatra fordítandó tárgyak és később képek használatával; csak a negyedik hónaptól fogva lép fel a német faliablak és kézi ábécés könyv alapján az olvasás tanítása a folytonos nyelvgyakorlat mellett. A kir. tanfelügyelők és a tanítók a gyermekekkel szemben folyton a német nyelvet használják, s arra kell ügyelniük, hogy a gyermekek egymással is mennél inkább német nyelven beszéljenek. Ez a rendelkezés az 1889. nyári félévben lépett életbe. Öt évvel később (1894) 77 dán lelkész, köztük számos iskola-felügyelő folyamodott az iránt, hogy a vallástanítás sikerének tekintetéből a népiskola minden fokán legalább kétórai dán nyelvi tanítás engedtesse meg. A porosz kormány a kérelmet, állítólag komoly megfontolás alapján, mint egész indokolatlant, kereken megtagadta, egyébként nagy elismeréssel fogadva a kérelmezők biztosítását, hogy mint hű és engedelmes alattvalók jó lélekkel és komoly szándékkal részükről mindent megtesznek a német nyelv terjesztésére.

A lengyel iskolákban (Posen, Westpreussen tartományában és Oppeln kerületében) már előbb (az 1887. szept. 7. kormányrendelettel) eltörölték legfelsőbb parancsra az itt-ott még dívó lengyel nyelvtanítást az összes nyilvános népiskolákban, az ekként felszabadult időt azontúl a német nyelv tanítására és gyakorlására rendelve. Még ez időben a magániskolai tanításra nézve fenntartotta a kormány a későbbi rendelkezést (1887. okt. 6.); azonban 1898-ban a legfelsőbb közigazgatási bíróság teljesen jogosnak ítélte azt a tartományi hatósági intézkedést, mely valakit, minden egyes esetben 60 márka pénzbírság terhe alatt, eltiltott az e célra alapított magániskolában a lengyel nyelv tanításától. Ugyancsak 1887-ben, az illető tanítóképzőkben is megszüntették a lengyel ajkú növendékek számára a lengyel nyelvtanítást mint szükségtelent; csakis a német ajkúakra nézve tartották ajánlatosnak, hogy heti két órában lengyel nyelvet tanuljanak avégből, hogy kétnyelvű iskolákban is taníthatósanak.

2. A német államok között még csak Szászországnak kellett idegen ajkú gyermekek tanításáról gondoskodni. Itt maga a népiskolai törvény (1873: 12. §.) rendelkezik úgy, hogy a vend gyermekek mind a német, mind a vend olvasásra tanítandók; azonban törekedni kell arra, hogy a német nyelvnek mind írásbeli, mind szóbeli használatában pontosságra és ügyességre szert tegyenek. Evégre a felsőbb osztályokban minden tantárgy német nyelven tanítandó; csak a vallástanítás adható anyanyelven mindaddig, amíg vend istentisztelet áll fenn a községben. A tanterv (3. §) ily értelmében eleitől fogva megköveteli, hogy a vend gyermekeket német beszédre szoktassák. Szigorúan megállapítandó tehát (a népiskolai rendtartás 26. § szerint), hogy meddig tartson a vend olvasás a német mellett és hány órában. A vallástanításban ugyan, amíg vend az istentisztelet nyelve, használhatók a vend biblia, katekizmus és énekeskönyv, de amellet a német nyelv használatára is szoktatni kell a tanulókat, és azért ajánlatos a bibliát és a vallástani könyveket úgy kiadni, hogy a vend szöveg mellett a német szöveg is meglegyen.

3. Belgium. A nyelvi különbségek ez államban korántsem nehezítették annyira a népoktatás szervezését, mint a felekezeti ellentétek. Míg ezek miatt az országos törvények többszörös módosításra szorultak, a nyelvekre nézve a döntést eleitől fogva a községekre bízatták abban a meggyőződésben, hogy már a közhasznosság tekintetéből, törvényes kötelezettség nélkül is hajlandók lesznek flamand vidéken a francia nyelvet felvenni a tárgyak közé, viszont a flamand és német nyelvet a vallon helységekben, ami többnyire meg is történik.

4. Az északi germán államokban a svéd és norvég lakosság mellett lapp és finn népség is van. (Svédországban körülbelül 20 000 finn, 6 000 lapp; Norvégiában 15 000 lapp, 9 000 finn.) Számukra

Svédországban egy-egy vidéki tanítóképzőt állítottak, amelyekben a kisediskolák számára többnyire nőtanítókat nevelnek, hogy az idegen ajkú gyermekeket a tulajdonképpeni népiskola svéd nyelvű tanfolyamaira előkészítsék. Norvégiában a törvény (1892. júl. 6.) a norvég nyelvet teszi népiskolai tannyelvűvé. De sajtóságos nehézség ez országban, hogy a norvég irodalmi nyelv dán hatás alatt fejlődve, nagyban elüt a köznyelvtől; az egyes iskolai előjáróságokat illeti tehát a döntés, hogy a tankönyvekben és az iskolai dolgozatokban melyik norvég nyelv alkalmaztassék. Azonban a gyermekeket mindkét nyelvben kell oktatni. A vegyes ajkú helységekre nézve pedig megengedi a törvény, hogy az iskolai előjáróság indítványára, a felügyelőhatóság meghallgatásával, az iskolai főhatóság határozza meg, hogy a tankönyvekben a lapp és finn szöveg mellett melyik norvég nyelv szerepeljen.

5. Az angol művelődés körében a népiskolai fokon csupán az ír nyelv állása jöhet tekintetbe. Figyelemre méltó körülmény erre nézve, hogy több század előtt (1537) az ír parlament szabta meg, hogy minden ember ezentúl – az ír nyelv és szokás megszüntetésével – az angol nyelvet használja, és angol rend és mód szerint éljen. Több mint két századon át ily irányt követtek a törvényes intézkedések. Csak a XIX. század elején szerveződik az ír „nemzeti” nevelésügy oly alapon, hogy legalább a felekezetekre oszolt népség vallásos érzülete háborítást ne szenvedjen; de az ír nyelv mind mai napig csaknem köteles nyelv maradt a nemzeti iskolák tervében, s csupán mint ily melléktárgy szerepel a latin és német nyelv mellett a vizsgálatokon, amelyek alapján az iskolák az állami segílyt nyerik. Mintegy 30 év előtt azonban (1877) alakult az ír nyelv megőrzésére egy társulat (Society for Preservation of the Irish Language), amelynek hatása alatt nemcsak egyes felsőbb fokú tanintézetekben, köztük egy kat. tanítóképzőben is, sikerült az ír nyelvnek helyet foglalni a tantárgyak közt, hanem a népiskolákban is ír nyelvű kerületekben kisegítő tannyelv lett. Ez a kétnyelvű rendszer – az iskolafelügyelők tanúsága szerint – tetemesen emelte az iskolai tanítás sikerét. (Különben az ír nyelv használatára tanulságosak a statisztikai kimutatások; 1881. Írországon 64 167 volt a csupán ír nyelven beszélő és 885 765 az ír és angol nyelven értő; tíz évvel később (1891) már csak 38 192 a csupán írül és 642 053 az angolul és írül beszélők száma.)

6. Svájc kantonjaiban a nyelvi különbség mindvégig kevesebb nehézséget okozott, mint a felekezeti kérdés. A legtöbb kanton népsége egynyelvű, s ezekben ez szolgál tannyelvű; ahol pedig vegyes nyelvű a népség, ott a képesítés is megoszlik a nyelvek szerint, és a népiskolai tanítás anyanyelven folyik. Azonban az egyes kantonok tanterveikben gondoskodtak róla, hogy már a népiskola korában is tanítsák a másik irányadó nyelvet. Így a német többségű kantonok (Bern és Luzern) tanterveiben a népiskola felsőbb osztályaiban szerepel a francia nyelv. Graubünden, melynek népsége háromnyelvű (van 48 937 német, 36 508 latin és 17 883 olasz lakosa), tantervében követeli, hogy az olasz és latin tanulók lehetőleg német nyelven is nyerjenek oktatást. A tiszta francia kantonok közül is épp a legműveltebb Genf, a népiskola első osztályán kezdve, mindvégig kellő helyet juttat a német nyelv gyakorlati tanításánál.

16. §

Az 1879. évi XVIII. tc. 4. § szerint a magyar nyelv köteles tanítását a községi népiskolákban a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön rendeletben szabályozza. Ezen szabályrendeletet az óraszámra nézve népiskolai tantervük megállapításánál a felekezeti hatóságok is kötelesek szem előtt tartani.

A javaslat szerint a magyar nyelv tanítására vonatkozó tantervet nemcsak a községi, hanem a hitfelekezeti népiskolák számára is a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. Ezen rendelkezés szükségességét különösen a 14. §-nál közölt adatok indokolják...

49. §

...Az 1893. XXVI. tc. 13. §-a az államsegélyes hitfelekezeti tanítók fegyelmi ügyeit szabályozza, és úgy a tanító, mint az állam érdekeinek szempontjából az állami ingerenciát, még az államellenes irány követésével vádolt felekezeti tanító fegyelmi ügyében is, azon feltételhez köti, hogy vajon az illető tanítónak fizetése államsegéllyel ki van-e egészítve?

Ezen javaslat a tanítók fegyelmi ügyeit három külön csoportban szabályozza.

Az első csoportba vannak sorozva azon fegyelmi vétségek, amelyek az állam érdekeit érintik, és ezekkel szemben a javaslat 49. §-ában azon egyedül helyes álláspontra helyezkedik, hogy ilyen esetekben bármilyen jellegű iskolánál alkalmazott tanító ellen, tekintet nélkül arra, vajon fizetésének kiegészítésére van-e államsegély engedélyezve vagy sem, a közigazgatási bizottság hivatva van az 1876. XXVIII. tc. 7. §-ában megszabott módon a fegyelmi eljárást foganatosítani. Ez a rendelkezés természetesen nem zárja ki, hogy a felekezeti tanítóknak az állam érdekkörét sértő fegyelmi eseteiben is az illetékes egyházi főhatóság saját szabályai szerint járjon el, és hozzon fegyelmi ítéletet; de módot nyújt arra, hogy minden olyan esetben, amidőn a hitfelekezeti főhatóság a fegyelmi eljárás megindítását és befejezését halogatná, vagy az eljárást az állam érdekeinek figyelmen kívül hagyásával foganatosítaná, a közigazgatási bizottság jogosítva legyen eljárni.

Az ezen csoportba sorolt fegyelmi vétségek a következők:

a) A magyar nyelv tanításának elhanyagolása. Azért szükséges ezen fegyelmi vétséget idesorozni, mert a magyar nyelv elsajátítása az államnak és polgárainak elsőrendű érdeke. Hogy a magyar nyelv tanításának nincs meg a kellő eredménye, ennek a legtöbb esetben az iskolafenntartónak ez iránt való vétkes érzéketlensége mellett a tanító hanyagsága az oka. Ez ellen az 1879. XVIII. tc. kellő megtorlásról nem gondoskodott, mert a 6. § 3. pontja nem a tanító, hanem az iskola ellen enged megtorlást, ez pedig elég hatályosnak nem bizonyult; az 1893. XXVI. tc. 13. §-ának 2. pontja alapján pedig csak az esetben lehet helye az ilyen tanító ellen a fegyelmi eljárásnak, ha a fizetéskiegészítésre legalább 120 korona államsegély van engedélyezve, és ez esetben is a fegyelmi vizsgálatot a hitfelekezeti hatóság saját szabványa szerint ejti meg.

A javaslat megfelelően gondoskodik arról, hogy a tanítónak ilyen hanyagsága, esetleg a tanítás sikertelen voltának egyéb oka bizottságilag megállapíttassék és megtoroltassék.

Ha a fegyelmi vizsgálat során az állapítatik meg, hogy a magyar nyelvtanítás sikertelen volta, illetve annak oka nem a tanító szándékos mulasztásában, hanem megfelelő tanítói képességének hiányában rejlik, ezen esetben az illető tanító, amennyiben az orsz. tanítói nyugdíjintézetnek tagja, az 1875. évi XXXII. tc. 10. §-a alapján nyugdíjazandó, illetőleg végkielégítendő.

A 49. § b) pontja a javaslat 18. §-ának folyománya. A c) pontban az államellenes irány megállapítása teljesen azonos az 1893. XXVI. tc. 13. §-ának utolsó pontjában foglalt értelmezéssel. A c) pont eseteiben az ezen §-ban megszabott eljárás a nyugdíjazott tanítókkal szemben is alkalmazandó. A d) pont alatt a kivándorlási üzemeknek a fegyelmi vétségek közé való felvételét az a tapasztalat tette szükségessé, hogy néhány esetben bebizonyult a tanítóknak ilyen irányú káros közrehatása, de az ilyen üzemeknek fegyelmi úton való megtorlására nem volt meg a kellő törvényes alap. Az ezen pontban felvett rendelkezés a kivándorlásról szóló 1903. IV. tc. 18. és 20. §-aiban, továbbá a IV. fejezetében foglalt rendelkezésekkel egyezik. Tehát a javaslat szerint fegyelmi eljárás alá vonandók az olyan tanítók, akik a kivándorlásra vonatkozó bármiféle felhívást, ismertetést közzétesznek, vagy egyeseknek szétküldenek, vagy akár szóval, akár írásban a kivándorlásra csábítanak, buzdítanak, e célból házról házra járnak, a kivándorlóktól díjat vagy szolgáltatást követelnek, vagy elfogadnak, és a kivándorlóknak előleget adnak, általában a kivándorlást bármily úton-módon, nyereségből vagy keresetből, avagy anélkül előmozdítják.

Ezen szakasz utolsó előtti pontja bizonyos esetekben az államsegély megvonása és a bűnvádi eljárás megindítása iránt tartalmaz rendelkezést, és a tanítónak állásától való felfüggesztése tekintetében összhangban áll az 1876. XXVIII. tc. 7. §-ának 3. pontjával.

A néptanítók nyugdíjazásáról szóló 1875. évi XXXII. tc. 12. §-ában nincs kimondva, hogy egyrészt ki gyakorolja a nyugdíjazott tanítóval szemben a nyugdíj elvonása céljából a fegyelmi hatóságot, és hogy másrészt „büntény” alatt milyen büntetendő cselekményt kell érteni. Ezt a kérdést a 49. § utolsó pontjában foglalt rendelkezéssel vélem megoldhatónak... (430–432)

IV. FEJEZET

TANÍTÓKÉPZÉS ÉS KÉPESÍTÉS

Az 1868. XXXVIII. tc.-nek a tanítóképzésről és képesítésről szóló részeinek módosítását és kiegészítését az alábbi szempontok teszik szükségessé:

a) Sok tekintetben hiányosak az említett tc.-nek idevonatkozó rendelkezései, amennyiben a tanítóképzés rendszerének akkori kialakulatlan volta miatt főleg az akkor szervezett állami tanítóképzés rendezésére szorítkoznak, és nem intézkednek sok olyan szervezeti kérdésben, melyeknek egy organikus törvényben benne kell lenniök, amint tényleg benne vannak a középiskolákról szóló 1883. XXX. tc.-ben. Időközben a kormány Rendtartási Szabályzatokkal és külön rendeletekkel pótolta a hiányokat, s az ilyen módon már megvalósított intézkedések közül a maradandóbb jellegűek, a fontosabbak, amelyeknek törvényben van a kellő helyük, ezen javaslatba most felvették.

b) Részben elavultak 1868 óta némely intézkedések, amelyek helyett a most javaslatba hozott módosítások nagyobb részén szintén a gyakorlatban már megvalósult intézkedéseknek törvénybe iktatása.

c) Szükségessé vált, hogy a jelen törvénybe kellő módosítással átvett „A magyar nyelv tanításáról a népoktatási intézetekben” szóló 1879. XVIII. tc. rendelkezéseinek érvényesülésére fokozott mértékű biztosítékok állapíttassanak meg már a tanítóképzés – főképpen pedig a képesítés szervezésében. A jelen törvényjavaslatnak azon intézkedései, hogy a képzőintézetekbe csak magyarul beszélők vehetők fel (58. §); főképpen pedig, hogy a végleges alkalmazásra jogosító szakképesítő vizsgálat (80. §), amelyben a szorosabb értelemben vett szaktárgyak mellett a nemzeti műveltség fő alkotó elemeit tevő tárgyak is helyet foglalnak, állami vizsgáló bizottság előtt magyar nyelven teendő le, és hogy ezen szakvizsgálat tárgyai legnagyobb részén már a képzés folyamán magyarul tanítandók (64. §), mindezek együttesen adják azt a biztosítékot, hogy végre Magyarországon is csak olyan tanítók legyenek alkalmazhatók, akik az állam nyelvét bírják, és a nemzeti műveltségnek részesei... (433–434.)

64. és 65. §

...A képzőintézetek tannyelvét és a felekezeti intézetek tantervét a középiskolai törvény analógiája és az elemi népiskolákra vonatkozólag a jelen törvényjavaslat 14. és 80. §-aiban kifejezett elvek követelményeinek megfelelően szabályozza. A 80. § kimondja, hogy a tanítóképesítő szakvizsgálat magyar nyelven teendő le. Ez a rendelkezés nemcsak az állam nyelvét megillető és azt érvényre emelő intézkedés, hanem a legbiztosabb mód azon cél elérésére, hogy a magyar nyelvtanítás az elemi iskolákban arra képes tanítói karra bízassék. Különben is a nem magyar tannyelvű intézetekben képzett tanítójelölteknek létérdekebe vág, hogy a szakvizsgálat tárgyai közül a 64. §-ban megjelölt tárgyakat már a képzés folyamán magyarul tanulják, mert különben veszélyeztetve volna vizsgálatuk sikere s ezzel állásba jutásuk... (437)

70. §

...Hazánknak minden fokozatú iskolájára nézve meg van már törvényesen állapítva az alkalmazható tanítószemélyzet minősítése (a népiskolákra az 1868. XXXVIII. tc. 133. §, felső nép- és polgári iskolákra ugyanazon tc. 103. §, középiskolákra az 1883. XXX. tc. 20. §), kivéve a felsőbb leány-

iskolai és a kereskedelmi iskola tanári személyzetét, mégpedig mindenikben minden fenntartó hatóság iskoláira kiterjedő érvénnyel. Csupán a tanítóképző intézetekre hiányzott mind ez ideig a megfelelő törvényes intézkedés.

Hogy az 1868. XXXVIII. tc. erről nem intézkedett, annak oka az, hogy akkor sem nálunk, sem a többi kultúrállamban nem volt szervezve különleges képzőintézeti tanárképzés és képesítés. Azon tc. mégis úgy akarta a képzőintézetekben a megfelelő tanári testületet biztosítani, hogy nagyobb fizetést állapított meg számukra (86. §), mint az akkori középiskolai tanári fizetés volt.

Azóta az állam gondoskodott a saját képzőintézetei számára tanárok képzéséről, és ez a szervezet – amely teljesen hazai kezdeményezés – a működése közben szerzett tapasztalatok szerint időnként módosítva, kielégítően bevált, és eddigi eredményeivel följosogít arra a reményre, hogy sikeres szervezetté fog kialakulni. Az e téren szerzett és már elég hosszú időre kiterjedő tapasztalatok lehetővé teszik, hogy azok alapján ez ügy véglegesen szerveztessék, s az erre vonatkozó munkálatok meg is indítottak. De ez a kérdés ma még nincsen a megoldásnak abban az állapotában, hogy egységes és kizárólagos szabályozásnak alapjául legyen vehető.

Ezért van, hogy a végleges rendezésig a § nem csupán az erre vonatkozó *a)* pont alatti képesítést fogadja el, hanem megállapít még háromfélét mint elfogadhatókat azok közül, amelyek a kifejlett gyakorlat szerint szokásban voltak.

Valamennyinek közös vonása, hogy a tanítói oklevél vagy az érettségi bizonyítvány megszerzése után 5 év múlva adja meg a képesítést, amely időt a jelöltnek részben igazolt sikerű főiskolai tanulmányokkal, részben tanítói gyakorlattal kell eltöltenie. Öt évre terjed az az idő is, ami alatt a középiskolai tanárjelölt oklevelét megszerezheti; a képzőintézeti tanárnak sem munkaköre, sem javadalmazása nem állván a középiskolai tanárénak színvonala alatt, ennyi időt a képesítés megszerzésének keretüül meg kellett állapítani.

71., 72. és 73. §

A képzőintézetek tanító személyzetének fegyelmi viszonyairól az 1868. XXXVIII. tc. nem intézkedett, ellenben a középiskolákról szóló 1883. XXX. tc.-ben a tanárok fegyelmi viszonyaira vonatkozó elvi fontosságú intézkedések föl vannak véve. Ez utóbbi tc.-nek 36., 37. és 40. §-aiban az állami tanárok fegyelmi ügyeire vonatkozó intézkedéseivel megegyező rendelkezések vannak a jelen törvényjavaslat szövegében levő §-aiba fölvéve.

74. §

Ezen § a felekezeti képzőintézetek tanító személyzetének fegyelmi ügyeit meghagyja az egyházi főhatóságok hatáskörében, de az egyházi főhatóságok kötelesek fegyelmi szabályzatukat a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatni. (L. 52. §)

75–77., 79–82. § (Képesítés)

Az egész javaslatnak nemcsak kulturális, de nemzeti szempontból is legfontosabb része a tanítók képesítéséről szóló rendelkezése.

Magára a képesítővizsgálatnak tagozására és arra, hogy a tanítói oklevél csak bizonyos ideig tartó gyakorlati működés után legyen megszerezhető, már az 1868. XXXVIII. tc.-ben (102. §) is vannak utalások. Ebben a tekintetben a javaslat nem egészen új. Új azonban és a jelen törvényjavaslat erre vonatkozó rendelkezéseinek tulajdonképpen súlypontja az, amely a tanítói oklevél kiadását és a végleges alkalmazásra való jogosultságot állami vizsgáló bizottság előtt kiállandó képesítő szakvizsgálat-hoz (75. § *b)* köti (81. §).

Ez is csak az elemi népiskolai tanítóképesítésben új. A többi tanító személyzetre nézve már megállapították törvényeink az állami képesítést: a polgári iskolai tanítókra már az 1868. XXXVIII. tc. 103. §-a, a középiskolai tanárookra az 1883. XXX. tc. 60. §-a.

De a népiskolai tanítókra is csak Magyarországon új ez az intézkedés: a többi kultúrállamok, Belgium kivételével, csak állami képesítést ismernek minden fokozatú tanítóra nézve...

...A tanítóképesítést tehát Európa majd minden civilizált államában (Romániában is) az állam adja. A természetes magyarázata ezen ma már általánosan érvényesülő törvénynek az, hogy a tanítói hivatal szintén közszolgálati jelleggel bír, és az ilyen hivatalra az államnak kell megadnia az alkalmazási jogosultságot. A tanítók testülete az állam kulturális érdekeinek a művelője. A nemzeti kultúra pedig egyik legfontosabb tényezője az állam erejének és fejlődőképességének. Azért kiváló állami érdek, hogy ezen kultúra művelőinek erre alkalmas voltáról az állam teljes biztosítékot nyerjen.

Ez a biztosíték Magyarországon a népoktatás körében igen fogyatékos mértékben van meg. Továbbképzésünk túlnyomóan a hitfelekezetek kezében van. Uí. 48 tanítóképző közül 30, továbbá a 27 tanítónőképző közül 20 felekezeti jellegű. A felekezeti tanítónőképző intézetek közül 11 róm. kat., 5 g. kat., 4 g. kel., 6 ágostai, 3 ev.-ref. és 1 izraelita. A róm. kat. tanítóképzők mind magyar anyanyelvűek. A g. kat. tanítóképzők közül 2 magyar, 2 oláh-magyar és 1 oláh; a g. keletiek közül 2 oláh, 2 szerb; az ág. hitv. ev. közül 5 magyar, 1 német; az ev.-ref. 3 mind magyar, úgyszintén az izraelita képző is magyar tannyelvű. A felekezeti tanítónőképzők közül a 18. r. kat. mind magyar tannyelvű; az 1 g. kel. szerb; az 1 ev.-ref. magyar tannyelvű. Az 1901/2. tanévben képesített 2549 tanító és tanítónő közül 1598, azaz 63% felekezeti képzőkben nyert képesítést.

A múltban az arány még kedvezőtlenebb volt. Ilyen arányban töltik be az állami életerő nélkülözhetetlen műhelyeit: a nemzeti közművelődés hivatalait olyanok, akiknek erre alkalmas voltak megállapítására az államnak semminemű vagy csak igen korlátolt ingerenciája van.

Ha ez már kulturális szempontból is tarthatatlan állapot, annyival inkább azzá teszi az a megállapítható tény, hogy az 1879. XVIII. tc., ámbár a magyar nyelv tanítását minden népoktatási intézetben elrendeli, és egyúttal megtiltja, hogy 1883-tól kezdve a magyar nyelvet oktató képességgel nem bíró tanítók akár alkalmazhatók, akár alkalmazásukban meghagyhatók legyenek, mégis az 1901/2. tanévben, tehát 22 évvel a örvény meghozatala után még mindig 1597 magyarul nem tudó tanító volt alkalmazva felekezeti iskolákban, s ezek miatt 1340 iskolában a magyar nyelv egyáltalán nem tanított.

Aki a nemzeti közművelődésnek aktív tényezője akar lenni, azt már a természetes ösztön is rá kellene hogy bírja legalább arra, hogy az állam nyelvét elsajátítsa. De ha még az 1879 óta fennálló törvény sem tudta igen sok esetben a hatását ilyen értelemben érvényesíteni, akkor valóban elérkezett az ideje annak, hogy az állam a teljes sikert biztosító intézkedést állapítson meg ezen cél érdekében. De nemcsak a magyar nyelvtanítás sikerének a biztosítása, hanem egyáltalán a tanítóképzés színvonalának az emelése és főleg a tanítónői pályát már-már aggasztó mérvben előzőnlő létszám apasztása megköveteli, hogy a tanítóképesítés az állam és a népoktatás érdekeit az eddiginél jobban biztosító módon szabályoztassék.

Eddig az állam a felekezeti tanítóképesítésre annyiban gyakorol befolyást, hogy a 28 róm. kat., 4 g. kat. és 1 izraelita tanító-, tanítónőképző intézet képesítő vizsgálatán a kir. tanfelügyelő jelen van, arra befolyást gyakorol, és a tanítói oklevelek a kir. tanfelügyelő aláírásával adatnak ki. A kizárólag nem magyar tannyelvű 7 felekezeti tanítónőképző intézetben a tanítónőképző vizsgálatok az 1879. XVIII. tc.6. §-a alapján a tanfelügyelőnek vagy a közoktatásügyi miniszter által kinevezett helyettesének jelenlétében és részvételével tartatnak meg, és a képesítő oklevelek csak általa is aláírva adhatók ki. A kir. tanfelügyelő az aláírást megtagadhatja, és ez ellen a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez lehet felfolyamodni. Ellenben az 5 ágostai és 2 ev.-ref. felekezeti tanítóképző intézetben az állam a tanítóképesítésre sem közvetve, sem közvetlenül befolyást nem gyakorol most.

A fentebb kifejtett indokokból szükséges tehát, hogy az állam azon jogot, amelyet most a római és gör. kat., az izraelita és az 1879. XVIII. tc. alapján a nem magyar tannyelvű felekezeti tanítóképző intézetekben a tanítóképesítésre gyakorol, az összes nem állami tanító- és tanítónőképző

intézetekre fokozottabb mérvben (mert az eddigi befolyás a kívánt sikert nem biztosította) kiterjesztve és egységes irányban gyakorolja.

A jelen javaslat a tanítói oklevél kiadását és a végleges alkalmazhatóság megadását állami vizsgáló bizottság kizárólagos hatáskörébe utalja, amely előtt magyar nyelven leteendő vizsgálatban a szorosabb értelemben vett szaktárgyak mellett a nemzeti műveltség fő alkotó elemeit tevő tárgyak is helyet foglalnak (80. §).

Viszont: amidőn a jelen törvényjavaslat az állam érdekében a leírt határozott biztosítékot megállapítja, másfelől gondosan ügyel arra, hogy a felekezeti érdekek és jogok is megtalálják a maguk biztosítékait, és hogy a felekezeteknek mint iskolafenntartóknak hatáskörük ne érintessék nagyobb mértékben, mint amennyire éppen azon cél érdekében elkerülhetetlen. Nevezetesen:

a) Érintetlenül hagyja a hitfelekezeteknek az 1868. XXXVIII. tc. 13. §-ában megállapított azon jogát, hogy tanító- és tanítónőképző intézeteket állíthatnak és tarthatnak fenn ugyanolyan feltételek mellett és alatt, amilyeneket a hivatkozott tc. 13. §-a is megállapított.

b) A képzőintézeti tanfolyamot bezáró alapvizsgálatot, amelynek célja annak a megállapítása, hogy a jelölt az egész tanfolyamot sikerrel tanulmányozta (75. §-a), amelyik tehát analóg természetű a középiskolák érettségi vizsgálatával, a javaslat meghagyja az illető intézet hatóságának és tanári testületének hatáskörében, s ezzel szemben csupán az ellenőrzés jogát állapítja meg a kormány számára (77. §), mégpedig egészen azonos módon, amint ez az analóg érettségi vizsgálatra nézve a Középiskolai Törvényben meg van állapítva (1883. XXX. tc. 23. és 24. §). Ezen alapvizsgálat a 4-ik évfolyam végén teendő, amidőn tehát a jelölt külön osztályvizsgálatot nem tesz.

c) A tanképesítő szakvizsgálat felvételére rendelt állami vizsgáló bizottság szervezete a 81. §-ban a felekezeti érdekek messzemenő méltánylásával van megállapítva.

A tanítóképesítésnek itt tervezett új rendje az eddigi állapottal szemben a felekezetekre nézve nem tekinthető jogfosztásnak, hanem ellenkezőleg, meglevő joguk értéke emelésének, mert a képesítés jelenlegi módja mellett az állami és nem állami képezdek képesítésének egyenjogúságát és egyenértékét a gyakorlatban fenntartani alig volna lehetséges; ebből a szempontból a képesítővizsgának új, hathatós biztosítékokkal való felruházása elkerülhetetlenül szükséges, annál inkább, mert e törvényjavaslat 86. §-a egyidejűleg a tanítók oklevelét az érettségi bizonyítvánnyal egyenértékűnek nyilvánítja.

Visszatérve a képesítővizsgálatnak a tagozására és arra, hogy a végleges képesítés és a tanfolyam elvégzése közé bizonyos ideig tartó gyakorlati működés essék, rá kell mutatnunk arra, hogy már az 1868. XXXVIII. tc. 102. §-a úgy intézkedett, hogy „A tanfolyam bevégzése után egy évre, de legfeljebb két év eltelte alatt, amely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló”, köteles képesítővizsgálatra állani. 1881-ben, midőn a tanfolyam 4 évesre bővült, éppen a gyakorlatra szánt év vonatott be a tanfolyam 4-ik évéül, s így került a képesítővizsgálat közvetlenül a tanfolyam végére. A javaslat most visszaállítja a szakképesítő-vizsgálat megelőző gyakorlati időt, mégpedig kötelezően gyakorlati működésben eltöltendőnek rendeli azt (82. §). Mert a gyakorlati működés az igazi próbája az alkalmazhatóságnak; mert a tanfolyamon szerzett, de ott még bensőleg eléggé föl nem dolgozott, nagyobb részben elméleti ismeretek a gyakorlati működés közben válnak a jelöltnek igazán sajátjaivá, s a gyakorlatra vonatkoztatva kerülnek helyes megvilágításba; és végül mert a még hátra levő vizsgálat arra ösztönzi a jelöltet, hogy teljes erejéből tudatosan törekedjék arra, hogy elméleti és gyakorlati ismereteiből egységes tanítói felfogást alkosson magának. Ezért a gyakorlati működés közbeiktatásának a helyességéről a hazai szakkörök már régen megérlelt egységes megállapodásra jutottak, amint ez többek között a Millenniumi Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus határozataiban is kifejezésre jutott. A hazai gyakorlatban érvényesítve van már ez a középiskolai tanárok képesítésében (1883. XXX. tc. 61. § 3.). A többi kultúrállam legtöbbjében pedig ez a rendszer van elfogadva a tanítók képesítésében.

A tanfolyamon kívül a gyakorlaton is keresztülment jelöltekkel szemben a szakképesítővizsgálat magasabb színvonalon lesz fenntartható. S még inkább azért, hogy azon nem szerepel a tanfolyamnak valamennyi tárgya, s így a zsúfoltság nyomásától szabad lesz. A többi tárgyak

a tanfolyamot záró alapvizsgálaton fognak előfordulni, és azért kellett azt meghagyni és a képesítővizsgálat alkotórészeként, annak első tagozatául fölvenni.

Emellett megmarad ezen záróvizsgálatnak az a rendeltetése is, hogy az egész tanfolyam tanulmányi sikerét bizonyítja, amelyik nélkül még az ideiglenes alkalmazás sem engedhető meg. Viszont az, hogy a tanfolyamot végzett, de nem okleveles tanítójelöltek ideiglenesen tanítói állásokra legfeljebb két évig alkalmazhatók legyenek (79. §); már az 1868. XXXVIII. tc. 137. §-a is engedi.

Több oldalról aggodalom nyilvánult a két vizsgálat közé eső gyakorlati év (esetleg 2 év) megvalósításának nehézségeivel szemben. Tagadhatatlan, hogy nehézségek lesznek, de nem leküzdhetetlenek, és főleg nem olyanok, amelyek az eddigi állapotokkal szemben rosszabbodást jelenténe.

A legrosszabb eseten kezdve, ez az lehet, hogy az intézetet most végzett tanítójelölt azonnal egy kisközség vagy puszta iskolájába kerül egyedüli tanítónak. Ez az eset mostan is gyakran megtörténik, s ezért a nehézségek sem az iskolára, sem a tanítóra nézve nem lesznek mások, mint mostan. Az a nehézség, hogy a tanítónak vizsgálatra is kell készülnie, az iskolai idő folyamán nem jön tekintetbe, mert hiszen éppen az ilyen helyeken 4 hónapi, egyfolytában eső szünidő van, ami elegendő arra, hogy a jelölt elkészülhessen olyan tárgyakból, amelyekkel a képzés folyamán is foglalkozott, amelyek tehát reá nézve nem újak.

A legmegfelelőbb helyzetbe azok kerülnek, akik többtanítós iskolába, tapasztalt vezetőtanító mellé kerülnek, ahol a jó példát, az utasítást és vezetést nem kell nélkülözniük. Ez az eset felel meg leginkább a törvény azon intencióinak, hogy a kezdő fiatal tanító nehéz hivatásának kezdetén a tapasztaltabbak támogatásában részesüljön, de másfelől az iskola se legyen teljesen kiszolgáltatva a ki nem próbált kezdők tapasztalatlanságának.

Egy kisebb elemét a jelölteknek a magántanítóság és nevelőség fogja a megkövetelt gyakorlat-hoz juttatni.

Végül még egy lehető módózat, amely nemcsak a tanító-, de különösen tanítónőjelöltekre lesz alkalmazható, hogy a képzőintézet az alkalmazást nem talált jelölteket még egy évre együtt tartja a saját felügyelete alatt, és az intézet székhelyén levő iskolákban közvetíti nekik a gyakorlat megszerzését. Ezen ötödik év alatt emellett még a gazdasági és háztartási gyakorlatokban nyernének továbbképzést. Ezen gyakorlati (5-ik) évfolyam az állami tanító- és tanítónő intézetek legtöbbjében berendezhető.

A tapasztalat fogja megmutatni, hogy a felsorolt, s esetleg még felmerülő módózatok közé milyen irányban kell majd rendező kézzel benyúlni, s a mutatkozó nehézségeket eloszlatni. Nehézségek nélkül semmiféle reform sem hajtható végre, s azért nem volna indokolt a különben helyesnek és szükségesnek felismert újítást a nehézségektől való túlzott félelemből elejteni.

78. §

Ebben a §-ban fenntartatik a magánúton készülőknek az 1868. XXXVIII. tc. 133. §-ában adott azon jog, hogy tanítóképesítő-vizsgálatot tehessenek, de mindazonáltal bizonyos korlátozással, amely főleg a tanítónői túllétszámban találja indítóokát.

83. §

Ezen § amíg egyfelől megadja a képesítésről szóló intézkedések foganatossá tételére a kellő átmeneti időt, addig másfelől ezen átmeneti időre is átveszi és fenntartja az 1879. évi XVIII. tc. 1. és 2. §-ainak intézkedéseit (amely tc. a jelen törvény által pótoltatik), s egyúttal ezen intézkedések foganatosításának a kellő és hathatós ellenőrzését is biztosítja.

84. §

Ámbár az 1868. XXXVIII. tc. ilyen irányban nem rendelkezik, az állami költségvetésben mégis van már bizonyos összeg (1893. évre 25 000 K) felvéve felekezeti tanítóképzők állami segélyezésére. Az ebből eredő viszonylatok szabályozásának elvi szempontjai vannak ezen szakaszban megállapítva a középiskolai törvény analógiájára, míg a részletes szabályozás minden egyes esetben az itt megállapított elvek szem előtt tartásával kötendő szerződésbe lesz belefoglalandó.

Az államsegély nem oktrojálható, hanem csak az illető fenntartó hatóság kérésére, és csak attól elfogadva adható.

A kötendő szerződésnek itt megállapított alapelve: az egyenlő méltányosság mindkét szerződő fél irányában. Nevezetesen:

az iskola fölötti közvetlen rendelkezés azt a szerződő felet illeti, amelyik a fenntartási költségekből nagyobb részt visel (*e* pont); megosztani a rendelkezési jogot nem lehet, mert egy iskola nem lehet egyidejűleg kétféle igazgatás alatt.

Ezzel szemben is megmarad a kisebb terhet viselő félnek az a joga, hogy maga alkalmazza az általa javadalmazott tanárokat (*d* pont);

az iskolafenntartó vagyon tulajdonjogát a szerződés nem érinti (*b* pont).

Ezek a pontozatok különben azonosak a középiskolákról szóló 1883. XXX. tc. 47. §-ának *a*), *c*), *d*), *e*) pontjaival.

Ugyanennek *b*) pontjával azonos a jelen § *a*) pontja.

85. §

Ezen § az állami főfelügyelet gyakorlására vonatkozólag az 1868. XXXVIII. tc. 14. §-ában és az 1876. XXVIII. tc. 4. §-ában kimondott alapelvnek megfelelő, továbbá az 1883. XXX. tc. 50. és 51. §-aival analóg és a kisdédóvásról szóló 1891. XV. tc. 41. §-ával teljesen azonos intézkedéseket tartalmaz.

86. §

Minthogy a jelen törvényjavaslat a tanítóképzés színvonalát kétségtelenül jelentékenyen emelni fogja, teljesen indokoltnak és közérdekben fekvőnek tartom, hogy az új törvény alapján nyerendő tanítói oklevél a köztisztviselők minősítéséről szóló 1893. I. tc. tekintetében a középiskolai (gimnáziumi, reáliskolai) érettségi bizonyítvánnyal egyenlő értékűnek tekintessék.

K

1904 okt. 20

*Gr. Tisza István miniszterelnök átirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az erdélyi ev. egyházi konzisztórium emlékiratára adott válaszirat tárgyában
1 melléklettel*

VKM eln. 1906 : 281 (380 fasc., 2225/4767–1904)¹

Magyar királyi miniszterelnök
4559.
M. E. I.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Magyarország erdélyi részeiben levő ág. hitv. evang. egyház országos konzisztóriumára folyó évi augusztus 27-én 1671. szám alatt kelt felterjesztésével hozzám is megküldte azt az emlékiratát², amelyet a Nagyméltóságod részéről ezen egyház püspökének véleményezés végett megküldött új népiskolai törvénytervezetre vonatkozólag szerkesztett.

Ezen emlékiratra folyó hó 20-án 4559. szám alatt a nevezett konzisztóriumhoz intézett válasziratomat van szerencsém másolatban idezárva Nagyméltóságodnak szíves tudomásul rendelkezésére bocsátani.

Budapest, 1904. évi október hó 20-án

Tisza

Melléklet:

1904 okt. 20

Tisza István miniszterelnök válaszirata az erdélyi ev. konzisztóriumnak a Berzeviczy-törvényjavaslattal kapcsolatban a magyar minisztériumhoz intézett emlékiratára

VKM eln. 1906: 281 (380 fasc., ad 2225/4767–1904)¹
(Gépírásos másolat)

Magyar királyi Miniszterelnök
4559. I.
M. E.

Másolat

Magyarország erdélyi részeiben levő ág. hitv. ev. országos egyház országos konzisztóriumának

Nagyszében

Folyó évi augusztus hó 27-én 1671. szám alatt kelt feliratával felterjesztett emlékiratból sajnálattal látom, miszerint a kormánynak a népiskolai ügy reformjára és a magyar nyelv tanításának hatékonyabbá tételére irányzott akciója az erdélyi ág. hitvallású ev. országos egyház részéről oly téves megítélésben részesül, amelyre ez akció nézetem szerint objektív alapot nem szolgáltat.

A magyar kormány szívesen fogadja az őszinte szót, ha az bizalommal hozzáforduló egyesek vagy hatóságok részéről nyilatkozik meg, még akkor is, ha az abban foglalt kritika igazságtalan.

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészékor – elpusztult.

² Szövegét l. 37/Gy irat.

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészékor – elpusztult.

– Nem szándékom tehát sem kifogásolni, se polémia tárgyává tenni az emlékiratnak ilyen irányú kifakadásait. – Felvilágosítás és megnyugtató gyanánt kívánom azonban megjegyezni, hogy téves úton jár és téves következtetésekre jut az emlékirat, midőn a szóban forgó törvényjavaslat célját az erőszakos magyarosításban és tendenciáját abban keresi, hogy ez ország idegen ajkú polgárait nyelvétől és etnográfiai külön egyéniségeitől fosztja meg, vagy korlátozza az idegen ajkú hívekkel bíró egyházakat társadalmi és kulturális tevékenységükben.

Azzal, hogy valaki még egy nyelvet megtanul anyanyelvén kívül, anyanyelvét még nem veszíti el. A magyar nyelv tanulása sérelmet nem képezhet egyetlen nemzetiségre se, ellenkezőleg, az állam nyelvének megtanulása ez ország nem magyar ajkú polgárainak életbe vágó érdeke. Érdeke nemcsak azért, mert számos előnyt biztosít az életben számukra, de különösen azért is, mert ez hozhatja az ország különböző ajkú polgárait egymáshoz közelebb, ez adja meg a közvetlen érintkezés általános lehetőségét, és járulhat azon értelmi és érzelmi kapcsolatok létesítéséhez és erősítéséhez, melyeknek ápolása elsősorban a nem magyar ajkú polgárok érdekében áll; mert teljes érvényesülésre és igaz testvéries fogadtatásra és magatartásra csak akkor tarthatnak számot, ha nem állnak elszigetelten, idegen test gyanánt ez ország lakosságának nagy tömegével szemben, de saját fajuk és nyelvük érintetlen fenntartása mellett megtalálják a magyar nemzettel való társadalmi és kulturális érintkezés feltételeit is.

Sarkalatos igazságnak tartom ezt általában mindenkire nézve. De ha valakinek, éppen az erdélyi ág. hitv. ev. országos egyházhoz tartozó szász néptörzsnek kellene meggondolnia, hogy a magyar nemzettől és kultúrától való rideg elzárkózás, ebből folyó elszigeteltség minő következményeket vonhat maga után.

Ísmételtem tehát, a törvényjavaslatnak semmi egyéb célja nincs, mint hatékonyra tenni a magyar nyelv tanítását a népiskolákban, emelni ebből a szempontból a tanítóképezdek színvonalát, és megadni a kormánynak a kellő eszközöket, hogy elháríthassa útjából az ezen akció sikerét netán gátolni kívánó passzív rezisztenciát. Az ország ezen általános nagy közérdeke hozta létre a törvényjavaslatot, kizárólag az fogja vezetni a kormányt a megalkotandó törvény végrehajtásánál is, és ha e törvény megítélésénél, eliminálva a bizalmatlanságnak és gyanúnak teljesen indokolatlan motívumait, kizárólag objektív szempontok által vezetettjük magunkat; el fognak enyészni azok az aggodalmak, amelyek az emlékiratban nyernek kifejezést. – Különösen az erdélyi ág. hitv. ev. egyháznak ez aggodalmakra egyáltalán nem lehet kellő indoka. Alapos képzettségű tanítótestülete, magas értelmi fokon álló népesség gyermekei között minden nehézség nélkül megoldhatja a törvény által reá rótt feladatokat, amint pedig ezt őszinte meglepődésemre maga az emlékirat is hangsúlyozta – maga az erdélyi ág. hitv. ev. egyház is át van hatva annak a tudatától, hogy a magyar nyelv megtanulása az ő híveinek is az érdekében áll, és e meggyőződés által vezetetti magát e törvény életbe lépte után kifejlendő viszonyok között is.

Éppen a jelen kormány nyíltan és minden félreértést lehetetlenné téve hangsúlyozta, hogy az igaz testvériség és egyenjogúság szelleme által vezetetti magát e haza nem magyar ajkú polgárai-val szemben is, és respektálja azoknak nyelvükre és kultúrájukra vonatkozó jogait. Nemegyszer volt alkalmam szóban és tettben kifejezésre juttatni azon meggyőződésemet is, hogy a szász néptörzsben szellemi és erkölcsi tulajdonságainál fogva becses tényezőt látok, melynek a magyar nemzeti politikába beleilleszkednie és ott érvényesülnie kell.

Őszintén fájlnám tehát, ha a szóban forgó törvényjavaslat körül mutatkozó előítéletek és félreértések megnehezítenék ezen annyira szívemen fekvő cél elérését, s csak azon reményemnek adhatok kifejezést, hogy a higgadtabb és objektívebb megfontolás el fogja oszlatni az emlékiratban kifejezésre juttatott túlzott aggodalmakat.

Budapest, 1904. évi október hó 20-án

Tisza s. k.

L

1904 okt. 26

Az erdélyi szász országgyűlési képviselők nyilatkozata a Berzeviczy-féle népiskolai törvényjavaslat tárgyában¹

Budapest, október 26. A szász képviselők a következő nyilatkozatot teszik közzé:

„A tizennégy szász képviselő egyhangúlag elhatározta, hogy a kormány által benyújtott népiskolai törvénytervezetet, amely beavatkozást jelent az 1868-as nemzetiségi törvénybe, a Magyarország erdélyi részein működő ágostai hitvallású evangélikus országos egyház törvényben biztosított autonómiájának messzemenő korlátozását jelenti, valamint népiskoláinak létét veszélyezteti, visszautasítja, és ezt az álláspontját ott, ahol állásfoglalásra hivatott, behatóan és határozottan meg fogja indokolni. További határozatokat a törvénytervezet tárgyalásának jelenlegi állásában korainak tartanak, és ilyen határozatokat maguknak és azoknak, akik előtt felelősek politikai magatartásukért, későbbi időpontra tartanak fenn.” A nyilatkozat 14 szász képviselőt említ, de állítólag már tizenötön írták alá. Minthogy az iskolatörvény tárgyalása még igen távol van, a szász képviselők magatartása most, amikor nem kevésbé fontos kérdések kerülnek napirendre, nem jelent veszélyt a párt² szolidaritására; egyébként remélik, hogy a fennálló ellentétek kiegyenlíthetők lesznek annál is inkább, mert a kormány is készséggel elismeri az erdélyi szász iskolák nagy kulturális érdemeit. A képviselőknek egyébként tegnap Tiszával és Berzeviczyvel is hosszabb megbeszélésük volt.”

A hír kissé meglepetésszerűen érkezett, de annál inkább örülünk neki. Szerencsét kívánunk a 14 képviselőnek egységes lépésükhöz, és szívünkben kívánjuk, hogy ez a férfias magatartásuk a továbbiakban is ilyen szépen nyilvánuljon meg. Éppen olyan szívünkben kívánjuk azonban azt is, hogy a kormány is lássa be a szász kívánságok méltányosságát és törvényességét, és hogy az ország művelődésének és kultúrájának érdekében törölje a népiskolai törvényjavaslatnak azokat a rendelkezéseit, amelyek minket a legsúlyosabban érintenek. Ha ez megtörténik, és képviselőink és a kormány között jó egyetértés válik lehetővé – amit mindnyájan óhajtunk –, akkor Tisza kormányzata alatt meg is fognak javulni a viszonyok.

Ly

1904 nov. 8

A tanítók memoranduma a Berzeviczy-féle közoktatásügyi törvényjavaslatról¹

Hírül adtuk már, és behatóan foglalkoztunk is privát információk alapján azzal a memorandummal, melyet a *Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága* nevében és megbízásából intéznek a képviselőházhoz. Most előttünk fekszik ez a memorandum és meglepéssel, megnyugvással látjuk belőle, hogy azok a férfiak, akikre fiaink, gyermekeink nevelése van bízva, akik a jövő nemzedék ápolására vannak hivatva, ismét bátor és okos szóval állanak a magyar nemzeti eszme védelmére.

Az ország tanítói nevében kérést terjesztenek a képviselőház elé, és ebben legelőször is a hangnak a melegségét és a tanítói kar nemes önzetlenségét kell hogy konstatáljuk. Nem azért, mintha ez külön hangsúlyozásra szorulna, hanem mert olyan írásról van szó, amelyet a tanítószáz tulajdonképeni fejének, föllebbvalójának országos vezetőjének: a kultuszminiszternek egy nagyjelentőségű terve

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Eine Erklärung unserer Abgeordneten.* – Képviselőink nyilatkozata. *Kronstädter Zeitung*, 1904. okt. 26; 248. sz.

² Értsd: a szabadelvű kormánypárt.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A tanítók memoranduma a közoktatásügyi javaslatról.* *Egyetértés*, 1904. nov. 8; 309. sz.

ellen intéztek, és hozzátehetjük, hogy nem kicsinyeskedésekről és nem kicsinyes panaszkodásról van szó, hanem komoly és mindenek fölött szakértő bírálatról, mely bizony egy csöppet sem kedvező a kultuszminiszter javaslatára. Az önérzetes hangú és valóban értékes munkát az országos bizottság megbízásából dr. Gööz József helyettes elnök írta alá.

Jellemző részleteiből ennek a memorandumnak szemelvényeket adunk, hogy mindenki lássa, milyen szellemben írták ezt a munkát.

A tanítók a memorandum bevezetésében hivatkozva a törvényhozás bölcsességére, igazságérzésére, bizalommal fordulnak a magyar nemzeti népoktatásügy erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméért a nemzet képviselőihez. Jó reménységgel várják ezért a szíves támogatást, mert hisz éppen a jelenlegi kultuszminiszter mondotta államtitkár korában a parlament egyik ülésén: a magyar kultúra ügye sohasem lehet pártkérdés.

Harminchat évig vártunk – mondja a memorandum – a népiskolai törvény revíziójára. Hisz tudvalevő dolog, hogy 1868-ban is csak rendezték a népoktatás ügyét, de azok a nagy problémák, melyek a nemesebb lelkeket lelkesítették, megoldatlanok maradtak. S különösen a magyar nemzeti eszmék szenvedtek ebben a szép hazában igazi hamupipőke módjára.

Végre a mostani közoktatásügyi miniszter határozta el magát arra, hogy a törvényt revideálja, s az idevonatkozó törvényjavaslatot be is nyújtotta. De minthogy az ítéletet a nemzet nevében a nemzet képviselői mondják ki, legyen szabad nekünk tanítóknak is elmondani bíráló véleményünket.

A törvényjavaslat megjelenése előtt az volt a híre, hogy a *magyar nyelv számára* az elsőséget ez a javaslat mindenekfelett biztosítja. A törvényjavaslatnak ez a része a mi vágyainkat nem elégíti ki.

A törvényjavaslat 14. §-ában ugyanis ezt olvassuk: „Az állami elemi népiskolákban ... a magyar tanításhoz *mellett az illető egyházi főhatóság kívánatára tannyelvül a gyermek anyanyelve is használható.*”

Aki tudja, hogy a népiskola tárgyai között a *vallástan* az, amelyet az *elemi első osztályától kezdve, majdnem végig könyv nélkül, élő beszéd után tanul a gyermek*, az azt is tudja, hogy *a magyar nyelv sikeres tanításának legbiztosabb és legszebb eszközét dobjuk oda ezzel a nemzetiségi törekvéseknek.* Ezt legalább az állami és a községi iskolában mindenáron meg kellene akadályozni!

Ugyancsak ilyen veszedelmet rejt e § második bekezdése is, mely a következőket rendel:

„A nem állami elemi népiskolák mindennapi tanfolyamának tanítási nyelvét az iskolafenntartók állapítják meg, ha azonban valamelyik nem magyar tannyelvű elemi népiskolában a beiratkozott növendékek összes létszámának legalább 20%-a magyar anyanyelvű, vagy ha az összes növendékek között legalább 20 magyar anyanyelvű van, a magyar nyelv is mint tannyelv használandó.”

Ebben a veszedelem a százalék kimondásában van, mert az iskola megmagyarosodása – tapasztalatból tudjuk – nem a százalékok változatosságától, hanem egy-egy lelkes pap, tanító, tanfelügyelő buzgalmától függ.

De ha ezt a két rendelkezést a mérleg egyik serpenyőjére tették, ott van a kiegyenlítés céljából a másik is, ugyane § utolsó bekezdése:

„Az olyan elemi népiskolák mindennapi tanfolyamában, amelyekben a magyar a tanítás nyelve, és amelyekbe magyarul nem beszélő növendékek is járnak, ezeknek anyanyelvi oktatása felől az iskolafenntartók a lehetőséghez képest gondoskodnak.”

És itt már százalékot sem köt ki a javaslat, s ez szó szerint azt jelenti, hogy ha egynél több idegen anyanyelvű tanuló jár a legtisztább magyar iskolába, gondoskodni kell ennek az anyanyelvi oktatásáról.

Figyelemre méltó ugyane § harmadik bekezdése is.

„Amennyiben az iskolafenntartó az általa megállapított tannyelvet megváltoztatni kívánná, ehhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása szükséges.”

Ez – bizonyára – azt jelenti, hogy amelyik nemzetiségű nyelvű iskola nyelvét a főhatóság magyarrá akarja változtatni, ezt csak miniszteri engedellyel teheti meg. Másra érteni nem lehet, hisz a 36 esztendő óta – hála istennek – csak így változott az iskolai tanítás nyelve.

Örömmel látjuk, hogy mindezekkel szemben az ismétlőiskola nyelve bármily jellegű iskolákban kizárólag magyar, vagyis a javaslat szavai szerint:

„Az összes elemi népiskolák ismétlő tanfolyamában a tanítás nyelve kizárólag magyar.”

Ezt mint nemzeti vívmányt emlegetik, csak az a kár, hogy ismétlőiskola nagyon kevés van. Felette veszedelmes, hogy a tanítóképző nyelvét a felekezeti főhatóságok állapítják meg. Kívánatos, hogy a tanítóképzés állami legyen éppen úgy, mint a középiskolákban. A törvénybe a magyar nyelv, magyar érzés és öntudat erősítése végett bele kellene foglalni az elemi iskola célját, jogi erejét, hatását, s a 11. §-t így kellene kiegészíteni:

„Magyarországon a népoktatás az egységes magyar nemzeti elemi népiskola feladata.

Minden elemi népiskola – bárki legyen is a fenntartója – elsősorban az egységes magyar nemzet hűségese szolgálatában áll.

b) A tanítás és ügykezelés nyelve magyar.

c) Ahol az elemi népiskolába lépők többsége nem magyar anyanyelvű, ott az első, második, harmadik osztályban és az ismétlőiskolában a tanítás sajátos külön nevelő és tanítási, úgynevezett magyar beszédre szoktató módszer szerint kizárólag magyar nyelven történik. A negyedik, ötödik, hatodik osztályban pedig új tantárgyként az iskolába járó nem magyar ajkúak többsége szerint illető helyen divatozó legelterjedtebb más nyelvet is tanítják heti 3–3–3 (vagy heti 4–4–4) órán. Ekként nyerne heti óraszámában a hazai más nyelv.

d) A törvényben megszabott hivatali eskü letétele alapján az egységes magyar nemzeti elemi népiskola minden tanítója a magyar nemzet megbízottja, a magyar állam tisztviselője.”

A *tanításterv* és *tankönyvre* vonatkozó részre ezt mondja a memorandum:

A tanításterv magában csak holt betű, életet ennek a tanításterv alapján készült iskolakönyv és a tanító tanítása ad. S bár készítsék ezeket a legnagyobb egyöntetűséggel, a tanító lelkének a bélyege marad rajta.

Éppen ezért nem helyeselhetjük a javaslat amaz intézkedését, hogy tanítástert a felekezeti iskolának a felekezeti főhatóság adjon. Ha szükségesnek találja a miniszter, hogy az állami és községi iskolákban csak engedélyezett tankönyvet használjanak, százszor szükségesebb ez a nem állami iskolákra nézve. Nem elég a tantervet bekíválni, ha az állam rendelkező jogot nem biztosít magának.

Az értelmi cenzus behozatalára egy lépés lehetne ez a javaslat. Hisz ha az állami iskola teljes és sikeres elvégzését fogadnák el az értelmi cenzus alapjául, olyan minősítő erőt nyerne ez az iskola, ami állampolgári jogok gyakorlására jogosít. És ha most a törvényhozás kimondaná, hogy tantervet minden iskola számára a miniszter adjon, és csak államilag engedélyezett tankönyvet lehet használni: akkor a nagy célhoz sokkal közelebb jutnánk.

Arra a magaslatra sem emeli a javaslat az iskolát, melyen minden modern iskolának állani kell! A törvényjavaslat ugyanis emberi erőt meghaladó munkát követel a tanítótól. A tapasztalat azt bizonyítja, hogyha a tanítót heti 30 óránál is többre kötelezzük, akkor a tanító társadalmi munkára és önképzésre képtelen lesz. A zsúfoltság is nagyobb lesz, ha az egy osztályban tanulók számát 60-ról 80-ig fel lehet emelni, s ha egy tanító 107 tanulót lesz köteles tanítani.

A tanfelügyelőre vonatkozó szakasznál kérik a tanítók, hogy a törvény biztosítsa az iskolák embereit, hogy felettük felügyeletet olyan emberrel nem gyakoroltatnak, aki maga is a gyakorlatot nem szerezte az iskolában. Szükséges ez azért is, hogy a tanító lássa, mennyire becsüli a nemzet az ő munkáját.

A tanítók fizetését illetően a tanítóság közvéleménye szerint a javaslat 800–1000 koronás fizetését a magyar kultúra legsötétebb foltjának tartja. Éppen ezért nem tudják a tanítók megérteni, hogy az ezer koronás fizetést miért kell a főhatóságnak kérni, és miért nem kérheti azt a tanító maga. Sérelem az is, hogy a kántori szolgálatokért járó fizetést is tanítói fizetésnek minősíti a 12. §.

Végül a memorandum emlékezteti a képviselőházat arra a megható jelenetre, mikor báró Eötvös József 1868-ban letette javaslatát a Ház asztalára, s így szólt: Könnyező szemekkel javaslom a 300 forintos fizetést. Pedig akkor olyan tanítókról volt szó, akik alig számba vehető bérért szolgáltak, és íme 36 esztendő múlva a javaslat indokolásában ezt mondja: a tanítók kívánsága nem is méltányos.

M

1904 nov. 29

*A Branik közleménye a bécsi szerb és horvát egyetemi ifjúság tiltakozásáról a Berzeviczy-féle törvényjavaslattal kapcsolatban.*¹

Branik, 1904. 261. sz.

Újvidék, 1904. nov. 15.

Bécsből kaptuk a következő jelentést:

A bécsi szerb és horvát egyetemi ifjúság 1904. nov. 13-án (26-án), szombaton tartotta nyilvános nagygyűlését, amelyen erőteljesen tiltakozott a magyar kormány sovíniszta és kultúraellenes törekvései ellen, amelyek Berzeviczy közoktatásügyi miniszternek a népiskolákról szóló új törvényjavaslátában jutnak kifejezésre.

A nagygyűlésen részt vettek Magyarország nem magyar nemzetiségű egyetemi ifjúságának küldöttei. A nagygyűlés összehívójaként Goce-Gučetić Melko gróf szerepelt. A népes nagygyűlésen Popović Sztevan elnökölt, előadói a magyarországi szerbek részéről Perić Koszta, a horvátok részéről Brašković Alekszandar, a horvátországi és szlavonai szerbek részéről Ivić Alekszandar voltak. Beszédek után az alábbi határozatot fogadták el:

„A Bécsben élő magyarországi szerb és horvát egyetemi ifjúság 1904. nov. 26-i nagygyűlésén a magyarországi szlovák, német és román ifjúság kiküldötteinek jelenlétében és hozzájárulásával, az emberiség szellemében a leghatározottabban tiltakozik a magyar kormánynak a népiskolákról szóló új törvényjavaslátában foglalt sovíniszta és kultúraellenes törekvései ellen, melyek nemcsak a magyarországi nemzetiségek törvénnyel biztosított egyenjogúsága, de pusztá létük ellen is irányulnak.

Továbbá elhatározzák, hogy a bécsi román, szlovák és szerb egyetemi ifjúsággal együtt *nyilvános tiltakozó* nagygyűlést hívnak össze.

A horvátországi és szlavonai horvát és szerb egyetemi ifjúság az elszánt harcban rokonszenvét nyilvánítja társai iránt, és elítéli a magyar országgyűlés horvátországi és szlavonai képviselőinek a sovíniszta magyar kormányzatot támogató magatartását.”

N

1904 dec. 4

*A függetlenségi sajtó cikke: „A közoktatásügyi reformjavaslat és a nemzetiségek”*¹

Az 1868. évi XLIV. törvencikk oly jogokat biztosított a nem magyar ajkú magyar állampolgárok-nak, mint amelyeket sehol a világon semmiféle törvény nem nyújt egy és ugyanazon állam területén lakó különfajoknak. Nemzetiségeink vezető elemei e törvényt félremagyarázzák, s a haza minden polgárára kiterjesztett szabadsággal valójában visszaélnék. Az említett törvényben foglalt egyéni jogokat fajonként való szervezkedési jogoknak tekintik, és az államegységgel össze nem egyeztethető törekvésektől sarkallva csak a jogokhoz tartanak igényt, de a törvényben megállapított honpolgári más kötelességeket merőben ignorálják. A törvény biztosította szabadságot nem használják fel polgári erőnyeik gyarapítására, hanem azzal visszaélnék: a sajtó-, szólás- és egyesülési szabadságot

¹ A közlemény eredeti címe: *Protest srpsko – hrvatske omladine protiv Berzevicijeva predloga – A szerb – horvát ifjúság tiltakozása Berzeviczy törvényjavaslata ellen.*

¹ A közlemény lelőhelye: *Egyetértés*, 1904. dec. 4; 335. sz.

szeparisztikus törekvések érvényesítésére, az iskolatartás és vallásgyakorlás szabadságát pedig az állami élet létalapjainak meggyengítésére használják fel a nemzetiségi.

Ez az állítás nem szorul bizonyításra. Az 1868. évi 44-ik törvénycikk két elvet állít fel. Egyik az, hogy Magyarországnak minden polgára az egységes politikai magyar nemzet egyenjogú tagja. A második elv az, hogy a törvényben meghatározott korlátok között a nem magyar nyelvű polgárok szabadon használhatják anyanyelvüket. Ez a két elv szorosan simul egymáshoz. Az első elv gyakorlati alapon önmagában valamennyi faj beosztását jelenti a magyar nemzetbe. A második elv e beosztás korlátain belül megengedi, hogy a nemzetiségek nyelvüket és szokásaikat szabadon használják. A törvény megalkotása alkalmával a magyar törvényhozás nem akarhatta azt, hogy a nemzetiségeket kivetkőztesse a maguk faji jellegéből, de nem akarhatta azt sem, hogy az országot faji és nyelvi kerületekre felossza, mert ezzel az állami élet összes feladatait átterelte volna a fajok súrlódásának színhelyére. A két elvet együtt, kapcsolatosan, egymást kiegészítve és egymást feltételezve állította fel a magyar törvényhozás. Tehát a törvénynek lényege az, hogy sajtóban, iskolában, templomban, egyházi igazgatásban, községben és bizonyos korlátok között a vármegyékben is, mindenki szabadon használhatja anyanyelvét a mellett a kikötés mellett, hogy az egységes politikai magyar nemzet tagjának tekinti magát. Jól értsék meg a dolgot: a magyar állam területén élő nem magyar ajkú honpolgár törvényben biztosított szabadságokat kap saját családi és vallási ügyei ellátása tekintetében, de úgy, hogy külön politikai célokra nem szervezkedik, és hogy a magyar faj vezérszerepét az állami és nemzeti élet egész mezején önként elismeri. És valljuk meg őszintén, hogy a törvényes kikötést egyetlen hazai nemzetiség sem tartotta meg.

Ellenkezőleg; nemcsak szervezkedtek a nyelvazonosság alapján, és nemcsak gyűlöletes igának tartják a magyar faj hegemoniáját, melynek lerázását életük hivatásául tűzik ki, hanem szünet nélkül izgatnak még az államélet fő követelményeivel kapcsolatos létalapjai ellen is.

A románok külföldön keresnek támaszt állami szervezetünk felbontására. Magyarországot egy föderalisztikus csoportosulássá akarják átgéjteni, hogy a román, germán és szláv aspirációk étvágyát darabokra tépett hazánkkal mint megfelelő zsákmánnyal elégtételt ki. Ilyen céllal szemben tehát a hazának egyetlen hű polgára sem maradhat tétlen. Annál kevésbé állhat összedugott kezekkel e rettenetes forgatagban a nemzet törvényhozó testülete. Ha a nemzetiségi törvény kiváló jogokat biztosít a nem magyar fajoknak, és ha a türelmes magyar törvényhozás ezeket a jogokat abban a feltevésben osztogatta, mert viszonzásul méltán remélt az ő részükről ragaszkodást a nemzeti egységhez, hű szolgálatokat a magyar állam részére, becsületet és hazafias szellemet egyházaiktól és iskoláiktól, most, midőn e feltett reményeinkben alaposan csalódtunk, meg kell alapozni a magyar kultúrát megillető hellyel kapcsolatos jövőbeli utat, úgy azonban, hogy újabb toldozásra és foltozásra e tekintetben többé szükség ne legyen. Harminchéti évi tapasztalat áll rendelkezésünkre, és ennek okszerű következtetéseképp kimondhatjuk, hogy a magyar államiság a hazai nemzetiségekben nem lelt támaszt, hanem ellenséget. A nemzetiségek nemhogy javulnának, hanem napról napra gonoszabbak: tényekben féktelenek, irataikban arcátlanok, a büntető hatóságok előtt hazugok, és rágalmaikkal titokban és nyíltan teleszórják a művelt világ sajtóját is. Eljött tehát az erősebb eszközök ideje: a méregtömlőt ki kell csavarni a kezeikből, és iskolai életüket pórázra kell fűzni. Egyházi életük rejtett zugaiba is be kell vinni az állami ellenőrzés fényes napvilágát; revideálni kell az autonóm egyházak ügyviteli és szervezeti szabályait, s a képviselőház előtt fekvő iskolai reformjavaslat céljainak megfelelőleg kell átalakítani magát a nemzetiségek papképző intézetének belső oktatási ügyrendjét, s az egyházakat közvetlenül az államhoz és annak nemzeti céljaihoz reformálni kell ügyvezetés és nyelvhasználat tekintetében. A munka csak így lesz tökéletes: *kielégítő*.

A büntető törvénykönyvet szintén módosítani kell a felmerült nemzetiségi túlkapások szempontjából. Módját kell ejteni annak is, hogy a nemzetiségi politika céljait szolgáló pénzügyi intézetek kellő ellenőrzésben részesüljenek. A törvényes kellékeknek meg nem felelő felekezeti iskolákat most már haladéktalanul be kell zárni, s törvényt kell alkotni arról is, hogy középiskolákban a tanítás nyelve többé nem lehet más, mint a magyar.

Amit nem lehetett megoldani türelemmel és méltányossággal: azt oldják meg a módosított törvények és a kormányzás nemzeti iránya. Ezek olyan kérdések, amelyekben már sokáig fábiuskodni nem szabad, hacsak Ausztria sorsában nem akarunk osztozkodni.

A népoktatási reformjavaslatot pedig elsősorban intézte el a parlament, s kímélje meg az országot az ártalmas nemzetiségi agitációktól, amelyek immár izzó gyűlöletté fajultak, különösen az úgynevezett érintkezési pontokon.

Biztos tudomásunk van arról, hogy a hazai románság vezető elemei biztatást nyertek Bécsből, hogy a népoktatási reformjavaslat ellen nagy mozgalmat indítsanak az országban, hogy így a királyt közvetlenül informáló körök könnyebben keresztülvihessék a törvényjavaslat szentesítésének a megtagadását. Ha e kérdést még sokáig elhúzzuk, el lehetünk rá készülve, hogy abból soha törvény nem lesz.

Ny

1904 dec. 14

Tisza István, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök átírata Berzeviczy Albert vallás-és közoktatásügyi miniszterhez a Bécsben tanuló nemzetiségi egyetemi hallgatóknak a Berzeviczy-törvényjavaslattal kapcsolatban tartandó tiltakozó gyűlése tárgyában

VKM eln. 1906 : 281 (380 f asc., 2225 (5560/1904)¹
(Gépírásos akta)

Magyar királyi belügyminiszter
963. szám
Res.

Bizalmas

Tárgy: A nemzetiségi ifjúságnak a népnevelési törvényjavaslat ellen Bécsben tartandó tiltakozó gyűlése

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Az aradi *Tribuna* című román hírlap folyó évi december hó 1-én kelt számában *Berzeviczy törvényjavaslata ellen* feliratú cikkében azt írja, hogy a román, horvát és szerb nemzetiségű bécsi egyetemi hallgatók folyó évi november hó 29-én Bécsben összejövetelt tartottak, amelyen a magyarországi egyetemek román, német és szerb ifjúságát tíz kiküldött képviselte.

A jelzett összejövetelen egy határozatot fogadtak el, amelyben tiltakoznak a népnevelési törvényjavaslat ellen, amely szerintük – a magyar kormány sovén és kultúrellenes törekvésének a megnyilatkozása.

Ugyancsak ezúttal elhatározták, hogy Bécsben egy nagy tiltakozó meetinget fognak összehívni, amelyen a magyarországi egyetemek román, szerb és tót ifjúságának kiküldöttei is részt fognak venni.

Van szerencsém eme, a hazai nemzetiségi ifjúsággal kapcsolatban álló és tervbe vett tiltakozó gyűlést az esetleges intézkedések megtétele céljából Nagyméltóságodnak tisztelettel tudomására juttatni.

Budapesten, 1904. évi december hó 14-én.

Tisza

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

O

1904 dec. 24

*Papp J. János aradi gör. kel. püspök jelentése Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek
Gurban Konstantin nemzetiségi sajtóügyében*

VKM eln. 1906–281 (4226/905)¹

(Gépelte másolat)

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Folyó évi október hó 29-én 91 151. sz. a. kelt magas intézvényére van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy Gurban Konstantin borosjenői esperesplébánost az aradi *Tribuna* című napilapban folyó évi augusztus hó 31-én és szeptember 1-én megjelent két vezércikk ügyében kihallgattam. A kihallgatás során nevezett esperesplébános beismerte, hogy a kérdéses két cikket ő írta, azokért a felelősséget minden irányban elvállalja, tagadja azonban azt, hogy a cikkek által ő a magyarságot, a kormányt és a népnevelési törvényjavaslatot fanatikus módon támadta volna, vagy hogy a tanítókat egyenesen buzdítaná, hogy a létesítendő törvényt majdan ne hajtsák végre.

Vallomása szerint e cikkek célja az volt, hogy azokkal ő is hozzájáruljon a helyzet megvilágítására, iskoláinkat és a kormány célját illetőleg. Cikkeivel senkit sem támadott, csak a kormány tendenciáját bírálta, amely kormány – nézete szerint – hazánk igaz érdekeinek téves mérlegelése alapján és a nemzeti eszmét illetőleg előnyben részesítvén az ország egyik fajtát a többi fajoknak hátrányára, a kérdés alatt levő törvényjavaslatban oly nehézségeket ró iskoláinkra, amelyeket ezek didaktikai okokból el nem bírnak, és így a törvényjavaslat természetes következménye iskoláinknak alkonya lesz. Hogy a tanítóságot egyáltalában nem buzdította arra, hogy a létesítendő törvényt majdan ne hajtsák végre, arra vonatkozólag hivatkozik cikkeinek befejező passzusára, amelyben éppen ellenkezőleg szóról szóra azt mondja: „Ha a kormány a javaslatot vissza nem vonja, abból törvény lesz és mi engedelmességet fogunk, de nem hajthatjuk majd végre, mivel az erőnket meghaladja.”

Tehát éppen ellenkezőleg, engedelmisséget hirdet a leendő törvénnyel szemben, csak kifejezi aggályait annak végrehajthatósága iránt. Nem támadott tehát senkit, csak a kormánynak egyik törvényjavaslatát bírálta, ez pedig – nézete szerint – legegyszerűbb joga és kötelessége egy magát alkotmányosnak és szabadelvűnek valló állam polgárának.

Ezek után Nagyméltóságodnak magas intézvényével kapcsolatban a kérdéses két cikket s nevezett esperesplébánosnak ezekre vonatkozó vallomását az érvényben levő fegyelmi szabályzat értelmében véleményezés és indítványozás végett áttettem a szentszéki tisztügyészhez, aki a cikkek áttanulmányozása után úgy találja, hogy azokban tényleg semmiféle támadás a magyarság, a kormány és a népnevelési törvényjavaslat ellen nem foglaltatik, annál kevésbé lehet azon cikkekben nyomát találni annak, hogy nevezett esperesplébános a tanítóságot a leendő törvény végére nem hajtására buzdította volna.

Az ügynek ilyen állása mellett s különösen is hivatkozással az 1898. évi XIV. tc. 9-ik §-ára, amely azt rendeli, hogy ily esetekben „a vallás és közoktatásügyi miniszter az illetékes felekezeti hatóságot a fegyelmi eljárás megindítására a *hozzá felterjesztett vádirat másolatának megküldése mellett*” szólítja fel, kérem kell Nagyméltóságodat, kegyeskedjék nekem a szóban forgó vádirat másolatát további eljárás céljából megküldeni, mert nem tartom kizártnak azt, hogy esetleg a szóban forgó cikkeknek hamis és célzatos fordítása alapján támasztatható az esetleges feljelentés vagy vádirat. A további eljárásra nézve különösen könnyítő körülményt képezne az, ha pontosan megjelölnének ama kifejezések, mondatok avagy szakaszok, amelyeknek Nagyméltóságod hivatkozott leírásában foglalt súlyos vádat okadatuló értelem tulajdoníthatatik. Mert be kell vallanom, hogy magam is a kérdéses cikkek elolvasása után az emelt vádat túlzottnak tartom, habár határozottan előre

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

is magas tudomására kell hoznom Nagyméltóságodnak, hogy egyházamban a fegyelmi eljárás az egyházi nemzeti kongresszus által alkotott szabályzat által van rendezve, s e szabályzat értelmében fegyelmi ügyekben végzés és ítélethozatalra csakis a Szentszék illetékes, s én személyesen ilyen perekben csakis a szabályzat által előírt módon és mértékben vehetek részt mint a Szentszéknek elnöke.

Meg fogja engedni Nagyméltóságod, ha ez alkalommal a fennebbiek után mélyen átértzett magas hivatásom s kötelességem teljes tudatában nemcsak egyházam javának szempontjából, de még inkább fontos állami érdekek figyelembevételével, különösen a közügyeknek jelenlegi állapotára való tekintetből, bátorkodom mély tisztelettel azon nézetemnek kifejezést adni, hogy az ily ártatlan természetű ügyek élére állítása csak hátrányára és nem előnyére lehet a közügyek előmozdítására annyira szükséges egyetértésnek, mert bár igaz, hogy a hazaszeretetnél nincsen szentebb emberi érzés, de éppen ezért veszedelmes dolog az emberi léleknek épp ezen legérzékenyebb foglalatját a folytonos gyanúsítás mérgével telíteni. A hazafiatlanságot egyházamban nem tűröm meg, de kérve kérem Nagyméltóságodat, hogy az eljárásomban a dolgoknak mély bölcsességével való mérlegelése segítségemre legyen. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését. Arad, 1904. évi december hó 11/24-én. Papp J. János aradi püspök.

A hivatalos másolat
hitelül:
Gozsál Kálmán
elnöki iroda s. tiszt.

Ö

1905 máj. 24

Tisza István, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök átírata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez „a népnevelési törvényjavaslat” ellen megtartott román tiltakozó népgyűlések tárgyában

VKM eln. 1906 – 281 (4226 905)¹
(Gépírásos akta)

Kizárólag saját kezéhez

Magyar királyi belügyminiszter
143. szám
Res.

Tárgy: A tiltakozó román népgyűléseken jelen volt lelkészek ellen megindított vizsgálat folytatása

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A népnevelési törvényjavaslat ellen a románok által lakott vidékeken megtartott tiltakozó népgyűlésekre vonatkozólag múlt évi december hó 23-án 5570. eln., továbbá folyó évi február hó 14-én 237., március hó 24-én 939. és március hó 25-én 700. eln. számok alatt kelt nagybecsű átírataira – az összes közlemények visszaküldése mellett – van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni a következőkről.

A hazai román hírlapokban megjelent összes közleményeket, amelyek a szóban forgó tiltakozó népgyűlések lefolyására vonatkoznak, és amelyek a gyűléseken elhangzott összes beszédeket, az azokon hozott határozatokat stb. ismertetik, van szerencsém Nagyméltóságodnak hiteles magyar fordításban tisztelettel megküldeni.

Ezen közlemények szerint a megtartott tiltakozó román népgyűléseket – a világi elemeken kívül – a következő lelkészek hívták össze, és peddig:

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

A *szelistyeit dr. Stroia János*¹ szelistyei gör. kel. esperes és *Manta János* guarói gör. kel. lelkész (lásd a csatolt közlemények 7. oldalát), a *szászsebesit*¹ Median Szergiusz szászsebesi, Pacurar S. Ábrahám szerdahelyi gör. kel. esperesek, Muresian Zevedeusz és Dávid Ábrahám szászsebesi, Blaga Izidor lámkeréki gör. kel. lelkészek (l. 11. oldalt); a *kisjenőit* dr. Trailescu János kisjenői gör. kel. esperes, *Tarziu Ágoston kerülősi gör. kat. esperes*,¹ Beles Ágoston simándi, Petrovicu György péli, Jancu János csintyei, Ávrám János miskei, Crainic György nadabi, Varga Aurél székudvari, Ardelean György erdőhegyi, Muscan Demeter nadabi, *Turic György ottlakai*, Toader Lőrinc nadabi, Pintér Todor miskei, Jercan János siklói, Mihutin Demeter szintyei, Ciobris György gyulavarsándi, Popa Aurél székudvari, Pantos Vince gyulavarsándi és Jancu Aurél zarándi gör. kel. lelkészek (l. 21. oldalt), a brádit Damian Vazul brádi gör. kel. esperes és Rimbas Péter brádi gör. kel. lelkész (l. 41. oldalt).

A szóban forgó gyűlések közül a következőkön *elnököltek a lelkészek*¹, éspedig: *a szelistyein dr. Stroia János szelistyei gör. kel. esperes* (l. 8. oldalt);¹ a szászsebesin *Median Szergiusz*¹ szászsebesi gör. kel. esperes (l. 11. oldalt); a deésin *Hermann Tódor*¹ deési gör. kel. és *Velle János deési gör. kat. esperesek*¹ (l. 14. oldalt); a kisjenőin *Ávrám János*¹ miskei gör. kel. lelkész (l. 22. oldalt); a marosillyein *Oprea György marosillyei*¹ gör. kel. esperes (l. 31. oldalt); a *brádin Damian Vazu brádi gör. kel. esperes*¹ (l. 41. oldalt).

A megtartott tiltakozó román népgyűléseken a következő esperesek, illetve lelkészek tartottak beszédeket, amelyekben – többek között – *a következő hazafiatlan nyilatkozatok foglaltatnak*.¹

A világosin *Terebentiu Traján világosi*¹ helyettes gör. kel. esperes, *galsai lelkész*¹ beszélt, akinek a beszédét a lapok nem közölték teljertalmúlag, amelyre vonatkozólag azonban a *Tribuna* többek között a következőket írja:

„Terebentiu rövid bevezetés után magára a javaslatra tér át, beigazolva, hogy minő *kriminális intenciót*¹ követnek ennek alkotói.” (L. 2. oldalt).

A *kisjenőin Turik György ottlakai gör. kel. lelkész*¹ többek között a következőket mondotta:

„A közoktatásügyi miniszter egy törvényjavaslatot nyújtott be a parlamenthez, amely által a miniszter az ország iskoláinak tanmenetét akarja rendezni. És tudjátok, miben állana ez a rendezés? Nem többen, sem kevesebben, mint hogy a mi kedves román nyelvünk törvény által zárassék ki iskoláinkból, azután, hogy tanítóink, akik tisztességesen és becsülettel dolgoztak és dolgoznak, hivatalukból kidobassanak, ha nem fogják teljesíteni a Berzeviczy törvényjavaslatában foglalt lehetlenségeket.”

„Nem lettünk volna méltók őseinkre, ha nem jöttünk volna ide, hogy együttesen tiltakozzunk azon pokoli hang ellen, amely természetes és törvényes kincsünktől akar bennünket megfosztani. Együttesen tiltakozzunk, hogy ezen tiltakozásunkat az egész világ hallja meg (l. 22–24. oldalt).”

Ugyanezen a gyűlésen *Jercan János siklói*² gör. kel. lelkész azt indítványozta, hogy a népgyűlés az aradi gör. kel. és a nagyváradai gör. kat. püspököknek hálafeliratot küldjön a román püspöki karnak a népiskolai törvényjavaslat ellen kifejtett erélyes magatartásáért, és ezzel kapcsolatban a felirat szövegét is előterjesztette, amelyben többek között a következők foglaltatnak:

„...ma összegyűltek Kisjenőben népgyűlésre, hogy tiltakozzanak ama embertelen kísérlet ellen, hogy elrabolják ama jogunkat, hogy gyermekeinket ősi nyelvünkben és hitünkben nevelhesük, és hogy elrabolják gyermekeinknek a lelkét stb.” (l. 29–30. oldalt).

A *marosillyein Vraciu Lázár megválasztott gör. kel. lelkész*³ – többek között – a következőket mondotta:

„Nemzetünkhöz idegen emberek nagyon sokszor szedtek rá bennünket, ami arra tanít meg minket, hogy nekik adva bizalmunkat, annyit jelent, mint kezükbe adni a kést, amellyel szívünket átdöfik.”

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

² Zárójelbe téve s fölé írva: siklói.

„Talán nem azért vagyunk mi ezen országban, hogy csak pénzben és vérben fizessünk adót, és hogy dobszóval adják el földjeinket és marháinkat, és hogy fiainkat katonáknak vigyék el, és hogy mindezekért semmi jogaink ne legyenek! Ez már nem az igazság és törvény uralma, hanem rab-szolgaság stb.” (l. 34–37. oldalt.)

Ugyanezen a tiltakozó népgyűlésen *Morariu József dobrai gör. kel. esperes is felszólalt*³ aki többek között a következőket mondta:

„...ma egy nehéz felleg emelkedik iskoláink felé, amely el akarja azokat sötétíteni, amely el akarja azokat nyelni, hogy végre is elrabolja tőlünk azt, ami nekünk a legdrágább: iskoláinkat, amelyeket verejtékekkel és könnyekkel emeltünk és tartottunk fenn.”

„A törvények ma már csak papiroson vannak meg, mert a törvények előírják, hogy maga az állam nyisson és tartson fenn a román nép számára román iskolákat, de hol látunk ilyesvalamit? Ellenkezőleg, olyan iskolákat látunk, amelyeknek nincs más céljuk, mint hogy a népet a tudatlanságban és a butaságban tartsák.”

„Az a felleg, amelyről beszélek, és amely ma bennünket fenyeget, az a népnevelési törvényjavaslat, amelyből ha törvény lesz, nem veszi el ugyan ama jogunkat, hogy iskolákat a saját pénzünk-ből fenntarthatunk, hanem igenis elrendeli, hogy azokban a kormány legyen a gazda. Nagyon elkeseredettek voltunk 1879-ben, amidőn meghozták ama törvényt, amellyel iskoláinkban a magyar nyelv tanítását kötelezőleg rendelték el, de hát milyenek legyünk ma, és mit mondjunk ma, és milyen színben lássuk a jövőt, midőn iskoláink egy részéből teljesen kiküszöböltetik a mi nyelvünk, és az a magyar nyelvvel helyettesítetik? Midőn megmondják nekünk, hogy a jövőben a szolgabírónak is legyen joga az iskolába belépni és ellenőrizve a tanmenetet, a tanítókat bosszantani? Ilyen törvényt elfogadhatunk mi? Nem fogadjuk el jószántunkból és mint szabad emberek stb.” (l. 37–40. oldalt.)

A brádin *Damián Vazul brádi gör. kel.*³ esperes beszélt, akinek beszédét bár a lapok egyáltalában nem közölték, annak izgató jellegére már azon körülményekből is lehet következtetni, hogy e beszédre vonatkozólag a „*Libertatea*” című hírlap a következőket írja:³

„A népgyűlést annak megválasztott elnöke Damián Vazul brádi gör. kel. esperes nyitotta meg egy, a nép nyelvén tartott hosszabb beszédben, amelyet gyakran szakított félbe a nép, amely csak úgy reszketett a dühtől³ ama merénylet hallatára, amelyre ellene készülnek.” (L. 41. oldalt.)

Ezen népgyűléseken az összegyűlt román nép nevében a következő lelkészek köszönték meg azoknak fáradozásait, akik a népgyűlést összehívták és azoknak beszéltek:

A világosin *Muntean Sándor kereki gör. kel. lelkész*³ (l. 6. oldalt); a szászsebesin *Blága Izidor lámkeréki*³ gör. kel. lelkész (l. 13. oldalt); a deésin *Boeriu gör. kat.*³ lelkész (l. 20. oldalt); a kisjenőin *Ávrám János miskei gör. kel.*³ lelkész, aki a *Tribuna* szerint lelkükre kötötte a jelenvoltaknak, hogy vigyék el mindenhova azt a hírt, hogy a románok teljesítik nemzeti kötelességüket (l. 31. oldalt).

Ami Lázár Aurél almási, Motorca Romulusz és Papp György ágrisi gör. kel. lelkészek azon védekezését illeti, hogy a világosi tiltakozó népgyűlésen nem voltak jelen, tisztelettel megjegyzem, hogy nevezettek a *Tribuna* a jelenvoltak között sorolta fel, és azok között jelen volt még *Lenka Fülöp pankotai, Ungurean Ambrus kurtakéri és Popeszku György miskei lelkész*³ (l. 1–2. oldalt).

Egyes lelkészeknek a jegyzőkönyvben foglalt azon védekezése, hogy a gyűléseken nem tartottak beszédeket, hanem azokon csak választópolgári kötelességből jelentek meg, a fentiekre való tekintettel – véleményem szerint – már azért sem fogadható el, mert a lapok közlései alapján kétségtelen tény az, hogy eme gyűléseknek a lelkészek voltak az értelmi szerzői, amennyiben a gyűlések kezdeményezői, szervezői és vezetői a lelkészek voltak,³ akik a népiskolai törvényjavaslatból egyházi kérdést csinálva, olyannak tüntették fel azt³ mint amely a román felekezeti iskolák ama jogai ellen intéz támadást, amelyeket a görögkeleti románoknak törvényben biztosított egyházi autonómiájuk véd meg.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

A lelkészek ezen alapra helyezkedve, a kormányhatalomnak a felekezeti iskolákba való bármily beavatkozását, s így magát a népiskolai törvényjavaslatot is, egyházuk autonómiája ellen irányított *merényletnek tüntették fel*.³

Ami pedig a vizsgálati jegyzőkönyvben foglalt azon védekezést illeti, hogy „a gyűlésen jelen volt politikai hatóság képviselője az elhangzott beszédek ellen állami szempontból semmi kifogást nem tett” – *a lelkészek mellett érvül nem szolgálhat*.³

Ezeknek az előrebocsátása után a lelkészeknek azon egyöntetű védekezését, hogy az állam és a magyar nyelv ellen nem izgattak, részemről nem tarthatom elfogadhatónak, és így a szóban forgó ügy – véleményem szerint – nem is tekinthető befejezettnek, mert a lelkészeknek *már azon eljárása és ténykedése*³ – amelyek a csatolva levő hírlapi közlések szerint *kétségtelen bebizonyítást nyertek*³ –, hogy a népgyűlések *összehívásában tényleges részt vettek*,³ azok nagyobb részén *elnököltek*³ és mint ilyenek, *azokat meg is nyitották*, a gyűléseken *közülők többen izgató beszédeket tartottak*³ és *azokon elhangzott izgató beszédeket*,³ amelyeket a világi elemek tartottak, *mindenekben helyeseltek*, továbbá az azok *hatása alatt meghozott hazafiatlan határozatokkal*³ mindenekben *azonosították magukat*,³ és a gyűlések végén még a *szónokoknak az elhangzott beszédeikért köszönetet is mondtak*³ és mindezek által a kormánynak a magyar állam megszilárdítására irányuló és mint ilyen, a közvélemény által is általánosan helyeselt javaslata ellen *féktelen agitációt fejtettek ki*.³ nézetem szerint igazolni látszanak a nevezett lelkészek hazafiatlan magatartását, és indokoltá teszik, hogy az ellenük megindított *eljárás az 1898. XIV. tc.*³ 9. §-a alapján, *legalábbis azokkal szemben, kik tényleg a valóságot célzatosan elferdítő, izgató beszédeket tartottak, tovább folytassék*.³

Amidőn még arról van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy Boeriu *gör. kat.*⁴ lelkésznek működési helye itten megállapítható nem volt, egyben tisztelettel felkérem, hogy a szóban forgó ügyben teendő további intézkedéseiről s ezen ügy fejleményéről engem értesíteni méltóztassék.

Budapesten, 1905. évi május hó 24-én

Tisza

P

1905 máj. 24

Tisza István, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök átirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Gurban Konstantin sajtó útján elkövetett „nemzetiségi izgatása” tárgyában

VKM eln. 1906–281 (4226 905)¹
(Gépírásos másolat)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Folyó évi március hó 21-én 112 900/904. szám alatt kelt nagybecsű átiratára, a vonatkozó közlemények visszaküldése mellett, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel a következőkről értesíteni:

Gurban Konstantin borosjenői gör. kel. román esperes ellen megindított eljárásnak további folytatását részemről *szükségesnek tartom*,² és hozzájárulok ahhoz, hogy Nagyméltóságod által az aradi *Tribunában* 1904. évi augusztus hó 31. és szeptember hó 1-én „Berzeviczy-javaslatához”

⁴ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészéskor – elpusztult.

² Kék ceruzával aláhúzva.

felirattal megjelent vezércikkek hiteles fordításának *a másolata mint a további eljárás alapját képező vádirat nevezett esperes ellen felhasználtassék.*²

Az aradi gör. kel. román püspöknek csatolva levő 7162/904. számú felterjesztésében foglaltakra nézve pedig van szerencsém Nagyméltóságodnak nagybecsű figyelmébe ajánlani a következőket:

Előbb jelzett felterjesztésben foglalt azon állítás megcáfolására, hogy nevezett esperes tagadja, hogy a cikkek által „*a magyarságot, a kormányt és a népnevelési törvényjavaslatot támadta volna, vagy hogy a tanítókat egyenesen buzdítaná, hogy a létesítendő törvényt majdan ne hajtsák végre*”³ stb. rámutatok a szóban forgó cikkek egész tartalmára és szellemére, mert az egyes mondatoknak vagy kitételeknek ismertetése nem világíthatja meg teljes mivoltában a cikkek eszmemenetét és azoknak irányzatát, *miért is tisztelettel felkérem Nagyméltóságodat, hogy az ügy érdemleges elbírálásánál a cikkek egész tartalmát és az azokban megnyilatkozó szellemet méltóztassék alapul venni.*³

Gurbánnak a püspök felterjesztésében foglalt az a védekezése, hogy a „tanítókat egyáltalában nem buzdította arra, hogy a létesítendő törvényt majdan ne hajtsák végre, hanem ellenkezőleg, arra szólította fel őket, hogy ha a javaslat törvényerőre fog emelkedni, annak engedelmeskedjenek”, aminek az igazolására hivatkozik cikkének befejező részére, amelyben azt írja, hogy „ha a kormány a javaslatot vissza nem vonja, abból törvény lesz, és mi engedelmeskedni fogunk, de nem hajtjuk majd végre, mivel az erőnket meghaladja” – szintén nem fogadható el, mert Gurbán cikkének befejező részében nemcsak azt írta, amit védekezésképpen idéz, hanem a következőket:

„Az én végkövetkeztetésem ez: Ha a kormány nem vonja vissza a javaslatát, abból törvény lesz, és mi alávetjük magunkat, *végrehajtani azonban azt nem hajtjuk végre, mert az felülmúlja a mi erőnket.*³ Iskoláinkat úgy, ahogy tudjuk, szegénységünkön kívülre is fenntartjuk, és fenyegetessen bennünket bármilyen veszedelem, az elpusztulástól nem félünk, mert velünk van az Isten, és bízunk az elnyomottak jövőjében. Mondtam.” Márpedig a befejező rész teljes egészében és különösen annak végsorai a felterjesztésnek erre vonatkozó védekezését teljesen megdöntik.

*Hogy pedig a tanítókat tényleg arra buzdította, hogy a törvényt annak idejében ne hajtsák végre, elég, ha cikkeinek a következő*⁴ kitételeire hivatkozom, és pedig:

„Mit gondolnak a javaslat szerzői, hogy mi nemzetiségek és különösen mi románok annyira megvert nép volnánk az Istentől, hogy mi magunk vágjuk ki az ágat lábunk alól és méghozzá a mi saját fejszénkkel! Tanítóink annyira műveletlenek, hogy ne értsék meg, hogy minő kötelességeik vannak egyházuk és iskolájuk iránt, hogy ne legyenek képesek ellensúlyozni a javaslat törekvését, vagy hogy ne lenne annyi ismeretük a pedagógiából, hogy az, amit a javaslat megkíván, az egy teljes abszurdum, és úgy reájuk, mint a nemzetiségekre nézve is gyalázat! – Istenem, de nagyon megvertél bennünket, de őket is!”

Ami pediglen a püspöknek azon állítását illeti, hogy „nem tartom kizártnak azt, hogy esetleg a szóban forgó cikkeknek *hamis és célzatos fordítás*⁴ alapján támasztatható az esetleges feljelentés vagy vádirat”, erre nézve van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a püspöknek ezen feltételes állítása nem fogadható el, mert a cikkek fordítását a vezetésem alatt álló minisztérium fordítója eszközölte, aki egyszersmind hites román tolmács, s így a fordítás helyességében nincsen okom kételkedni.

A püspöknek azon állítására nézve pedig, hogy „a hazafiatlanságot az egyházamban nem tűröm meg”, legnagyobb sajnálattal kell kijelentenem, hogy habár a püspöknek a hazafiasságát és egyéni érületének tisztaságát kétségbe vonni nincs is okom, az aradi gör. kel. román egyházmegyében – különösen az utóbbi időben – a hazafiatlan ténykedések egész sorozata bizonyítja, hogy éppen az aradi egyházmegye papsága a hazafiatlan, túlzó irányzattól erősen inficiálva van, s e betegség szálai felnyúlnak az egyházmegye vezető köreibé is. Ennek bizonyítására pedig csak a következőkre mutatok rá.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Zöld ceruzával aláhúzva.

1. Köztudomás szerint a román túlzók lapjának, a *Tribunának* az aradi szentszék és az aradi szeminárium vezetői, tehát a püspököknek legbizalmasabb emberei a főmunkatársai, akik egyszersmind a legagilisabb szószólói és vezetői az utóbbi időben feléledt túlzó román politikának, amelyet már Arad vármegye törvényhatóságának közgyűléseibe is bevittek.

2. A népnevelési törvényjavaslat ellen múlt év őszén a románok által lakott vidékeken rendezett tiltakozó népgyűlések közül a legnépesebb és a legizgalmasabb egyike, az aradi egyházmegyéhez tartozó Világos községben megtartott tiltakozó népgyűlés volt, amelyen a főszerepet a világosi esperességhez tartozó lelkészeken kívül az aradi szentszék titkára, Goldis László és az iskolai tanács helyettes előadója, Szekula Szever tanítóképezdei tanár vitték.

3. A lezajlott képviselői választások alkalmával a román nemzetiségi képviselőjelölteknek a kortesei az aradi egyházmegye papjai voltak, akik – az aradi lapok közlése szerint – a román népet még a diplomoknak kortes célokra való felhasználásával is fanatizálták a túlzó román politika érdekében. Eme sajnálatos körülményt maga a *Tribuna* is megerősíti, amidőn a f. évi 23. számában a többek között a következőket írta:

„Papjainkat kötelességük szent oltáránál találtuk. Ők a román parasztok előtt a legfenségesebb szentmisét: az újjáébredés szentmiséjét végezték. Tehát mégis vannak még papjaink, akik a kereszttel a kezükben a sereg élén mennek. Népünk – a választás nehéz küzdelmeiben – papjait mint valami szenteket, mint az Isten kiküldötteit követte, akik megmutatták a román népnek az igazságra vezető utat. Az Arad megyei román papok a választás alkalmával aranybetűkkel írták be dicső cselekedeteiket a román nemzet történetébe, mert győzelemre juttatták a román nemzeti párt zászlóját, és mert egy igazi eposzei hősökhöz méltó harcot vívtak, mikor eleget tettek kötelességeiknek. Hogy Arad megyében oly fényesen győztünk, a győzelem babérját a román papoknak kell odanyújtatunk.”

Végül van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy az ügynek további fejleményeiről engem értesíteni méltóztassék.

Budapest, 1905. évi május hó 24-én.

Tisza s. k.
A hivatalos másolat hitelül:
Gozsál Kálmán
eln. iroda s. tiszt.

R

1905 jún. 1

*Gr. Tisza István, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök átíratva Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az Astra néprajzi-történeti kiállítása alkalmával tartandó román néptanítói gyűlések tárgyában*¹

VKM eln. 1905: 2089²

Magyar királyi belügyminiszter
230. szám

Bizalmas

Res.

Tárgy: A román irodalmi és közmívelődési egyeslet (*Astra*) által rendezendő kiállítás alatt megtartandó néptanítói közgyűlések.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A román irodalmi és közmívelődési egyeslet (*Astra*) 1897. évben Medgyesen megtartott közgyűlésén elhatározta volt, hogy Nagyszebenben – az egyesület székhelyén – közadakozásokból egy kétemeletes épületet épít, amelyben az egyesület hivatalos helyiségein kívül „történelmi és etnográfiai múzeum”-ot fog berendezni és elhelyezni.

Az épület, amelyet „nemzeti ház”-nak neveznek, és amely az egyesület központi bizottságának meghozott határozata alapján „Muzeul istoric și etnografic roman” (Román történelmi és etnográfiai múzeum) felirattal lesz ellátva, elkészült, és azt folyó évi augusztus hó 19-én nagy ünnepségek közepette fogja az egyesület megnyitni és rendeltetésének átadni.

Jelzett egyesület központi bizottsága tekintettel a rendezendő ünnepségekre az évi közgyűlését folyó évi augusztus hó 19- és 20-án Nagyszebenben fogja megtartani, egyúttal, hogy az ünnepségeknek nagyobb lendületet biztosítson, a hazai összes román kulturális egyesületeket felkérte, hogy ez évi közgyűléseiket augusztus 19–28 között – mely időközben a nemzeti házban román etnográfiai, történelmi és kulturális, nagyobb szabású kiállítást fog az egyesület rendezni – szintén Nagyszebenben tartsák meg.

Minthogy a Lugoson megjelenő *Drapelul* című román hírlap folyó évi 32. számában közöltek szerint az is terveztetik, hogy a hazai két román egyház felekezeti néptanítóinak összes egyesületei ez évi közgyűléseiket ez időben – mégpedig a két román egyház papjainak a közreműködésével – szintén Nagyszebenben tartsák meg, ennél fogva van szerencsém Nagyméltóságodnak a fentieket esetleges további intézkedés végett tisztelettel tudomására juttatni.

Egyidejűleg t. értesítem, hogy a Bukarestben megjelenő *Universul* című román hírlap folyó évi május hó 28-án kelt számában „a szent zsinat ülészakájának berekesztése” című közleménye szerint, a „szent zsinat”, Vladescu Mihály román közoktatásügyi miniszter hozzájárulásával Pimen, az alsó-

¹ Az ügyhöz lásd még a fenti aktához csatolt alábbi iratokat: Kristóffy József belügyminiszter 1905. júl. 3-án kelt átíratát Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben felhívja a figyelmet a hónap folyamán Gyulán tartandó aradi egyházmegyei román néptanítói egyesületek közgyűlésére. Erről az aradi *Tribuna* 1905. júl. 9-i számának hírvonata (vö. Diamandi Mihály fordító (?) csatolt kivonatával) közli, hogy egyike lesz „a legsikerültebb tanítói közgyűléseknek”. Az iratban említett, tervezett tanítói gyűlés híre nem bizonyult valóznak, miután a szebeni gör. kel. fő egyházmegyei konzisztórium felügyeletével évenként tartandó egyházmegyei tanítói értekezletet – mint azt Metianu János szebeni gör. kel. érsekmetropolita 1905. júl. 10-én Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett válaszában közli – már május 3-án és 4-én megtartották. Végül *Rezei* Sylvius gyulai tanfelügyelő 1905. aug. 9-én közli a minisztériummal, hogy az 1905. júl. 23-án Gyulán megtartott aradi egyházmegyei tanítói értekezlet minden rendezettség nélkül lezajlott, „a gyűléseken megtartott értekezések tisztán az oktatásra vonatkoztak”.

² Az irat 1956 őszén – az *OL* VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

dunai részek görögkeleti román püspökét felhatalmazta, hogy Dobrudzsában magyarországi görögkeleti román lelkészeket is nevezhessen ki plébánosoknak, miután azok Romániában honosítva lesznek.

Az erre vonatkozó közlemény magyar fordítását van szerencsém Nagyméltóságodnak tisztelettel megküldeni.

Budapesten, 1905. évi június hó 1-én.

Tisza

S

1905 aug. 15

Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter 72 000/1905. számú rendelete a tanfelügyelőkhöz „a magyar nyelvnek a nem magyar tannyelvű népiskolákban való tanítása tárgyában”¹

VKM eln. 1906: 531²
(Nyomtatvány)

A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879. XVIII. tc. immár negyedszázad óta van életbe léptetve, és mégis azt kell tapasztalnunk, hogy ezen törvény még mindig nincs oly mérvben érvényre emelve, mint ahogyan azt az állam és hazánk nem magyar ajkú lakosságának jól felfogott érdeke megköveteli.

Ugyanis az 1900. évi népszámlálás azt a sajnálatos valóságot állapította meg, hogy a magyar anyaország népességének jó 40%-a nem beszéli az állam nyelvét, és megállapította azon még fonább dolgot, hogy a nem magyar anyanyelvű lakosságnak 83,2%-a nem ért, nem beszél magyarul.

A nem magyar tannyelvű elemi népiskolákban a magyar nyelvnek mint kötelezett tantárgynak tanítását az 1879. XVIII. tc. 4. §-a rendeli, és mégis, a legújabban beszerzett adatok szerint a hazánkban létező 3343 nem magyar tannyelvű népiskola közül – melyek 90 kivételével felekezeti iskolák – 1340-ben a magyar nyelv nem tanított sikerrel. A tapasztalat tehát azt igazolja, hogy a nem magyar tannyelvű népiskolák nagy részében a magyar nyelv tanítása csakis a magyarul gépiesen való írásra és olvasásra terjed. Az ilyen népiskolákból magyarul beszélni tudó gyermek alig kerül ki.

Ezen tarthatatlan állapoton, mely különben a nem magyar ajkú honpolgárookra a legkárosabb, okvetlenül segítenünk kell.

Segítenünk kell pedig nemcsak azért, hogy a 26 év előtt szentesített törvénynek érvényt szerezzünk – nemcsak azért, hogy ily módon az állam nyelvét a nemzet összességének tulajdonává tegyük –, de szükséges a törvény végrehajtása hazánk nem magyar ajkú lakosságának érdekében is, mert őket a magyar nyelv bírása az élet különböző viszonyaiban a könnyebb megélhetésben segíti, és megóvjja sok olyan bajtól, amely a magyarul nem beszélő honpolgárokat lépten-nyomon érheti.

Végre kell és végre is lehet hajtánunk a szóban forgó törvényt anélkül, hogy ezáltal a hitfelekezeteknek és községeknek azon jogát érintenők, hogy iskoláikban a tanítás nyelvét maguk állapíthatják meg, tehát anélkül, hogy bárkit is anyanyelvének használatában és az ezen nyelven való tanulásban korlátoznánk.

Hazánknak minden polgára csak úgy boldogulhat igazán, ha részese az egységes magyar nemzeti életnek és művelődésnek. Ez pedig csak úgy lehetséges, hogy az államnyelv ismerete útján rendelkezik az érintkezésnek azzal a közös közvetítő eszközével, mely a nemzetnek faj, vallás, nemzeti-

¹ A kinyomtatott rendelet első oldala alján a következő utasítást közli: „Valamennyi kir. tanfelügyelőnek.” – A rendelet azonos szövegét „A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905. évi 72 000. számú rendelete valamennyi kir. tanfelügyelőhöz, a magyar nyelvnek a nem magyar tannyelvű népiskolákban való tanításáról” címmel, lásd még: *Magyarországi Rendeleték Tára*, 1905. 656–668. l.

² Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

ség szerint szétagolt egyedeit egy nemzetestté olvasztja össze. Nem magyar ajkú honfitársaink érdeke tehát, hogy bírjanak a magyar állami nyelv ismeretével. Ezt kívánta lehetővé tenni az 1879. évi XVIII. tc.

És minthogy ennek a törvénynek rendelkezései még most sem hatották át a hazai társadalom összes rétegeit, addig is, amíg a népoktatási törvényeknek égetően szükséges revíziója megtörténhetik, állásomból kifolyó kötelességemnek tartom, *tisztán a létező törvények alapján*, mindazon rendelkezéseket és intézkedéseket megtenni, amelyeknek szigorú és lelkiismeretes végrehajtásától remélhetem, hogy a magyar nyelv az összes nem magyar tannyelvű elemi népiskolákban olyan sikerrel fog taníttatni, hogy az elemi népiskolából kikerült növendékek a magyar nyelvet annyira elsajátítsák, hogy életviszonyaiknak megfelelően gondolataikat magyarul helyesen ki tudják fejezni, továbbá tudjanak magyarul folyékonyan olvasni, írni és számolni.

Ezen rendelettemmel tehát nincs egyéb célom, mint az, amelyet már az 1879. évi XVIII. tc. kifejez, ti. az, hogy a népoktatási tanintézetek minden állampolgárnak kellő módot nyújtsanak arra, hogy a magyar nyelvet mint az állam nyelvét elsajátítsák. Ennélfogva az elemi népiskolai magyar nyelvtanítás sikere érdekében elrendelendőnek találom a következőket:

1. A magyar nyelv tanításának előfeltételei

A kellő tanítási eredmény első feltétele, hogy a tanköteles gyermekek az egész szorgalmi időn át rendszeresen járjanak iskolába, és hogy a legszükségesebb tankönyvekkel és írószközökkel el legyenek látva. Eziránt az 1876. VI. tc. 30. §-a alapján a közigazgatási bizottságokhoz egyidejűleg rendeletet intéztem. Tanfelügyelő úrnak e tekintetben az a feladata, hogy még a tanév megnyílta előtt úgy a tankötelezettségnek kellő érvényre emelése, mint a szükséges magyar tankönyvek és írószerek beszerzése iránt a közigazgatási bizottság elé megfelelő határozati javaslatot terjesszen.

2. Tan- és óraterv

Az 1879. évi XVIII. tc. 4. §-a szerint a magyar nyelv tanítását a községi népiskolákban a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön rendeletben szabályozza. Ezen szabályrendeletet az óraszámra nézve népiskolai tantervük megállapításánál a felekezeti hatóságok is kötelesek szem előtt tartani.

Ez alapon az 1879. évi XVIII. tc. végrehajtása tárgyában 1879. évi 17 284. sz. a. kiadott Utasítás megállapította a nem magyar ajkú népiskolák tantervét, hivatali elődöm pedig 1902. évi 30 332. számú körrendeletében olyképp szabályozta az óraszámot, hogy az egy tanítóval bíró (osztatlan) népiskolában a magyar beszéd tanítására heti 9 óra, az anya- és magyar nyelven való írás és olvasás tanítására heti 8 óra fordítandó. Ugyanezen tantárgyakra a két tanítóval bíró iskolában heti 15, illetve 13; a három tanítóval bíró iskolában 17, illetve 19; a négy tanítóval bíró iskolában 20, illetve 25; az öt tanítóval bíró iskolában 18, illetve 24; végre a hat tanítóval bíró iskolában 18, illetve 24 óra fordítandó hetenként. Az anya- és magyar nyelven való írás és olvasás tanítására kitűzött heti óraszámok fele múlhatatlanul a *magyar* írás és olvasás tanítására fordítandó, mert csak így biztosítható azon tanítási cél, melyet a törvény megjelöl.

Tanfelügyelő úr tehát ezen törvényes rendelkezések alapján a nem magyar tannyelvű *községi* elemi népiskoláktól szigorúan követelje meg, hogy ezekben az 1879. évi 17 284. szám alatt kiadott tanterv a maga egész teljességében megvalósíttassék.

Továbbá az 1876. XXVIII. tc. 5. § 3. pontja *a)* betűje alatt foglaltak értelmében még a tanév megnyílta előtt intézzen megkeresést tanfelügyelő úr a nem magyar tannyelvű felekezeti elemi népiskolák egyházi főhatóságaihoz aziránt, hogy a felekezeti elemi népiskoláknak általuk jóváhagyott tan- és óratervét tanfelügyelő úrnak küldjék meg. Ezeket gondosan vizsgálja felül, és hogyha bennük a magyar nyelv tanítására vonatkozólag a fennebbi törvényes rendelkezésekkel ellenkező fogvatkozásokat talál, az illető egyházi főhatóságot azonnal keresse meg a hiány pótlása iránt, és szükség esetén ide is tegyen jelentést.

Követelje meg, hogy az egyházi főhatóságok által jóváhagyott tanítási óraterv minden iskolában ki legyen függesztve.

Különben itt megemlítem, hogy hivatali elődöm az országos közoktatási tanácsot már felhívta, hogy a nem magyar tannyelvű népiskolák számára a modern pedagógia és didaktika elveinek megfelelő új tanítási tervet és ahhoz a tanítók számára kimerítő módszeres utasítást készítsen. S gondoskodni kívánok arról is, hogy a magyar nyelv tanításának könnyítésére és tervszerűvé tételére hazai viszonyainknak megfelelő művészi kivitelű szemléltetőképek készíttessenek.

3. A tanfelügyelők iskolalátogatása. Állami ellenőrzés

A fennebbi módon előkészítve a magyar nyelv tanításának előfeltételeit, előáll tanfelügyelő úr legfontosabb kötelessége, ti. a nem magyar tannyelvű elemi népiskolák látogatása és azokban a magyar nyelv tanításának alapos, lelkiismeretes ellenőrzése és szakszerű irányítása.

Ismerve a magyar tanfelügyelői kar hazafias buzgalmát és hivatali megbízhatóságát, nem kételkedem, hogy ezen egyik legfontosabb teendőjét kifogástalanul fogja ellátni. Nekem az a feladatom, hogy a tanfelügyelői kart az iskolalátogatások intenzív teljesítésére képessé tegyem.

Elengedhetetlen kötelességévé teszem tanfelügyelő úrnak, hogy a tankerületében levő összes nem magyar tannyelvű elemi népiskolákat minden tanévben legalább egyszer meglátogassa, mégpedig olyan időben, amidőn a magyar nyelvtanítás eredménye felismerhető. Az iskolalátogatás alkalmával vizsgálja meg, mennyiben érte el az iskola az 1879. évi XVIII. tc.-ben és az 1879. évi 17 984. sz. a. kiadott tantervben kitűzött azt a célt, hogy minden állampolgárnak kellő mód nyújtassák az állam nyelvének elsajátítására. Állapítsa meg, hogy a magyar nyelv tanítására megszabott heti tanítási órák csonkítatlanul megtartatnak-e. Követelje, hogy a népiskola második osztályától kezdve a számtanítás segítségével is gyakoroltassék a magyar nyelv. A hazai földrajz, történelem és alkotmánytan tanításánál a magyar beszéd igénybevétele, az éneknél a hazafias magyar szöveg szintén módot nyújt a tanítónak a gyermek szívében a hazafias érzület felkeltésére és ápolására, amit különben az egész népiskolai oktatás és nevelésnél kimagasló célként kell a tanítónak munkálnia. Az ismétlőiskola három évfolyamában különös gond fordítandó az elemi népiskola hat évfolyama alatt elért magyar nyelvtanítási eredmény megrögzítésére, mert csak ily módon lehet az iskola hatását az életre biztosítani. Ez okból az ismétlőiskola megfigyelésére kellő alkalmat kell találni. Megfigyelendő, vajon a tanító kellő módszerrel tanítja-e a magyar nyelvet. Az ún. grammatizálás szigorúan kerülendő, mert az ilyen iskolákban a magyar nyelvtan tanítását a magyar írás alapjául szolgáló legszükségesebb tudnivalókra kell szorítani. Ahol szükséges, tanfelügyelő úr vezesse be a tanítót a magyar nyelvtanítás természetes és egyedül helyes módszerébe (az ún. direkt módszer).

Amely tankerületben segédtanfelügyelő van, tanfelügyelő úr ezzel megosztva végezze az iskolalátogatást. Az ügy érdekében kívánatos, hogy az iskolaszék elnöke is legyen jelen az iskolalátogatásnál.

Az iskolalátogatásról minden egyes esetben az 1901. évi 12 955. sz. a. kelt körrendelet értelmében jegyzőkönyv veendő fel, amelybe a tapasztalatok pontosan bejegyzendők.

Amennyiben a kir. tanfelügyelői hivatal rendelkezésére bocsátott utazási átalány a tanév folyamán az 1901. évi 12 955. számú körrendelettel megállapított szabályzat szerint teljesen igénybe vétetett volna, tegyen azonnal indokolt felterjesztést a még szükséges útiköltség engedélyezése iránt.

4. Szakértők iskolalátogatása

Ahol a tankerület nagy kiterjedtsége vagy a nem magyar tannyelvű iskolák túl nagy száma miatt a tanfelügyelői hivatalnak iskolalátogatásra jogosított személyzete nem képes ezekben az iskolákban a látogatásokat a most megkövetelt módon teljesíteni, az állami felügyeletnek teljes érvényre emelése céljából az 1876. XXVIII. tc. 3. §-a alapján *szakértő* ideiglenes iskolalátogatókat fogok kirendelni. Ilyen iskolalátogatókul elsősorban a nagyobb állami elemi népiskolák kitűnő igazgató

tanítóit, továbbá az állami tanítóképző intézetek igazgatóit, végre a szükséghez képest más, közép-fokú tanintézetek igazgatóit kívánom alkalmazni, akik működésük tartamára mérsékelt napidíjban és útiköltségben részesülnek.

Felhívom tehát tanfelügyelő urat, hogy amennyiben tankerületében ilyen ideiglenes iskolalátogatóknak kirendelése valóban szükséges volna, eziránt a törvényhatóság főispánjával egyetértőleg tegyen f. év szeptember hó végéig kimerítő, indokolt javaslatot.

Megjegyzem, hogy amidőn valamelyik állami elemi népiskola igazgatója bízta meg az iskolalátogatói tiszt ellátásával, az ilyen igazgató tanító az osztály vezetés alól fel lesz mentve; azonban köteles a számára kijelölt iskolalátogatói körzeten kívül saját iskolájában az összes előforduló helyettesítéseket külön díjazás nélkül teljesíteni, és ugyancsak saját iskolája minden osztályában a szorgalomidő minden hónapjában az igazgatói látogatást végezni. Az ilyen igazgató tanító osztályának vezetésére évi 1000 korona díjjal állandó helyettes tanerő kirendeléséről fogok gondoskodni.

Az ideiglenes iskolalátogató utasításait a kir. tanfelügyelőtől nyeri. A számára kijelölt iskolákat évenként legalább egyszer, de lehetőleg kétszer (a tanév közepén és végén) meglátogatja. Látogatásai felől, amiként a tanfelügyelő, szabályszerű jegyzőkönyvet vesz fel, és ezt további eljárás végett jelentése kíséretében a kir. tanfelügyelőhöz terjeszti be.

5. Tanítók és tanulók jutalmazása

A magyar nyelv tanítási eredményének vizsgálásánál állapítsa meg tanfelügyelő úr vagy helyettese, vajon megfelel-e az általában az ezen rendeletben körülírt törvényes feltételeknek.

Ha az eredményt tanfelügyelő úr kitűnőnek találja, a tanítónak megjutalmazása iránt minden év december havában tegyen ide indokolt felterjesztést. Már most kijelentem, hogy a jövő tanévtől kezdve a közoktatásügyi kormány kétszer annyi tanítónak fog adni a magyar nyelv kitűnő tanításáért jutalmat, mint amennyinek eddig adott.

A közigazgatási bizottságokat egyidejűleg felkértem, hogy részint a törvényhatóságok rendelkezése alatt álló közművelődési alapokból, részint a társadalom érdeklődésének ily irányú felkeltése útján a maguk részéről is részesítsék a kiválóan érdemes tanítókat jutalomban. Sőt, amennyiben kivihető, a magyar beszédben kitűnő előmenetelt tanúsított tanulókat is részesítsék jutalomban, részint könyvek, részint ruhaneműek vagy más alkalmas díjak ünnepélyes szétosztása által.

6. Eljárás a magyar nyelv sikertelen tanítása esetén

Ha a tanfelügyelő úr vagy helyettese a tanítási eredményt nem találja kielégítőnek, állapítsa meg mindjárt ott a helyszínén ennek okát. Ha az ok az iskola külső hiányában (pl. rendetlen iskolázás, túlnépesség, tankönyvhiány stb.) található, ezek megszüntetése iránt a közigazgatási bizottság legerélyesebb intézkedését kérje ki, a szükséghez képest ide is jelentést tegyen.

Ha pedig az eredménytelenség oka a tanítóban keresendő, ez esetben a következő eljárást kell követni:

a) Azért nincs eredmény, mert a tanító nem bírja a magyar nyelvet oktatóképességgel. Ez esetben tekintettel az 1879. évi XVIII. tc. 2. és 3. §-ainak ama rendelkezéseire, melyek szerint *1882-től kezdve tanító vagy segédtanító senki sem lehet, aki a magyar nyelvet annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolában tanítani képes legyen, az 1875. évi XXXII. tc. alapján nyomban indítsa meg az illető tanító végellátása iránt a szabályszerű eljárást azon a címen, hogy a tanító a tanítás törvényes ellátására szellemi fogyatkozása miatt nem képes. Ha az ilyen tanító az országos tanítói nyugdíjintézetnek nem volna tagja, keresse meg az illető egyházi főhatóságot, hogy a tanítót a tanítás alól azonnal mentse fel, s helyére magyarul jól beszélő, legalábbis képezdét végzett segédtanítót rendeljen ki. Ha ezen megkeresése hat hét alatt érdemi elintézkedést nem nyer, tegyen hozzám jelentést.*

b) Azért nincs eredmény, mivel a tanító a magyar nyelv tanítás törvényes köteleességét elhanyagolja. Az ilyen tanítóval szemben következőképpen járjon el: Ha az illető felekezeti tanító akár fize-

téskiegészítés, akár pedig korpótlék címén az 1893. XXVI. tc. alapján államsegélyt élvez, az államsegélyről szóló nyugtatóvány láttamozását függessze fel: s minthogy az ilyen tanító „az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása ellen vétett”, tehát az 1893. XXVI. tc. 13. §-a utolsó pontjában körülírt fegyelmi vétséget követte el, az iskolalátogatási jegyzőkönyv bemutatása mellett a fegyelmi eljárás elrendelése végett hozzám kimerítő jelentést tegyen. A fegyelmi eljárás foganatosítására a most idézett törvényszakasz negyedik bekezdése szerint a közigazgatási bizottság illetékes.

A községi tanító természetesen ugyanilyen fegyelmi felelősséggel tartozik.

Megjegyzem, hogy ha valamely községi vagy felekezeti iskolának egymás után két tanítója mozdítottatott el a magyar nyelv tanításának vétkes elhanyagolása miatt, az ilyen községi vagy felekezeti iskola az 1893. XXVI. tc. 15. §-a alapján meg fog szüntettni, és helyébe állami iskola állíttatni.

Ha az illető felekezeti tanító államsegélyt egyáltalán nem élvez, ennek mulasztása felől szintén ide tegyen tanfelügyelő úr kimerítő jelentést. Ennek alapján az egyházi főhatóság innen fog megkeresíteni, hogy a tanító ellen a fegyelmi eljárást haladéktalanul foganatosítsa.

Ha hitfelekezeti főhatósága megkeresésemnek eleget nem tenne, az illető hitfelekezeti iskola ellen az 1868. XXXVIII. tc. 15. §-ában megszabott megintési eljárást fogom megindítani.

7. Állami tanító kirendelése nem magyar tannyelvű iskolához

Ha valamely nagyobb népességű felekezeti népiskola fenntartója anyagi viszonyai miatt nem képes arra, hogy iskolájában a magyar nyelv tanítását kellő számú tanerő alkalmazásával biztosítsa, nem zárkozom el az elől, hogy az illető hitfelekezeti kérelmére és az illetékes egyházi főhatóság beleegyezésével tisztán a magyar nyelv tanítására az illető felekezeti népiskolához ideiglenesen állami tanítót (tanítónőt) rendeljek ki szolgálattételre. Az így kirendelt állami tanító azon vallásfelekezethez való lesz, amelynek jellegét az iskola viseli; összes javadalmát az államtól nyeri és rendes tagja az illető népiskola tanítótestületének.

Végül tanfelügyelő úr kötelességévé teszem, hogy a közigazgatási bizottságnak havi jelentéseiben az előző hónapban meglátogatott nem magyar tannyelvű iskolákról és azokban a magyar nyelv tanítása körül szerzett tapasztalatok felől mindig számoljon be, és kérje ki a közigazgatási bizottság részéről szükséges intézkedéseket. Ide pedig minden tanév végén tegyen áttekintő jelentést a magyar nyelv tanítása felől.

Rendeletemet abban a biztos reményben zárom, hogy nem magyar ajkú testvéreink helyesen fogják mérlegelni azt a célzatot, mely jelen intézkedéseimben vezérel. Lehetetlen be nem látniok azt, hogy elsősorban az ő érdekük, hogy az államnyelv ismeretét megszerezzék.

Számítok tehát arra, hogy a hazánk minden nem magyar ajkú polgára buzgó munkatársamul szegődik rendeletem végrehajtásánál, és hogy nem lesz szükség arra, hogy a jelen rendeletben foglalt szigorúbb rendszabályok gyakorlatilag alkalmazásba vétessenek.

De ha várakozásom ellenére mégis akadna az oktatásügyi tényezők között olyan, amely minden támadó célzattól mentes intézkedésemmel szembehelyezkednék, azzal a rendelkezésemre álló törvényes eszközök egész szigorát fogom alkalmazni, s nem fogom eltérni azt, hogy a nemzeti egység, az állami tekintély csorbulást szenvedjen.

Kelt Budapest, 1905. évi augusztus 15.

Lukács György s. k.

Sz

1905 aug. 15

Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter 72 001/1905. számú rendelete a tanfelügyelőkhöz „a magyar nyelvnek a nem magyar tannyelvű képzőintézetekben való tanítása tárgyában”

VKM eln. 1906: 531¹
(Nyomtatvány)

Harmadfél évtized telt el az 1879. évi XVIII. tc. életbeléptetése óta. Jóllehet, hogy a törvény szövege, valamint a törvény végrehajtása tárgyában kiadott Utasítás (17 984/1879) a tanító- (tanítónő-) képző intézetekre nézve félreérthetetlenül határozott rendelkezéseket tartalmaz: mégis dacára a törvény fogantatása érdekében hivatali elődeim által ismételt ízben kibocsátott rendeleteknek, a törvénynek a tanító- (tanítónő-) képző intézetekre vonatkozó része még ma sincs hatékonyan végrehajtva, a gyakorlati kivitel módzatai pedig annyira elütők egymástól, és a törvény szellemét annyira ki nem elégítik, hogy a hatékonyabb fogantatás iránt való sürgős intézkedés immár elodázhatalan szükségességgé érlelődött.

Az előző éveknek és az imént lezárult iskolaévnak a tanító-(tanítónő)-képző intézetekre vonatkozó tanulmányi eredményéből az a sajnálatos tény nyomul homloktérbe, hogy a törvény laza magyarázatának és lanya végrehajtásának árát legdrágábban éppen azok adják meg, akiket legkevésbé terhel mulasztás, és akik ebben a dologban legártatlanabbak: a képzőintézetek tanulmányi ifjúsága.

Évről évre ismétlődik, hogy a jelöltek a magyar nyelvben való készülségük elégtelensége miatt nagy számmal vettetnek vissza a tanképesítő vizsgálatokon. A felelősség ezen tönkretett egzisztenciáért azokat az intézeteket terheli, melyek akár megbocsáthatatlan nembánomságból, akár más okok miatt kockára vetik a gondjaikra bízott nagyszámú, törekvő ifjúnak jövőjét.

De amint a tapasztalat igazolja, a jelöltek közül még azok is, akik a kényszerhelyzet által parancsolt elnézés mellett, a tanképesítő vizsgálatokon elégséges osztályzattal átbocsáttatnak, az életbe kilépve, nem képesek kellően megfelelni a reájuk váró köteletségnek. Ugyanis: nemcsak hogy maguk nem sajátították el a magyar nyelvet a készülségnek olyan mértékéig, amint az 1879. évi XVIII. tc. azt megköveteli, de még kevésbé történt gondoskodás arról, ami pedig a képzőintézetnek szintén egyik sarkalatos köteleossége, hogy a jelöltek a magyar nyelvnek az elemi népiskolában való tanítási eljárását és módszerét megismerhessék. Így aztán a képzőintézet hibájából és annak mulasztása következtében a képesített jelölt még mint tanító is újabb és újabb kellemetlen helyzetbe jut, amivel még a legbuzgóbb is, hosszú évek fáradalmas önképzése útján és a vezetésére bízott iskolai ifjúság érdekeinek súlyos sérelme árán is alig képes megküzdenni.

Nyilvánvalóak azok a káros következmények, melyek a törvény laza végrehajtásából úgy a közügyre, mint az egyesre háramlanak. Ennélfogva egyrészt a törvény rendelkezéseinek hatékony érvényesítése végett, másrészt pedig a tanulóifjúság jól felfogott érdekeinek megvédelmzése szempontjából, az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 14. §-ában gyökerező fő felügyeleti jogomból eredőleg rendelem, amint következik:

¹ A kinyomtatott rendelet első oldala alján a következő utasítást közli: „Valamennyi kir. tanfelügyelőnek, kinek tankerületében nem magyar tannyelvű tanító- (tanítónő-)képző van.” – A rendelet azonos szövegét „A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905. évi 72 001. számú rendelete valamennyi kir. tanfelügyelőhöz, akinek tankerületében nem magyar tannyelvű tanító- (tanítónő-)képző intézet van a magyar nyelvnek a nem magyar tannyelvű képzőintézetekben való tanításáról” címmel. Lásd még: *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1905. 668–676. l. – Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

1. Tanmenet. Órarend. Tankönyvek

Az 1876. évi XXVIII. tc. 5. §-a 3. a) pontjában, valamint az 1879. évi XVIII. tc. 6. §-ának első bekezdésében és ezen utóbbi törvény végrehajtása tárgyában az egyházi főhatóságokhoz intézett leirat (20 301/1885.) 7., 8. és 9. pontjaiban, nemkülönben a végrehajtási Utasítás 17. §-ában biztosított jogánál fogva kérje be tanfelügyelő úr minden iskolaév elején a tankerületében levő nem magyar tannyelvű tanító- (tanítónő-) képző intézetek tanmenetét, órarendjét és a használandó tankönyvek egy-egy példányát, és terjessze ide azokat. A tantervet az 1905/6. iskolaév elején szintén terjessze ide, de ez újból csak akkor lesz megint felterjesztendő, ha azon az illetékes egyházi főhatóság változtatást tesz.

2. Felvétel a képzőintézetbe

A nem magyar tannyelvű tanító- (tanítónő-) képző intézetek növendékeire a magyar nyelvnek a törvényt szabta mértékben való elsajátítását gátló egyik akadály az, hogy a tanulók ezen intézetek legnagyobb részébe nem valamely középfokú iskola négy osztályának szabályszerű elvégzése után, hanem az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkben engedélyezett felvételi vizsgálat alapján vétetnek fel.

Tanfelügyelő úr az illető egyházi főhatóságnál hasson oda, hogy a képzőintézetbe rendszerint csakis középiskola vagy polgári iskola négy osztályát végzett növendékek vétessenek fel, amiként ez az 1868. XXXVIII. tc. 86. és 108. § célzatának is megfelel, és hogy felvételi vizsgálat útján csak kivételesen jussanak be jelöltek a tanítóképzőbe.

Arra pedig iskolalátogatásai alkalmával különösen ügyeljen tanfelügyelő úr, vajon a felvételt vizsgálat útján bejutott növendékek valóban bírnak-e a magyar nyelvben, az anyanyelvben, a számvetés és földrajz ismeretében és a történelemben legalábbis annyi jártassággal, mint amennyit, a közép- vagy polgári iskola négy első osztályában tanítanak, illetőleg mint amennyi magyar, nyelvi ismeretet az 1879. XVIII. tc. értelmében már az elemi népiskolát végzett tanulóól is követelni lehet. Ha e tekintetben tanfelügyelő úr kifogásolnivalót talál, fő felügyeleti jogom érvényesíthetése végett tegyen ide kimerítő jelentést.

3. Tanfelügyelői látogatások. Gyakorlóiskola

Az 1879. évi XVIII. tc. 6. §-a 1. pontja, valamint a végrehajtási Utasítás 18. §-a, úgyszintén az 1902. évi 29 822. sz. alatt kelt itteni rendelet alapján tanfelügyelő úr a tankerületébe eső nem magyar tannyelvű képzőintézeteket évente többször, de legalább két ízben látogassa meg, az I., II. és III. osztály évről vizsgálatain mindenestre jelen legyen, és terjesszen ide eljárásáról és szerzett tapasztalatairól minden tanév végén részletes és kimerítő jelentést.

Év közben való iskolalátogatása alkalmával terjessze ki figyelmét arra is, hogy az 1879. évi XVIII. tc. rendelkezéseinek foganatosítása keretében kellő mérvben történik-e gondoskodás arról, hogy a jelöltek a magyar nyelvnek nem magyar tannyelvű népiskolákban való tanítási módszerét nemcsak elméletben, de legfőképpen gyakorlatilag a legbehatóbb módon megismerjék és megtanulják. Evégből, tekintettel arra, hogy az 1868. évi XXXVIII. tc. 13. és 102. §-ai a gyakorlóiskolához és a gyakorlati kiképzéshez mint feltételhez kötik a felekezeti tanítóképző intézetek felállításának jogát, minden rendelkezésére álló módon hasson oda tanfelügyelő úr, hogy ott, ahol még nincs, gyakorlóiskola létesíttessék a képzőintézettel szerves kapcsolatban. Ha eljárásának fél év alatt eredménye nem volna, az 1868. évi XXXVIII. tc. 15. §-ában megszabott megintés és azt követő eljárás foganatosítása végett tegyen ide előterjesztést.

4. Képesítővizsgálatok

Minthogy a nem magyar tannyelvű felekezeti tanító- (tanítónő-) képző intézetek egy része még mindig nem bír tanképesítő-vizsgálati szabályzattal, más része pedig vizsgálati szabályzatát nem hozta összhangba az újabb törvények követelményeivel, ennél fogva felhívom tanfelügyelő urat, hogy keresse meg azonnal az illetékes egyházi főhatóságot, hogy a tanképesítő-vizsgálati szabályzatot mielőbb készítse el, illetőleg, ha már van ilyen szabályzata, azt a törvényes követelményekkel hozza összhangba, s a szabályzat egy példányát tanfelügyelő úrnak is küldje el.

Tanfelügyelő úr pedig a tanképesítő vizsgálatok alkalmával a vizsgálatok lényegbeli részét illetőleg a legszigorúbban alkalmazkodjék az alábbi törvényes rendelkezésekhez:

A vizsgálat megkezdése előtt győződjék meg arról, hogy a tanképesítő-vizsgálatra bocsátandó jelöltek bírnak-e valamennyien a korra, testi épségre és szabályszerű felvételre nézve a törvénykövetelte előfeltételekkel.

Az 1879. évi XVIII. tc. 1. és 2. §-ai azt a követelményt tartalmazzák, hogy minden tanító- (tanítónő-) jelölt a tanfolyam alatt a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira elsajátítsa, hogy azt a népiskolákban taníthassa. Ebből következik, hogy a jelölteknek a magyar nyelvből való készülsége a beszéd, az írás és tanítás szempontjából bírálendő meg.

Evégből tanfelügyelő úr a vizsgálat előtt legalább két nappal vizsgálja át a magyar nyelvbeli összes írásbeli dolgozatokat a tekintetben, hogy a jelölteknek a magyar nyelvben való készülsége tartalom és fogalmazás tekintetében mennyiben és milyen mértékben felel meg a követelményeknek. A magyar nyelvből való dolgozat semmi esetre sem lehet fordítás, hanem csakis valamely tételről szabadon kidolgozandó fogalmazvány. Ezen dolgozat tárgya a hazai történelemből, a magyar irodalomtörténetből vagy a pedagógia köréből veendő. Ezen három tárgykörből vett tételek közül a jelölt szabadon választhat. Kívánatos, hogy ezen tételeket az illetékes főhatóság tanfelügyelő úrral egyetértőleg állapítsa meg.

A jelöltek magyar beszédben való készülségének megállapítására főképpen a magyar nyelvtani és a magyar irodalomtörténeti feleletek szolgálnak. Amennyiben tanfelügyelő úr egyik vagy másik jelölnél a magyar nyelvtani és irodalomtörténeti feleletekből bármi oknál fogva nem tudna az illetőnek a magyar beszédben való készülségére nézve kellő ítéletet formálni (pl. mert a jelölt szó szerinti betanulás alapján felel stb.), jogában áll a jelölttől más tantárgykból is magyar nyelven adandó feleleteket követelni.

A magyar nyelvben, szóban és írásban való jártasság elbírálásánál szigorúan tartsa szem előtt tanfelügyelő úr az 1868. évi XXXVIII. tc. 13. §-ában körvonalazott azt a követelményt, hogy a felekezeti tanító- (tanítónő-) képző intézetekben a tantárgyakat legalább azon terjedelemben kell tanítani, aminő terjedelemben azok tanítása az állami képzőintézetekben el van rendelve.

Az 1879. évi XVIII. törvénycikk 2. §-a és a végrehajtási Utasítás 14. és 18. §-ai megkövetelik a jelölttől annak igazolását, hogy a magyar nyelvet tanítani is tudja. Minthogy erről csakis gyakorlati tanítás meghallgatása után formálhatni ítéletet, ennél fogva köteles minden jelölt a magyar nyelvből mint elemi népiskolai kötelezett tantárgyból egy – tanfelügyelő úr által 24 órával előbb kitűzendő és neki írásban kiadandó – magyar nyelvbeli tételről a vizsgáló bizottság előtt gyakorlati tanítást tartani.

A tanképesítő oklevelek mindenkor párhuzamos szöveggel, tehát az állam nyelvén és a képzőintézet tanítási nyelvén állítandók ki.

Minden egyebekben a tanképesítő-vizsgálat lefolyására nézve az 1879. évi XVIII. tc.-nek rendelkezései és az illető egyházi főhatóság által megállapított vagy megállapítandó vizsgálati szabályzat a mérték- és irányadó.

Amely esetben a tanképesítő-vizsgálati eljárás nem felel meg a fentebbi pontokban körvonalazott törvényes követelményeknek: a kir. tanfelügyelő az oklevelek aláírását tagadja meg.

5. Magyar nyelvtanár kirendelése államköltségen. Fizetéskiegészítés

Amennyiben valamely egyházi főhatóság anyagi eszközök elégtelensége miatt nincs abban a helyzetben, hogy az általa fenntartott képzőintézetnél a magyar nyelv tanítására megfelelő képesítéssel bíró tanárt alkalmazzon, az illetékes egyházi főhatóság kívánságára teljes készséggel intézkedem aziránt, hogy az állam költségén ideiglenes minőségben az illető felekezethez tartozó magyar nyelvtanár és gyakorlóiskolai tanító osztassék be az illető képzőintézetbe, aki beosztásának ideje alatt mint a tanári testület rendes tagja működik. Hasonlóképpen készséggel nyújtanék módot ahhoz, hogy az egyházi főhatósággal való megállapodás alapján a nem magyar tannyelvű tanítóképző intézeti tanárok fizetésének kiegészítésére államsegély engedélyeztessék.

Felhívom tanfelügyelő urat, hogy az illetékes egyházi főhatósággal ez irányban folytatandó tárgyalásainak eredményét jelentse ide.

A tanítóképző intézetek tanulmányi rendjének szakfelügyeletére az 1876. évi XXVIII. tc. 3. és 4. §-ai alapján szervezett intézményt az 1879. évi XVIII. tc. végrehajtása szempontjából is szándékozom értékesíteni. Mindazonáltal tanfelügyelő urat terheli elsősorban a felelősség, hogy a felügyeletére bízott nem magyar tannyelvű képzőintézetben jelen rendeletem intézkedései teljes mértékben megvalósuljanak. Nem kétlem, hogy tanfelügyelő úr ezen feladatát nemcsak törvényes kötelességből, de hazafias buzgalomból is sikeresen fogja megoldani.

Kelt Budapesten, 1905. évi aug. 15.

Lukács György s. k.

T

1905 aug. 28

Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter átírata Kristóffy József belügyminiszternek a népoktatási törvényjavaslat elleni román tiltakozó népgyűlésekkel és sajtóközleményekkel kapcsolatban indított eljárása tárgyában

VKM eln. 1906–281 (4226/905)¹
(Gépírásos másolat)

Hivatalos másolat

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
1961/el. szám

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A népoktatási törvényjavaslat ellen a múlt év őszén a románok közt igen élénk mozgalom indult meg, melynek eredményeképpen Világoson, Szelistyén, Szászsebesen, Deésen, Kisjenőn, Marosillyén, Brádon és Szászvároson erősen látogatott s izgató kihatású tiltakozó népgyűléseket tartottak.

Ezen gyűlések összehívása, rendezése és azok vezetése körül feltűnő számmal a gör. kel. román lelkészek buzgólkodtak, kik közül többen felette izgató beszédeket mondtak. A *Tribuna* és *Liberatea* című román hírlapoknak ezen gyűlések lefolyását ismertető cikkei alapján és tekintettel azon körülményre, hogy az ilyen izgató szereplésre vállalkozott lelkészek egy része az államkincstárból kisebb-nagyobb összegű jövedelemkiegészítést élveznek, a m. kir. belügyminiszter hivatali előde megkeresett, hogy a hírlapokban megnevezett összes lelkészek ellen az 1898. évi XIV. tc. 9. §-ában foglaltak alapján a megtorló eljárás megindítása iránt intézkedjem. Ezen megkeresések alapján *felhívam úgy az aradi gör. kel. román püspököt, mint a gör. kel. román metropolitát a fegyelmi eljárásnak szabályszerű megindítására. A fegyelmi vizsgálat az illető lelkészek ellen meg is indított,*² melynek során a

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészésekor – elpusztult.

vádolt lelkészek a hozzám felterjesztett s esetleg leendő felhasználás végett visszakérőleg idecsatolt jegyzőkönyvekből láthatólag határozottan tagadásba veszik, hogy szereplésük alkalmával akár a magyarság ellen általában, akár a magyar állam hivatalos nyelve ellen izgattak volna.

Ezen jegyzőkönyveket a mi kir. belügyminiszterrel közöltem, aki az általam ez irányban egyúttal felvetett kérdésre az eljárásnak további folytatását jelezte kívánatosnak. Az eddig szerzett tapasztalatok alapján előre láthatván, hogy az egyházi főhatóságok által folytatandó fegyelmi eljárás az attól várt eredményre vezetni alig fogna, mert azok ily izgatások elbírálása körül igen elnézően s enyhén szoktak eljárni, szándékom volt azon lelkészek ellen, akik a vezető szerepet vitték, s kiknek ezen gyűléseken mondott beszédeit a fentebb említett hírlapok egészben vagy kivonatossan közölték, a büntető bírósági eljárás megindítására lépéseket tenni.

Ezen szándékomtól azonban kénytelen vagyok most már elállni, mivel Nagyméltóságodnak *Gurbán Constantin*² borosjenői gör. kel. román espereslelkész hasonló természetű ügyére vonatkozólag folyó évi augusztus hó 8-ról 26 199/III. szám alatt hozzám intézett nagybecsű véleményéből meggyőződtem, hogy ez az 1848. évi XVIII. törvénycikk 28. §-ában foglaltak szerint a *beállott elévülés miatt*² kivihetetlené vált.

Tekintettel tehát a m. kir. belügyminiszter hivatali elődének kívánságára, s mert ezen izgatók szereplését megtorlás nélkül hagyni meggyőződésem szerint sem lehet, főleg azon lelkészek ellen kívánom a fegyelmi eljárásnak folytatását s lehetőleg eredményes befejezését elrendelni, akik a népgyűléseken tényleg a valóságot célzatosan elferdítő, izgató beszédeket mondtak. Hogy azonban a vizsgálatnak eredményét tőlem telhetőleg biztosítsam, oly vádiratokra volna szükségem, melyek a fegyelmi vizsgálat megfelelő irányítását kellőképpen biztosítják, s a fegyelmi hatóságot a felvetett kérdésre vonatkozólag indokolt határozat meghozatalára kényszerítsék. Hivatkozom tehát Nagyméltóságod most idézett nagybecsű átiratának végpontjában foglalt szíves ajánlatára, az ezen ügyre vonatkozó összes közleményeket visszavárólag csatolom, és tisztelettel felkérem Nagyméltóságodat, méltóztassék az idevonatkozó tárgyiratok közlése mellett az illetékes kir. ügyészséget utasítani, hogy az alább megnevezendő lelkészek ellen a szükséges vádiratokat személyenként elkülönítve szerkessze meg, az esetre pedig, ha az egyik-másik megnevezett lelkész ellen folytatandó eljárástól jogi véleménye szerint eredmény nem lenne várható, ezt megfelelő indokolás mellett közölje. A vádiratok megszerkesztése alkalmával különösen azt vélem szem előtt tartandónak, hogy az egyházi főhatóságnak, az 1898. évi XIV. tc. 9. §-ának 5-ik³ bekezdésében mondtak alapján az esetre, ha felmentő vagy megszüntető határozat dacára valamelyik lelkésztől a jövedelemkiegészítést az idézett törvényben biztosított jogomnál fogva mégis megvonnam, a m. kir. közigazgatási bíróság előtt panaszjoggal élhet, minélfogva oda kell törekednem, hogy a vádirat kellő szerkesztése által egy esetleges kudarc kizártnak legyen tekinthető.

Nézetem szerint a többször idézett lapokban közölt beszédek alapján vád lenne emelhető *Terebentiu Traján* galsai esperes, *Munteán Sándor* keréki, *Turic György* ottlakai lelkész, továbbá *Morariu József* dobrai esperes és *Vraciu Lázár* megválasztott lelkész ellen.

A szelistyei népgyűlés egybehívása ügyében kibocsátott falragaszok kivonatossan közölt szövege alapján hasonlóan vádolhatóknak volnának *dr. Stroia János* szelistyei esperes és *Manta János* gurarói lelkész; míg *Tereán János*³ siklói lelkész ellen az általa a kisjenői népgyűlés elé elfogadás végett terjesztett, az aradi gör. kel. román és nagyváradi gör. kat. püspökhöz intézett, szó szerint közölt köszönő felirat szövege alapján lenne vád emelhető. Ezen vádiratokat, valamint a kir. ügyészségnek a vád elejtésére vonatkozó esetleges véleményezését, a szükséges további lépések megtétele végett lehető sürgősen méltóztassék hozzám eljuttatni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. – Budapest, 1905. évi augusztus hó 28-án. *Lukács* s. k.⁴

² Kék ceruzával aláhúzva.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Zöld ceruzával aláhúzva..

U

1905. szept. 18

*Az erdélyi ev. országos konzisztórium felségfolyamodványa a nem magyar nyelvű népiskolákat és tanítóképző intézeteket érintő kultuszminiszteri rendeletek tárgyában*¹

VKM eln. 1906:531²

(Német–magyar párhuzamos szövegű nyomtatvány)

Császári és Apostoli Királyi Felség!
Legkegyelmesebb Császáruk, Királyunk és Urunk!

Császári és Apostoli Királyi Felséged m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztere f. évi augusztus 15-én Budapesten 72 000/1905 és 72 001/1905. szám alatt két rendeletet³ bocsátott ki, melyeknek egyike a magyar nyelvnek a nem magyar tannyelvű képzőintézetekben való tanításáról szól.⁴

A Magyarország erdélyi részeiben levő ág. hitv. evang. országos egyház legmélyebb tisztelettel alulírt Országos Konzisztórium a két rendelet által jogaiban érzi magát megtámadva, s az erőszak ellen védelemért könyörögve fordul Felséges Urához.

Felséged mint Szent István koronájának magasztos viselője, Szent Istvánnak a magyar királyság alapítójának szellemében (I. Decretum stc. Stefani cap. VI: „Unius linguae uniusque moris regnum imbecile et fragile est.”) atyai szívéen hordja az állam soknyelvű népének sorsát, és az egyházunk által ápoltt és óvott erdélyi szász néptörzs is ragaszkodik évszázados viharain át kipróbált hűséggel Császári és Apostoli Királyi Felségedhez és Felséged legmagasabb családjához, és így nem érdemtelen Felséged legkegyelmesebb védelmére az igazságtalanság és fenyegető megsemmisülés ellen.

Ő excellenciája a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr arra hivatkozik ugyan, hogy az említett rendeletek nem egyebek a törvény keresztülvitelénél, de ez az állítás ellentétben áll a miniszteri rendeletek intézkedéseivel.

Ezek a rendeletek nemcsak ellenkeznek a fennálló törvényekkel, hanem a törvényhozás jogkörébe is átnyúlnak, oly intézkedéseket tartalmazván, amelyek elrendeléséhez alkotmányszerűleg és formailag csak a törvényhozásnak van joga. Mivel a törvényhozás egyik tényezője, ti. az országgyűlés jelenleg nincs azon helyzetben, hogy magas feladatának megfelelően, hódolatteljes tisztelettel lépünk a törvényhozásnak Felségedben személyesített másik tényezője, a korona elé, segítséget kérve nemcsak egy velünk szemben elkövetett igazságtalanság, hanem a koronának mint a törvényhozás egyik tényezőjének jogkörébe való beavatkozás ellen is.

A miniszteri rendeletek a nem magyar tannyelvű elemi népiskolák *tanítási célját* abban határozzák meg: „*hogy az elemi népiskolából kikerült növendékek a magyar nyelvet annyira elsajátítsák, hogy az ő életviszonyaiknak megfelelően gondolataikat magyarul helyesen ki tudják fejezni, továbbá tudjanak*

¹ Az erdélyi ev. országos konzisztórium kérvényével Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter az irathoz mellékelte, 1905. nov. 16-án kelt uralkodói felterjesztésében részletesen foglalkozik. A felségfolyamodvánnyal egyidejűleg a szász konzisztórium előterjesztést tesz (lásd uo.) Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben bejelenti a felségfolyamodvány benyújtását, és kéri, hogy a miniszter „az 1905. augusztus 15-én kelt 72 000. és 72 001. számú miniszteri rendeletek foganatosítását” szüntesse meg. Az ügy előzményeire vonatkozólag lásd még az erdélyi ev. konzisztóriumnak fenti irathoz mellékelte 1902. aug. 26-i felterjesztését Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez „a magyar nyelvnek a népiskolában való tanítása tárgyában”. Ebben az 1879. XVIII. tc. végrehajtása tárgyában az alárendelt iskolai hatósághoz intézett korábbi (1885: 1336, 1886: 479, 1887: 1898, és 1901: 403. sz.) rendeletekkel foglalkozva a konzisztórium az erdélyi szász népiskolákban a Schuller-féle gyakorlati módszer elfogadását kéri, mely a magyar nyelv oktatását az anyanyelvi oktatástól elválasztva, meghatározott heti óraszámokban eszközöli.

² Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészékor – elpusztult.

³ L. 37/S és Sz irat.

⁴ L. 37/Sz irat. (Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter 72 001/1905. számú rendelete a tanfelügyelőkhöz „a magyar nyelvnek a nem magyar tannyelvű képzőintézetekben való tanítása tárgyában”).

magyarul folyékonyan írni, olvasni és számolni.” Ez a tanítási cél nem a törvényen alapul, hanem szóról szóra a megelőző kormány által az országgyűlés elé terjesztett, de megint visszavont, a legtöbb felekezeti iskolafenntartó által megtámadott s a népiskolai közoktatásról szóló 1868. XXXVIII. tc., a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. XVIII. tc. és a felekezeti tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről szóló 1893. XXVI. tc. megváltoztatásáról szóló törvényjavaslatból van véve. Ez a törvényjavaslat 14. §-ában szükségesnek tartotta a nem magyar tannyelvű elemi népiskolák említett tanítási célját a *törvényhozás útján* meghatározni, míg a jelenlegi m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr rendelet útján – a törvényhozás mellőzésével – dekretálja ama tanítási célt és rendeli el, hogy rögtön foganatosíttassék. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr egyik korábbi hivatalbeli elődje 1902. június 5-ről 30 332. sz. a. kelt körrendeletében megkísérelte a magyar nyelvoktatás tanítási célját kiterjeszteni, de ezellen is ezen Országos Konzisztórium szükségesnek tartotta felszólalni.

A 72000/1905. számú rendeletben jelenleg kitűzött tanítási cél egy fennálló törvénynek, ti. a magyar nyelvnek a népoktatási tanintézetekben való tanításáról szóló 1879. XVIII. tc.-nek megváltoztatását tartalmazza, mely a 4. §-ában a magyar nyelvet a népiskolák számára kötelező tantárgyul veszi fel, indokolásában azonban határozottan kimondja, hogy: „*kényszeríteni* az állam más nyelvű polgárait, hogy anyanyelvükön kívül az állam nyelvét is elsajátítsák, *céltalan törekvés volna*”, és csak a tanítóképezdek számára tűzi ki tanítási célul, hogy a tanítójelöltek a magyar nyelvet szóban és írásban annyira elsajátítsák, hogy a népiskolákban taníthassák. Ez a tanítóképezdek tanítójelöltjei számára a magyar nyelv tanítása körül meghatározott tanítási cél a 72 000/1905. miniszteri rendelet által lényegében a nem magyar tannyelvű népiskolák elemi tanulóira terjesztetik ki. Ez messze kiható intézkedés; mely eltekintve egy fennálló törvénynek megváltoztatásától, már nagy horderejű jelentőségénél fogva is, a törvényhozás hatáskörébe tartozik és az utóbbinak mellőzését kizárja. Ez a kibővített tanítási cél, hogy a magyar nyelvnek tanításáról szóló 1879. XVIII. tc. szavaival éljünk, „*céltalan törekvés*”, mely a kívánt eredményt nem érheti el ugyan, de a népiskolát és annak feladatát igenis tönkretelheti.

A hódolatteljes tisztelettel alulírt Országos Egyházi Konzisztórium a mellékelt 1904. augusztus 27-én 1671/1904. szám alatt kelts az akkori kormánynak benyújtott emlékiratban a betervezett s később megint visszavont törvényjavaslatot illetőleg kimutatta, hogy az abban kitűzött túl magas cél elérése a nem magyar tannyelvű népiskolákban a magyar nyelv tanításánál lehetetlen; kimutatta továbbá, hogy az elemi iskolai tanulók, főleg a parasztgyermek a legtöbb szász községben a nyelvtanítás dacára sem sajátíthatják el a magyar nyelvet oly mértékben, hogy azt helyesen beszéljék, mert hiányzik nekik a magyar elemmel való érintkezés által nyújtott alkalom annak gyakorlására, és hogy ha anyanyelvük mellett még egy második nyelvet is elsajátítanak, ez kevésbé köszönhető az iskolai tanításnak, mint inkább annak a körülménynek, hogy a gyermeknek alkalma nyílt ezt a második nyelvet környezetében a mindennapi használat következtében gyakorolni. Ez nemcsak a magyar nyelvénél, hanem bármely más nyelvénél is így van. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által 72 000/1905. számú rendeletében felpanaszolt körülmény, hogy: „*a nem magyar anyanyelvű lakosságnak 83,2%-a nem ért, nem beszél magyarul*”, ezen tapasztalat helyességének legjobb bizonyítéka, de semmi esetre sem következménye az 1879. XVIII. tc. lanyha vagy fogyatékos keresztülvitelének, és nem indokolja azt a kísérletét, hogy a magyar nyelvtanítás céljának a népiskolában ama törvénycikkben meghatározott mértéken túl való terjesztése által a természeti törvények szerint elérhetetlen célt mégis el akarják érni. Az 1879. XVIII. tc.-ben meghatározott és főképpen, az állami közegek túlságos buzgalma folytán a nem magyar ajkú lakosságra nyomasztólag ható irányzat hazánk nem magyar nyelvű polgárait a magyar nyelv elsajátításában nem fogja segíteni, és nem fogja megóvni őket a 72 000/1905. számú miniszteri rendeletben konstatált „sok olyan bajtól, amely a magyarul nem beszélő honpolgárokat lépten-nyomon érheti”. Nem a magyar nyelv elsajátításában tanúsított buzgalom, amely különben nem hiányzik az egyházunk által fenntartott népiskolákban, hanem csak ama korlátok eltávolítása, melyeket a nyelv különbözősége emelt az állami közigazgatás és a nép között, és melyek az állam nyelvének használatát illetőleg a nemzeti-

ségek egyenjogúságáról szóló 1868. XLIV. tc.-ben vont korlátok túllépése által egyre növekedő elidegenedést okoznak az állam és a nemzetiségek között, óvhatja meg a nem magyar ajkú állampolgárt a miniszteri rendeletben konstatált „bajoktól”. A 72 000. és 72 001/1905. számú magas miniszteri rendeleteket illetően is áll az, amit a magyar országgyűlés 1861. augusztus 12-iki felirata mond. „Ha a népek fejlettebb politikai érzélem s akarat nélküli lények volnának, könnyű volna őket összeolvasztani, s természetes egység nemlétében mesterséges egységet teremteni... De ma már érzik a nemzetek, érzi a népnek minden osztálya a politikai szabadságnak és törvényes függetlenségnek valódi becsét, s kegyelettel ragaszkodik azokhoz, és ezen érzelmeknek, ezen kegyeletnek mellőzésével népeket és országokat politikai teóriák szerint, akaratjuk ellen átalakítani ritkán sikerül. Sőt gyakran az ilyen kísérletek veszéllyel is járnak, mert az akarat szabadsága egyeseknek és népeknek oly drága kincse, hogy annak feláldozásával még azt sem fogadják szívesen, mi szabad akarral választva hasznos lett volna érdekeire nézve.”

A miniszteri rendeleteknek a törvényhozás mellőzésével választott kiindulási pontjából, hogy ti. a magyar nyelv tanításának célja nem magyar tannyelvű elemi népiskoláknál a magyar nyelv szóban, írásban és számolásban való teljes elsajátítása legyen, támadnak azután egyéb törvényellenes intézkedéseken kívül az olyan súlyos következmények, „hogy az anya- és a magyar nyelven való írás és olvasás tanítására kitűzött heti óraszámok *fele* múlhatatlanul a magyar írás és olvasás tanítására fordítandó”, aminek az lesz az eredménye, hogy nem magyar szülők gyermeke az iskolában sem magyarul, sem anyanyelvén nem tanul meg rendesen írni, olvasni és számolni.

Így – hogy csak néhány példát említsünk – ellenkezik a törvénnyel a nem magyar tannyelvű felekezeti elemi népiskolák *magyar nyelvtanításának szakszerű irányítása* a tanfelügyelők által, melyet a 72 000/1905. számú miniszteri rendelet ruház rájuk, mert a törvény a tanfelügyelőt csak az ellenőrzésre szorítja, míg a miniszteri rendelet tetteles beavatkozást parancsol rá, s így úgyszólván a magyar nyelv tanítójává, illetve főtanítójává teszi, miáltal a felekezeti iskolafenntartók törvény által biztosított azon jogát is megsérti, mely szerint tanítóikat maguk nevezik ki. Továbbá nem alapul törvényen a miniszteri rendeletnek a m. kir. tanfelügyelők számára kiadott azon utasítása, mely szerint követeljük, „hogy a népiskolák második osztályától kezdve a számtanítás segítségével is gyakoroltassék a magyar nyelv”, sem pedig „a hazai földrajz, történelem és alkotmánytan tanításánál a magyar beszéd igénybevétele”. A magyar nyelv tanításának ily nagymérvű kiterjesztésére a nem magyar tannyelvű népiskoláknál csak a törvényhozásnak, a koronának és országgyűlésnek van joga, nem pedig a miniszternek.

Ellenkezik a fennálló törvénnyel (1868. XXXVIII. tc. 11. §), mely a felekezeti iskolafenntartóknak biztosítja az iskoláikban követendő tanítási módszer meghatározásának jogát, a 72 000/1905. számú miniszteri rendeletnek a tanfelügyelő számára kiadott azon utasítása is, hogy a felekezeti elemi népiskolákban „vezesse be a tanítót a magyar nyelvtanítás természetes és egyedül helyes módszerébe (az ún. direkt módszer)”.

Nincs továbbá a törvényben meghatározva a 72 000/1905. számú miniszteri rendeletnek a tanfelügyelő számára kiadott azon utasítása sem, mely szerint „az oly tanító ellen, aki a magyar nyelvet annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolában tanítani képes legyen, az 1875. XXXII. tc. alapján nyomban indítsa meg az illető tanító végellátása iránt a szabályszerű eljárást azon címen, hogy a tanító a tanítás törvényes ellátására szellemi fogyatkozás miatt nem képes”, sem pedig a m. kir. tanfelügyelőnek szóló további utasítása, hogy „keresse meg az illető egyházi főhatóságot, hogy a tanítót a tanítás alól azonnal *mentse fel*, s helyére magyarul jól beszélő, legalábbis képezdét végzett segédtanítót rendeljen ki”.

Törvényellenes továbbá a 72 000/1905. számú miniszteri rendelet azon intézkedése, mely szerint „ha valamely községi vagy felekezeti iskolának egymás után két tanítója mozdított el a magyar nyelv tanításának vétkes elhanyagolása miatt, az ilyen községi vagy felekezeti iskola az 1893. XXVI. tc. 15. §-a alapján meg fog szüntettetni és helyébe állami iskola állíthatni”, mert az 1893. XXVI. tc. 15. §-a alapján a miniszter egy a 13. § 4. szakasza értelmében hozott fegyelmi ítélet alapján megszüntethet ugyan valamely felekezeti iskolát, s állíthat helyébe állami iskolát, de az idézett tc. 13.

§-ának 4. szakasza a megszüntetés okául határozottan az államellenes irányt jelöli meg: „államellenes iránynak tekintendő minden cselekmény, mely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása vagy területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása ellen irányul”. Az állítólagos és az emberi tévedésnek szintén alávetett m. kir. tanfelügyelő belátása konstatált talán a tanító legcsekélyebb hibája nélkül, kizárólag csak legyőzhetetlen élet- és közlekedési viszonyok által előidézett „elhanyagolása a magyar nyelvtanításnak”, nem államellenes irány, nem fegyelmi vétség, és ennek csak a törvényhozás, de semmi esetre sem a miniszter által volna bélyegezhető, akinek a törvénynek kibővítése nem áll jogában.

Nincsen továbbá a törvényben megállapítva a 72 000/1905. számú miniszteri rendelet ama fenyegetése sem, mely szerint (a magyar nyelv tanítása körüli mulasztás miatt) valamely felekezeti népiskola ellen az 1868. XXXVIII. tc. 15. §-ban meghatározott megintési eljárás foganatosítandó, mert az 1868. XXXVIII. tc. 15. §-a szerint megintési eljárás a 11., 12. és 13. §-ban felemlített feltételekre szorítkozik, és ezekben a 11., 12. és 13. §-ban nem áll semmi a magyar nyelvtanítás elhanyagolásáról.

Továbbá a 72 001/1905. számú rendeletben a m. kir. tanfelügyelőnek adott amaz utasítás, hogy a tanítóképző intézetek vizsgáin a jelölttől (magyar nyelvtanon és irodalomtörténeten kívül) még egyéb tantárgyból is követeljen magyar nyelven adandó feleletet, holott a jelölt e tárgyat nem magyarul tanulta, nemcsak kísérlet a nem magyar tannyelvű iskolákat fenntartó egyházra kettős tanítási nyelvet ráerőszakolni, hanem törvényellenes is, mert a törvény (1868. XXXVIII. tc. 3. fejezet, 1868. XLIV. tc. 14., 17., 26. §, 1879. XVIII. tc. 1. és 6. §) a felekezeti iskolafenntartókra bízta a tanítási nyelv meghatározását, és ennél fogva legfeljebb egy új törvény által, de semmi esetre sem rendelet útján volna elrendeltető.

Éppen oly kevésbé jogosítja fel a törvény a m.kir. tanfelügyelőt arra, hogy a felekezeti tanítóképző intézetekben a jelöltnek (24 órával a vizsgálat előtt) egy magyar nyelvbeli tételt adjon ki, hogy erről a vizsgáló bizottság előtt gyakorlati tanítást tartson. (72 001 /1905. számú miniszteri rendelet.)

Felséges Urunk! Védelemért könyörgünk Legfelségesebb Urunk és Királyunk előtt az alkotmány megsértése ellen, melynek sarkalatos elve, hogy az ország *törvények*⁵ és nem törvényellenes rendeletek útján kormányoztassék, és a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr önkényes eljárása ellen. Hivatalos kötelességünkéből kifolyólag és az egyházunk által körülölelt erdélyi száz néptörzs érdekében, melyből az utolsó évek nyomasztó viszonyai következtében – csak Amerikába huszadrésznél több vándorolt és még egyre több vándorol ki – könyörgünk ezen egyház törvény által biztosított jogának megvédéséért az általa fenntartott iskolákra, és e komoly időkben, midőn a rendnek minden köteleke ijesztő módon kezd bomlani, könyörgünk, kegyeskedjék gátat vetni egy oly intézkedésnek, mely csak a rend újabb megzavarására vezethetne, és ellentétben István király hagyatékával, hogy az országba hívott bevándorlókkal jól kell bánni, hogy inkább itt maradjanak, minthogy máshova menjenek, ellenkezik *Deák Ferencnek 1872. január 23-án tartott államférfúi intő szózatával*⁵ is, hogy: „Egyáltalában, ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: ennek nem az az útja, hogy őket mindenáron magyarosítsuk, hanem az, [hogy] velük a magyar viszonyokat megkedveltsük. Mert kettő tisztán áll előtttem: kiirtani őket istentelen barbárság volna, még akkor is, ha nem volnának oly számsan, minél fogva őket megsemmisíteni lehetetlen. Ellenségeinkké tenni őket: nem fekszik érdekünkben.”⁶

Kérjük a jó Istent, hogy áldja meg és oltalmazza meg Felségedet, édes hazánkat pedig óvja meg attól a kétségbeesett kísérlettől, mely egy élet- és halálra szóló mütét által egynyelvű nemzeti állammá akarja azt átváltoztatni.

Nagyszében, 1905. szeptember hó 18-án.

⁵ Az aláhúzott részek a nyomtatványban ritka szedéssel kiemelve.

⁶ *Deák Ferenc 1872. jan. 23-i beszéde az újjvidéki szerb gimnázium állami támogatása tárgyában. Képv. Napló, 1869–72, XX. 388–9. l. – Iratok I 292–4. l.*

Hazafias hűséggel és hódolatteljes tisztelettel Császári és Apostoli Királyi Felséged legalázatosabb szolgálói Magyarország erdélyi részeiben levő ágostai hitvallású evangélikus országos egyház országos konzisztóriumára.

D.D. Müller Frigyes
püspök
Fritsch Károly
az országos egyház titkára

Ü

1905 szept. 26

*Kurovszky Ferenc nagyváradi főügyész helyettes jelentése Lányi Bertalan igazságügy-miniszternek Gurbán Konstantin és társainak a Berzeviczy-törvényjavaslattal kapcsolatban elkövetett sajtóvétsége tárgyában*¹

VKM eln. 1906–281 (4226/905)
(Gépírásos másolat)

2469/1905. F.ü. szám

A nagyváradi kir. főügyésztől

Hivatalos másolat a 33 472/905. IM. III. számhoz

Nagyméltóságú Igazságügy-miniszter Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak 1905. évi szeptember hó 5-én 30115-1905. IM. III. szám alatt kelt rendeletére, a velem közlött iratok felterjesztése, valamint a nagyváradi kir. ügyészség jelentésének melléklése mellett, véleményemet a következőkben van szerencsém tisztelettel előterjeszteni.

A nagyváradi kir. ügyészség véleményét magamévá teszem annál is inkább, mert a *Tribuna* című aradi román lapban 1904. évi augusztus hó 31-én és szeptember hó 1-én megjelent számokban: „Berzeviczy-javaslatához” „Írta Gurbán Konstantin” felirat alatt kiadott cikk tartalma miatt a bírói eljárás már meg nem indítható, mert a sajtó útján elkövetett, s a Btk 172. §-ba ütköző izgatás vétsége miatt sem az eljárás meg nem indítható, sem vádirat-tervezet nem készíthető, mivel az 1848. évi XVIII. tc. 28. § értelmében a közlemény megjelenésétől számítva 6 hó eltelt, s a hivatalból megindítandó bűnvádi eljárást a Btk 105. § 3. pontja szerint az elévülés kizárja.

Gurbán Konstantin borosjenői gör. kel. román esperes *ellen azonban illetékes egyházi fennhatósága a fegyelmi eljárást megindíthatja azon az alapon, hogy nevezett esperes a magy. kir. kormány, tehát hatóságnak törvényes hatáskörben kiadott rendelete meghagyása ellen engedetlenségre, egyenes felhívást intézett és terjesztett sajtó útján,*² mely az 1893. évi XXVI. tc. 13. §-nak utolsó bekezdése szerint meghatározott államellenes irányúnak is tekintendő cselekménye, ha büntető eljárást az elévülés ki nem zárta volna, a Btk 172. § első bekezdése alá eső izgatás vétségét képezné, és alapot szolgáltatott volna a bűnvádi eljárás megindítására, és véleményem szerint az sikerrel is járt volna.²

Bár a közlemény, ha az elévülés be nem állott volna, alkalmas lett volna arra, hogy a bűnvádi eljárás megindíttassék, minthogy azonban a B. P. XXX. fejezete a nyomtatvány útján elkövetett bűncselekmények esetében követendő eljárást külön szabályozza, és a B.P. 565. § szerint a főtárgyalást vizsgálatnak kell megelőznie, a vizsgálatot a kir. törvényszék vizsgálóbírója, esetleg a vádtanács rendelheti el: önként következik, hogy vádiratot sem lehet vizsgálat lejárátása nélkül szerkeszteni és

¹ Az iratban felsorolt román tiltakozó népgyűlésekkel kapcsolatos vizsgálati jegyzőkönyveket eredetileg az aktához mellékeltek. (A Gurbán-cikkkel kapcsolatos előzményekhez I. 37/O és P iratokat.) – Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

² Kék ceruzával aláhúzva.

benyújtani, annyival is inkább, mert a sajtóügyi közvádoló cselekményét a B. P. 566. §-a tüzetesen szabályozza.

*Abban a véleményben vagyok tehát, hogy Gurbán Konstantin gör. keleti román esperes ellen még a megindítandó, avagy folytatandó fegyelmi eljárás céljaira sem készíthető kir. ügyész által vádirat vagy vádindítvány.*²

Mert a nevezett esperes a fegyelmi eljárás során méltán védekezhetnék azzal, hogy őellene bíróságnál oly tartalmú vádirat, minő a fegyelmi eljárás során vele közöltetik, be nem nyújtatott, vele olyan vádirat nem közöltetett, mert ha közöltetett volna, az ellen kifogásokat adott volna be, és a vádtanács határozatát provokálta volna.

Vádirattervezet tehát a jelen esetben a fenti okok miatt nem készíthető, mivel az a közigazgatási bíróság előtt panasz tárgyává tehető ügyben sikerrel, mint nem törvényen és nem törvényes rendeleten alapuló vádirattervezet különben sem volna használható.

Másképp áll azonban a dolog a Terebentiu Traján galsai esperes és 7 lelkész társára vonatkozólag.

Ugyanis az 1904. évi november hó 13-án Világoson megtartott tiltakozó román népgyűlésen;

továbbá a Szelistyén 1904. évi november hó 16-án tartott tiltakozó román népgyűlésen;

továbbá a Szászsebesen 1904. november hó 17-én megtartott tiltakozó román népgyűlésen;

továbbá a Deésen 1904. december hó 3-án megtartott tiltakozó román népgyűlésen;

továbbá a Kolozsváron 1904. december hó 1-én megtartott görög katolikus román esperességi zsinaton;

továbbá Kisjenőn 1904. évi december hó 8-án megtartott tiltakozó román népgyűlésen;

továbbá Marosillyén 1904. évi október hó 30-án megtartott román tiltakozó népgyűlésen;

továbbá Brádon 1904. évi november hó 3-án megtartott tiltakozó román népgyűlésen; és

végre a Szászvároson 1904. november hó 5-én megtartott tiltakozó román népgyűlésen szónoklatokat tartott egyházi és világi egyének, az egyházi főhatósághoz véleményadás végett leküldött Berzeviczy Albert volt vallás- és közoktatásügyi miniszter által tervezett népiskolai törvényjavaslatot, amint az a *Tribuna*, a *Telegraful Roman*, a *Libertatea*, a *Revasul* című román nyelven megjelenő lapok ismertetéseiből megállapítható, oly államellenes modorban ismertették és tárgyalták, és a gyülekezeten szóval oly tartalmú beszédek tartottak, és olyan határozatokat hoztak, amelyek mellett, hogy a legnagyobb mértékben hazafiatlan irányúak, valótlanok, elferdítők, tisztességtelenek, sértők, bántók és igazságtalanok, teljesen alkalmasoknak látszanak arra, hogy a Btk 172. § első és 2. bekezdésében, továbbá a Btk 173. §-ban meghatározott izgatás és lázítás vétségeinek tényálladékát megállapítsák, mert a nevezett egyének gyülekezeten nyilvánosan, szóval a törvény ellen, a vallás és közoktatási kormány, tehát a Btk 164. § szerinti meghatározás szerinti hatóságnak, törvényes hatáskörben kiadott rendelete meghagyása ellen engedetlenségre egyenes felhívást intéztek és terjesztettek; sőt az egyenes felhívásnak eredménye is volt, amit az egyes népgyűléseken hozott határozatok tartalma tesz világossá.

De emellett ugyancsak a gyülekezeten szóval, tehát a Btk 171. §-ban meghatározott módon, az államfenntartó magyar nemzetet mint nemzetiséget, a magyar hazában élő román nemzetiség előtt gyűlöletes, elnyomó, nyelvét erőszakkal elvenni, eltörölni akaró tényezőként tüntették fel, s a tartott szónoklatok hangja, tartalma, iránya alkalmas volt arra, hogy a román nemzetiséget a magyar nép elleni gyűlöletre izgassa, sőt megingatni képes volt a román népben azt a hitet, hogy a törvény kötelező ereje megtámadhatatlan.

Mielőtt azonban az említett tiltakozó román népgyűlésen izgató és lázító szónoklatot tartó lelkészek ellen, az egyházi szervezetük szerinti illetékes hatóság által, a fegyelmi eljárás megindíttatnék – vagy folytatattatnék –, tekintve, hogy a lázítás és izgatás 1904. évben követetett el, és így elévülés esete fenn nem forog: előbb a bűnvádi eljárás mutatkoznék célszerűnek, az illetékes kir. ügyészségeknek kiadandó utasítással – megindítandónak, és ha annak befejezése után kellő alap mutatkozik a fegyelmi úton való, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által szándékolt, állami segély megvonással is megtorlandó eljárásra.

Végül tisztelettel annak a véleményemnek adok kifejezést, hogy az 1898. évi XIV. tc. 9. § 1. bekezdésében foglalt vádirat, amennyiben büntető eljárás a lelkész ellen nem indított, vagy az ki van zárva, a gör. keleti román egyház fegyelmi szabályzata értelmében a püspöki szentszék tiszti főügyésze hatáskörébe tartozik: mert a törvény indokolása szerint a vallásfelekezetek autonómiájának lehető figyelembevételével, de másfelől úgy, hogy az állam létérdekei is biztosítva legyenek, kell az eljárásnak lefolynia.

Nagyvárad, 1905. szeptember hó 26-án.

Kurovszky Ferenc s.k.
kir. főügyész helyettes.

V

1905 okt. 21

*Kiss Gyula igazságügy-miniszteri tanácsos átirata Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
Gurban Konstantin és társai „államellenes magatartása” tárgyában*

VKM 1906–281 (4226 905)
(Gépirásos akta)¹

Magyar királyi igazságügy-miniszter
33 472/905. IM. III.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A Gurban Konstantin és a többi 8 gör. kel. román lelkész államellenes irányú magatartása miatt az államkincstári jövedelemkiegészítés megvonására irányuló fegyelmi eljáráshoz szükséges vádirat tárgyában folyó évi október hó 11-én 4012/elh. szám alatt kelt nagybecsű átiratára vonatkozóan van szerencsém azon ügyiratokat, melyeket folyó évi augusztus hó 28-án kelt 1961/elh. illetőleg 3162/elh. szám alatt kelt nagybecsű átirataival hozzám küldeni méltóztatott ¹/₂, illetőleg ²/₃ alatt csatolva Nagyméltóságodnak tiszteletteljesen visszaküldeni.

Folyó évi szeptember hó 5-én 30 115. szám alatt kiadott rendelettemmel felhívtam a nagyvárad kir. főügyészséget haladéktalan intézkedésre, miszerint az iratok az arra alkalmas kir. ügyészség által (alapos tanulmány tárgyává tétetvén, annak alapján a Nagyméltóságod által) megjelölt célnak teljesen megfelelő és gondosan elkészített vádiratok a személyek és esetek szerint elkülönítve szerkesztesenek meg, avagy ahol a fegyelmi vád elejtendőnek mutatkozik, az erre vonatkozó vélemény nyilváníttassék.

A főügyészt arra is felhívtam, hogy a munkálatot felülvizsgálja, és egyúttal kiemeltem, hogy az 1898. évi XIV. tc. 9. §-ban megjelölt „államellenes cselekménynek” fogalmát, miként arra ezen törvénynek 7. § utolsó bekezdése is utal – az 1893. évi XXVI. tc. 13. §-nak utolsó bekezdése határozza meg.

A nagyvárad kir. ügyészség által folyó évi szeptember hó 17-én 327/elh. szám alatt tett *jelentést* 2 drb. mellékletével együtt *visszakérőleg eredetiben* ³/₄ alatt, a főügyészség által folyó évi szeptember hó 26-án 2469. szám alatt tett *jelentést* hit. másolatban ⁴/₅ alatt csatolva van szerencsém megküldeni.²

A fegyelmi eljárás céljaira szükséges vádiratra vonatkozólag a vádhatóság által tett előterjesztések érdemének bírálatába nem bocsátkozom; csupán azt a nézetemet van szerencsém közölni, hogy az 1898. évi XIV. tc. 9. §-ának első bekezdésében megjelölt „vádirat” alatt nem oly vádirat értendő,

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészéskor – elpusztult.

² A kurzív részek az eredetiben kék ceruzával aláhúzva.

mely az előkészítő eljárás befejezése után a B.P. 254. és következő §-ai értelmében szerkesztendő, mert az csupán a fegyelmi eljárás megindítása végett szükséges „feljelentés” jellegével bír, tehát elégséges abban a fegyelmi eljárás tárgyát képező cselekményt, a rendelkezésre álló adatokat és bizonyító tárgyakat közölni.

Amennyiben tehát szükségesnek mutatózó kiegészítések teljesítése után a fegyelmi eljárás céljaira a kir. ügyészségek közreműködését Nagyméltóságod kívánja, hajlandó vagyok ilyen irányban azoknak útmutatást adni.

Végül még értesítem Nagyméltóságodat, hogy a körülbelül egy év előtt megtartott népgyűléseken tett nyilatkozatok által állítólag elkövetett a Btk-ba ütköző izgatás miatt a rendes büntető eljárást megindíttatni nem szándékozom, mert kétesnek tartom, hogy a népgyűlési beszédek megállapítják-e valamely bűncselekmény tényállását, mert bűncselekmény észlelése esetén a népgyűléseken jelen volt közigazgatási tisztviselőknek bűnügyi feljelentést kellett volna tenni, és bűnügyi eljárás, illetőleg nyomozás megindítandó lett volna, de a kérdéses nyilatkozatokban a kir. belügyminiszter úr sem talált a rendes büntető eljárás alá tartozó bűncselekményeket, különben azoknak megtorlása végett a folyó évi május hó 24-én 143/res. szám alatt kelt átirata alkalmából a szükséges lépéseket megtette volna.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1905. október hó 21-én.

A miniszter rendeletéből:

Kiss Gyula
miniszteri, tanácsos

W

1905 okt. 27

Beszterce-Naszód, vármegye törvényhatóságának felirata a „magyar nyelvtanítás módjáról szóló közoktatásügyi miniszteri rendeletek hatályon kívül helyezése iránt”¹

VKM eln. 1905 : 4134 (5104)

Beszterce-Naszód vármegye alispánja

Sz: 8269–905. alisp.

Tárgy: A magyar nyelvtanítás módjáról szóló 72 000–905. és 72 001–905. sz, vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletek hatályon kívül helyezése iránti kérelem

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Urunk!

Nagyméltóságod m. kir. miniszterelnökké történt kineveztetése alkalmából valamennyi törvényhatóságot és így Beszterce-Naszód vármegyét is körrendeletben méltóztatott felszólítani, hogy alkotmányos működésében a magas minisztériumot támogassa. Egy másik rendeletével pedig kimondani méltóztatott, hogy a magas minisztérium törvényesen és alkotmányosan fog működni. Távol áll tőlünk azon föltevés, hogy a magas kormányt, melynek élén Nagyméltóságod áll, törvény- és alkotmányellenesnek tekintjük csupán azért, mivel a parlamenti többséggel nem rendelkezik; de sőt elis-

¹ Az iratot Márffy miniszterelnökségi államtitkár 1905. dec. 11-én „illetékes használat végett” megküldi Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

merjük Őfelségének abbeli jogát, melynek alapján a minisztérium tagjai kinevezettek. A jelen magas minisztériumot sem eredete, sem parlamenten kívüli kinevezetése, hanem csupán tettei bélyegezhetik törvény- és alkotmányellenes kormányra, amennyiben törvény- és alkotmányellenesen cselekednek.

Sajnosan bizonyítja azonban a törvény- és alkotmányellenes eljárást a minisztérium egyik tagja által kibocsátott sérelmes rendelet, mely sérelmes rendelettel szemben a jelen feliratban Nagyméltóságodnál mint a jelenlegi kormány elnökénél vagyunk bátrak keresni orvoslást.

A sérelmes rendeletek a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr által f. évi augusztus 15-én 72 000. és 72 001. sz. a. bocsáttattak ki, amelyek egyike a magyar nyelvnek a nem magyar ajkú népiskolákban, másika a magyar nyelvnek a nem magyar ajkú tanítóképző intézetekben való tanítására vonatkozik. A törvényhatósági bizottság az említett két rendeletet lényegesebb részeiben nemcsak törvény- és alkotmányellenesnek tartja, és azokban nemcsak az iskolafenntartó felekezeteknek biztosított törvényes autonómia és a nem magyar ajkú állampolgárok jogainak megsértését látja, hanem egyúttal általa országunk békéjét is komoly módon veszélyeztetve véli.

Hogy panaszunk és föltevéseink nem nélkülözik a megfelelő indokokat, kiemeljük a rendeletnek néhány részletét és megvilágítjuk. A 72 000–905. sz. miniszteri rendelet a népiskolákban a magyar nyelvtanítás tekintetében úgy állapítja meg a tanítási célt, hogy a tanulók életviszonyaiknak megfelelőleg gondolataikat magyarul helyesen tudják kifejezni, továbbá folyékonyan legyenek képesek magyarul írni, olvasni és számolni.

Ezen tancél nem alapszik a törvényeken (1868. 38. tc. és 1879. 18. tc.), hanem szóról szóra kivételesen a korábbi kormány által előkészített s az 1868. és 1879. évi törvények módosítását tartalmazó és az országház elé terjesztett törvényjavaslatból.

Tehát azt, amit a korábbi kormány törvénnyel akart megalkotni, és ez alapon jól tudván, hogy ezen tanügyi reform a már fennálló törvényt túllépné, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Őnagyméltósága rendeleti úton kívánja bevezetni.

Őnagyméltósága abbeli kijelentését, hogy a rendeletek törvényen alapulnak, és általuk csak a törvény hathatósabb keresztülvitele céloztatik, nem akceptálhatjuk. Az 1879. évi törvény ugyan megállapítja, hogy a népiskolákban minden honpolgárnak alkalom nyújtassék a magyar államnyelv elsajátítására. Ebből természetesen sok mindent lehet következtetni, ti. azt is, hogy a kormány valamennyi, ez országban fennálló nem magyar előadási nyelvű iskolákat megszüntetheti, és helyükbe kizárólagos magyar előadási nyelvű iskolákat állíthat fel, mert ez tagadhatatlan a leghathatósabb „alkalom” volna a magyar nyelv elsajátítására. Mindenesetre ezt a törvényt nem tartjuk jó törvénynek, már csak azért sem, mivel így a népiskolának amúgy is nagyon nehezen elérhető célját szükség esetén föl kellene adnunk, ha körébe csakugyan még egy idegen nyelvnek tanítását is be kellene vennünk.

De nem erről, ti. vajon a törvény tanácsos-e vagy nem, van itt szó. Mi csak azt állítjuk, hogy ama feszes tancél legfeljebb ideális célnak tekinthető, de általános kötelező tanítási célnak a fennálló törvények alapján nem mondható, nevezetesen olyan célnak, melynek el nem érhetése a legszigorúbb fenytő intézkedéseket vonná maga után. Hogy mily távol áll az 1879. évi törvény egy ilyen túlzástól, nemcsak azon tényből tűnik ki, miszerint a törvény ezen feszes célt egyetlen szóval sem emlegeti, hanem kiváltképpen abból, hogy a törvényt magyarázók az indokolásban kijelentették! „A más nyelvű honpolgárokat arra kényszeríteni, hogy az anyanyelvükön kívül még az állam nyelvét is elsajátítsák, céltalan igyekezet volna.” Tehát világos, hogy Őnagyméltóságának rendelkezése nem alapszik törvényen, így tehát Őnagyméltósága, midőn ama „céltalan igyekezet”-ét valósítani akarta, ezzel nemcsak törvénytelenül, hanem alkotmányellenesen cselekedett, mert alkotmányunk szerint úgy a törvények megalkotásához, mint a szentesített törvények módosításához és kibővítéséhez az országgyűlés és a korona együttes akarata szükséges, de a magas kormány tagjai erre nincsenek feljogosítva. S ha annak egyik tagja a törvény hatalmát mégis magában azonosítja, úgy a legerélyesebb ellenvetés egy ilyen túlkapas ellen honpolgári kötelesség.

Ugyanezt mondhatjuk a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Öngyméltóságának ama rendelkezésére, „hogy azon felekezeti iskola, amelyben egymás, után 2 tanító a magyar nyelv tanításában tapasztalt megfenyítendő hanyagságot felfüggesztetett, az 1893. évi 26. tc. 15. § alapján bezáratik, és helyébe egy állami iskola állíttatik fel”.

Érthetetlen a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Öngyméltóságának az 1893. 26. tc.-re történt hivatkozása, holott eme törvénycikk 15. §-a, valamint az ezzel kapcsolatos 4. fejezet 13. §-a az államellenes irányról szól, és taxatívén azon államellenesnek tekintendő cselekményeket sorolja fel, mely miatt egy iskola bezárható.

Ugyanott az államnyelv törvényben megállapított alkalmazásának mellőzése államellenes cselekvésnek minősítetik, de nem úgy a magyar nyelv nem kielégítő tanítása. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr Öngyméltósága azt nevezi államellenes cselekvésnek, ha egy szegény falusi iskolamester a magasztalt tancélt a magyar nyelv tanításában nem éri el! Öngyméltóságának a nevezett törvényre való hivatkozása nagyon téves; és nemcsak elvárjuk, hanem kívánjuk is, hogy nem miniszteri önkénnyel, hanem a törvények alapján járattassék el velünk szemben. A felekezeti iskolai ügyekbe a törvény túllépésével való beavatkozási jog, amellyel a vallás- és közoktatási miniszter úr Öngyméltósága a tanfelügyelőket felruhazza, az iskolafenntartó felekezeteknek törvényileg biztosított autonómiáján nagy sérelem, mely annál mélyebben sújt, mivel olyan iskolákról van szó, melyek a felekezetektől évszázadok óta nagy áldozatok árán tartatnak fenn anélkül, hogy az államtól csak a legkevesebb anyagi támogatásban is részesültek volna. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Öngyméltósága utasítja a tanfelügyelőket, hogy olyan tanító ellen, aki a magyar nyelvet nem bírja oly tökéletességgel, hogy azt taníthassa is, annak végkielégítése iránt a szabályszerű eljárást haladéktalanul vezesse be, és pedig minden kivétel nélkül, tehát azon esetben is, ha a magyar nyelv tanítása az illető iskolában egy más kvalifikált tanító által kielégítően tanítatik. A tanfelügyelő utasíttatik továbbá egy ilyen esetben az illető egyházi felsőbb hatóságot felkérni, hogy az illető tanítót a tanítástól mentse fel, és helyébe egy magyarul jól beszélő segédtanítót nevezzen ki. A tanfelügyelő utasíttatik továbbá arra is, hogy a magyar nyelv tanítását szakértelemmel irányítsa, tehát önmöngye a tanítói teendőket is végezze, hogy a tanítót a tanítási módozatokba bevezesse stb. – És mindez oly közeg körébe utaltatik, akinek természetes és törvényes hatásköre mégiscsak az ellenőrzés lehet, de nem egy aktív részesedés a tanításban.

Különösen kiemelendő ezen a helyen a tanfelügyelőkhöz intézett utasítás, hogy a tanítóképző iskolákban vizsgák alkalmával a feleleteket a magyar nyelvtan és irodalomtörténeten kívül más tárgyakból, is magyarul kívánják, holott a tanulók ezen tantárgyakat nem magyarul tanulták. Eme intézkedésben csak azon kísérletet vehetjük észre, hogy az iskolafenntartó felekezetekre egy kettős előadói nyelvet rá öhajtt kényszeríteni, habár a törvények (1868. 38. és 44. tc., 1879. 18. tc.) az iskolafenntartó egyházak jogát az előadási nyelv megállapítására nézve elismerik.

Még csak röviden akarjuk a két rendeletnek néhány tételét kiemelni, amelyek a népiskolákban a magyar nyelv tanításának egy mód fölötti kibővítést nyújtanak, és a nem magyar anyanyelvet – feszült ellentétben az 1868. 44. tc. által biztosított alapjogokkal – oly nagymértékben háttérbe szorítják, hogy ezen intézkedéseket legfeljebb egy új törvénnyel, de nem csupán miniszteri rendeletekkel lett volna szabad kibocsátani.

Ide a következő intézkedéseket soroljuk:

„Hogy a magyar és anyanyelven való írás és olvasás tanítására megállapított heti óraszámok fele kizárólag a magyar nyelv tanítására használandó”, „hogy a magyar nyelv a II. osztálytól kezdve a számtan segélyével is gyakoroltassék”, „hogy a hazai földrajz, történelem és alkotmánytan tanítására a magyar nyelv használatba vétessék”. A magyar nyelv tehát az írás- és olvasásra dúsan megállapított óraszámokon kívül még számtan, földrajz, történelem és alkotmánytanban is alkalmazandó! Mi marad még hátra?

Kérdezzük, mily törvényen alapszik népiskolánk átalakítása a magyar nyelv tanítása tekintetében. Továbbá: hogy lehet eme rendelkezéseket a nemzetiségek egyenjogosultságáról szóló törvénnyel (1868. évi 44. tc.), mely állami alaptörvény jellegével bír, összhangzásba hozni?

Az eddigiekben csak a vallás- és közoktatási miniszter úr Ónagyméltóságának rendelkezései törvény- és alkotmányellenes voltának bebizonyítására szorítkoztunk.

A rendeletek érdeméről, belső tarthatatlanságáról, céltalanságáról és kulturális ártalmáról nem szóltunk.

Nem is szólunk róla, mert az csak hiábavaló fáradozás volna.

Ha tehát Nagyméltóságodat odahatni kérjük, hogy a megnevezett két rendelet haladéktalanul visszavonassék, azt nem tesszük az igazság és méltányosság nevében, nem is a természetes emberi jogok nevében, de még az egészséges emberi elme és az államférfi bölcsessége nevében sem, hanem a törvény nevében, melynek fenségét és sértetlenségét másutt a miniszterek is szentnek tartják.

Kelt Beszterce-Naszód vármegye közönségének Besztercén, 1905. évi október hó 27-én tartott rendes őszi közgyűléséből.

A törvényhatóság nevében:
Láni Godofréd
alispán

X

1905 dec. 1

Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata „a népoktatási törvények tárgyában a társminiszterekhez”

VKM eln. 1906 : 281 (380 fasc. 110/ad 4845/905)
(Litografált irat)¹

A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől
4776/el. szám.

A népoktatási törvények módosítása tárgyában hivatali elődöm a képviselőház elé törvényjavaslatot terjesztett, melyet azonban a közbejött politikai viszonyok miatt visszavont.

Át lévén hatva a népoktatás nagy nemzeti jelentőségétől és népoktatási törvényeink módosításának szükségességétől, behatóan foglalkoztam a szóban forgó törvényjavaslattal, és azt az alább kifejthető lényegesebb módosításokkal magamévá tettem.

Abban a meggyőződésben vagyok, hogy közéletünk átalakulása a népoktatás jelentőségét még inkább fokozza, mert minél szélesebb rétegét a nemzetnek ruházzuk fel az alkotmányos jogok gyakorlásával, annál fokozatosabb mérvben kötelessége az államnak módot nyújtani arra, hogy politikai jogok gyakorlásával az arra jogosítottak helyesen élni is tudjanak. A modern állam szükséglete, másfelől a gazdasági átalakulás és nehéz megélhetési viszonyok pedig azt parancsolják, hogy népoktatásunk a gyakorlati élet kívánalmait tartsa szem előtt, s képessé tegye a népet a nehéz életviszonyokkal való küzdelemre. Amit végül legelőbb kellett volna hangsúlyoznom, nemzeti megszilárdulásunk csak úgy biztosítható, ha egész népoktatásunk a nemzeti érdekek szolgálatában áll, s anélkül, hogy a nemzetiségek anyanyelvét és művelődését akadályozná, minden népiskola terjesztője a hazafias érületnek és az állam nyelvének.

A törvényhozás és kormányzat legfontosabb teendői közé kell tehát soroznunk a népoktatásnak nemzeti irányú és a szociális érdekekkel összhangban álló rendezését. Evégből hivatali elődömnek a népoktatási törvények revíziójáról a képviselőház elé terjesztett, de utóbb visszavont törvényjavaslatát a következő lényeges változtatásokkal teszem magamévá:

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

Érintetlenül hagyva a községeknek és hitfelekezeteknek iskolaállítási jogát, kimondandónak tartom a teljesen ingyenes népoktatást, mert a tankötelezettséggel a tandíjfizetés kötelezettsége össze nem egyeztethető, és mert az a hárommillió korona, amelyet az iskolafenntartók tandíj címén beszednek, éppen a legszegényebb néposztályt akadályozza gyermekeinek iskoláztatásában. Természetesen az amúgy is túlterhelt községi és felekezeti iskolafenntartókat az ingyenes oktatás kötelező behozatala esetén az államnak kártalanítania kell, de ezen kártalanításnak az állami érdekek teljes megóvásával kell történnie.

Az ingyenes oktatás kimondásával bizton remélhetjük, hogy a most még teljesen iskolázás nélkül levő harmadfél százezer tanköteles nagy része jelentkezni fog törvényes oktatásra. Minthogy pedig az iskolafenntartók a mostani iskolai keretek fenntartásával máris túl vannak terhelve, a hiányzó iskolák felállítására felől az államnak kell gondoskodnia.

Evégből a közeljövőben fokozatosan kerek háromezer tanítói állással kell új állami népiskolákat felállítanunk, s ilyen módon mintegy 200 000 tanköteles törvényszerű oktatására nyújthatunk módot.

A népoktatás felsőbb tagozatát, az ún. ismétlőiskolát teljesen a gyakorlati élet érdekeire való tekintettel kell szerveznünk, mégpedig olyképpen, hogy ezen gyakorlati irányú iskola mindenütt a nép megélhetési viszonyaihoz alkalmazkodjék. Minthogy az ismétlőiskolának ilyen irányú ellátása a néptanítóktól fokozatosabb munkásságot és több képességet igényel, méltók arra, hogy ezért a munkáért külön díjazásban részesüljenek.

Az ismétlő oktatásra kiváló gondot kell fordítanunk, nemcsak azért, mert itt az elemi népiskola mindennapi tanfolyamában tanultakat, különösen a nemzetiségi vidékeken a magyar nyelvi ismereteket megerősíthetjük, hanem gondoznunk kell a 13–15 éves ifjúság nevelését még azért is, hogy nekik olyan ismereteket nyújtsunk, amelyeknek a gyakorlati életben hasznát veszik. Szóval, az ismétlő oktatásban kell megoldanunk a népoktatás általános művelődési, nemzeti és szociális feladatát. Evégből különös gondot kell fordítanunk arra, hogy tanítóink az ilyen irányú népnevelő-feladatra képesek legyenek. Az ismétlő tanfolyamot kivétel nélkül magyar tannyelvűvé kell tennünk, és úgy szerveznünk, hogy amint valamely vidék éghajlati és talajviszonyai szerint a mezőgazdaság, az állattenyésztés, gyümölcsstermelés, szőlőművelés, konyhakertészet vagy az erdőgazdaság van általánosan elterjedve, a gazdasági ismétlőiskola ezen gazdasági ágakhoz úgy szervezetére, valamint tanítási anyagára és gyakorlati oktatására nézve alkalmazkodjék. Viszont a túlnyomóan iparral és kereskedelemmel foglalkozó községekben az ismétlő tanfolyam, főleg az ipar, illetőleg a kereskedelem érdekeire legyen tekintettel. A gazdasági, illetőleg ipari tárgyak tanítói részére ezért bizonyos tiszteletdíjat kell adnunk.

Az állam nyelvének a nem magyar tannyelvű népiskolákban teljes sikerű oktatására kiváló gondot kell fordítanunk. Megköveteli ezt nemcsak az államnak, hanem hazánk nem magyar ajkú lakosságának jól felfogott érdeke. Evégből mindenütt, ahol az iskolák túlnépessége vagy más ok miatt az iskolafenntartók nem képesek ezen követelményeknek megfelelni, állami tanítók kirendelése által lehet és kell a bajon segíteni.

Az állam nyelvének az egész nemzetre kiható terjesztése tekintetében még nagyon sok a tenni-való, mert 3343 kizárólag nemzetiségi tannyelvű népiskolánk van, és ezek közül 1340-ben egyáltalán nem tanítatják a magyar nyelvet; van ezeken kívül még 3274 olyan népiskolánk, melyekben a nemzetiségi tannyelv mellett még a magyar is tannyelvként szerepel, de ha arra gondolunk, hogy az 1900. évi népszámlálás adatai szerint hazánk nem magyar ajkú lakosságának 83,2%-a nem ért, nem beszél magyarul, be kell látnunk, hogy itt a legfőbb ideje népiskolai magyar nyelvtanításunknak erélyes és eredményes rendezésére. Evégből a tanítóképzésnél teljes biztosítékot kell szereznünk a tekintetben, hogy a tanítók ne csak beszélni, de jól tanítani is tudjanak magyarul. A nem magyar tannyelvű népiskolákban a magyar nyelv mint kötelezett tantárgy mellett még arra is törekednünk kell, hogy Magyarország földrajza, történelme és alkotmánya a magyar tannyelven taníttassék minden népiskolában. Ehhez jön majd a magyar tannyelvű ismétlőiskolázás, s ilyen módon bizton remélhetjük, hogy az állam nyelve az anyanyelv minden sérelme nélkül az egész hazában érvényre fog emelkedni.

A népoktatáshoz az eddiginél fokozottabb mérvben fűzött állami és társadalmi követelmények a tanítók javadalmazásának és a tanítóképzés színvonalának emelését szükségessé és halaszthatatlanná teszik.

Az állam már most az állami, községi és felekezeti tanítók javadalmazására 11 és fél millió koronát fordít, amely összegből 4 360 000 korona a községi és felekezeti tanítók javára esik. Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy a tanítók túlnyomó nagy részének javadalmazása nem kielégítő, és sem ezen hivatással szemben támasztott igényekkel, sem a megélhetési viszonyokkal arányban nem áll. Az államnak tehát további áldozatokat kell hoznia, mert a többi iskolafenntartók jó része erre képtelen. Ezért a kormány elsőrendű teendői közé sorozza, hogy az állami tanítók és kisdédóvónók javadalmazását az állami tisztviselőkével szerves kapcsolatban, a községi és hitfelekezeti tanítóké pedig a népoktatási törvény revíziójával viszonyainknak megfelelően rendezze.

A tanítói fizetések rendezésénél szem előtt kell tartanunk először is azt, hogy a községi és hitfelekezeti iskolafenntartók túlnyomó nagy része annyira túl van már most terhelve egyházi és iskolai intézményeinek fenntartásával, hogy a tanítói fizetések emeléséből eredő több költséget nem volna képes elviselni. A legtöbb községi és felekezeti tanítónak fizetése csak úgy emelhető, ha ezen több költséget az állam viseli. Viszont az állam teherviselő-képessége annyira igénybe van véve számtalan oldalról, hogy kulturális célokra sem nyújthat annyit, mint amennyit ezen fontos államérdek igényelne. Szem előtt kell továbbá tartanunk azt, hogy ma még a tanítói képesítés és ebből folyólag a népiskola értéke is nagyon különböző, és hogy ezen körülmény nagyon megnehezíti a tanítói fizetésnek teljesen kielégítő, egységes szabályozását. Ez a nehézség természetesen jó részben meg fog szűnni, mihelyt az általános állami tanítóképesítés a népoktatás színvonalát is emelni és lehetőleg egységessé fogja tenni.

Hangsúlyoznom kell különösen, hogy a tanítói fizetések rendezésére fordított állami támogatással szemben minden jellegű népiskolában teljes biztosítással kell ellátnunk úgy az állami, mint a nemzeti és népművelődési érdekeket.

Fő törekvésem arra irányul, hogy művelt, hivatását betöltő, lelkes tanítói kart neveljünk, mert ebben rejlik egész népoktatási politikánk helyes megoldásának titka. Ezért, érintetlenül hagyva a képzőintézetek fenntartói jogviszonyát, a képzés színvonalát teljes biztosítékokkal az összes képzőintézetekben olyan fokra kívánom emelni, hogy az ehhez kapcsolódó kizárólagos állami tanítóképesítés biztosítsa a népoktatáshoz fűződő fontos állami és társadalmi érdekeket.

A tanítóképzés és -képesítés rendezését nemcsak a tanítói szakmíveltség általános emelése, hanem még azon társadalmi baj enyhítése és lehető megszüntetése teszi szükségessé, amely a tanítónői és óvónői túlprodukcióból ered.

Tanítóképzésünk ma túlnyomó részben a hitfelekezetek kezében van. Ugyanis 48 tanítóképző közül 30, továbbá a 27 tanítónőképző közül 20 felekezeti jellegű, közülük 9 nem magyar tannyelvű. A felekezetek már csak a kellő anyagi erő hiányában sem képesek minden képzőintézetüket az államiakéval egyenlő színvonalra emelni.

Az 1903. évben összesen 2418 egyén nyert tanítói, illetőleg tanítónői oklevelet, ezek közül állami képesítést 827, felekezeti 1581. Ezen utóbbiak közül a r. kat. tanítóképzők [az] 1903. évben egymaguk 784 tanítónői oklevelet adtak ki. Ezzel szemben ugyanazon évben az Orsz. Tanítói Nyugdíjintézet tagjai sorába csupán 177 r. kat. tanítónő vétetett fel, tehát legalább 600 tanítónő, aki a felekezeti képzőkben nyert képesítést, az államhoz fordult alkalmazásért. De az állam, mert azon évben maga is 357 tanítónői oklevelet adott ki, aránylag kevés számban alkalmazhatta az állást keresőket.

Ez a jelenség és arány évről évre ismétlődik úgy, hogy ma már legalább kétezerre tehető az egész országban a képesített, állás nélkül való tanítónők száma.

A közoktatásról szóló 1883. XXX. tc.-nek egyik legbecsesebb eredménye, hogy a felekezeti középiskolák nagyarányú fejlődést értek el, és úgy külső elrendezésük, mint a tanítás eredménye tekintetében az állami középiskolákkal egyenlő színvonalon állanak. A középiskolai törvényben lefektetett elvek alkalmazásával vélem a felekezeti tanító- és tanítónőképzők kül- és beléletét az államiakéval egyenlő színvonalra emelni; tehát a felekezeti tanítóképzők jellegének megváltoztatása nélkül

töreksem azokban a tanítóképzést rendezni. A tanítóképesítést azonban kizárólag az állam jogának tekintem, mert csak ebben találok kellő biztosítékot arra nézve, hogy a jövő tanítónemzedék a népnevelés nemzeti és szociális feladatait egységes szellemben és teljes megbízhatósággal fogja megoldani. De különben ezen törekvés nemcsak szükséges, hanem egyszersmind az államnak kétségtelen joga, mert hiszen nincs a közszolgáltatnak egyetlen más ága, amelyhez az alkalmazás jogosultságát nem az állam adná. A tanítói hivatal szintén közszolgálati jelleggel bír, ezen hivatalra is az államnak kell megadni az alkalmazási jogosultságot. Európa többi kultúrállamában, Belgium kivételével, csak állami képesítést ismernek, minden fokozatú tanítóra nézve.

A népoktatásnak illetően reformja az állami felügyelet jelentőségét jelentékenyen fokozni fogja. Művelt, szakképzett, hivatásáért lelkesedni tudó és teljesen megbízható tanfelügyelői karra van szükségünk, mert ez egyik biztosítéka a népoktatáshoz fűződő nagy nemzeti, kulturális és társadalmi feladatok megoldásának.

Evégből szükséges, hogy a tanfelügyelői állás keresett, és az arra lépő tisztviselői kar a fentebb vázolt feladatokra rátermett legyen.

[A képviselőház pénzügyi bizottsága a Széll-féle tisztviselői törvényjavaslat tárgyalása alkalmával határozatilag kimondta, hogy a tanfelügyelők mostani fizetési osztályaikban arányosan osztandók be.]² A szakkörök helyeslik és szükségesnek tartják a tanfelügyelői szakvizsgálat kötelezővé tételét és az állami felügyelet teljes érvényesítése érdekében a kir. tanfelügyelők mellé megfelelő számban iskolafelügyelők alkalmazását.

A népoktatási törvény revíziójánál az állami tanfelügyeletnek ilyen irányú rendezésére töreksem.

Ezen elvek szem előtt tartásával dolgoztattam át hivatali elődömnök népoktatási törvényjavaslatát.

Az erre vonatkozó előadói tervezetet oly kéréssel küldöm meg a tek. Tanácsnak, hogy azt, főleg pedagógiai szempontból beható tárgyalás alá venni s véleményét velem mielőbb közölni szíveskedjék.

Összehasonlítás céljából mellékelem a hivatali elődöm által benyújtott és később visszavont törvényjavaslatnak és ez ügyben megtartott ankét naplójának 5, illetve 10 példányát.

Budapest, 1905. évi december hó 1-én.

Lukács György s. k

Y

1906 jan. 29

Pogány Károly Krassó-Szörény megyei főispán jelentése Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszternek a karánsebesi gör. kel. román konzisztóriumnak a magyar nyelv népiskolai tanítása ügyében kiadott 483/1905. számú VKM rendelettel szemben tanúsított állásfoglalása tárgyában

VKM 1906 : 531¹

8. szám
res. 1906.

Krassó-Szörény vármegye főispánjától

Nagyméltóságú m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

Folyó évi január hó 24-én kelt 4831/Eln. 1905. számú nagybecsű rendeletére a karánsebesi gör. kel. román szentszéknek a magyar nyelv tanítása ügyében kiadott rendelet elleni állásfoglalása ügyé-

² A bekezdés az OL-ban levő példányban aláhúzva.

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

ben mély tisztelettel jelentem, hogy az alaprendeletnek 1905. évi december hó 15-én kelt 53. res. számú jelentésemmel megfeleltem.

Ezen jelentésem a következőképpen hangzott. – „Folyó év és hó 11-éről 483. szám alatt kelt rendeletre tisztelettel jelentem, hogy a karánsebesi gör. keleti román szentszék (Konzisztórium) folyó évi november hó 27-én tartott teljes ülésében Popea Miklós püspök javaslatára elhatározta, hogy a magyar nyelv tanítása ügyében kiadott rendelet ellen a kormányhoz felfolyamodással él, egyben és ugyanakkor azt is elhatározta, hogy ezen ügyet az 1906. évi április havában tartandó egyházmegyei (Sinodus) gyűlés elé terjeszti, ahol indítványt fognak tenni, hogy ez ügyben Őfelségéhez is feliratilag forduljanak. Lugos, 1905. évi december hó 15-én.”

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Lugoson, 1906. január hó 29-én.

Pogány Károly
főispán

Z

1906 febr. 4

Kristóffy József belügyminiszter átirata Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Berzevichy-féle törvényjavaslat elleni 1904. évi román tiltakozó népgyűlések tárgyában

VKM eln. 1906–281 (623)¹
(Gépírásos akta)

Magyar királyi belügyminiszter

5. szám

Res.

Tárgy: A tiltakozó román népgyűléseken jelen volt lelkészek elleni eljárás folytatása

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Múlt évi december hó 20-án 4226/el. szám alatt kelt nagybecsű átiratára van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy oly értelmű intézkedésnek, miszerint a népnevelési törvényjavaslat ellen a románok által lakott vidékeken 1904. év utolsó hónapjaiban megtartott tiltakozó népgyűlések lefolyásáról, az azokon jelen volt hatósági személyek utólagos részletes jelentést terjesszenek be – nézetem szerint –, nem lenne meg a kellő eredménye.

Mégpedig azért nem, mert egyrészt *a gyűléseken jelenlevő közigazgatási tisztviselők a legtöbb esetben nem bírják olyan tökéletesen a román nyelvet,*² hogy az egy-két óráig tartó politikai vonatkozású beszédek *kifogástalanul megérthessék,*² és a nyelv ismeretének a hiányában a jelenlevő hatósági közegek inkább *arra vannak utálva, hogy figyelmüket a külső rend és biztonság fenntartására irányítsák.*²

Másrészt pedig a szóban forgó tiltakozó népgyűlések lefolyása óta majdnem egy és fél év múlt el, tehát – nézetem szerint – az azokon jelen volt tisztviselők még az esetben sem lennének képesek utólagosan jelentést tenni, hogyha a román nyelvet – esetleg – tökéletesen is bírnák.

Tekintve, hogy *a hírlapi közlemények kivételével más adat rendelkezésre nem áll,*² és újabb adat *most már alig lenne beszerezhető*² arra, hogy az összes lelkészek ellen az eljárásnak esetleges további folytatása eredményre vezessen; minthogy továbbá *magam is abban a nézetben vagyok,*² hogy a szóban forgó tiltakozó népgyűléseken jelen volt lelkészek azáltal, *hogy jövedelmük nagyobb részét ily hosszú időn át nélkülözniük kellett, már eléggé bűnhődtek,*² ennél fogva *hozzájárulok ahhoz, hogy azon lel-*

¹ Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiegészékor – elpusztult.

² Piros ceruzával aláhúzva.

készek kongruája² akiknek a népgyűléseken – a hírlapok közlései szerint – csak *passzív*² szereplésük volt, Nagyméltóságod bölcs belátása szerint *meghatározott időponttól kezdő[dő]leg ismét folyósítassék*.²

Ellenben azon lelkészek ellen, akiknek aktív szereplése a hírlapi közlésekből világosan kitűnik,² mint például, akik *izgató beszédeket tartottak*,² és tiltakozó *határozati javaslatokat terjesztettek*² a népgyűlések elé stb., *a további eljárás folytatását kívánatosnak tartom*² és evégből a további eljárás alapjául *azáltal megküldött hiteles fordítások volnának felhasználandók*.²

Miután pedig nap nap után arról szerzek meggyőződést, hogy a román népgyűléseknek a *leghatósabb tényezői a román lelkészek*,² amint ezt a múlt év folyamán *megtartott román népgyűlések is kellőleg igazolták*,² kívánatosnak tartanám, hogyha Nagyméltóságod *a román megyés püspököket az-iránt keresné meg, hogy intézkedjenek a saját hatáskörükben, miszerint az alárendelt papjaik a túlzó nemzetiségi politikában kifejtett magyar nemzetellenes működésektől – a jövőben – tartózkodjanak*.²

Budapesten, 1906. évi február hó 4-én.

Kristóffy

38

Iratok a század eleji délvidéki agrárszervezkedésről

A

1904 aug. 20

*Hírlapi beszámoló a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének zombolyai vándorgyűléséről*¹

Az ország legnagyobb gazdasági egyesülete az, amely a dél-magyarországi kiscgazdákat egyesítette zászlaja alá. Tizenkétezernél több kiscgazda követi ennek az egyesületnek vezéreit, alkalmazkodik azok tanácsához és utasításához, csak természetes tehát az az élénk érdeklődés, amellyel működését kísérik. Egyszer évenként szokott a vezetőség beszámolni. Az idén Szent István napjára hívta össze az egyesület tagjait beszámoló gyűlésre Zombolyára, ahol kétezernél több kiscgazda jelent meg. A gyűlés lefolyása fényes bizonyossága volt annak, hogy az egyesület a kiscgazdáknak nemcsak az anyagi jólétet igyekszik előmozdítani, hanem a hazafias szellemet is ápolja és fejleszti köztük, ami annál fontosabb és igazán dicséretre méltó, mert az egyesülethez tartozók legtöbbször német nemzetiségű. A hazafias ünnepe, melyet a gyűlés alkalmával rendeztek, s a gyűlésen hozott határozatok mind azt tanúsítják, hogy szívben-lélekben magyarbarátok.

A gyűlésről a következőket jelenti Zombolyáról:

A közel 12 000 tagot magában foglaló Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesülete nagyszabású hazafias ünnepélyt rendezett Szent István napján idei vándorgyűlése keretében, mely egyúttal alakuló gyűlése volt az egyesület Torontál megyei fiókszövetségének.

A zombolyai gyűlésre kétezernél több kiscgazda gyűlt össze Temes, Torontál, Arad, Bács-Bodrog és Krassó-Szörény megyékből. Az egész város fel volt díszítve nemzetiszínű zászlókkal. A gyűlésen, amely a magyar címerrel, nemzetiszínű drapériákkal és zászlókkal pazarul feldíszített Kolling fogadó udvarán délután 2 órakor kezdődött, a kiscgazdákat ifj. Koch János üdvözölte Zombolya polgársága nevében, amely megtiszteltetésnek veszi – úgymond –, hogy a hazafias ünnepély itt folyhatik le.

Wittmann János országgyűlési képviselő, a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének elnöke mondott ezután nagy hatású megnyitó beszédet. Utalt arra, hogy a megjelentek kivétel nélkül német ajkú polgárai a hazának, ennek dacára távoli vidékekről is elvándoroltak ide, hogy a nemzeti

¹ A közlemény címe és leóhelye: *Magyarosodnak a svábok. A délvidéki földművelők vándorgyűlése. Egyetértés*, 1904. aug. 20; 232. sz.

egység eszméjének hódolva, tanúságot tegyenek arról, hogy mindannyian magyarok vagyunk szívvel-lélekkel és egész valónkkal. Tomboló tetszészaj követte a szónok minden egyes szavát, amely megújult akkor, amidőn Wittmann rámutatott arra, hogy a délvidéki kisgazdák mily sikeresen fáradoznak azon, hogy a földmívelőt felemeljék arra a pozícióra, ahova jog van, ahova felemelni kötelessége mindenkinek, aki a haza javán munkálkodik.

A nagy hatást keltő elnöki megnyitó után dr. *Várady* Imre nagybecskereki ügyvéd mondott ünnepi beszédet. Szent István napja jelentőségét fejtegette. Rámutatott többek közt arra az örvenletes körülményre, hogy a délvidéki német ajkú polgárok ma már vezető szerepet kérnek nemzeti ünnepeink megüléséhez. A közös haza fogalma – úgymond – nem is fogja megtűrni azt, hogy Magyarországon az idegen ajkút is ne tekintsek magyarnak, ha az szívben és lélekben magyar.

Az ünnepi beszéd után dr. *Frecot* Menyhért tartott előadást a szövetkezeti és gazdaköri szervezkedésről.

Kiemelkedő momentuma volt a gyűlésnek *Ströbl* Péter bogárosi paraszgazdának a beszéde, aki ritka intelligenciával s kiváló szónoki képességgel a kisgazda megadóztatásáról beszélt, s az adóreformot, a kataszteri revíziót sürgette.

Élénk tetszéssel fogadták *Dold* István temesvári lapszerkesztő előadását is, aki a kisbirtok tehermentesítéséről értekezett; benyújtott határozati javaslatát egyhangúlag elfogadták.

Ezután *Kraushaar* Károly, a Délvidéki Kisgazdák Egyesületének titkára előterjesztette a vándorgyűléshez érkezett nagyszámú üdvözlő táviratokat, majd felolvasta a Torontál megyei fiókszövetség alapszabályait. Ennek alapján kimondották a szövetség megalakulását is, elnökéül közfelkiáltással dr. *Várady* Imre nagybecskereki ügyvédet választották meg, aki szép beszédben köszönte meg a megtiszteltetést.

Ezután több kisgazda emelkedett szólásra; igen érdekes volt egyik Temes megyei kisgazda indítványa, mely szerint a Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete keressen módot arra, hogy a délvidéki idegen ajkú gazdák gyermekeiket cserébe adhassák magyar vidékekre. Ez volna a leghathatóbb terjesztője a magyarosodásnak, amelynek útját eddig csak az állta, hogy a Délvidék gazdáinak közül nagyon kevésnek van módjában gyermekét idegenben neveltetni,

A vándorgyűlés *Wittmann* elnök rövid záróbeszédével ért véget.

B

1904 szept. 1

Popovics M. cikke a Huszadik Század folyóiratban a magyarországi szerb mezőgazdasági szövetkezetekről¹

A modern kapitalizmusnak föllépése a vidéken egész sereg társadalmi jelenséget vont maga után a földművelő népesség közt. Ámbár ez a népesség ismeretes konzervativizmusáról, mégsem tudott ment maradni a társadalmi átalakulás mozgalmától, amelyet a gazdasági átalakulások kike-

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A magyarországi szerb mezőgazdasági szövetkezetek. Huszadik Század* 1904. 9. sz. 74–78. l. – A cikkben említett *Raifeisen*-rendszer, a németországi *Raifeisen*-féle mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom gyakorlati tapasztalatait, szervezési és munkamódszerét a zágrábi központú, javarészt horvátországi szerb tőke érdekeltségű *Szerb* [Földműves] *Szövetkezetek Szövetsége* a szervezés során messzemenően figyelembe vette. A magyarországi szerb és a németországi *Raifeisen* mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom kapcsolatára már a századvégen utal a Jása *Tomić* szerkesztette újvidéki földművesszövetkezeti sajtó. *Kakvá budučnost čeká zemljoradničke zadruge?* – Milyen jövő vár a földművesszövetkezetekre? *Zemljoradnički Prijatelj* (A földművesek barátja) 1898. márc., 3. sz. – A századforduló magyarországi szerb földművesmozgalmának összetételére: kompromisszumos (*Tomić*-féle) és radikális irányzatának (az Adán kiadott *Zemljodelac* – Földművelő körül szerveződött forradalmi csoport) kialakulására stb. l. még *Iratok* II. 101. sz. iratot (Főispáni jelentések és *Tomić* Jása agrárszövetkezeti lapjának közleményei a déli megyékben megindult szerb földművesszövetkezeti mozgalmáról) és ezen belül uo. a 662–3. oldalon levő összefoglaló jegyzetet.

rülhetetlenekké tettek. S ezek az átalakulások nem szorítkoznak többé a nagybirtokosok osztályára, amint hihetnők; ellenkezőleg még sokkal mélyebbre hatottak s hatnak még ma is a kisbirtokosok osztályában. Ennek különleges okai vannak, amelyek egyikét-másikat a következő sorokban fejtjük ki. Ezek az okok több szempontból érdekesek, s ez vitt a szemle megírására.

A magyarországi szerb földművesszövetkezetekről kívánok szólni, egyrészt, mert ezeket legjobban ismerem, másrészt, mert a magyarországi szerbek adják a kisbirtokosok legtömörebb elemét.

A szerb földművesszövetkezetek csaknem kizárólag a Raifeisen-rendszer szerint alakultak. Pontos számukat nem tudjuk; mindazonáltal számosaknak kell lenniök, mert magában a *Szerb Szövetkezetek Szövetségében* 140 szövetkezet van 4500 taggal. Temes és Bács-Bodrog vármegyékben is sok szövetkezet ismeretes, amely pedig nem tagja ennek a Zágrábban székelő szövetségnek. Eképpen túlzás nélkül 180–200-ra tehetjük számukat, tagjaik számát pedig 5000–6000-re. Ezek a tagok átlag 10–11 hektár művelt földet bírnak. (A Szövetségben bennlevő szövetkezetek tagjai 1901-ben átlag 10% hektár művelt földet bírtak.)

Ez manapság elég tekintélyes kontingens s figyelemre méltó tanújele a szerb kisbirtokosok közt végbemenő kooperációs mozgalomnak.

E szövetkezetek célja az olcsóbb hitel. Megalapítóiknak mindig szemük előtt lebegett ez az első közös, legfontosabb cél. Mégis, a mozgalom nöttével előtérbe lépett a termények közös eladásának, a mezőgazdasági gépek kollektív beszerzésének és használatának gondolata, s egyszóval, minden rendszabály, amely a termelést és a termékek forgalomba hozatalát könnyíti. Ámde az eddigi eredményekből ítélve, még távol vannak a remélt eredményektől. A közös eladás, a gépek kollektív beszerzése és használata valójában még anyagi nehézségekbe ütközik, amelyeket – legalább e percben – bajos leküzdeni.

Mindazonáltal a mozgalom jelen állásában is megérdemli az olvasó figyelmét.²

E szemle kezdetén azt mondtam, hogy ezt a mozgalmat nagyrészt különleges okok indították meg.

Melyek azok az okok? Ezt kell megvilágítanunk.

*

Közismert tény, hogy a magyarországi szerbek számbeli erejüket mindenkor meghaladó politikai szerepet játszottak. Csak az utolsó száz év történetét kell lapozgatnunk, hogy erről meggyőződjünk. A katonai határőrvidék, 1848 eseményei, politikai küzdelmeik 1860 óta, mindez mutatja, hogy a szerbek sokkal tevékenyebbek és jóval befolyásosabb politikai elem voltak, mint teszem a tótok, pedig ezeknek száma sokkal tekintélyesebb.

A szerbek társadalmi alkata eléggé megmagyarázza ezt a jelenséget. Ez a nép kisbirtokos nép volt, szabad vagy legalább majdnem mentes azelőtt a hűbériség, utóbb a kapitalizmus igájától. A földtulajdon garantálta neki a társadalmi függetlenséget, s biztosította számára a politikai befolyást, míg a vagyon egyenlősége lehetővé tette a minden komoly politikai csoportnak oly szükséges kohéziót. A társadalmi bomlás, az osztályharc hiányzott a szerbeknél; ők egységes és tömör nép voltak.

Mégis, a tőkeuralom lábra kapása, kivált 1848 óta a szerbek társadalmi szervezetében éppúgy előidézte a szokott következményeket, mint más nemzetek testében. A kisbirtok mindinkább engedni volt kénytelen a nagybirtok csapásainak, s az egykor oly virágzó patriarkális kisipar majdnem teljesen eltűnt a kapitalizmus nyomása alatt. A tőke minden formájában kikerülhetetlenül a kisbirtok, valamint a kisipar bukására vezetett. Az egykori társadalmi homogeneitás lépésről lépésre helyet adott először az osztályok különbségének, majd az osztályok harcának.

² „A földműves kooperáció e mozgalmával párhuzamosan egy idő óta iparos-munkások közt is fellépett hasonló mozgalom, melynek jelentősége azonban e pillanatban alig több a semminél.” (A folyóirat szerkesztői jegyzete.)

Ezek a gazdasági átalakulások viszont elkerülhetetlen hatást gyakoroltak a szerb politikai pártok szervezetére és magatartására is. A nép egykori homogeneitása e részt is eltűnt, s pártok keletkeztek, amelyek nemcsak nem haladtak már együtt, hanem egymás ellen küzdöttek. Megalakultak a konzervatív és demokrata pártok külön-külön céllal és programmal. A demokrata párt, amely később a radikális párttá fejlődött, szervezte a kisbirtokosokat és iparosokat. Mert harminc éve ez a párt tekintélyes erőre tett szert. A választások s egyéb nyilvánulásai alkalmával kitűnt merészségével és sikereivel. Ez volt a *Miletics* Szvetozár híres ideje, akinek az emléke ma is megragadja a szerbek képzeletét.

Ámde a politikai siker csak pillanatnyi volt, mert pár évi intenzív és tevékeny élet után a radikális párt gyöngülni kezdett. A sikert balsiker s azután szánalmas bukás követte.

Mi sincs természetesebb e változásnál. A kisbirtokosok, amely mértékben hanyatlottak gazdaságilag, éppoly mértékben veszítették el politikai fontosságukat. A kisbirtok proletarizációja, eladósodása végképp megfosztotta a szerb parasztokat minden politikai befolyástól. Akik a választási cenzus alá süllyedtek – pedig sokan voltak ilyenek –, politikai nullák lettek, s a párt számára minden értéküket elvesztették.

A kisbirtoknak ez a hanyatlása, ez a bukása az igazi oka annak a politikai *passzivitásnak*, amelyet néhány év előtt a radikális párt proklamált. Ez a párt nem bízott többé önmagában s kipróbált seregében.

Mitévő volt?

Megkezdte a harcot a választói jog, a legbővebb politikai jogok kiterjesztéséért, szóval a demokráciáért? Korántsem. Pedig az alkalmas eszköze lett volna annak, hogy választói kereteit, amelyekből kivetették a proletarizálódott tömegeket, újra betölthesse. Másutt, pl. Franciaországban látjuk, hogy a radikális demokrácia mindenkor harcol az általános szavazati jogért s minden más politikai jogért. A szerb radikálisok mást tettek. Ahelyett, hogy új választásokért harcoltak volna, ők meg akarták tartani a régieket. S mennél mélyebbre hanyatlott a kisajátított paraszt a cenzus alá, annál reakcionáriusabbak lettek. A politikai aktivitás átengedte helyét a passzivitásnak; a politikai követelések háttérbe szorultak a gazdasági követelések előtt.

A radikális párt ekképpen minden figyelmét a politika teréről a gazdaságira terelte.³

Íme egyik legfőbb oka az agrármozgalomnak. Tomics Jása, a radikális párt feje irányította ezt a mozgalmat, és írásaival megadta annak mai irányát. Egyrészt a gazdasági fejlődés, másrészt a kincstár proletarizálta kisbirtokosainkat, s megásták vidéken a társadalmi aknát. Nemzeti jövőnk – teszi hozzá – energikus munkát követel a kisbirtok megmentése érdekében. A szocializmus, amelynek híve, még távol van, s ha az ember rá vár, kockáztatja, hogy nemzeti egyéniségét befullasztja a proletarizáció örvényébe. Hogy a parasztot gazdaságilag meg lehessen menteni, gazdaságilag kell cselekedni. A gazdasági aknával gazdasági orvosszereket kell szembeállítani. Míg a szocializmust várjuk, akadályozzuk meg a proletarizációt. E célra alkalmas eszközül kínálkoznak a Raifeisen-féle mezőgazdasági szövetkezetek; ilyeneket kell alapítani, s boldogulunk.

Ilyen orvosszert ajánlott Tomics Jása társainak, s ezek siettek ezt alkalmazni.

Innen ered a mai agrármozgalom. De nemcsak innen; lássuk egy más okát is.

A magyar nemzet az egész Magyarországon uralkodik. A magyar a hivatalos nyelv, s mindazoknak, akik állami, megyei, községi hivatalnokok, tisztviselők akarnak lenni, tudniok kell magyarul. Szóval, az intelligencia minden pályájára csak az léphet, aki alaposan bírja a magyar nyelvet. Ez az egyedüli tény, nem nézve az elkerülhetetlen visszaéléseket, elég annak megértésére, miért vannak a szerbek a közigazgatásból csaknem teljesen kizárva. Ennél fogva nagyon természetes, hogy a szabad foglalkozások emberei más téren keresik a kenyeret és a pénzt. A szerb felekezeti népiskolák és néhány középiskola alig foglalkoztathat néhány ezer tanítót és tanárt; szükségessé, sürgőssé válik tehát, kivált egypár év óta, hogy a szerb intelligencia, amelynek sorai hallatlan arányban szaporodnak, más kenyérkeresethez is nyúljon. A szerb mezőgazdasági szövetkezetek s egyéb hitelintézet és bank

³ „Valamint a vallási autonómia terére, amelyről itt nem beszélünk.” (A folyóirat szerkesztői jegyzete.)

eszméje ebben a kiéhezett tömegben hatalmas ágensre talált. Derűre-borúra léptették hát életbe a szövetkezeteket, a hitelintézeteket és bankokat.

De idézzünk még egy utolsó okot.

Figyelemre méltó dolog, hogy az összes szerb pártokon, még a leghaladottabbakon is, uralkodik a klerikalizmus. Míg másutt, például Franciaországban, a demokrácia a klerikalizmusban örök ellen-ségét látja, s következképp küzd ellene, a magyarországi szerbek, még a legdemokratábbak is, azonosítják a szerb nemzetiséget a görögkeleti óhitűséggel, s éppúgy készek a harcra érte, mint az előbbiekért. A Tomics Jása-féle demokratáknak a klerikalizmus szövetségese a nemzetiségi harcban, az idegen befolyások ellen. A szerb papok pedig, minthogy a magyar államhatalom nem áll rendelkezésükre, kénytelenek voltak a más hitűek befolyása ellen biztonsági intézményeket alapítani. Íme, ezért léptek ők is nagy szívóssággal és sikerrel a Tomics jelzete útra. A szerb mezőgazdasági szövetkezet ez idő szerint erős vára az óhitű klerikalizmusnak, s a más hitűeket, sőt a közönyöket is könnyörtelenül kidobják belőle.

Ha az ember mindezeket az okokat szemügyre veszi, nem csodálkozik többé, hogy a szövetkezetek minő gyorsasággal szaporodnak. A szerb lapokban napról napra olvasunk alapításokat. Minden év tucatjával hozza meg őket, s nem könnyű belátni, hol áll meg ez a mozzalom.

*

E szövetkezeteket megbírálni e helyt fölösleges volna. De vessünk ide legalább egypár megjegyzést!

Európa-szerte tudják az ilyenmő szövetkezetek pontos értékét. Nem látják benne a panaceát, amely meg tudja óvni a földmővelő tömeget a proletarizációtól. S méltán. Ki merné állítani, hogy a szövetkezetek azzal, hogy hozzájárulnak a földmővelés technikájának tökéletesítéséhez, már megátolják a nagybirtok alakulását! Ki merné állítani, hogy a föld tudományos megmővelése nem követel tekintélyes tőkét! Csak szerb írók terjesztenek ilyes eszméket. Nekik a földmővelő szövetkezet elsőrangú társadalmi panacea. Megóv a szocializmustól, mert útját állja a proletarizációnak, és megvédi a nemzetiséget a klerikalizmus szolgálatában.

Útját állani a proletarizációnak? Hogyan? Bizonyos, hogy e szövetkezetek tagjai bérmunkásokat használnak, s nem késnek növekedni, gazdagodni, mihelyt tehetik. Ha meggazdagodtak, kilépnek a szövetkezetből, melyre nincs már szükségük, vagy kiverik belőle a gyöngébbeket, hogy szolgálkává tegyék. Sok tény bizonyítja ezt. Hol van itt a társadalmi konzerváció? A való sehogy sem tanúskodik mellette.

Kétségtelen, hogy a szövetkezet hasznos tagjainak, de csak keveseknek, azoknak, akiknek érdeke nem mindig azonos a társadalom érdekével. A szövetkezet olcsó hitelt nyújt tagjainak. Ez kétségtelenül jó dolog. De a tagok egyetemese felelőssége miatt a hitel sohasem elég és hathatós, márpedig mindenféle Raifeisen-szövetkezet a kollektív felelősség elvén alapul. Ha ellenben ez a felelősség nem lenne kollektív, a szövetkezetnek magának se volna hitele, ami azután megátolná abban, hogy tagjait segítse. A szövetkezet tehát erősen eltéveszti célját.

A hitelnyújtáson kívül e szövetkezetek célja, hogy tagjai gyakorlati ismereteit, amelyek, úgy a földmővelés, mint a házi gazdaság terén szükségesek, öregbítse. Senki sem tagadja ezeknek az ismereteknek hasznát; de a földmővelésben csakúgy, mint a gazdasági tevékenység bármely más ágában nem elég tudni. *Bírni* is kell, s nem mindenki bír. Bírni kell elég földet és elég tőkét. A szövetkezetekbe sorakozott kisbirtokosoknak pedig csak kevés a földjük, s még kevesebb a hitelük. Ekképp alig tengődnek, s ha takarékoskodnak, nyomorult, kényelmetlenséggel és nélkülözéssel teljes életet kell élniök.

Lássuk még ezeket a szövetkezeteket a lehetőségek szempontjából is! Hogy megalapíthatók legyenek, annak némely társadalmi föltételei vannak, amelyek nem mindig találkoznak. Először is szükség van elég tekintélyes számú kisbirtokosra, akiknek egy-két községben kell csoportosulniök. Kell, hogy ezek vagyona körülbelül egyenlő legyen (minthogy a felelősség kollektív). Azután elengedhetetlen, hogy e kisbirtokosok függetlenek legyenek. Ám ez nagyon ritka dolog, mert a parasztok

az uzsorások- és bankoknál adósságban úsznak. Mi több, a nagybirtokok szomszédsága nem kedvez e szövetkezeteknek, ami magától értetődő dolog. Manapság a kisbirtokosok nagy része bérlője a nagybirtokosoknak. Ez pedig – akár ösztönből, akár számításból – sehogy sem kedveli e szövetkezeteket, miért is a paraszt kétszer is kénytelen meggondolni, belépjen-e ezekbe. Ez a megjegyzés kellőképp megmagyarázza, miért boldogulnak a szövetkezetek oly nehezen Torontál és Temes megyékben, ahol a nagybirtok sűrű. Ellenben a Szerémségben éppúgy, mint Szlavoniában, ahol a nagybirtok ritkább, a szövetkezetek figyelemre méltóan gyarapodnak. A nagybirtok ellensége a paraszt-szövetkezeteknek s ezek csak különleges föltételek mellett boldogulnak.

Popovics M.

39

Iratok a század eleji román és szlovák nemzetiségi mozgalmakról

A

1904 aug. 27

A függetlenségi sajtó a román aktivitásról¹

A pécskai képviselőválasztásnak, mely ma ment végbe, egyik érdekes és jelentős momentuma azt, hogy a román nemzetiség is jelöltet állított, s amint a választás menetéből kitűnik, nagy erőt is fejtett ki a küzdelemben. A román nemzetiség körében vetélkedő csoportok tudvalevően az aktivitás és passzivitás kérdésében gyakorta erősen összeütköznek, s az aktivitás csak szórványosan lép föl. A parlamentben ez idő szerint csak egy képviselő ül, aki román nemzetiségi programmal választott meg. Ez Vlád Aurél. Általában a román nemzetiség még mindig ragaszkodni látszik a passzivitáshoz, ami nem egyéb, mint tüntetés a mostani magyar alkotmányos rend ellen. Passzív rezisztencia a román nemzetiség részéről.

A jelek azonban arra vallanak, hogy a románok elérkezettnek látják az időt a passzivitás abbahagyására. Úgy tudjuk, hogy ez irányban bizonyos megállapodások is jöttek már létre az általános választások idejére, mikor a román vezető férfiak egész erővel készülnek harcba állni.

Nem ismerjük alaposan azt a programot, melyet a román nemzetiségi jelöltek majd belevisznek a választási küzdelembé. De feltehető, hogy nem a dákoromanizmus hóbortos politikájával lépnek föl, s nem azért készülnek bemenni a parlamentbe, hogy azt a politikát képviseljék. Még azt sem hisszük, hogy az Erdély Unióra vonatkozó programot fenntartánák, mert ha ezt a törekvést akarnák képviselni, úgy a magyar parlamentben nem túrnék meg őket.

Hogy a román nemzetiség az utóbbi idők rendjén megerősödött, az bizonyos dolog. És hogy megerősödhetett, az tisztán és kizárólag a magyar kormányzati rendszer nemzetiségi politikájának rettenetes fogyatkozásaira vezethető vissza. Megerősödhetett, mert míg egyfelől szabadjára hagyták az agitációkat, másfelől semmi sem történt, hogy az agitáció anyaga ne szolgálhasson kényelmes eszközzül az izgatásnak. A román nemzetiségi agitáció fel is használta a neki kedvező időt és alkalmat. Olyan erős és olyan intenzív tevékenységet fejtett ki, hogy hatalmas tért hódított. A magyar kormányok nemzetiségi politikája mellett bizvást dolgozhatott és hódíthatott.

Azóta, hogy a népiskolák reformjáról szóló tervezet nyilvánosságra jutott és ankétszerűen tárgyalatott, a román nemzetiségi agitáció új anyagot kapott, s nagy vehemenciával látott hozzá mun-

¹ A választáson a kormánypárt jelöltje, *Herczeg Ferenc*, az író (1904-től 1918-ig a kerület képviselője) győzött az Ugron-párti *Zlinszky Istvánnal* és a román nemzeti párti *Pop Györggyel* szemben. A közlemény címe és lelőhelye: *Oláh aktivitás. Egyetértés*, 1904. aug. 27; 236. sz.

kájához. Mégpedig azon az alapon, hogy ez a reform ellenkezik az 1868-i nemzetiségi törvénnyel. Az kétségtelen, hogy a nemzetiségi törvény tulajdonképpen a bajok egyik nagy forrása, mert ez a törvény a képzelhető legnagyobb törvényhozási botlás volt, amit 1868-ban a magyar parlament elkövetett. Ha ennek a törvénynek alapos módosításáról mindjárt kezdetben, mikor annak hibái nyilvánvalókká lettek, a magyar kormányok nem riadtak volna vissza, s nem követték volna azt a rossz politikát, hogy a nemzetiségekkel való kacérkodás révén kormánypárti mandátumokat szerezzenek, másfelől pedig a nemzetiségi törvény némely intézkedéseinek végrehajtása előtt az államraison szempontjából elzárkóztak: sok bajnak elejét vehették volna. De úgy hagyták, hogy az izgatásnak úgyszólván legális alapja legyen. És még most is inkább gondol a kormány toldozásokra-foltozásokra és különféle kísérletezésekre a magyar nemzeti állam megerősítése terén, semhogy inkább rátérne a radikális útra, és revízió alá venné a nemzetiségi törvényt.

Nem lévén a kormányoknak rendszeres, megállapított, egészséges nemzetiségi politikája: nem is voltak képesek ellensúlyozni a nemzetiségek agitációit, melyeknek kétségtelen diadalát jelentheti az, hogy ma a román nemzetiség már elérkezettnek látja az időt a passzivitás abbahagyására.

A magunk részéről jobbnak tartjuk azt, ha a románok a maguk politikájának képviselőit a parlamentbe küldik, mint azt, ha minden ellenőrzés nélkül a nép között szabadon izgatnak. A parlamentben alkalmat adnak arra, hogy egyfelől jogos sérelmeik meghallgattassanak, másfelől alaptalan túlzó követeléseik visszautasíttassanak, vagy éppenséggel, ha államellenes tendenciákkal hozakodnának elő: az egész magyar parlament pártkülönbség nélkül helyt álljon velük szemben.

Ha becsületes, a magyar állameszmével összeférő nemzetiségi politikával jönnek: ám hadd jöjjenek; de ha a magyar állami egység megbontására törekszenek, s a magyar alkotmány ellen a parlamentben tüntetni akarnak, akkor csakhamar meg fogják érteni, hogy nekik ott helyök nincs, nem lehet.

B

1904 nov. 17

Gyárfás Elemér cikke a kolozsvári Ellenzékben az erdélyi román kérdéstről: „Az erdélyi románok”¹

Az Országos Nemzeti Szövetség második felolvasó ülésén a román kérdés ismertetése került sorra. A vita folyamán egyik felszólaló azt mondta, hogy a román kérdéstről ma már mindenki beszél, azt ma már mindenki ismeri. Mi bátrak vagyunk így elállítani a tételt: a román kérdéstről ma már mindenki beszél, de ismerni nagyon-nagyon kevesen ismerik. Ez állításunk megvilágítja azt is, hogy mi a véleményünk azokról az ismertetésekről, felszólalásokról, hírlapi cikkekről, melyekkel a sajtóban és a közéletben nap-nap után találkozunk, s amelyek éppen azért, mert nem nyugszanak biztos, alapos történeti tudáson; igen ritkán alkalmasak arra, hogy a kérdés megoldását csak egy lépéssel is előbbre vigyék.

A románság jelenleg hazánk lakosságában a magyar elem után a legjelentékenyebb helyet foglalja el. Hárommillió ember, egységes nyelvvel, egységes faji jelleggel, szokásokkal, erkölcsökkel, nemzeti egyházak szerető, gondos vezetése mellett, ugyanazon történeti eszmék hatása alatt és ugyanazon politikai célok szolgálatában. Keveset mondunk azzal, hogy a román elem ma hazánkban tényező, mellyel számolnunk kell.

Ezekkel a törekvésekkel, ezzel a faji öntudattal a román nép nem fér el a magyar nemzeti állam kereteiben. De ebből nem az következik, hogy a magyar nemzeti állam eszméjét fel kellene adnunk. Mert ha azt feladnók, azáltal a magyar faj létjogosultságát tagadnók meg. Az sem következik másfelől, hogy a magyarságnak most már irtó háborút kellene produkálnia a román néppel szemben, és hogy a helyzet egyetlen kulcsa: a román nép leverése, leigázása.

¹ A közlemény lelőhelye: *Ellenzék*, 1904. nov. 17; 262. sz.

Az erőszak vértanúkat szül, s a mártírok véréből új nemzedékek sarjadzanak, melyek fölemelik és diadalra viszik az elejtett, sárba tiport zászlót.

A helyzet egyetlen megoldása, az egyedüli kivezető út, az egyedül helyes cél, amelyet a magyar nemzeti politika maga elébe tűzhet: a román népfaj öntudatának, politikai meggyőződésének megváltoztatása.

A nemzetek életében a nép köztudata sorsuk, jövőjük irányításában elsőrendű jelentőségű. E köztudat kialakulása hosszú évszázadok lassú munkája. Amely népnek életében ilyen egységes köztudat kialakulni nem képes, az beolvad az őt környező népek tengerébe. Amint beolvadnak például a délvidéki svábok a magyarságba.

A román népnek van ilyen egységes faji öntudata. Az egyszerű földműves és a városi ügyvéd, a sovínista professzor és a hírlapíróba falusi pópa és az odalica mind át vannak hatva attól a meggyőződéstől, hogy népi, faji jellegük érvényesülésének egy akadálya van: a magyarság, és hogy szebb, dicsőbb jövőt csak annak a hatalomnak bukásától, megdőlésétől remélhetnek, amelyet magyar államnak szoktak nevezni.

Hogy ez a felfogás megvan, és hogy ez öntudatosan vagy kevésbé öntudatosan, de áthatja a román nép minden rétegét, ez tény, melyet letagadni nem lehet, nem szabad, és nem is volna helyes. Öntsünk tiszta bort a pohárba! Hamis az a közkeletű frázis, hogy a népet el kell választani a vezetőktől, hogy a jó népet tejben-vajban kell fürösztetni, az izgatókat pedig kínpadra vonni. Kik az izgatók? Oda fogják kiáltani a románok is mindannyian, mint a régi keresztények: vigyetek minket is, mi is hozzájuk tartozunk! Ez az állítás üres axióma, melynek mélyebb alapja nincsen, és igazán csodálkozunk afölött, hogy Tisza István miniszterelnök, aki mégiscsak érthetne ezekhez a dolgokhoz, ilyen tételekben formulázza a maga nemzetiségi politikáját.

Tehát ez az egységes faji öntudat megvan, és ha ez öntudat miránk nézve a lehető legkedvezőtlenebb, akkor azzal szemben a mi feladatunk nem rekrimináció és nem fenyegetőzés, hanem cselekvés, komoly munka.

Elsősorban is vissza kell mennünk a múltba, és mutatnunk kell azokat az okokat, megvilágítanunk azokat a tényezőket, melyek e faji öntudat kialakulására befolyással voltak. Ahol félrevezetést, elámítást, eszközül való felhasználást látunk, rá kell mutatnunk arra; ahol helytelen politikát, tévedéseket, durva erőszakot veszünk észre, nem szabad ezt eltitkolnunk. És nem szabad szem elől téveszteni a népieleknek azt a törekvését, hogy érvényesülésre, uralomra vágyik.

És ha így tisztában leszünk e faji öntudat kialakulásával, ha mintegy a szemeink előtt folyik majd le az a küzdelem, melyet a különböző ellentétes tényezők a román nép lelkének bírhatásáért, befolyásolásáért folytattak egymással, akkor sokat meg fogunk érteni és sokat meg fogunk bocsátani.

És ha ismerjük azokat az okokat, melyek a múltban a román nép lelkületére, meggyőződésének kialakítására maradandó hatást gyakoroltak, akkor képesek leszünk megtalálni azokat az eszközöket is, melyek a jövőben közelebb vihetnek bennünket célunkhoz.

A románoknak a magyarság iránti ellenszenvé, idegenkedése elsősorban azon a felfogáson alapszik, hogy amit ők eddig nemzetiségi, faji jellegüknek érvényesíthetése érdekében ki tudtak vívni maguknak, azt mind úgy tekintik, mint Bécs ajándékát, a bécsi kormány jóindulatának tanúbizonyságát. S ezzel szemben a magyar nemzetet tekintik a legfőbb akadálnak céljaik elérésében. S talán felesleges mondanunk, hogy a fölfogás megerősítésére legtöbbet tettek azok, akik a divide et impera elvet alkották az elméletben és valósították meg a gyakorlatban, az oláhok uniója, a Supplex Libellus Valachorum, Hora és Kloska, a szabadságharc idején.

Ma már kétségtelen, hogy a Deák és Eötvös liberális nemzetiségi politikája a mi viszonyaink között nem vezethetett eredményre. A liberalizmusnak ezek az előbajnokai azt hitték, hogy ha megadják a népnek a teljes szabadságot, a teljes egyenlőséget, ezekben a magasztos eszmékben fel fog olvadni minden ellentét, minden idegenkedés, gyűlölet.

Elfelelték, hogy a népeknek van egy kincsük, melyet a szabadságnál is sokkal többre becsülnek, amelyet a szabadság kedvéért sem hajlandók fölföldözni, és ez faji jellegük érvényesítése, nemzeti karakterük kialakítása. Elfelelték, hogy a liberalizmus elsősorban passzív jellegű. A liberalizmus

széttöri a bilincseket, melyek lenyűgözve tartották az egyént, a társadalmat, osztályokat és nemzetiségeket; leveszi a jármot a nyakunkról, mely megakadályozott a szabad cselekvésben, de aztán nem törődik velünk.

A passzív jellegű liberális politikát aktív nemzeti politikának kell felváltania, amely nem ingerel, és nem fenyegetőzik ölbe tett kezekkel, hanem erejével, hatalmával, kulturális súlyával imponálni tud.

A magyarságot kell erősíteniünk, fejleszteniünk, előbbre vinniünk. Mert a nemzetiségi kérdést bármily alapossággal és bármily éleslátással kezeljük is, csak akkor fog sikerülni megoldani, ha véglegesen kialakul egy nagy, hatalmas magyar állam, mely anyagi, erkölcsi és szellemi erejével biztosítani képes magának a jelent és jövőt. Akkor maguktól elsimulnak a nemzetiségi forrongások hullámai, melyek legbiztosabb jelei valamely állam gyöngeségének, vajadásának, belső bajainak.

Gyárfás Elemér

C

1904 okt. 2

A Gazeta Transilvaniei beszámolója az Apponyi Alberthez és a St. Louis-ban tartott interparlamentáris konferencia többi magyar résztvevőjéhez eljuttatott amerikai szlovák emlékiratról: „A amerikai szlovákok emlékirata”¹

A Magyarországról Amerikába kivándorolt szlovákok angol, francia és magyar nyelven gr. Apponyi Alberthez és a St. Louis-ban tartott interparlamentáris konferencia többi magyar résztvevőjéhez címzett emlékiratot tettek közzé.

Az emlékirat felhívja a magyar képviselőket, de főként Európa és az egész világ többi képviselőinek figyelmét azokra az igazságtalanságokra, melyeket a magyar kormányok és hatóságok 1867-től mostanáig a magyarországi szlovákokkal szemben elkövettek. Felsorolnak benne számos sérelmet, mint a szlovák középiskolák bezárását, a szlovák nemzeti sajtó üldözését, az észak-magyarországi „kultúregylet”² útján történő erőszakos asszimilációt, „mely [egylet] valóságos hajszát rendez a szlovák gyermekekkel, akiket az Alföldre visz, hogy magyarokat csináljon belőlük”.³ A memorandum a továbbiakban elmondja, hogy a magyarok nemcsak hogy kiforgatják minden jogukból a szlovákokat, de még csak azt sem engedik, hogy nyelvüket a bíróság előtt használhassák stb. Az emlékirat [végül] Apponyihoz és a többi [a konferencián részt vevő] magyar képviselőhöz szólva, a következőképp fejeződik be:

„Ha Önök azért jöttek ide (Amerikába), hogy tanulságokat merítsenek, úgy rövid idő alatt meggyőződhetek arról, hogy az a politika, amit az Önök kormányai folytatnak, nemcsak erkölcstelen, hanem kifejezetten veszélyes a magyarok számára is. Ez a politika arra a hamis alapelve épül, hogy nem kell semmiféle eszköztől visszariadni a szlovák eszme elnyomása érdekében. Itt Amerikában annyi különféle nemzetiség él egymás mellett, mégsem hallani semmiféle megrázkódtatásról, mivel itt ismeretlen a nemzetiségek üldözése. A szlovák büszke itteni állampolgárságára, senki sem haragszik rá szlovák meggyőződése miatt. Ha hazatérnek, szorgalmazzák, hogy a kormányzat a szlovákoknak is adjon egyenlő jogokat, mert ameddig ez nem történik meg, kötelességünknek fogjuk tartani, hogy lépésről lépésre leleplezzük a magyar alkotmány leple alatt elkövetett igazságtalanságokat.

Úgy látszik, hogy a magyar képviselők amerikai kirándulása nem hozta meg az otthoni sovínisz-ták által várt sikert. Ellenkezőleg: éppen a st. louis-i részvételük jó alkalom volt az Egyesült Államok-

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Un memorand al Slovacilor din America. Gazeta Transilvaniei*, 1904. okt. 2.; 207. sz.

² Értsd: Femke.

³ A cikkíró nacionalista túlzása.

ban élő szlovákok számára, hogy felemeljék kissé a takarót, és megmutassák a külvilágnak azokat az örömeiket, amelyekben magyarországi néptársaiknak részük van. A *Magyar Szó* kirohanást intézett a „nemzetiszínű Apponyi gróf” ellen, hogy vajon ezért ment el St. Louis-be? A *Budapesti Hírlap* azzal a reménnyel vigasztalja magát, hogy a „kiránduláson” részt vevő küldöttek nem mulasztják el az alkalmat, hogy „kimutassák az amerikai szlovákok emlékirata vádjainak rosszhiszeműségét és alaptalanságát”.

Csak nem gondolnak a magyar sovíniszták arra, hogy ők is közzétegyenek egy ellenemlékiratot?

D

1904 okt. 13

*Miniszterelnökségi feljegyzés a magyarországi gör. kel. szerb és román egyházak szétválasztásának történetéről*¹

ME 1904–XXXV–3381 (4181)

(Fogalmazvány)

A szerb és román egyházak szétválasztására irányuló hivatalos tárgyalások kiindulópontját azon beadványok képezik, melyeknek egyikét 1860. július havában Rajacsich pátriárka és Maschirevich temesvári püspök, másikat pedig ugyanazon év augusztus havában Schaguna erdélyi püspök, továbbá Mocsonyi András és br. Petrinó nyújtottak be Ő Felségéhez.

A pátriárka beadványában előterjeszti a gör. kel. egyház híveinek azon kívánalmait, melyek az egyházi s az ezzel összefüggő iskolai és egyéb kérdések rendelkezésére irányulnak. A 12 pontba összefoglalt kívánalmak elsejét az képezi, hogy a birodalom összes gör. kel. egyházmegyéi egy egyházi hierarchiát képezzenek, illetőleg hogy a gör. kel. egyház hierarchiai egysége törvényileg biztosítható legyen.

Ezen beadvány aláírására a pátriárka br. Schagunát is felszólította, aki azonban az aláírást megtagadta, sőt Mocsonyival s br. Petrinóval együtt külön felterjesztéssel fordulnak Ő Felségéhez, melyben egyenesen tiltakoznak a pátriárka beadványa ellen, melynek a hierarchiai egység biztosítására irányuló pontját minden egyházi alapot nélkülözőnek jelentik ki. Schagunának a maguk részéről azt kérik, hogy a román egyháznak korábban – egészen 1700-ig – fennállott s egyházi rendelkezéseken nyugvó hierarchiai különállása ismét helyreállítható legyen, s ennek keresztülvitele egy az erdélyi, temesvári, verseci és aradi püspökökből és világi bizalmi férfiakból alakítandó gyülekezetre bízassék. Hasonló gyülekezetet tarthasson külön a bukovinai egyházmegye is.

Mindkét beadvány véleményezés végett gr. Thun kultuszminiszterhez került, kinek előterjesztésére Ő Felsége 1860 szeptember havában a pátriárkához legf. kéziratot intézett oly tartalommal, hogy Ő Felsége a gör. kel. püspöki zsinat megtartását azon célból, hogy az az egyházi ügyek rendezésére nézve javaslatokat készítsen, megengedi. Különös kívánsága Ő Felségének, hogy a zsinat arról is tanácskozzék, s az iránt is előterjesztést tegyen, miképp szabályoztassanak a hierarchiai viszonyok annak szem előtt tartásával, hogy a gör. kel. egyház román híveinek jogos igényei kielégíthetők legyenek.

A zsinatra biztosul Ő Felsége Sokcsevich bánt rendeli ki.

Elrendelte továbbá Ő Felsége, hogy a zsinat engedélyezéséről Schaguna azzal a hozzáadással értesíthetők legyenek, hogy Ő Felsége a román metropolia felállítását nem ellenzi (nicht abgeneigt), az eddigi hierarchiai kötelék felbontása azonban csakis egy szabályszerű zsinat javaslatai alapján eszközölhető, minélfogva elvárja Ő Felsége, hogy Schaguna a zsinaton részt fog venni.

Hogy az egyházak szétválasztásának a zsinaton szönyegre kerülendő ügye kellőleg előkészíthető legyen, gr. Thun megengedte Schagunának, hogy a hatósága alá tartozó román híveknek e részben való

¹ A fogalmazvány előtt zárójelben a következő megjegyzést olvassuk: „Az osztrák vallás- és közoktatásügyi minisztérium által megküldött 1860–1865. évi tárgyalási iratokból.”

kívánalmairól tájékoztatást nyerendő, előzőleg tanácskozást tarthasson. Ehhez képest Schaguna 1860. november havában Nagyszebenben egyházmegyei zsinatot tartott, mely elhatározta, hogy a karlócai zsinaton a románok nem fognak részt venni. Ellenben felterjesztéssel járultak Ő Felségéhez, melyben arra kéri, hogy jogos kívánságaik teljesítését ne a karlócai zsinatra bízva, hanem a románok és szerbek közt eddig fennállott egyházi köteleket közvetlenül s uralkodói hatalmára támaszkodva bontsa föl. Továbbá arra kéri Ő Felségét, hogy Erdély, Magyarország és a Bánság románjainak választott képviselői gyűlést tarthassanak, melyen metropolitájukat s püspökeiket megválaszthassák, és további javaslataikat Ő Felsége elé terjeszthessék. Egy külön felterjesztésben pedig azt kéri, hogy a metropolia és a püspökségek fenntartására s egyéb egyházi célokra az állam állandó anyagi támogatást nyújtson.

Mielőtt még ezen felterjesztések Ő Felsége elhatározása alá terjesztettek volna, gr. Thun az erdélyi kormányzó útján figyelmeztette Schagunát, hogy a nagyszebeni gyülekezet kívánalmi ellentétben állanak Ő Felségének korábbi lf. elhatározásával, melynek érvényt szerzendő, nyomatékosan felhívja Schagunát, hogy a készülő karlócai zsinaton vegyen részt, vagy legalább azon képviseltesse magát. Schaguna azonban azon indokolással, hogy egészségi állapota a székhelyéről Karlócára teendő téli utat meg nem engedti, ismét kitérő feleletet adott.

Egyébként ezen részvétel kérdése egyelőre tárgytalanná vált, mert az eredetileg 1861. február 14-ére kitűzött püspöki zsinat a pátriárka előterjesztésére, ki az időpontot a politikai átalakulási folyamatok közepette nem tartotta alkalmasnak, bizonytalan időre elhalasztatott.

A pátriárka 1861. december havában meghalt.

Ettől kezdve az egyházak szétválasztásának ügye nyugodott egészen 1863. június haváig, amidőn a nagyszebeni zsinat kérvényeinek elintézésül Ő Felsége lf. kéziratot intéz gr. Nádasdy erdélyi kancellárhoz, melyben kijelenti, miképp szándéka (es sei meine Absicht), hogy a gör. nem egyesült egyház román hívei számára egy önálló, a szerbhez koordinált metropolia állíttassék fel. Mielőtt azonban Ő Felsége elhatározná, hogy a metropolia egyelőre csak Erdélyre, vagy már most is Magyarországra is kiterjedjen-e, felhívja Schagunát, hogy erre nézve javaslatokat tegyen, szabadságában állván egyes román bizalmi férfiakkal is bizalmasan érintkezésbe lépni.

Nevezetesebb lépés nem történt 1864. június haváig, amidőn Ő Felsége lk. megengedte, hogy pátriárkaválasztás végett nemzeti kongresszus, ennek megtörténtével pedig püspöki zsinat tartassék. Biztosul br. Philippovics küldetett ki.

A nemzeti kongresszus pátriárkává megválasztotta Maschirevich temesvári püspököt, kinek megválasztását Ő Felsége 1864. aug. 13-án megerősítette, s elrendelte, hogy a kongresszus az iskolai és alapítványi ügyek tárgyalása végett későbbre elnapoltassék. Ugyancsak 1864. aug. 13-án az új pátriárkához intézett lf. kéziratában Ő Felsége elrendelte, hogy püspöki zsinat tartassék, melynek hivatása leend, hogy egyebek közt a román metropolia felállításából eredő kérdéseket is tárgyalás alá vegye, s azokra nézve javaslatokat tegyen.

Miután az 1864. augusztus és szeptember hónapjaiban tartott püspöki zsinat, melyen most már br. Schaguna is részt vett, megállapította, hogy a román metropolia felállításának egyházi szempontból nincs akadálya, s az ebből eredő kérdéseket is letárgyalta, az államminiszter, a hadügyminiszter, továbbá a magyar, az erdélyi s a horvát kancellárok közös előterjesztéssel járultak Ő Felségéhez, melynek javaslatai alapján Ő Felsége 1864. december 24-én kelt lf. elhatározásával kimondotta a következőket: Erdély és Magyarország gör. kel. románjai számára önálló, a szerbhez koordinált metropolia állíttatik föl, s az erdélyi püspökség metropolivá emeltetik. Érsek metropolitává br. Schaguna neveztetik ki. Az új metropolia kiterjed az egész erdélyi egyházmegyére s az aradi, temesvári és verseci püspökségek román egyházközségeire. A karánsebesi, lugosi, facseti stb. esperességek román egyházközségei külön egyházmegyévé konstituálnak Karánsebessel mint püspöki székhellyel. Arra nézve, hogy az aradi, temesvári és verseci egyházmegyék vegyes nyelvű egyházközségei a szerb vagy a román metropoliahoz tartozzanak vagy pedig elválasztassanak-e, további tárgyalások fognak tartatni, melyek alapján a magyar kancellária, illetőleg a hadügyminisztérium fognak határozni. A román metropolia felállításával összefüggő minden kérdés Ő Felsége elhatározásának tartatik fenn.

Az 1865. július 6-án kelt lf. elhatározással Popassu János kineveztetett karánsebesi püspökké, s kimondatott, hogy az aradi s karánsebesi román püspökségek megalakulnak tekintendők, s a karlócai metropoliával fennállott kötelékük végleg felbontatik.

Bp. 1904. X. 13.

Fejér

40

1904 szept. 1

A Crvena Sloboda budapesti horvát nyelvű munkáslap cikke a magyarországi szerb munkásmozgalom ellen folyó hatósági üldözésről¹

Nem fog ártani, hogy egyszer a *Vörös Szabadságban* (Crvena Sloboda) kissé szóba hozzuk a magyarországi szerb elvtársainkat. Valaki azt hihetné, hogy a szabad Magyarországon a munkásmozgalom előrehaladhat; mi meg cáfoljuk ezt, mert Magyarország is azon „honok” közé tartozik, ahol a munkásokat szinte vadul üldözik, és ellenük a legdurvább erőszakot is alkalmazzák.

Mi csak rövid vázlatát adjuk a magyarországi szerb elvtársak üldözésének, hadd lássák, hogy a mai társadalomban a munkás számára nincsen igazság és szabadság, bármennyi frázist írnak is a szabadságról.

Vidéken a szerb elvtársakat a hatóságok gyalázatos módon üldözik. A vezető tisztviselőktől a legutolsó csendőrig és pandúrig a szocialistákkal szemben vérszomjial vannak tele, s megengedik vagy elrendelik ezeknek, hogy a munkásokkal szemben, akik megelégtették a csalásokat és fosztogatásokat, kényük-kedvük szerint bánjanak. Rengeteg hely kellene ahhoz, hogy mindazon szörnyű üldözést, melyet a magyarországi szerb népmozgalom eddig átélt, megírni. Elég, ha elmondjuk, hogy még három ember összejövételét is megtiltják; ha véletlenül összejönnek otthon, vendéglőben vagy a mezőn, ezt nyilvános gyülekezetnek tekintik, s emiatt szerb elvtársainkat a legkíméletlenebb módon elítélik. Efféle „kihágások” miatt százakat büntettek meg 15 naptól egy évig terjedő elzárásra és 50–300 korona pénzbírságra. Akik szocialistáknak vallják magukat, azoknak a bíróság és adóhivatalok kitekerik a nyakukat; a demoralizált szerb polgári pártok mindenütt a büntető hatóságok kezére járnak, s több helyütt feljelentéseikkel előidéztek elvtársaink üldözését. Nyilvános gyűléseket általában nem engedélyeznek, a szervezkedést lehetetlenné teszik, a *Narodna Reč*et (Népszava) a jegyzők, szolgabírák, zsandárok stb. a postáról ellopkodják, a lap olvasóit forradalmároknak és gonosztevőknek tekintik, üldözik, elzárják, vasra verik. A legkisebb megmozdulást forradalomnak tekintik, készenlétbe helyezik a katonai ezredeket és a csendőrséget, utóbbiaknak megengedik *fegyverük* használatát. A szocialistákat különféle fenyegetésekkel üldözik, a szocialista pártot élesen támadják, és ebben e gaz társaság valamennyi burzsoá rétege összelelkezve vesz részt.

Egyedül vidéken a szabadságvesztések közel tizenöt évi börtönt tettek ki, a pénzbírságok több ezer koronát. Ma már Magyarországon nincs olyan szerb helység, ahová ne hatolt volna be a szocialista eszme, de éppúgy olyan hely sincs, ahol a reakció ne hagyott volna maga után véres nyomokat.

Társlapunk, a *Narodna Reč* üldözése olyan arányokat öltött, hogy így csak a korbács és kancsuka földjén, Oroszországban dolgoznak, noha Magyarországon még érvényben van az 1848-ban hozott sajtószabadság. Ha azt állítjuk, hogy az utóbbi három évben a *Narodna Reč*et 48 ízben kobozták el, azt hisszük, ezzel eleget mondottunk. Magyarországon még egyetlen hírlappal sem történt ilyen eset, az utolsó három számot (35., 36. és 37.) egymás után kobozták el. És mit tiltottak be a *Narodna Reč*-ben? Amit a polgári lapokban nem tiltottak be, azt a fenti lapban eltiltották, s amit a magyar *Népszavában*, valamint a *Volksstimme*ben nem koboztak el – azt a fenti lapban elkobozták, a „szabad és

¹ A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Pokret srpskih radnika u Ugarskoj*. A magyarországi szerb munkások mozgalma. *Crvena Sloboda*, 1904. szept. 1; 9. sz.

alkotmányos Magyarországon megjelenő *Narodna Reč*sel az történik, ami még az önkényuralom Oroszországában sem történhetne meg. Így a f. évi 36. számban betiltották a *Le a kalappal* című közleményt, amit még Oroszországban sem tiltottak be.

A felelős szerkesztő és munkatársainak üldözése példátlan. Az utóbbi időben négyüket ítelték el; egyiküket három és félévi fogházra és 800 korona pénzbüntetésre, egy másikat egyhavi fogházra és 200 korona bírságra, a harmadikat szintén egyhavi fogházra, s a volt felelős szerkesztőt, Sztojánovics Sztojánt nem kevesebb, mint nyolc, a laptulajdonost pedig négy sajtópör terheli. A jelenlegi – három hét óta – felelős szerkesztőt, Radjenovics Illést már négy sajtópör várja. Általában az utóbbi időben az üldözések szörnyűvé váltak, napirenden vannak az elítélések és pénzbüntetések.

Ezek az üldözések és pénzbírságok a lap anyagi eszközeit olyannyira kimerítették, hogy a budapesti szerb elvtársak áldozatai ellenére a *Narodna Reč* nem állhat fenn, megjelenését be kell szüntetni!

Eltársaink ezekből a sorokból is meggyőződhetnek, hogy a munkás nép számára a mai társadalomban jog és igazság nem lehetséges.

41

Iratok Supilo¹ Ferenc, a fiumei Novi List szerkesztőjének 1904. évi sajtópöre tárgyában

A

1904 szept. 27

Gr. Tisza István miniszterelnök átirata Plósz Sándor igazságügy-miniszterhez a Supilo Ferenc ellen folytatott sajtórendészeti eljárás uralkodói kegyelem útján történő megszüntetése tárgyában

Ig. Min. 1904 R 8061 (32251)²

Magyar királyi miniszterelnök

4436.

M.E.I.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A Fiumében megjelenő *Novi List* című horvát lap ellen folytatott sajtóperek ügyében folyó hó 13-án 28 927. szám alatt kelt átiratban közöltetek köszönettel tudomásul véve, van szerencsém Nagyméltóságodat a tárgyiratok visszaküldése mellett értesíteni, hogy a nevezett lap ellen a jelzett sajtóvétségek megtorlása végett folytatott büntető eljárás megszüntetését, illetőleg a vád eljuttatását magam is kívánatosnak tartom, s nem látnék akadályt fennforogni arra nézve, hogy a köznyugalom megóvása céljából a büntető eljárásnak királyi kegyelem útján megszüntetésére legfelsőbb előterjesztés tétessék.

¹ *Supilo*, Franjo (1888–1917) dalmáciai horvát származású nemzetiségi, majd délszláv politikus és publicista. 1900-tól a délszláv politikai egység alapján álló, Dalmáciának és Fiumének Horvátországgal való egyesítését követelő (s utóbbiért a „fiumei olasz párt”-tal, *Zanellával* és körével éles harcot vívó) fiumei *Novi List* (Új Lap) szerkesztője. 1904-től a horvát országgyűlésnek a magyar országgyűlésre kiküldött képviselője. 1905-ben a *fiumei rezolúció* (l. ott) címen ismert, a magyar függetlenségi baloldallal kötött, de a horvátországi magyar vasúti pragmatikán (l. ott) rövidesen megfeneklő egyezség egyik horvát létrehívója. Lapjának megszűnése után belekeveredett a *Friedjung*-ügybe (l. *zágrábi pör*, Iratok V. köt.). A világháború kitérője Rómában érte. 1915-ben, Olaszország kiválása után a *Trumbić*, ill. *Pašić* vezette délszláv komité aktív tagja. 1917-ben Londonban idegszanatóriumban hunyt el.

² Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

Midőn tehát a vonatkozó felterjesztés megtételére Nagyméltóságodat ezennel felkérném, van szerencsém megemlíteni, hogy a kegyelmi tény alapjául azon okok mellett, melyek a fent hivatkozott átiratban is már jelezvék, felhozható volna az a körülmény, hogy a vádlott szerkesztőnek politikai magatartása időközben megjavult, tettét megbánta, s ígéretet tett arra, hogy mérsékelt magatartást fog tanúsítani, ami politikai szempontból előnyösnek lesz mondható.

Budapest, 1904. évi szeptember hó 27-én.

Tisza

B

1904 okt. 7

Plósz Sándor igazságügy-miniszter felterjesztése az uralkodóhoz a Supilo Ferenc ellen folyó sajtórendészeti eljárás királyi kegyelem útján történő megszüntetése tárgyában

Ig. Min. 1904 R 8061 (32251)¹

32 251. szám

I.M.III. 1904.

Legkegyelmesebb Úr!

A *Novi List* című horvát nyelven megjelenő fiumei lapnak múlt (1903.) évi február hó 10-én kiadott 32. számában: *Üldözések Magyarországon* feliratú – továbbá múlt évi május hó 25-én megjelent 116. számában: *Események Horvátországban* feliratú, végre a múlt évi november hó 17-én, december hó 25-én és 29-én megjelent 260., 283. és 293. számaiban *Küzdelem a nyelvért*, továbbá *Magyarosítás Magyarországon és Horvát–Olasz megegyezés* feliratú cikkek, közzététele által elkövetett és a büntető törvénykönyv 172. § második bekezdésébe ütköző, nemzetiségi gyűlöletre való izgatás ötrendbeli vétsége miatt a budapesti királyi ügyészség az itteni királyi törvényszék előtt három sajtópert indított.

A bűnügyi vizsgálat befejezése után a nevezett vádhatóság mind a három ügyben, éspedig folyó évi május hó 15-én, június hó 7-én és július hó 1-én a ²/₃ alatt legalázatosabban idecsatolt bűnügyi iratok szerint Supilo Ferenc dalmátországi, ragusa vecduai származású, 34 éves, nőtlen, büntetlen előéletű fiumei lakos mint a nevezett lapnak felelős szerkesztője ellen vádiratot nyújtott be.

Ezen vádiratok mindegyike ellen a terhelt egyén kifogásokat adott be, amelyeknek tárgyalására a budapesti királyi büntető törvényszék folyó évi november hó 3-ik napját tűzte ki.

A legelől felsorolt cikkben foglalt idézet a terhelt védekezése szerint a *Novi Szrbobran* című zágrábi hírlapból vétetett át, mely cikknek közlése miatt a lap ellen a sajtóügyi megtorló eljárás nem indítatott meg.

A múlt évi május hó 25-én megjelent cikk az előző napon a laibachi szlovén gyűlésen történeteket írta le, és közölte az ott elmondott beszédeket, valamint a gyűlés által hozott határozatot.

A december hó 29-én megjelent cikkekre vonatkozólag a terhelt azzal védekezik, hogy azt a *Corriere della Sera* című milánói lapból vette át, a november hó 17-én és december hó 25-én kiadott cikkekért a felelősséget elvállalta ugyan, de állítása szerint azokat nem ő írta.

A megjelölt hírlapi cikkek és az azokban idézett beszédek a múlt évi horvátországi politikai zavargások idejében és a velük összefüggő izgalmak hatása alatt keletkeztek, mely izgalmak azonban már megszűntek.

Nincs azonban kizárva, hogy e sajtóperek tárgyalása, és a terheltnek esetleges elítéltetése újabb izgalmakat kelthessen – és okul vagy alkalmul szolgálhat a köznyugalom és a közbéke megzavaráására.

¹ Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találták a helyén.

Felséged magyar miniszterelnöke folyó évi szeptember hó 27-én 4436. szám alatt hozzám intézett és 7/. alatt aláírással ide mellékelte átírata szerint a köznyugalom megóvása céljából kívánatosnak nyilvánította azt, hogy ezen büntető eljárásnak Felséged legfelsőbb kegyelme útján megszüntetésére legalázatosabb felterjesztés tétessék, mert a kérdéses lapnak irányzata időközben megváltozott, a terhelt szerkesztőnek politikai magatartása megjavult, tettét megbánta, és ígéretet tett arra, hogy mérsékelt magatartást fog tanúsítani, ami állami közérdekből előnyösnek tekinthető.

A miniszterelnök úrnak hozzám intézett megkeresésében kifejtett véleményét magamévá teszem, és a megkegyelmezést a köznyugalom lehető megóvása és az állami közérdek okából magam is indokoltnak vélem. Kiemelvén egyúttal, hogy tekintettel a már kitűzött tárgyalási határnap közelségére, ezúttal a főügyész véleményének meghallgatását mellőzhetőnek tartottam. – Minden további tárgyalás nélkül bátor vagyok Császári és Apostoli Királyi Felséged elé azzal a legalázatosabb előterjesztéssel járulni, méltóztassék a Supilo Ferenc fiumei lakos ellen a *Novi List* című fiumei hírlapban múlt 1903. évi február hó 10-én, május hó 25-én, november hó 17-én, december hó 25-én és december hó 29-én elkövetett, s a büntető törvénykönyv 172. § második bekezdésébe ütköző nemzetiségi gyűlésre való izgatás ötrendbeli vétsége miatt a budapesti királyi büntető törvényszék előtt megindított háromrendbeli büntető eljárásnak megszüntetését legkegyelmesebben elrendelni.

A legfelsőbb elhatározásnak ebben az értelemben szerkesztett tervezetét 5/. alatt vagyok bátor Császári és Apostoli Királyi Felségednek legmélyebb aláírással bemutatni.

Kelt Budapesten, 1904. évi október hó 7-én.

Dr. Plósz Sándor

Magyar igazságügy-miniszterem előterjesztésére a Supilo Ferenc fiumei lakos ellen a *Novi List* című fiumei hírlapban f. évi február hó 10-én, május hó 25-én, november hó 17-én, december hó 25-én és december hó 29-én elkövetett s a büntető törvénykönyv 172. § 2. bekezdésébe ütköző nemzetiségi gyűlésre való izgatás ötrendbeli vétsége miatt a budapesti büntető törvényszék előtt megindított háromrendbeli büntető eljárás megszüntetését kegyelemből elrendelem.

Kelt Gödöllőn, 1904. évi október hó 17-én.

Ferenc József

1904. október 19-én

Plósz

C

1905 júl. 27

*Br. Fejérváry Géza miniszterelnök levele Lányi Bertalan igazságügy-miniszterhez, a horvát bánnak a Supilo Ferenc elleni sajtórendészeti eljárás újbóli megindítására vonatkozó kérelmével kapcsolatban teendő intézkedés tárgyában*¹

Ig. Min. 1904 R 8061 (32251)²
(Magánlevél)

Magyar kir. miniszterelnök

Budapest, 1905. júl. 27.

Tisztelt Barátom!

A horvát bán *bizalmas* használatra visszakerőleg idezárt levelet intézte hozzám, amelyben arra kér, hogy a *Novi List* című fiumei lap ellen a múlt évben beszüntetett sajtóperek újból megindíttassanak.

Tekintettel arra, hogy a szóban forgó sajtóperek beszüntetése Ófelségének múlt évi október hó 17-én kelt lf. elhatározásával rendeltetett el, alig hiszem ugyan, hogy a bán kívánsága teljesíthető volna, mégis – hivatkozással elődödnék múlt évi október hó 25-én, 34 681. szám alatt kelt átiratára és Plósz miniszter úrral váltott félhivatalos levelezésére – arra kérek, légy kegyes engem tájékoztatni, mit válaszolhatok?

Őszinte tisztelettel
igaz híved
Fejérváry

¹ Miután Supilo az 1904. évi őszi tárgyalások után sem kötelezte el magát a kormányzat irányában, ellenkezőleg, még szélesebb alapon folytatta nemzetiségpolitikai működését, a horvát bán az 1904 októberében uralkodói kegyelemmel megszüntetett sajtórendészeti ügy újrafelvételét kéri. Az ügyre vonatkozó, a levélhez csatolt feljegyzésben a következőket olvassuk: „...A megszüntetett bűnügyet nem lehet újra felvenni vagy folytatni.” A feljegyzéshez Bernáth Géza igazságügyi államtitkár hozzájárul; és ebben az értelemben a bán levelének egyidejű visszaküldésével közölték br. Fejérváry Géza miniszterelnökkel az 1905. júl. 29-i minisztertanácson.

² Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találták a helyén.